

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

ÁLDÁSY ANTAL

ELNÖK

ÉS

CZOBOR ALFRÉD

TITKÁR.

NEGYVENÖTÖDIK KÖTET

1931-İK ÉVI FOLYAM

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXXXI.

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

	Lap
Dr. BITTÓ BÉLA ——— A Sárosfalvi- és Nadasdi Bittó- és a vele vérrokon Bári Báry-család (hét pecséttrajzzal) ———	I
HOLUB JÓZSEF ——— Még egyszer és utoljára a leánynegyedről ———	89
NAGYILOVAI ILOVAI LÁSZLÓ ——— Kiegészítés az Ilosvay-család leszármazásához ———	93
Dr. LUKCSICS PÁL ——— Olaszországban vitézkedő magyar lovagok jelvényei a XIV. században ———	85
Dr. ZÁVODSZKY LEVENTE ——— A Grassalkovichok ———	66

II. Kisebb rovatok.

TÁRCA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ötvenéves jubileuma ———	97
--	----

SZAKIRODALOM.

SZENTPÉTERY IMRE ——— Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. 3. füzet Ism. V—y. ———	98
Ifj. KERESKES JÓZSEF ——— A Beketfalvi Mórocz-család története Ism. <i>Czobor Alfréd</i> ———	98
IVÁNYI BÉLA ——— Eperjes szabad kir. város levéltára. Ism. <i>Váczy Péter</i> ———	99
DAPSY VILMOS LÁSZLÓ ——— A Dapsai Dapsy-család története. Ism. <i>Czobor Alfréd</i> ———	99
VICZMÁNDI ÉS BUTKAI VICZ- MÁNDY TAMÁS ——— Az én Őseim. Ism. <i>Czobor Alfréd</i> ———	100
JOSEF PILNÁČEK ——— Staromoravsti rodové. Ism. <i>Czobor Alfréd</i> ———	101
MADARASSY LÁSZLÓ ——— Mezőmadarassy Madarassy Sándor útja Gömörből Szatmárba. Ism. <i>Czobor Alfréd</i> ———	102

A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztálya. Hivatalos Értesítő ———	103
--	-----

Idegennyelvű tartalomáttekintés ———	106
-------------------------------------	-----

A SÁROSFALVI- ÉS NADASDI BITTÓ- ÉS A VELE VÉRROKON BÁRI BÁRY-CSALÁD.

A Duna főfolyásából, vagy csallóköziesen szólva az Öreg-Dunából úgy szólván közvetlenül Pozsony alatt egy mellékág, a Kis-Duna (másként a püspöki vagy szemeti Duna-ág), a régi Csalló (Challow, Challowo, Chollow) ered.¹ Ez a Duna főfolyásával egy nagy szigetséget alkot, amelyet okleveleink a XIII. században is Csallóköz (Chol-loukuz, némelykor még comitatus Posoniensis minor) néven említenek. Ezek tanúsága szerint azonban ezen szigetség alakulata egyáltalában nem hasonlított a mostanihoz. Míg ugyanis ez napjainkban összefüggő egészet képez és vízben mindinkább szegényebbé válik, kiszárad, sőt előreláthatólag rövid időn belül a Kis-Duna teljes ki-

száradása folytán még szigetség jellegét is el fogja veszteni,¹ addig a régi időkben nem képezett egységes egész területet, mivel területét számos folyó-víz, ér járta át, sőt több helyen még tavak is borították, miből kétségtelennek tarthatjuk, hogy számos apróbb szigetre oszlott² és e mellett különösen a laposabb részen mocsaras és ingoványos volt.³

A Csallóköznek ezen természeti alakulásában véljük annak okát találhatni, hogy települése még a napjainkban is aránylag gyér a Duna mentén s hogy a legsűrűbb az a szigetség közepén, ott, ahol az alakulat aránylag a legmagasabb s a honnét területe mindkét Duna felé lejt. Ezen alakulattal magyarázhatjuk meg azt is, hogy a Csallóközben nagyobb birtoktestek nem képződhettek, aminek viszont az volt a következménye, hogy nagyobb birtokfoglalás és nagyobb birtokú nemesség nem alakulhatott ki, ha a salamoni nemeseiktől eltekintünk, kiknek birtoka *Salamonvatha*⁴ körül terült el, azonban épp fekvésénél fogva — közel a Kis-Dunához — nem nagyon bővelkedhetett jó termőföldekben, mint azt különben a fennmaradt oklevelek is tanúsítják. Alig is tehető fel, hogy ilyenekben bővelkedve kisebb terjedelmű jó földekért perlekedtek volna.

Így történhetett, hogy Csallóköz túlnyomó része királyi birtok volt és ide telepítették idők jártával a pozsonyi vár jelentőségének emelke-

¹ *Ortway*: Magyarország régi vízrajza. Budapest, 1882. I. 186 l. Itt említjük fel, hogy a leggyakrabban előforduló rövidítések megnevezése a következő:

Anj. O. = Anjoukori Okmánytár.

C. D. Tom. Vol. = *Fejér*, Codex diplomaticus Hungariae, Tom. Vol.

Eszterh. Oklt. = Az Eszterházy-család s oldalágai leírásához tartozó oklevéltár.

Földes = *Guthori Földes Gyula*, Felsőcsallóköz árvédekezésének története, Pozsony, 1896.

H. Okmt. = Hazai Okmánytár. I—VII.

H. Oklt. = Hazai Oklevéltár.

Héderv. Oklt. = *Radvánszky—Závodszy*, A Héderváry-család Oklevéltára.

Knauz = *Knauz*, Monumenta Ecclesiae Strigoniensis.

Dédek = ugyanennek III. kötete.

Kubinyi = *Kubinyi*, Magyar történelmi emlékek. I. k. Árpádkori oklevelek.

O. Ltár = Országos Levéltár, mellette: D. L. = Diplomatikai osztály: N. R. A. f. nr. = Neo-regestratarum actarum fasciculus, numerus.

M. Tört. T. = Magyar Történelmi Tár.

Tört. T. = Történelmi Tár.

W. = *Wenzel*, Codex novus Arpadianus.

Zichy O. = Gr. Zichy-család idősb ágának Okmánytára.

¹ *Földes* id. műve 20., 21., 25. ll.

² *Ortway* id. műve, I. 229 l.

³ Erre mutat az is, hogy a salamoni nemések egy kisebb, *Átalutalja* nevű földért 1239-ben perlekednek, amit aligha tesznek, ha jó termőföld bővében vannak, l. *Eszterh. Oklt.* 3—5. ll.

⁴ Az új és legújabb időkben is meglevő Vajas- és Bélvatta vidékén, Nagylégtől É.-ra.

désével felszaporodó várnépeket, várjobbágyokat, a terület alkalmasabb, különösen magasabban fekvő részeire, úgy hogy a szigetségnek ezek a részei idővel sűrűn lakottakká lettek.

Az ekként betelepített várjobbágyság előbb-utóbb hadi érdekért, majd pedig ezen intézmény katonai jellegének csökkenésével azért is, hogy a harcos nemesek száma szaporíttassék,¹ az országos nemesek sorába emelkedve alapítója lett a pozsonyvármegyei, különösen pedig a csallóközi kis- és középbirtokú nemességnek. Soraikból emelkedtek ki és váltak országos nemesekké a Nyékiek, a kiket 1165-ben III. István a pozsonyi ispán fennhatósága alól kivonván, a szent király szabadjainak kiváltságaival ruházott fel.² 1197-ben Imre király, Sbima fia Zerzovoyt nemesíti meg közülük.³ Hasonlóképp lesznek országos nemesekké a Magyar várjobbágy nemzetség tagjai 1284-ben, akiknek már 1240-ben 12 külön szállása van;⁴ 1287-ben a Nólcsa várjobbágy nemzetség tagjai⁵ s utóbb még számos más várjobbágy is.

Legkésőbb, a XIV. század közepe után lettek országos nemesekké az Ettore várjobbágy nemzetség tagjai, kiknek 10 szállást tévő tagjairól azonban IV. Béla király már 1240-ben elismerte, hogy ők a szent király szabadjai közé tartoznak.⁶

A várjobbágyság sorából a nemzetségeken, valamint az egyes várjobbágyokon kívül még egész családcsoporthoz is találkozunk, amelyek előbb-utóbb az országos nemesek sorába emelkedtek. Ilyen volt egyebek között a Lucsei (de Luche) is,⁷ melynek legismertebb tagja Csügüd-Csögöd (Chugud) fia András királyi udvarnok, akinek leszármazói a Bári nemesek és az ezek-

kel vérrokon, ma is virágzó pozsonyvármegyei *Sárosfalvi és Nadasdi Bittó-család*.¹

Az alábbiakban ezen család története kapcsán, amennyire a szórványos adatok alapján megállapíthattuk, ezen családcsoporth többi tagjainak történetét is ismertetésünk keretébe vontuk, mint-hogy arra egyébként alig kínálkoznék alkalom.

I.

III. András királynak 1297. évben kelt nemesítő kiváltságleveléből² tudjuk, hogy ezen családcsoporth tagjai Csögöd fiain Andráson, Csemön (Chemeu) és Endrösön (Endreus) kívül még Csik (Chyk) fia Töbör (Teber), Salamon fia Sámuel, György fia János;³ Lőrinc fia Benedek és Becs (Bech) fia Karácson (Karachin) voltak.

Mint a továbbiak fonalán ki fog tűnni, Salamon fia Sámuelnek, Csögöd testvérének kellett lennie, azért e két utóbbit későbbre hagyva, itt előljáróképen csakis ezen családcsoporth többi tagját, a nemesítő levél szerint Csögöd fia András fratres-eit, atyafiait mutatjuk be röviden.

Csik fia Töbör.

A kiadott oklevelekben csak egyetlenegyszer, 1276-ban találkozunk nevével és pedig szept. 3-án, amikor Árpádházi Margit boldoggá avatása ügyében foganatósított tanukihallgatások során a Szt. Jakabról nevezett várkonyi egyház Péter és a Szt. Istvánról nevezett kürti egyház János nevű plebánosai vallották, hogy másokon kívül Lucsei Töbör (Teber de Luce), akit a kürti plebános még

¹ «Ut numerus bellatorum augeatur» mondja III. András egy 1299-iki oklevele, l. C. D. VI/2. 190. l., a pozsonyvármegyei felabonyi várjobbágyok megnevezésénél.

² Az ered. oklevél fényképe szerző tulajdonában, rossz olvasással közölte C. D. II. 173—174. ll.

³ Egyet. könyvtár, *Ka' rinay* kézír. 4° II. 6. és C. D. II. 308—309. ll.

⁴ Karácsonyi, Magyar nemzetségek III. 181—182. ll.

⁵ M. Nemz. Múz. Átirás 1380-ból a Kisfaludy-család ifj. ágának ltárában és C. D. V/3. 345—346. ll. valamint Karácsonyi: M. nemzetségek III. 186. l.

⁶ W. II. 101. l.

⁷ Újabban Kis- és Nagy-Lucs kisközségek az alsó csallóközi járásban, Egyházzellétől D.-re. A középkorban Szilas-, Csögöd-, Byke-, Felső- és TöbörLucse néven mlítik az oklevelek, l. *Wertner*: Tört. Tár XI. 145. l.

¹ Erre vonatkozólag csak egy adat áll rendelkezésünkre a Bittó-család ltárában. Ez a pozsonyi káptalan 1439. évi ápr. hó 24-én kelt felvalló levele, amely szerint: «..... parte vero ex altera Mathius filius Andree Bytho de Sarusfalwa onus fratris sui Emerici in se summendo, Ladislaus et Michael filii Georgii litterati de Zenth Andrass onera quorumlibet aliorum fratrum suorum in se summendo et Emericus filius Mathius de dicta Eghazas Baar, singuli eorum, ut dicebant, de generatione condam Dominici et Johannis litterati, filiorum Petri, filii Andree filii dicti Cheged stb.» ahol Cheged hangtanilag annyi mint Chugud.

² Er. a gr. Forgách-család ghymesi ágának ltárában a M. Nemz. Múzeumban, lényegtelen eltéréssel közölve: W. X. 258—260. ll.

³ Egy 1295-iki oklevél — W. V., 144—145. és 132—133. ll. — szerint ez a János Gergely fia volt. A helyes név a Gergely és György nevek gyakori cseréje folytán már alig állapítható meg, éppoly kevésbé, mint a Mátyus és Mátyásé.

«comes Teber» névvel is illet, látta, hogy a Gellei Bodó (Budo) ispán (comes) fia István, akit a rossz lélek megszállt volt («habebat spiritum immun-dum»), Árpádházi Margit sirjánál három hónap alatt meggyógyult, de nem teljesen, mire atyja ellenkezése dacára még egyszer visszatérve teljesen felépült.¹

Mennyi ideig élhetett Töbör az 1297-ben törént megnevezése után, nem tudjuk, mivel ez időpontot túl sem a közzétett, sem pedig a hozzáférhető, közzé nem tett oklevelekben adat róla nincs. Annyi azonban bizonyos, hogy két fia maradt: Jakab és Finta, akik 1316-ban Felsőlucsei Sacho fia Páltól 10 penza denáron egy hold földet szereznek,² amivel ismereteink ezekről is kimerültek s utódaiknak sincs nyoma.

György (Gergely?) fia János.

Ez idő szerint sem róla, sem pedig Lőrinc fia Benedekről és Becs fia Karácsonról több adattal nem rendelkezünk. A legnagyobb valószínűséggel mondhatjuk azonban, hogy ezen Györgynek vagy Gergelynek és Lőrincnek a megnevezett fiúkon kívül még legalább egy-egy fiúk volt és pedig az elsőnek Máté, a másodiknak Sebestyén. Az elsővel 1327-ben máj. hó 18-án találkozunk, midőn a szilaslucsei kir. udvarnokok Budo vérdíja dolgában a töbörlucsei kir. udvarnokokkal a pozsonyi káptalan előtt egyezkednek, akikért Csögöd fia András fia István, továbbá Sebestyén, egyéb felsorolt rokonaik, közöttük Gergely fia Mátéért is megjelentek.³

¹ Monum. Romana episcopatus Vesprimiensis I. 368. és 371. ll. Tekintve, hogy a tanukihallgatásokat idegen — olasz — pap fogatosította, kétségtelen, hogy a helynevek torzított alakban kerültek a jegyzőkönyvbe. Mivel Várkonyi temploma most is Szt. Jakabot, a pozsonyvármegyei Kürt-é pedig Szt. István vértanút tiszteli védőszentjéül, jó okkal tekinthetjük ezen helyeket azoknak, amelyek a jegyzőkönyv eredeti szövegében Guarcon és Curt néven szerepelnek. Ugyane megfontolás alapján következtethetjük, hogy az eredetiben említett Galya alatt Gelle, újabb időben Egyházgelle értendő. Várkonyi alsó-csallóközi kis község Duna-Szerdahelytől D.-re, Nagy- és Kis-Lucstól D.-K.-re, Kürt kisközség ugyanott, Duna-Szerdahelytől K.-re, Nagy- és Kis-Lucstól É.-K.-re, Egyház-Gelle kis község ugyanott, Nagy- és Kis-Lucstól É.-Ny.-ra.

² Anj. O. I. 404. l. er. a pozsonyi kápt. hit. h. ltárában C. 14, f. 11, L. 8 jelz. a.

³ Er. Kondé-csal. ltára, közölte *Knauz*: M. Tört. T. XX. 250—251. ll., továbbá *Wertner*: Tört. T. XI. 305—306. ll.

A második: Lőrinc fia Sebestyén, mint imént láttuk, ugyanekkor András fia Istvánnal a töbörlucsei kir. udvarnokokat képviseli; egy évvel korábban pedig, 1326-ban a már többször említett András másik fiával Péterrel együtt mint töbörlucsei kir. udvarnokok átiratják a pozsonyi káptalannal annak 1323. évi november hó elsején kelt bizonyosságlevelét a szilas- és töbörlucseiek között *Lakszeg* (*Lakzyg*) nevű földrész tárgyában létrejött egyezségről.¹

Salamon fia Sámuel.

Életét homály fedi, 1297-iki megnevezésén kívül róla mit sem tudunk. Ugyancsak ismeretlen a fiáé, Mihályé is, kit csak névleg ismerünk. Ennek fia az a Bári Miklós, aki 1394-ben mint kijelölt kir. ember szerepel.² s aki ugyanez évben atyafiaival, Ponya Péterrel és Csögöd fia András le-származóival a *bári*³ birtok iránt perbe szállván, mint alább még látni fogjuk, annak egyharmadát elnyeri.⁴

1395-ben kijelölt királyi ember⁵ és ugyan-ebben az évben még királyi emberként találjuk annál a vizsgálatnál, amelyet a győri káptalan Kis László mester, Máté és Sebestyén királyfalvi nemesek ellen a pozsonyi káptalan *körmödsi* birtokából történt foglalás miatt fogatosított.⁶ Hasonló minőségekben találkozunk vele még az 1397-iki,⁷ 1401-iki,⁸ 1402-iki⁹ és 1409-iki¹⁰ években is.

Utódait az oklevelekben szereplő sok Bári nemes között teljes bizonyossággal megállapíta-

¹ A pozsonyi káptalan ez évi aug. hó 15-én kelt kiadványa ugyanazon kápt. hit. h. ltárában C. 9, f. 4 nr. 2 jelzet alatt, közölte *Dedek* 80—81. ll.

² C. D. X/2. 185. l.

³ Újabban Felbár alsó-csallóközi kis község Nagy- és Kis-Lucstól kissé D.-Ny.-ra, a Somorja—Bös közötti országút mentén.

⁴ Kaplai János országbíró 1394. évi nov. 8-án Visegrádon kelt ítéletlevelének XVII. századi rossz másolata a br. Jeszenák-család ltárában, M. Nemz. Múz.

⁵ Pozsonyi kápt. magán ltára C. D. f. 1, nr. 23 A és B.

⁶ U. itt C. D. f. 7, nr. 69.

⁷ U. itt C. E. f. 2, nr. 65.

⁸ U. itt C. E. f. 4, nr. 120, másolata a Tud. Akad. könyvtárában, *Knauz* hagyat., XV. sz. okmány másolatok, jele 26.

⁹ U. itt C. E. f. 4, nr. 119, másolata mint előbbié 28 jel alatt.

¹⁰ C. D. X/2. 807—808. ll.

nunk közelebbi adatok hiányában mindezideig nem sikerült.¹

Csögöd és fiai.

Az ismert oklevelek Csögöd nevét legtöbbször nem mint önálló szereplőért, hanem csak mint fia: András atyjáét említik. Egyetlenegy esetben találkozunk vele magával, bár nem teljesen azonosan nevezve, akkor t. i. mikor IV. László király a szási, léghi és hodosi² várjobbágyokat 1287-ben a Henrik bán fia: Miklós nádor által elfoglalt pozsonyi vár visszavívása körül szerzett érdemek fejében a pozsonyi ispánok fenhatósága és bíraskodása alól kivevén, megneemesíti.³

Ezen oklevél eredetije ismeretlen és csak az 1380. évi átírása maradt fenn, mely azonban nem az eredeti 1287-iki oklevélről készült, hanem annak 1327. évi átírásából.⁴ Ebben a hodosi megneemesítettek között Hodosi Salamon fia Chyguez, ezen oklevélnek egy másik közlése szerint pedig Chygud említetik. Mivel ennél az oklevélnél kétszeri átírásról van szó, az átíró vagy átírók helytelen olvasása, vagy elírása, esetleg hanyagsága folytán könnyen csuszhattak be írás vagy olvasáshibák, ezért joggal tarthatjuk a Chyguez nevet is olvasási hibának Chugud helyett, különösen, ha még figyelembe vesszük azt is, hogy a már említett s alább még tárgyalandó 1394-iki perre vonatkozó Kaplai János-féle oklevélből⁵ kétségtelenül kitűnik, hogy Csögöd unokái unoka-

testvérek voltak Sámuelnek ezen perben szereplő utódával, Mihály fia Miklóssal, úgy hogy Sámuelnek és Csögödnek testvéreknek kellett lenniök. Sámuel atyja az 1297- évi nemesítő levél szerint Salamon volt, miből önként következik, hogy Csögöd atyjának is Salamonnak kellett lennie, ez pedig teljesen egybevág az 1380-iki átírásból ismert s 1287-ben megneemesített Chyguez atyjának nevével, aki ugyancsak Salamon volt.¹ Mindezek alapján, ha nem is állíthatjuk egyéb adatok hiányában teljes határozottsággal, hogy Csögöd vagy utódai Hodosról származtak át a közeli Lucs-ra, ezt a fentiek alapján némi valószínűséggel mégis következtethetjük. Úgy látszik azonban, hogy Csögöd 1287-ben történt nemesítése után nemsokára elhalt mivel, mint fentebb láttuk, III. András király 1297-ben már fiát Andrást, az udvarnokát s ennek testvéreit Csemőt és Endröst s ezeknek fratres-eit s utódaikat *Lucse (Luche)* nevű örök és szerzett földjükkal az udvarnokok sorából kiveszi és azon szolgálatok megjutalmazására, melyeket Csögöd fia András az osztrák várak megvívásánál, valamint a Henrik bán elleni harcokban teljesített, az ország nemesei sorába emeli.²

Mivel tárgyalandó családunk ő reá vezethető vissza, azért az ő és utódainak tárgyalását utoljára hagyva, elsősorban két testvérével foglalkozunk.

Endrös.

Vele az 1297-iki megneemesítésén kívül csak két ízben találkozunk és pedig 1295-ben a *békási* birtokra vonatkozó egyességnél,³ és 1329-ben, mikor részt vesz a Pozsony vármegyei, csallóközi Somorján tartott közgyűlésen a nyéki birtokra vonatkozó vizsgálatban.⁴ Két fia volt: Kelemen (Clemens) és Tamás, akik 1327-ben szintén jelen vannak a pozsonyi káptalan előtt a már fentebb említett egyesség írásba foglalásánál.⁵ Ezek utó-

¹ A Bári nemesekre vonatkozó kutatásaink újabb keletűek s így a pozsonyi káptalan levéltárait, minthogy azok újabban hozzáférhetetlenek, e részben igénybe nem vehettük.

² Szász és Légh (újabban Nagy- és Kis-Lég) Nagy- és Kis-Lucstól É.-Ny.-ra, Hodos pedig ezektől É.-K.-re; mindhárom kis község most is létezik, a két első felső az utóbbi Alsó-Csallóközben.

³ A pozsonyi kápt. 1380. évi febr. 19-iki átírásában, M. Nemz. Múz., Kisfaludy-csal. ifj. ágának ltára. Közölte a) H. Okmt. II. 18—20. ll., b) C. D. V 3. 345—346 ll., másodsor VII/2. 113—115. ll. Chygud névvel. Az 1380-ik átírás mint arról meggyőződünk, a Chyguez nevet tartalmazza.

⁴ Ezt az oklevelet 1327. évi ápr. hó 9-iki kelettel I. Károly király több szási, léghi, hodosi nemes kérelmére adta ki s ez utóbbit foglalta a pozsonyi káptalan az 1380-iki átíró levelébe.

⁵ M. Nemz. Múz., br. Jeszenák-csal. ltára, XVII. századi rossz másolat.

¹ Illetve a C. D. fentebb idézett VII 2. 113—115. ll. között ismeretlen eredetű oklevélben említett Chygud atyja nevével.

² Er. M. Nemz. Múz., Forgách grófi csal. ghymesi ágának ltarában.

³ W. V. 132. és 144. ll.

⁴ Er. M. Nemz. Múz. törzsanyag 1329 V/8.

⁵ A pozsonyi kápt. ez évi máj. 18-án kelt bizonyosságlevele, er. Kondé-csal. ltára, közölte: *Wertner*, Tört. T. XI. k. 305—306. ll.

dairól sem a közzétett, sem pedig a hozzáférhető közzé nem tett oklevelekben adatok nem találhatók.

Csemő.

Csögöd ezen fiáról (az eredeti oklevelekben Chemeu, máskor Cemeo, Cemev, Cene, Chene néven említve) először 1282-ben tétetik említés, mikor Margit és Ágnes nevű szolgálóit Karcsai Iván (Iován) fiának, Lukácsnak eladja.¹ 1295-ben a pozsonyvármegyei alispán: Vörös Ábrahám által a lucseiek, Péter fia Tamás és János valamint Tamás fia Lotárd között a *békási* birtokra vonatkozólag kötött egyesség dolgában kiadott egyességlevél² mint a csögödlucseiek részéről többek között megjelent Egyed (Egidius) atyját említi (Cemev néven). Ugyanily minőségben említi őt a már említett 1327-iki bizonyosságlevél is Jakab fiával kapcsolatban.

Ezek szerint tehát Csemőnek két fia volt, Egyed és Jakab. Nevökön kívül csak azt tudjuk róluk, hogy az imént említett két ügy elintézésénél jelen voltak, egyéb reájok vonatkozó adatunk ez idő szerint nincs. Egyednek egy fiát ismerjük: Pétert, aki szintén jelen van az 1327-iki egyezkedésnél. Fia:

Péter.

Ezt legtöbbször Ponya melléknévvel említik okleveleink. Legelőször 1376-ban találkozunk vele, mikor atyafiaival a pozsonyvármegyei *lucsei*, valamint az idegenek kezén lévő birtokaikon megosztozik.³ Öt évvel utóbb, 1381-ben atyafiaival, a közöttük és Bári Péter fia János deák között felmerült viszály ügyében létesült egyességnél szerepel.⁴ Mindkét ügyről alább még részletesebben szólunk.

A Bári Mihály fia Miklós által a többi atyafiak elken indított perben 1394-ben I. Lajos királytól a *lucsei*, *kisföldi*, *barcseli* és *békási* ősi birtokokért cserében kapott pozsonyvármegyei *bári* birtok

egy harmadát nyeri el.¹ 1397-ben jelölt királyi ember,² 1404-ben Görgetegi Mátyus fia Mátyus *bári* birtokának szomszédos birtokosa,³ 1407-ben jelen van a pozsonyi káptalan *bári* birtoka határának megjárásánál⁴ és jelölt királyi ember,⁵ hasonló minőségben találjuk őt 1410-ben⁶ és 1412-ben.⁷ Két gyermeke volt:

a) Ilona, Salamonvathai András neje, aki valószínűleg már 1425 előtt elhalt, mivel fitestvére ez évi március hó 18-án a férjét s a többi Salamonvathaiakat nyugtatja a hozomány és jegyajándék letételéről.⁸

b) Ponya János, vele is legtöbbször csak királyi emberi minőségében találkozunk. Így 1407-ben⁹ és 1410-ben.¹⁰ Az 1414-iki évben ellentmond Szentandrás Péter fia Miklós és Orros Jakab leánya Erzsébet — Sárosfalvi Pető fia András neje — beiktatásának az általuk vétel útján szerzett *bári* birtok felébe.¹¹ 1420-ban nádori, 1421-ben pedig kijelölt királyi ember.¹²

Az 1426-iki év körül másokkal együtt, akik között veje János is szerepel, Várkonyi Mihály és társai ellen valamelyes hatalmaskodást követett el. Ebből kifolyólag ellenük a pozsonyi káptalan vizsgálatot tartott, mely a panasz alaposágát igazolta.¹³ 1439-ben Albert király felhívja őt, hogy adja okát Egyházasbári Péter fiai Domonkos és János részbirtokai elfoglalásának s a

¹ Kaplai János orsz. bíró már említett ítéletlevele: M. Nemz. Múz. br. Jeszenák-csal. ltára.

² Pozsonyi kápt. magánlevéltára C. E. f. 2, nr. 65.

³ M. Nemz. Múz. törzanyagában, a pozsonyi kápt. 1404 máj. 16-iki kiadványa.

⁴ Pozsonyi kápt. magánlevéltára C. C. f. 10, nr. 112 jelz. al. a győri kápt. 1407 okt. 13-án kelt jelentése a királyhoz.

⁵ Zsigmond király parancsa a győri káptalanhoz a pozsonyi kápt. magánlevéltárában C. E. f. 2, nr. 27 jelz. alatt.

⁶ A Pannonhalmi főapátság története III. 450. l.

⁷ Ered. egyházgellei plebánia ltára, másol. eszterg. érs. vil. ltár C. O. 575.

⁸ M. Nemz. Múz., Kisfaludy-csal. ifj. ágának ltára, közölte: Eszterh. Oklt. I. 49—50. ll.

⁹ Pozsonyi kápt. magánlevéltára C. E. f. 2, nr. 28.

¹⁰ Pannonhalmi főapátság tört. III. 495.

¹¹ Pozsonyi kápt. magánlevéltára C. C. f. 10, nr. 113.

¹² Az elsőre mint ⁸) alatt, a másodikra pozsonyi kápt. magán ltára C. C. f. 3, nr. 28.

¹³ M. Nemz. Múz. törzanyag, ugyanitt megvan a győri kápt. 1426 dec 20-án kelt ugyan erre az ügyre vonatkozó vizsgálati jelentése is.

¹ Er. a bösi Amadé ltárban, közölte: *Knauz* II.

154—155. ll.

² L. az előző lap 3 al. jegyzetét.

³ Csal. ltár, a pozsonyi káptalan 1438-iki átírásában.

⁴ A győri káptalan 1381. évi aug 6-án kelt bizonyosság-levele a pozsonyi káptalan magánlevéltárában C. C. f. 10, nr. 109 jelz. alatt.

panasz alapossága esetére királyi színe elé idéz-teti meg.¹ 1447-ben a Bári Synka (helyesen Sanka) által Rozgonyi György ellen tett panaszban mint a hatalmaskodásra felbujtók egyike szerepel.² 1449-ben szomszédos birtokos Bessenyei Andrásnak *Süly, Sárosfalva és Macháza* birtokokba való beiktatásánál,³ 1453-ban Szentgyörgyi Györggyel szemben alperes,⁴ 1463-ban pedig kijelölt királyi ember.⁵

Két gyermekéről tudunk, egy leányról (a neve?), kinek férje János, aki a fentebb említett 1426. év körüli, Várkonyi Mihály s társai elleni hatalmaskodási ügyben szerepel, fia pedig: Ponya Mihály. Ezzel először a fentebb említett Bári Synka (Sanka) — Rozgonyi ügyben találkozunk 1447-ben, melyben ugyancsak mint utóbbi felbujtója szerepel. 1478-ban Bodóbári Balázs és Erdőhátkarcsai Ferencnek a *bodóbári* másfél nemesi kuriába való beiktatásánál szomszédos birtokos.⁶ A következő, 1479-iki esztendőben,⁷ továbbá 1486-ban jelölt királyi ember,⁸ 1489-ben tanu,⁹ 1491-ben pedig újból jelölt királyi ember.¹⁰

Ez időponton túli szerepléséről csak annyit mondhatunk, hogy 1492 körül II. Ulászló királytól Katalin leányának fiúsítását kéri. Ezen ké-

relmét a király ugyanez évben kelt oklevele szerint teljesíti és a *nagy-, fel-* vagy *egyházsbári* birtok egyharmadrészét egy másik oklevelével nevezett Katalinra, Nagy Bessenyei László (így!) nejeire és mindkét nembeli örököseire ruházza. Mikor azonban ezeket a pozsonyi káptalan beiktatni akarta, Bári S[anka?] Péter és Nagybári Egyed fia István a beiktatásnak ellentmondottak.¹ Mint végződött legyen ez az ellentmondási ügy, határozottan megállapítani nem tudjuk, de abból, hogy a fiúsított Katalin nemcsak az apai öröklött, hanem még a Felsőbári Egyed fia Istvántól reá szállt birtokokat is 1505-ben 600 magyar arany frton Kereki Aczél Istvánnak adta el,² arra következtethetünk, hogy az ellentmondásnak fogamatja nem lehetett. Kereki Aczél István pedig dacára az ugyanezen évben Bessenyei László fia és leánya valamint a Nagylucsei János fiai részéről emelt tiltakozásoknak,³ utóbb, 1519-ben, a királyi kúria ítélete alapján öt *felbári* jobbágytelekbe mégis beiktattatott.⁴

Katalin fiúsításából következtethetjük, hogy Ponya Mihálynak fia nem volt. Katalinról tudjuk, hogy a XVI. század elején megözvegyült és hogy 1505-ben már Hupka Márton neje Felbáron.⁵ A Bári nemesek bári birtokának az ezen ág kezén lévő harmadrésze tehát a leányág révén kicsuszott kezükből s idegen kézre jutott.

Csemő második fia:

Jakab.

Róla csak annyit tudunk, hogy a fentebb említett 1327-iki egyezkedésnél szintén jelen volt.⁶ Fia volt: Iván, aki 1381-ben atyafiaival együtt Bári Péter fiával, János deákkal egyességet köt.⁷

¹ M. Nemz. Múz., gr. Forgách-csal. ghymesi ágának ltárában az 1607. évi ápr. 14-iki periratban tartalmilag átírva. A királyi levél kelte 1493 ápr. 3.

² M. Nemz. Múz., kéziratár 3645 fol. lat. 19 jefü kézír. 49 l. a pozs. kápt. hit. h. ltára 1 sz. jkve 82. l.-ról.

³ U. i. a pozs. kápt. hit. h. ltára 1. sz. jkve 92. l.-ról és O. Ltár D. L. 21,430 ill. régebben N. R. A. f. 1659, nr. 23.

⁴ U. i. a 82. oldalon a nyitrai kápt. hit. h. ltárának 4. sz. jkve 6. l.-ról

⁵ O. Ltár D. L. 21,430 ill. régebben N. R. A. f. 1659, nr. 23 jelz.

⁶ Tört. T. XI. 305—306. ll., ered. Kondé-csal. ltárában.

⁷ Pozsonyi kápt., magán ltára C. C. f. 10, nr. 109.

¹ Pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 28, f. 4, nr. 14.

² U. i. C. 28, f. 4, nr. 27. kivonatosan közölte *Knausz*: Az orsz. tanács stb. története 1445—1452. c. műve 143—144. ll.

³ Hunyadi János kormányzó Budán, 1449 márc. 29-én kelt beikt. parancsa a csal. ltárban. Mindhárom község a felső-csallóközi j.-ban, Süly, Kis- és Nagylucstól kissé D.-Ny.-ra, Sárosfalva és Macháza ugyanattól É.-Ny.-ra.

⁴ Pozsonyi kápt. magán ltára C. C. f. 10, nr. 115.

⁵ Pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 13, f. 2, nr. 12; regestája Héderv. oklt. II. 372—373. ll.

⁶ Er. M. Nemz. Múz. törzsany., Bodóbár az újabbkori alsó-csallóközi járási Felbár, Kis- és Nagylucstól kissé D.-Ny.-ra. A középkorban Egyházas-, Bodó-, Békás-, Felső-, Nagybár néven fordul elő, Bodóbár nyilván ama rész, melyben a IV. Béla király által Bodó ispánnak 1269-ben adományozott birtok fekszik.

⁷ Héderv. Oklt. I. 422—424. ll., ered. a hédervári ltárban: f. 26, nr. 1 alatt.

⁸ M. Nemz. Múz. Kisfaludy-csal. ifj. ágának ltára XVI. századi másol. az 1406—1519. évi kötegben.

⁹ Héderv. Oklt. I. 460—465. ll. ered. a hédervári ltárban: f. 22, nr. 4 alatt, Püski mosonvármegyei kis község Lucsoktól kissé D.-Ny.-ra.

¹⁰ U. itt I. 471. l., ered. a hédervári ltárban: f. 50, nr. 23, 24.

Csögöd harmadik fia :

András.

Az oklevelek első ízben 1295-ben említik, mikor a *békási* földet illetőleg a lucsei udvarnokok, Tamás és Jánossal, a Péter fiaival meg Lotárd fia Tamással egyezkedtek.¹ 1300-ban jó szolgálataiért, s mivel érettek vérét is ontotta, Lipót fia Lőrinc és Kumpurd hasonnevű fia a *lipoldi* szántóföldeikből 20 holdat ajándékoznak neki az ezekhez tartozó rétekkel, nádasokkal és a Szőlőtő (Zeuleutou) nevű vízzel.² 1302-ben ugyancsak jó szolgálataiért Bartal és társai 5 hold földdel ajándékozzák meg,³ néhány hóval utóbb pedig mint fogott bíró működik.⁴ A következő évben tanu a *szolaggyőri* birtok terjedelmére vonatkozólag.⁵ Ugyanez időtájt a pozsonyi káptalannal átiratja Rinekkerius pozsonyi alispán bizonyáglevelét, mely igazolja, hogy az atyafiai s közte, valamint a szilaslucseiek közötti birtokperben a birtok neki és rokonainak ítéltetett meg s hogy annak határai is megjárattak.⁶

Ez időtől fogva kb. négy évig nem találkozunk vele, mígnem 1307-ben Vörös Ábrahám alispán *békei* (Beke) birtoka határai megjárásánál, mint szomszédos birtokos jelentkezik.⁷ A következő, 1308-iki évben fogott bíró.⁸ Ezen időpontot túl már csak egyszer találkozunk vele, 1318-ban, ugyancsak fogott bírói minőségben.⁹ Ezzel a szereplésével Csögöd fia András el is tűnik, úgy hogy feltehetjük, miszerint 1320 körül elhalt.

¹ W. V. 132—133. és 144—145. ll. ered. pozsonyi kápt. hit. h. lt. C. 14, f. 2, nr. 23.

² U. i. 251. l. ered. pozsonyi kápt. hit. h. lt. C. 14, f. 11, nr. 5.

³ Anj. O. I. 24—25. ll. ered. pozsonyi kápt. hit. h. lt. C. 14, f. 11. nr. 7.

⁴ Knausz II. 512—513. ll. ered. pozsonyi kápt. hit. h. lt. C. 33, f. 1, nr. 1 és a második eset: Anj. O. I. 32—33. ll. ered. pozsonyi kápt. hit. h. lt. C. 14, f. 17, nr. 4.

⁵ Knausz: Okmány Kalászkok, M. Tört. T. XX., 245 l., ered. Kondé ltár, a szóban levő Szolaggyőr, Nagyudvarnok és Csukárabony között feküdt (l. Földes Gy. id. műve 15. lapját).

⁶ C. D. VIII. k. 1 r. 149—151. ll., ered. Kondé ltár.

⁷ Knausz II. 576. ered. pozsonyi kápt. hit. h. lt. C. 9, f. P., nr. 2. Béke felső-csallóközi kis község Kis- és Nagylucstól meg Egyhátgellétől É.-Ny.-ra.

⁸ Anj. O. I. 153. ered. pozsonyi kápt. hit. h. ltár C. 14, f. 22, nr. 16.

⁹ H. Oklt. VII. 378, 379, ered. pozsonyi kápt. hit. h. ltár C. 14, f. 10, nr. 41 és 42.

Az előbbieken röviden vázolt élettörténetéből jó okkal következtethetünk arra, hogy tevékeny, szerző embernek kellett lennie, aki a környéken nagy tekintélynek örvendett.

Két fia maradt, István a felbári birtoka után Felbári és Péter, akit Lucsei (de Luche) néven is említenek az oklevelek. Ezek 1322-ben jún. hó 22-én, Bekud fia Balázsszal és Illés fia Miklóssal, Detre pozsonyvármegyei alispántól megszerzik Almod fia Jakab és ez utóbbi fia Péter *Kisföldre* (Kyuzfeoldi) nevű 23 holdas birtokát és még más 9 hold földet azok minden tartozékával, amelyek nevezett alispánra szállottak, miután Almod fia Jakab, fiával együtt mint hamisító megbélyegeztetett és Csallóközből számkivetetett.¹

A következő évben a szilas- és töbör-lucsei udvarnokoknak a *Lakszeg* (Lakzyg) földrészért való egyezkedésénél ugyancsak ők jelennek meg a töbör-lucseiakért.² Az erre vonatkozó egyességlevelet három évvel később azonban csak az utóbb említett Péter iratja át a pozsonyi káptalannal.³ Ezután már csak egyszer találkozunk velük együttesen mint cselekvő egyénnel: az általuk és Lőrinc fia Sebestyén által megölt Husvét fia Budo vérdíja ügyében 1327-ben.⁴

Okleveleink Istvánnak csak egy fiát említik: Felbári Miklóst, aki a már röviden említett

¹ *Dedek* 17—18. ll. az 1322 júl. 19-iki átirásból, melynek eredetije pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 9, f. k., nr. 1.; a C. D. kétszer is közölte, mindkét esetben helytelen évszámmal (1301 és 1222) l. a VIII/1. 83—85. és III/1. 364—367. ll. A helyes évszámra vonatkozólag l. *Wertner* megjegyzését a Tört. T. IX. k. 384. s. köv. lapján. Detre ítéletlevele a helytelen 1222-iki kelettel megvan a M. Nemz. Múz. törzssanyagában 1900—62. j. al.; a helyes évszámmal pedig u. i. az 1439 febr. 22-iki átirásban is.

² Tört. T. XI. 144—145. ll. Ezt az 1323. évi nov. 1-én kelt oklevelet *Wertner* az idézett helyen a pozsonyi káptalan 1326. évi aug. 15-én kelt átirásából közli. Ennek eredetije: pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 9, f. 4, nr. 2 jelz. alatt. Újabbán közölte *Dedek* 80—81. ll. Egyébként a szóbanforgó oklevelet 1357 nov. 14-én Csenkezfalvi Iván (Jován) fia Tamás részére a pozsonyi káptalan átirja, ered. ezen kápt. hit. h. ltára C. 14, f. 13, nr. 4 jelz. alatt.

³ *Dedek* 80—81. ll. ered. pozsonyi kápt. hit. h. ltár C. 9, f. 4, nr. 2, l. a Tört. T. XI. 145. lapján lévő jegyzet is.

⁴ Knausz M. Tört. T. XX. 250—251. és újabbán *Wertner* Tört. T. XI. 305. l.

1376. évi egyességnél szerepel.¹ Ekkor másod-unoka testvérével Péter fia Ponya Péterrel és atyja testvére Lucsei Péternek fiaival, az ő unoka-testvéreivel, Domokos és Jánossal a *lucsei* birtokon akként egyezett meg, hogy azt három részre osztják úgy, hogy abból két rész Domokost, Jánost és Miklóst, a harmadik rész pedig Ponya Pétert illesse. Ebbe az egyességbe egyéb birtokaikat is befoglalták kivéve a *Kisföldre* és *Békás* nevű birtokrészeket, amelyekről Ponya Péter elismerte, hogy azok csak Domokost, Jánost és Miklóst illetik.² Ez alkalommal még az iránt is megállapodtak, hogy az idegenek kezén lévő birtokokat közös költségen szerzik vissza. Mivel továbbá Domokos azt a nemesi portát, amelyben most élnek, a saját költségén szerezte meg, kárpótlásul az osztályra került s még visszaszerzendő birtokok egy harmadrészét neki zálogba adják 40 márka denárért.³

Három év múlva — 1379-ben — unokatestvéreivel János deákkal és Domokossal arra kéri I. Lajos királyt, hogy iktattassa be őket az őket illető *töbör-lucsei*, *kisföldi*, *barcseli* (Barchel) és *békási* birtokokba. Az erre vonatkozó okmányaik felmutatásával meggyőzván a királyt kérelmök jogosságáról, az a szóban lévő birtokokat nekik visszaadandóknak ítélte s egyben utasította a pozsonyi káptalan, hogy kiküldvén emberét az általa külön erre a célra kijelölt Bösi Lotárdal, őket iktassák be. Azonban egyidejűleg meghagyta a káptalannak még azt is, hogy amennyiben a szilas- és honalucsei, a két regencsei, látráni, köbölkuti és egyedházai⁴ népei és udvarnokai ennek a beiktatásnak ellentmondának azon okból, hogy nekik ezekre a birtokokra szükségük van, úgy arra az esetre, ha említett népei a János deák, Domokos és Miklós felsorolt birtokaira a *bári* birtokkal járó szolgáltatásokat átvállalnák, a nevezetteket a nekik cserekép adandó *bári* bir-

tokba, népeit és udvarnokait pedig ezek *lucsei* és egyéb birtokaiba iktassák be.

Ha pedig népei és udvarnokai a *bári* birtokot terhelő szolgálmányokat a *lucsei* és a többi fentebb megjelölt birtokokra nem vállalnák át, úgy tekintet nélkül népei és udvarnokai ellentmondására iktassák be kérelmezőket az őket jogosan megillető *lucsei* és egyéb fentebb felsorolt birtokokba. Mivel pedig a király népei és udvarnokai a *bári* birtokot terhelő szolgálmányokat a *lucsei* és a többi említett birtokokra átvállalták, a káptalan őket 1380. évi január hó 3-án ezen utóbbi birtokokba, a kérelmezőket pedig másnap a *bári* birtokba ellentmondás nélkül beiktatta.¹ A következő évben aug. hó 6-án egyrészről Bári János deák, másrészről pedig ennek testvére Domokos, ezen Miklós továbbá Ponya Péter és Jakab fia Iván között a *bári* birtok, vagy pedig az annak megszerzése körüli költségek dolgában valamely egyenlenség merült fel, melyet fogott bírák közreműködésével akként intéztek el, hogy a fől-soroltak Bári János deáknak a *bári* birtok megszerzése és nemességük kikutatása körül felmerült fáradozása és költségei fejében a *bári* birtokon egy népes telket 40 hold földdel és 15 kaszás réttel engednek át, feljogosítván őt arra is, hogy az átengedett birtokot, ha azt megtartani vagy az utódoknak hagyományozni nem akarná, kegyes alapítványul vagy tetszése szerinti világi személyeknek hagyományozhassa.²

Mint mindjárt látni fogjuk Miklós és atyafiai nem soká élvezhették a *bári* birtokot nyugalomban, mivel Bári Mihály fia Miklós panaszt tesz ellenök, hogy a *bári* birtokot hatalmasul elfoglalva azt maguk között az ő kizárásával felosztották. Az országbíró ezen perben, melyben az alperesek: Felbári István fia Miklós, ennek fia István valamint Péter fia Ponya Péter, I. Lajos király fentebb említett privilegialisával védték jogcímeiket, felperes jogát megállapítja, minthogy felperes az 1297-ben megnevesített Sámuel unokája és így Csögöd fia András fratreseihez tar-

¹ Az 1376 júl. 15-én a pozsonyi káptalan előtt kötött egyességével a csal. ltárban ugyanazon káptalan 1438 május 26-iki átírásában.

² Melyeket t. i. mint fentebb láttuk Miklós, Domokos és János atyjai szereztek Detre alispántól Almod fia Jakab birtokából.

³ Az 1376. évi egyességével szerint.

⁴ Regence a középkor végén Beketfa egyik dűlője, Beketfa Nagy-Lucstól É.-ra, a többi telep helye határozottan meg nem állapítható.

¹ I. Lajos király 1380 máj. 3-án kelt privilegialis az 1379 dec. 11-én Nagyszombatban kelt beiktató parancs átírásával, valamint a pozsonyi káptalan 1380 jan. 6-án kelt beiktató jelentésével M. Nemz. Múz. br. Jeszenákc-sal. ltár.

² Pozsonyi káptalan magán ltára C. C. f. 10, nr. 109 régi, valószínűleg Knausz-féle másolatból Dedek útján

tozik.¹ Együttal elrendelte, hogy a *bári* birtok a felperes és alperesek között három részre osztassék olyképp, hogy abból egy-egy rész illesse a felperest, Pónya Pétert, István fia Miklóst és ennek fiát Istvánt, miután a többi megnevesített leszármazói — felperes állítása szerint — utódok nélkül haltak el.² Felbári Miklóssal ezután már csak egyszer találkozunk és pedig 1407-ben a pozsonyi káptalan *bári* birtoka határának megjárásánál, mely alkalommal ott másokkal együtt jelen van.³ Fia :

István, kiről a most említett alperességen kívül mitsem tudunk. Fia :

Egyed (Egidius). Mint utóbb látni fogjuk Pető fia (Bittó) András fiaival és más atyafiaival 1439-ben a *bári* birtokra vonatkozólag megállapodásokat létesít⁴ és még ugyanebben az esztendőben atyafiaival a *fel-* vagy másképp *nagybári* birtokra adományt kap Albert királytól,⁵ 1447-ben a már ismert Bári Synka (helyesen Sanka) — Rozgonyi ügyben mint felbújtó és más esetben mint jelölt országtanácsi ember,⁶ utóbbi minősége után alig két hóval pedig mint szomszédos birtokos szerepel.⁷

Néhány évvel később, 1453-ban alperes a pozsonyi káptalannak Szentgyörgyi gróf és társai elleni perében.⁸ Ezután vele már nem találkozunk, így valószínűnek tarthatjuk, hogy ez időtájt elhalt. Fia :

István. Életéről a hozzáférhető oklevelekben adatokat találunk nem sikerült. Csak azt tudjuk róla, hogy 1505-ben már néhai és Bessenyei Lászlóné, Pónya Katalin a tőle örökölt egy nemesi és három népes jobbágytelekből álló *felsőbári* rész-

birtokot atyai részbirtokával együtt 600 magyar arany frton Sankfalvi Miklós pozsonyi prépostnak és Kereki Aczél Istvánnak adta el.¹

Sorra vevén most már Csögöd fia András második fiát :

Pétert, röviden utalunk a testvére István életénél más felsorolt adatokra. Ezen felül csak egyszer találkozunk vele és pedig 1329 május 8-án, amikor mint a Somorján tartott megyei közgyűlésen résztvevőt említi egy oklevél.² Két fia volt : Domokos és János deák,³ kikkel fenntebb, a *bári* birtok 1376-iki osztályánál találkoztunk. János deák 1378-ban jelölt kir. ember, 1380-ban mint láttuk a korábbi birtokaikért cserébe kapott bári birtokba iktattatott be a testvérével Domokossal és Felbári István fia : Miklós unokatestvérével együtt.⁴ A következő évben testvérével és más rokonaival kötött, fenntebb már említett egyességből kifolyólag a szóban forgó *bári* birtokrészt annak minden tartozékával végrendeletileg a pozsonyi káptalanra hagyományozta, mely ezen birtokba még 1382. évi márc. hó 21-én ellentmondás nélkül beiktattatott.⁵ Mivel az 1381. évi egyezkedés aug. hó 6-án történt, kétségtelen, hogy János deák 1381 aug. hó 6-ika után, de mindenestre még 1382. évi márc. hó 21-ike előtt halt meg.

János deák testvére :

Domokos első ízben 1364-ben szerepel, amikor Jakus pozsonyi bíró ügyvédje.⁶ A már korábban részletezett 1376., 1380. és 1381. évi ügyleteknél mint láttuk, ő is érdekelt birtokos. A legutóbb említett esztendőben még mint kijelölt királyi embert is említve találjuk.⁷ Ettől fogva felőle adatunk nincs. Utóbb részletezendő események-

¹ Kaplai János orsz. bíró 1394. évi nov. 8-án kelt tételelevelének XVII. századi rossz másolata M. Nemz. Múz., br. Jeszenák-család ltára.

² L. a 1 alattit.

³ Pozsonyi káptalan magán ltára, C. C. f. 10, nr. 112, másolata M. Tud. Akad. ktár, *Knauz* hagyat. XV. sz. okm. másol. jele 46—48.

⁴ A pozsonyi kápt. 1439. évi ápr. hó 24-én kelt kiadványa a csal. ltárban.

⁵ Albert király 1439. évi jún. hó 9-én Budán kelt patense a csal. ltárban.

⁶ Pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 28, f. 4, nr. 27 ; kivonatossan közölve : *Knauz* az orsz. tanács stb. tört. 1447—1452. c. műve 143—144. ll. és u. i. 21—26. ll.

⁷ Pozsonyi kápt. magán ltára C. C. f. 3, nr. 30, közölve *Knauz* id. műve 134—136. ll.

⁸ U. itt C. C. f. 10, nr. 115.

¹ M. Nemz. Múz. törzsanyag, a pozsonyi kápt. 1505 május 5-én kelt kiadványa ezen kápt. hit. h. ltárának 1. sz. jkve 92. lapjáról.

² M. Nemz. Múz. törzsanyag, 1329. V. 8. jelz. alatt.

³ Pozsonyi kápt. magán ltára C. C. f. 4, nr. 117 ; hogy ők (Nagy)bári Péter fiai voltak, világosan kitűnik az 1452 febr. 22-iki nádori intó s perbeidéző parancsból, ennek eredetije : pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 28, f. 4, nr. 49, másolata (fénykép) a csal. ltárban.

⁴ I. Lajos kir. 1380 máj. 3-iki privilegialis, M. Nemz. Múz., br. Jeszenák-csal. ltár.

⁵ Pozsonyi kápt. magán ltára C. C. f. 10, nr. 110.

⁶ M. Nemz. Múz. törzsanyag, Gyurikovich gyűjt. 1917/24. j. alatt ; közölve C. D. X/7. 227—230. ll.

⁷ U. itt, az oklevél kelt 1381 jún. 22-én.

ből arra következtethetünk, hogy két fiának kellett lennie: Pálnak, kit az oklevelek mint Nadasdit vagy Rohoit említenek és Rohoi Pető (Pethew). Ezekről egyebet nem tudunk mint azt, hogy Pálnak három, Petőnek meg egy fia volt.

1. Pál fiai

a) László mester. Ezt Kisnek nevezték («dictus parvus»). Unokatestvérével Pető fia Andrással 1388 körül Zsigmond királytól adományul kapja a pozsonyvármegyei, a Palaszó (Palazow) nevű vízfolyás mellett fekvő *királyfalvi*¹ birtokot, melybe a király Semptén 1388. évi május hó 24-én kelt parancsára máj. hó 29-én ellentmondás nélkül be is iktattatott.² Az 1392-iki esztendőben Zsigmond király Váradon aug. hó 21-én kelt patensével testvéreivel Mátyással (így Máté helyett) és Sebestyénnel a törökök elleni hadjáratban Rácországban hűséggel teljesített buzgó szolgálataiért a pozsonyvármegyei *Szarva* nevű tárnoki (tavernicalis) birtokkal és ennek tartozékaival adományozza meg.³ 1393-ban jelölt királyi ember Stibor vajdának *Zylad, Bogdanch, Podhaychan, Selpe, Colchan, Nempti* birtokokba leendő beiktatásához.⁴ Az erre vonatkozó királyi parancs Semptén szept. hó 10-én kelt s már pár napra rá, október hó 7-én őt a király Budán kelt kiváltságlevelével Máté és Sebestyén testvéreivel együtt a *királyfalvi, szarvai* és az ezekhez tartozó egyéb birtokaikra pallosjoggal ruházza fel.⁵ Ez a királyi levél László mesterről mint «strenuus miles»-ről emlékezik meg, ami arra mutat, hogy hivatásos katona volt.⁶

¹ Újabb időkben is létező kis község a pozsonyi járásban, Pozsonytól É.-K.-re, Szempctől kissé D.-K.-re a Szempe-ről Födemesre vivő út mentén.

² O. Lt., D. L. 7397, régebben N. R. A. f. 379, nr. 7, a győri káptalannak a királyhoz 1388 jún. hó 5-én tett jelentéséből.

³ O. Ltár, D. L. 7805, régebben N. R. A. f. 378, nr. 1. Regestája: Szerb oklt. 33. l. Szarva újabban Nagyszarva, felső-csallóközi kisközség Kis- és Nagylucstól É.-Ny.-ra, Sárosfától D.-Ny.-ra a Keszölczés felé vivő út mentén.

⁴ M. Nemz. Múz. törzssanyag, Zsigmond kir. 1394 máj. 5-én kelt privilegialisában átírva.

⁵ O. Ltár, D. L. 7896 régebben N. R. A. f. 331, nr. 22.

⁶ Bár a beiktatásokhoz jelölt kir. emberek rendszere az azon vidéki ill. a környékbeli nemes birtokosok közül vétettek, közelebbi adatok hiányában, mégis nyílt kérdésnek kell tartanunk, hogy az a Kis László pozsonyi

Ugyanebben az esztendőben a pozsonyvármegyei alispán, Ostransky Miklós őt és a testvéreit, a már említett Sebestyént és Mátét a pozsonyi káptalan *körmösdi* birtokán bizonyos föld és legelő valamint két malom hatalmasul való elfoglalásától és letartásától, úgyszintén használatától is tilalmazta.¹ Az erre következő 1394-ik esztendőben unokatestvérét Magyarai Pető fia Andrást az engedélyével eladott birtokaiért a *bári* birtokon szerzett birtokrészek átengedésével kárpótolta.² Amint látszik az 1392-ben adományul kapott *szarvai* tárnoki birtokba csak később, 1395-ben iktatták be, legalább erre következtethetünk a győri káptalan ez évi május hó 30-án kelt jelentéséből. Közben azonban szerzett, vagy adományul kapott még valamit *Szarván, Báron és Magyaron* is, miután a beiktató parancs a *bári* és *magyari* birtokon kívül a *kétszarvai* birtokra is vonatkozik, amelyekbe ez év május hó 13., 14. és 15. napjain, minthogy ellentmondó egyáltalában nem jelentkezett, simán be is iktattatott.³

László mester és fítestvérei a fennmaradt oklevelek tanúsága szerint a *királyfalvi* birtokukkal szomszédos pozsonyi káptalannal békés szomszédságot tartani nem tudtak. Ennek *körmösdi*⁴ népeit nyugtalanítva hol itt, hol ott törnek reájok, úgy hogy e miatt a hatóságokkal folytonos dolguk akadt. Mint látszik, a legnagyobb port a fenntebb említett 1392 körüli *Körmösre* való betörésük verte fel. Ez alkalommal a káptalani birtokból 50 holdat, káposztás kerteket, marha legelőket foglaltak el hatalmasul és ezeket árokkal körülvéve még akasztófát is állítottak pallosjogukra

várnagy, aki Konstadti Smiloval Zsigmond királynak Budán, 1388. évi jún. 25-én kelt parancsa szerint több többör- és poldaéthei s más, a parancsban felsorolt nemeseket a pozsonyvármegyei *Nagybár* és *Mod* (újabban *Mad*) közötti birtokokba beiktatott, egy személy-e a mi László mesterünkkel? M. Nemz. Múz. törzssanyag, a pozsonyi káptalan 1388. évi júl. 8-án kelt beiktató jelentésének átírása Zsigmond kir. u. ez évi júl. 22-én kelt kiváltságlevelében. *Mad* alsó-csallóközi kisközség Kis- és Nagylucstól K.-re, Dunaszerdahelytől D.-K.-re a Padányba vivő út mentén.

¹ Pozsonyi kápt. magán ltára C. E, f. 11, nr. 278.

² Pozsonyi kápt. 1401 jan. 25-iki átírása a csal. levéltárban.

³ O. Ltár, D. L. 8066, régebben N. R. A. f. 380, nr. 22.

⁴ Királyfalva közelében ettől kissé É.-Ny.-ra a szempei út mentén, újabb időben Királyfalvával egyesült.

hivatkozva s a foglalt birtokot *királyfalvi* birtokukhoz csatolták, a *körmösdi* jobbágyságok vetéseit saját jobbágyságuk marháival lelegeltették. A káptalan a kártételek és foglalások miatt több panaszt emelt, míg végül is a győri káptalan a királynak 1395-ben kiadott parancsára ugyanez évi dec. hó 28-án a vizsgálatot lefolytatva, a hatalmaskodást és kártételt megállapította.¹ Mint végződött ez az ügy a királyfalviakra nézve, közelebbi adatok hiányában megmondani nem tudjuk. Annny azonban bizonyos, hogy a vizsgálat után rövid időre befejezést nem nyert. Az 1399-iki esztendőben, mikor *Királyfalva* már nem volt a királyfalvi nemesek tulajdonában, a hatóságok még mindig foglalkoztak ez ügygel.²

László mester 1396 jún. 10-én még életben volt, mivel ekkor őt a király *Kétszarva*, *Bár* és *Magyar* birtokában megerősítette.³ Valószínűleg azonban nemsokára elhalt, mivel a király Esztergomban 1397. évi május 9-én kelt levelével László mester magtalan halálával a koronára szállott *királyfalvi*, *nagy-* és *kétszarvai* birtokokat valamint a *magyari* részbirtokot már Prespolkonnak, a királyi udvar katonájának és általa fitestvérenek Györgynek s nőtestvérenek Irathnának, Bazini György nejének s ettől származott fiainak: Péter és Lászlónak adományozza,⁴ akik ezen birtokokba a győri káptalan által a pozsonyi káptalanak a *körmösdi* birtokra vonatkozó jogai érintetlenül hagyása mellett tényleg be is iktattattak.⁵

¹ Pozsonyi kápt. magán ltára C. D., f. 7, nr. 69.

² Pozsonyi kápt. magán ltára C. E, f. 11, nr. 279, Pozsony vármegye hatóságának jelentésével az 1396-iki vizsgálatról; Pelsőci Bebek Detre 1399-iki bizonyosságlevele arról, hogy Mihály és János pozsonyi kanonokok tiltakoztak a pozsonyi- és mosonyvármegyei gyűlésen Kis László ezen tette ellen u. o. C. D., f. 7, nr. 68 jelz. alatt; 1. továbbá ugyan ott a C. E, f. 11, nr. 280 és 281 alattiakat is, míg nem a káptalan a birtokot 1421-ben visszakapja, 1. ugyan ott C. D., f. 7, nr. 70 alatt.

³ O. Ltár, D. L. 8067, régebben N. R. A. f. 324, nr. 33.

⁴ O. Ltár, D. L. 8219, régebben N. R. A. f. 358, nr. 1, a pozsonyi kápt. 1399 márc. 7-iki átírásában u. i. D. L. 8220 ill. a régibb N. R. A. f. 325, nr. 3. jelz. al.; tartalmilag átírva pedig u. i. D. L. 12,037, régebben N. R. A. f. 331, 14 jelz. alatt.

⁵ O. Ltár, D. L. 8235 ill. a régibb N. R. A. f. 377, nr. 19 jelz. alatt, a beiktató parancs kelt 1397 jún. 24-én Nagyszombatban.

Kis László mester neje, Margit nemes asszony volt, vele csak mint özvegygel találkozunk 1405-ben, mikor május hó 8-án a pozsonyi káptalan előtt Bazini Miklós fia György grófot férjének birtokaiból őt megillető hitbér és jegyajándék kifizetéséről nyugtatja.¹

b) Sebestyén. Az előbbieken említett 1392-iki birtokadományon, az 1393. évi pallosjoggal való felruházáson s a pozsonyi káptalan körmösdi birtoka ellen 1392 körül elkövetett hatalmaskodáson kívül nem szerepel, feltehetjük tehát, hogy 1394 körül elhalhatott.²

c) Máté. Ez a testvéreit jóval túlélhette.³ Részes a testvére, Kis László mester birtok- és pallosjogadományozásának. 1397-ben Zsigmond király tőle és unokatestvérétől Rohói Pető fia Andrástól Budán május hó 3-án kelt parancsával a nekik adományozott királyfalvi birtokot visszavette, hogy azt mint fenntebb láttuk még e hó 9-én Prespolkonnak és érdektársainak adományozhassa. Egyúttal azonban meghagyja a pozsonyi káptalanak, hogy őket az ő megbízásából a Bazini György gróf által keresendő és kijelölendő, a visszavett *királyfalvi* s egyéb birtokokkal egyenlő értékű és nagyságú, ezekért cserekép adandó birtokba iktassa be.⁴

Ily birtok felkutatása Bazini György grófnak nem okozhatott valami különös nehézséget, mert a pozsonyi káptalan már ugyanez évi június hó 11-én jelenti a királynak, hogy a Bazini György gróf által talált, a királyfalvi és a többi birtokoknak megfelelő, a pozsonyvármegyei Csallóközben fekvő *sárosfalvi* és *nadasdi* birtokokba Mátét és Pető fia Andrást június hó elsején ellentmondás

¹ O. Ltár, D. L. 8219, régebben N. R. A. f. 358, nr. 1 jelz. alatt átírva; tartalmi átírása D. L. 12,037 ill. a régibb N. R. A. f. 331, nr. 14 jelz. alatt.

² Erre látszik mutatni az is, hogy testvérenek, Kis László mesternek beiktatásánál a két-Szarva, Bár és Magyar birtokokba 1395. évi május hó folyamán már nem szerepel, 1. erre vonatkozólag O. Ltár, D. L. 8066, régebben N. R. A. f. 380, nr. 22 alatti.

³ Erre következtethetünk a pozsonyi káptalan 1425 január 7-én kelt felváltó leveléből a csal. ltárban.

⁴ Pozsonyi káptalan 1397. évi jún. hó 15-én kelt beiktató levele Zsigmond király Budán 1397. évi május 3-án kelt parancsával átírva Rozgonyi Simon 1409. évi ápr. hó 27-én Budán kelt ítéletlevelében a csal. ltárban. Ugyanitt megvan még rossz átírásban I. Lipót király Bécsben kelt 1692 jan. 31-iki privilegialisában is.

nélkül beiktatta.¹ A két unokatestvér a cserekép kapott birtokkal meglehetett elégedve, mivel még ugyanez évi szeptember hó 7-én a pozsonyi káptalan előtt kijelentik, hogy őket a király a tölök visszavett *királyfalvi* és egyéb birtokokért cserébe adott, imént említett királyi birtokokkal kárpótolván, magokat kielégítetteknek tekintik s ez okon a korábbi birtokaik eladományozásához beleegyezésüket adják.²

II.

Mielőtt elbeszélésünk további fonalát felvennénk, röviden szólnunk kell a birtokszerzők cserében szerzett új birtokainak Sárosfalvának és Nadasdnak történetéről s helyre kell igazítanunk ezek birtoklására vonatkozólag az irodalomba átement egynemely helytelen adatot.

Sárosfalva, újkori nevén Sárosfa, mintegy középpontját képezi az északról Nagy-Lég, keletről Egyház-Gelle, délről Süly és Felbár, nyugatról Nagyszarva, nemkülönben északnyugatról Tárnok felől egybefutó utaknak, amivel körülbelül földrajzi fekvését is kellő pontossággal körvonalazhatjuk.

¹ Zsigmond király vonatkozó oklevelét a pozsonyi káptalan átírásában csak Rozgonyi Simon országbíró 1409. évi ápr. hó 27-én Budán kelt s ezen birtokok elsőjére vonatkozó ítéletlevélből ismerjük, melynek eredetije a családi ltárban őriztetik. Megvan azonban u. i. még Lipót király 1692. évi jan. hó 31-én kelt privilegialisában is többször átírva. Ezek az átírások azonban igen gyarlók, egyebektől eltekintve pl. az átírások egyikének kelete 1390, a «Rohoi» név «Bohay»-ra való ferdtése stb. efféle is zavarólag hatott volna, ha a közel egykorú Rozgonyi Simon-féle ítélet levél és az O. Ltár oklevel-anyaga nem nyújtott volna kellő támpontot. Lipót király említett privilegialisának fogalmazata az átírások nélkül megvan az O. Ltárban, magy. kanc. concept. expedit 37 ex Octobri anno 1692 jelz. alatt.

Zsigmond király és a pozsonyi káptalan beiktató levelét egyébként közölte a C. D. X/2 k. 523—525 és ismételten még 529—531. II. is a Lipót-féle privilegialis rossz átírásában. Sárosfalva legújabb korban is létező kis község Sárosfa néven a pozsonyvármegyei Felső-Csallóközben, Somorjától D.-K.-re, Egyházgellétől Ny.-ra. Nadasd is ugyancsak fennáll még a pozsonyvármegyei Alsó-Csallóközben Csallóköz-Nadasd néven a Somorjabösi út mentén Böstől É.-Ny.-ra, Felbártól D.-K.-re.

² O. Ltár, D. L. 8219, régebben N. R. A. f. 358, nr. 1 jelz. alatti, 1409 ápr. hó 8-án kelt privilegialisban átírva, továbbá u. i. D. L. 8220 ill. N. R. A. f. 325, nr. 3 alatt a győri káptalan átírásában, végül pedig tartalmilag átírva D. L. 12,037 ill. a régibb N. R. A. f. 331, nr. 14 jelz. alatt.

Határának kiterjedése a hozzátartozó Ujfalú pusztával¹ 1863 kat. hold.

Pozsony vármegyének egy újabb keletű monografiájában azt olvashatjuk róla, hogy a vármegyében ily nevű község már 1075-ben említetik, de hogy ez Ipolyi szerint nem a mai Sárosfa, továbbá, hogy első ízben Sárálja néven szerepel 1328-ban, mely néven említi Földes Gyula is.²

Nem oszthatjuk a monografia íróinak egyik állítását sem, sem pedig Földesét. Az első adat nyilvánvalólag I. Géza 1075. évi oklevelére s az abban említette Saroufalú nevű községre vonatkozik. Ám erről Knauz Nándor már kimutatta, hogy az a manap is létező Kis- és Nagysáróra vonatkozik.³ Az 1328. évi elnevezés, bár ezt a monografia kifejezetten nem említi, csakis azon oklevél alapján alapulhat, a mellyel I. Károly király 1328. évi február hó 14-én a pozsonyi káptalanak meghagyja, hogy Péter fia Jánoki Domokost *Tolvaj* és *Sárálja* nevű birtokokba iktassa be.⁴ Ez a *Sárálja* azonban nem lehetett Felső-Csallóközben, miként azt kétségtelenül megállapíthatjuk egy másik, ezzel csaknem egykorú oklevélből is, mely arra vonatkozik, hogy Pál országbíró előtt Bugár fia Márton fia Nagy Gergely lemond azon perről, amelyet a fentemlített Jánoki Domokos ellen *Tolvajföldre* pozsonyvármegyei birtok iránt folytatott.⁵ Ezen oklevélben a szóban lévő birtok határa megjárásánál szomszédos föld gyanánt *Sárálja* említetik, az oklevél hátírása szerint pedig *Tolvajföldre* a *Boldogazonfalva* és *Boldogfalva* nevet viselte s így azonosnak kell lennie a manap Szempctől majdnem északra fekvő *Boldogfalvával*. Ha tehát *Sárálja* szomszédos volt *Boldogfalvával*, nem lehetett Felső-Csallóközben. Egyéb-

¹ Neve a régi hasonnevű település emlékét őrzi.

² Magyarország vármegyei és városai. Pozsony vármegye. Budapest, Apollo irod. társaság, évszám nélkül, 107 l., s Földes id. műve 16. l.

³ Knauz N. A Garam melletti szentbenedeki apátság, Budapest, Franklin 1890, I. 183. l.

⁴ O. Ltár, D. L. 2488, régibb jelzete Mon. Pos. f. 46, nr. 12, közölte: Anj. O. II. 347. l. I. Károly király 1328. évi márc. 5-iki megerősítő oklevelében lévő átírásból.

⁵ O. Ltár, D. L. 2784, régebben Mon. Pos. f. 6, nr. 2, közölte Anj. O. III. 22—26. II. Sárálja fekvésére vonatkozólag a határjárás így szö: «..... ibi cursus metarum terre Tolvajfelde usque terram Saralya predictam terminuntur.»

ként e mellett szól még az is, hogy a Sárálja nevet Boldogfának egyik dülője, bár ferdített alakban, mint *Sorallya* napjainkig is megőrizte,¹ úgy hogy aligha távolodunk el az igazságtól, ha feltesszük, hogy a régi *Sárálja* idők jártával beolvadt *Boldogfalva* határába.

Ezek után már most Sárosfalva régi nyomát egyebüktől kell keresnünk! Első ízben az 1272-ik évben találjuk *Zorus* néven említve a pozsonyi káptalan egyik bizonyáglevelében, mely szerint Mór (Mour) és Farkas a Pál fiai egy bizonyos földbirtokukat Patonyi Bulcsnak (Bulchu de Potun), a pápai udvarnokok ispánjának (comesének) adják el.² Ebben meg van mondva, hogy a két eladott földrészt az az út választja el egymástól, amely *Patonyból* (a mai Patonyok egyikéből) *Zorusba* visz. Ez az út manap is megvan *Patonyokból Sárosfára Nagy-Légen* át. Utóbb 1294-ben *Zorus* a nyulszigeti apácának adatott el.³ Ebben az esztendőben még többször is találkozunk nevével és pedig október hó 31-én, mikor Ábrahám fia Csobon (Chubun) és Böz (Beuz) fiai Máté és Benedek, a béli vár jobbágysai *Zorus* nevű földjüket, mely «iuxta villam magnam *Zorus*» van, Ógyai (de Owgea) Farkas fivérének Péternek adják el a pozsonyi káptalan előtt.⁴ Itt már a falut vagy települést is megtaláljuk, midőn az oklevél a szomszédokat megnevezve a nagy *Zorus* falubeli («de villa magna *Zorus*») királyi népeket említi. Ugyanez évben Csege (Chege) fia Simon s ennek fia Kozma (Cosmas) zorusi várjobbágysai a *Koto* nevű földrészt alsó felén lévő 29 hold örök földjüket három bécsi márkáért ugyancsak annak vallják örökbe.⁵ Ez esztendőbeli utolsó adatunk arról szól, hogy zor-i Oka és Simon, kiknek testvérét Endrét, Benedek pozsonyi várjobbágy

szolgája János megölte, a pozsonyi káptalan előtt a vérdíjon megegyeztek.⁶

Két év multán, 1296-ban Ógyai Péter megszerzi Iváncz fiai Moyk, Moys és Beke és Iwahun fia Iwahun sorusi várjobbágysai a Barus vize mellett fekvő *sorusi* birtokon lévő örök földjei egy részét öt márka súlyú denárért² s még ebben az évben adományul kapja III. András királytól *Zorus* földjét, amelybe ugyanezen esztendőben be is iktattatott.³ Ez időponttól 1300-ig mitsem tudunk Sárosfalva multjáról, mikor Ógyai András fia Péter, a György fiaitól: Balázs-, Demeter- és Pétertől ezeknek *zorusi* 30 hold földjét a pozsonyi káptalan előtt megszerzi.⁴

Újabb adatunk róla most már csak 1310-ben akad. Ekkor ugyanis Budo fia Mihály, Bulcsu (Bulchu) fia Miklós földjét, melyet Bulcsu testvére Vrochnak fia László az ő támogatásával szerzett vissza, s amelyből ez neki megfelelő részt ígért volt, 10 márkáért visszabocsátja.⁵ Ezen oklevél fontossága abban van, hogy módot nyújt *Zorus* földrajzi fekvésének meghatározásához, amennyiben a szóban lévő földeket úgy írja körül, hogy azok *Gelye* (Egyház-Gelle), *Zarus*, *Leeg* (Nagy- és Kis-Lég) és *Potun* (Patony) között fekszenek, amivel kétségtelenné teszi, hogy *Zorus* nem lehet más, mint az újabb időben *Sárosfának* nevezett régi *Sárosfalva*, miről egy pillantás a térképre még a helyviszonyokkal nem ismerőst is meggyőzheti. Az 1310. évtől kb. 44 éven át nem rendelkezünk *Zorusról* illetve *Sárosfalváról* adatokkal, 1354-ben Ógyai Farkas comes részesül *Sorus*, *Ujfalu* és *Egyházasmagyar* királyi birtokokra adományban.⁶

¹ *Pesthy* helységnévtára, Pozsonyvármegye 34. I. Magyar Nemz. Múz. kéziratára, 1114 fol. Hung. jelz. alatt.

² W. VIII. 409, helytelenül Orust írva, a helyes *Zorus* névvel közli *Kubinyi* I. 87. I. Az ered. oklevél a M. Nemz. Múz. Itárában őriztetvén, dr. Jakubovich Emil igazgató kétséget kizárólag megállapította, hogy bár a «Z» betű kissé elmosódott a *Zorus* szó teljesen olvasható.

³ C. D. VI/1. 341. I., kivonatos közlés.

⁴ O. Ltár, D. L. 1393, régebben Mon. Poson. f. 46, nr. 10; közölte H. Oklt. I. 144. I.

⁵ O. Ltár, D. L. 1402 régebben Mon. Poson. f. 51, nr. 9; közölte W. X. 166. I.

¹ W. V. 101. I. nyilván itt is rossz olvasásról vagy elírásról lehet szó, a Simon név, mely az előbbivel egyezik, arra látszik mutatni, hogy az előbbivel azonos birtokról és egyenről van szó. Ered. a pozsonyi kápt. hit. h. Itárában C. 14, f. 19, nr. 1 jelz. alatt lévén, ma hozzáférhetetlen, így a helyes olvasás nem ellenőrizhető.

² W. XII. 592., a Barus (Baarus) vízfolyás talán a későbbi Barcs (Barch) vagy a még újabb Bács.

³ O. Ltár, D. L. 1451, régebben Mon. Poson. f. 5, nr. 1, közölte H. Oklt. 148—149. II.

⁴ U. i. D. L. 1560, régebben Mon. Poson. f. 43, nr. 2, közölte H. Okmt. VII. 287. I.

⁵ Pozsonyi kápt. hit. h. Itára C. 14, f. 7, nr. 3, közölte *Knauz* II. 626. A határoló községekről Sárosfalva földrajzi elhelyezkedésénél már megemlékezünk.

⁶ *Bartal*, Csallóköz történeti vázlata Pest 1860, 61. I. Újfalú, mint már említettük újabban Sárosfához tartozó pusztá, Egyházasmagyar, újabban Nagy-Magyar, Somorjától É.-K.-re, Olgyától É.-ra.

Azonban Farkas comessel az Olgyay-ak (Ógyaiak) itt szereplő ága még ez évben kihalván, ezen birtokok Kont Lőrinc fiainak Miklósnak és Lökösnek (Leukus) adományoztattak,¹ 1367-ben pedig e birtokok már a budai apácák kezén vannak.²

Ezen évből még egy adatunk van, mely arról szól, hogy az itteni királyi udvarnokok bizonyos ügyben ellentmondanak;³ hasonló ügyben említi őket még egy 1379-iki oklevél is.⁴

Az 1379—1397-iki időközben tudomásunk szerint *Sárosfalvára* vonatkozó adat nincs, vagy legalább a kiadott és előttünk ismert kiadatlan pozsonyi káptalani oklevelekben nem fordul elő. Az utóbb említett évben történt, mint láttuk, hogy Zsigmond király Rohói (máskor Rohaynak is nevezett) Pál fia Máté s Pető fia Andrásról *királyfalvi* birtokukat visszavevén, őket ezért a cserében adott *Sárosfalva* és *Nadasd* királyi birtokokkal kárpótolta.

Ettől az időtől fogva a Rohói Pető fia András késői utódai a Sárosfalvi és Nadasdi Bittó-család tagjai bírák napjainkig legnagyobb részben *Sárosfalvát*.

Még csak egy, *Sárosfalva* birtoklására vonatkozó, Wertner M. egyik közleménye útján az irodalomba átment téves adatot kell helyreigazítanunk.⁵ Wertner ezen közleménye szerint I. György bazini gróf *Királyfalváért* cserébe kapta volna 1397-ben *Sárosfalvát* és *Nadasdot*.⁶ Úgy látszik Wertner teljesen félre értette Zsigmond királynak a pozsonyi káptalanhoz intézett fentebb már említett parancsát s a káptalan vonatkozó jelentéseit. Ezekből u. i. világos, hogy György gróf a király megbízottja volt arra, hogy a *királyfalvi* nemesektől és pedig Pál fia Mátyástól (így, helytelenül Máté helyett) s Pető fia Andrásról⁷

cseré alakjában visszavett *Királyfalváért* s tartozékaikért ezeknek megfelelő birtokot keressen.¹ Ennek a parancsnak megfelelő György gróf nevezetteknek cserebirtokul a pozsonyvármegyei *Sárosfalva* és *Nadasd* birtokokat jelölte ki, melyekbe azok tényleg be is iktattattak.² Wertner ezen állítását kétségtelenül a Fejér-féle Codex Diplomaticus már említett közleményéből vette s így tévedését azzal véljük magyarázhatni, hogy őt ezen közlemény fejrésze tévesztette meg, mely tényleg, de helytelenül megengedi azt a következtetést, hogy a csere a Bazini és Szentgyörgyi grófok részére történt.³

Pozsony vármegyének már említett monogra-

Bécsben, 1692. évi jan. 31-én kelt privilegialisában is. Valószínűleg ebből közölte a C. D. X/2, 523—525. és másodszer 529—531. ll. Rozgonyi országbíró átírása a helyes Rohay, I. Lipóté s a C. D. közlései helytelen Bohay nevet tartalmazza.

¹ Rozgonyi Simon orsz. bíró átírásában a kir. parancs vonatkozó kivonatos szövege ez «..... Quia villam Kyralfalu vocatam a Mathia (így!) filio Pauli et Andrea filio Pethew de Rohay abstulimus et recepimus sub hoc pacto, ut eis equivalentem et tam bonam dare, appropriare et assignare debeamus, igitur vobis committimus ut ubicunque Groff Joerig de Bozen, cui hoc ipsum exequendum commisimus, aliam villam nostram predictis Mathie et Andree dandam et assignandam elegerit et vobis demonstraverit, vel nunciaverit, ad eandem villam ipsos Mathiam et Andream investiat et instituat et efficaliter assignetis, promittimus enim vigore presencium ipsam villam, in quam ipsos ut premittitur sic introduxeritis et institueritis, prefatis Mathie et Andree appropriare, assignare et confirmare stb.» A beiktatási parancsnak kelte 1397. évi máj. hó 3-a.

² A pozsonyi káptalannak az említett Rozgonyi Simon-féle ítéletlevélben átirát, 1397. évi jún. hó 11-én kelt jelentése szerint a beiktatás 1397. évi jún. hó 1-én megtörtént és pedig a szöveg szerint következőkép: «..... quod predictus comes Georgius feria sexta prox. p. f. Ascensionis Domini (jún. 1.), nunc proxime preteritum iuxta commissionem annotati domini nostri Sigismundi regis una cum aliis probis viris ad se assumptis, de quantitate et fructuositate dicte ville Kyralfalua, ... a Mathia filio Pauli et Andrea filio Pethew de Rohay per regem per formam concambii ablata, duas villas regales Zarusfalua et Nadasd vocatas pro ipsis Mathie et Andree elegisset et demonstrasset, stb.»

³ A vonatkozó közlemény címe a C. D. X/2. 523. oldalán a következő: «An. Ch. 1397. Capit. Posoniense ad regem Sigismundum refert, se pro possessione Királyfalva aequivalentes invenisse pro comite Georgio de Bozin possessiones Sárosfalva et Nadasd.»

¹ Bartal id. műve 62. l.

² U. itt 63. l.

³ O. Ltár, D. L. 5600, régebben Mon. Poson. f. 23, nr. 22.

⁴ U. itt D. L. 6608, régebben Mon. Poson. f. 23, nr. 29.

⁵ Dr. Moriz Wertner: «Die Grafen von St. Georgen und Bösing» c. közleménye a Jahrbuch der k. k. herald. Gesellsch. «Adler», neue Folge I. Band, Wien 1891. 171—274. lapjain.

⁶ Wertner id. műve 254. l.

⁷ A szóban lévő 1397. évi oklevél átírása Rozgonyi Simon országbíró 1409-iki ítéletlevelében, eredetije a csal. ltárban. U. i. megvan rossz átírásban I. Lipót király

fiája szerint 1397 után Malath András pozsonyi polgárt is Sárosfalván találjuk, ki ugyancsak Zsigmond király adományából jutott volna itt birtokhoz.¹ A rendelkezésünkre álló bőséges adathalmazban azonban ezen birtoklásnak semmiféle nyomát fel nem lelthettük. Ez okon azt hisszük, hogy ez a monografia ezt az adatot abból vélte levezethetni, hogy a *Sárosfalvára* és *Nadasdra* vonatkozó csereleveleket nevezett polgár 1412-ben a pozsonyi káptalan által kiadatta és 1413-ban Zsigmond király által megerősíttette. Mivel pedig *Sárosfalván* sem Malath Andrásnak, sem pedig más, Majláth-családbelinek nyoma nincs, mivel továbbá ezen két Malath-féle oklevelet csakis I. Lipót király 1692 jan. 31-iki már említett s különben is hibákkal telt átírásából ismerjük, valószínűnek tarthatjuk, hogy a Malath név éppoly olvasási hiba, mint a Bohay név. Erre mutat az is, hogy I. Lipót király ezen privilegialisában az 1409 apr. 27-iki és 1413 jan. 27-iki keletű átírásokban Pető fia, Andrásról mint «... Andrea filio Pethew de Malaty»-ról szól.

A másik cserekép adományozott birtok: *Nadasd* újabb korban is létező kisközség a pozsonyvármegyei alsó-csallóközi járásban Kis- és Nagylucstól délkeletre a Somorjából Bösre vivő út mentén. Határának területe 1087 kat. hold. Történetéről nem sokat tudunk, mivel a XV. századig csak öt oly adatot ismerünk, mely határozottan reá vonatkoztatható. Az első Roland nádor ítéletlevele 1250-ből, mely szerint Nadasti Mihály fiai: Ivalm, Illés (Elias), Csene (Chene) nem udvarnokok, hanem szabadok.² A második 1269-ből való, mikor IV. Béla *Bár* (*Baar*) földét Bodó (Bodou) comesnek adományozza. Ebben a birtok meghatározásánál említetik *Nadasd*.³ A következő adatunk már a XIV. század elejéről, 1318-ból való. Ekkor Nadasdi [de Nadost] Iván (Iwan) leánya Liliom (Lilium) saját és három kiskorú gyermeke: János, András, Tamás nevében azokat a földeket, melyeket Mocs (Moch) fia Pál az ő (t. i. Liliom) atyjának megölése és egyéb jogta-

lanságok fejében neki és már elhalt testvéreinek adott volt, a pozsonyi káptalan előtt Pál fia Miklósnak három márkáért visszabocsátotta.⁴ A legközelebbi ismert adat ezután már csak 70 év múlva merül fel. Ez azt a Kis Lászlót, aki unokatestvérével Rohói Pető fia Andrással *Királyfalva* birtokába beiktattatik, nadasdi birtokos- vagy lakosnak mondja.⁵ 1390-ben Pensauroi Lénárd kanonok május 13-iki decretuma említi a plebániáját a magyar, gellei, légi, vajkai plebániákkal a szentelt olaj és gyertyák beszerzésével kapcsolatban.⁶

További ismeretünk róla nincs 1397-ig, mikor mint láttuk Királyfalvi Máté s unokatestvére Rohói Pető fia András cserekép birtokba veszik.

III.

Visszatérve már most történetünk fonalára, megállapíthatjuk, hogy az adományosok a csere útján szerzett birtokokat a maguk teljességében nem tudták soká megtartani, mivel Máté és fiai: Gergely, János, Mihály és Pál, továbbá Pető fia András fiával, Mátyással s leányával Annával már 1398. évi május hó 18-án a pozsonyi káptalan előtt *nadasdi* birtokrészüket 600 magyar aranyforinton Bazini Sebős fia Miklós fiának, György grófnak adják el. Az új tulajdonos a vásárolt birtokba még június hó folyamán tényleg be is iktattatott.⁷

Máté és unokatestvére Pető fia András sem voltak mentesek koruk jellegzetes hibájától, a hatalmaskodástól. Mikor ugyanis sárosfalvi birtokukat elhatárolták, a szomszéd birtokosok, az óbudai apácák *újfalusi* birtokából is csatoltak birtokukhoz szántóföldeket, réteket, erdőket s egyéb tartozékokat. Ezért az apácák őket 1402-ben a birtokuknak Újfalu felőli elhatárolása miatt tilalmazták.⁸

De egyéb, ennél nagyobb kellemetlenségük is akadt! Zsigmond király mint látszik a felajánlott

¹ Er. pozsonyi kápt. hit. h. ltára, C. 14, f. 8, nr. 9, közölte *Knauz* II. 747. l.

² O. Ltár, D. L. 7397, régebben N. R. A. f. 379, nr. 7.

³ C. D. X/8. 313—314. ll.

⁴ Tartalmi átírása O. Ltár, D. L. 12,037, régebben N. R. A. f. 331, nr. 14 jelz. alatt.

⁵ A pozsonyi káptalan vonatkozó, 1402 okt. 4-én kelt bizonyoságlevele: O. Ltár, D. L. 8750, régebben Mon. Poson. f. 23, nr. 6.

¹ Pozsony vm. már idézett monografiája 107. l. Sárosfa ismertetésénél.

² Er. O. Ltár, Olgyay letét, közölte *Bartal* Gy. Csallóköz tört. vázlatja Pest, 1860. 33—34. ll.

³ Er. M. Nemz. Múz., a gr. Forgách-csal. ghymesi ágának ltárában, közölte W. VIII. 227—228. ll. és H. Okmt. VI. 118. l.

birtokcserét, melyben a cserebirtok kiválasztását illetőleg Bazini György grófnak szabad kezét hagyott volt, megbánta s szeretne volna Sárosfalvát visszafoglalni. Ezért Mátét és unokatestvérét Bittó (Bythow, a Bittó név archaicus alakjának másodizbeni felmerülése!),¹ Andrást 1409-ben felhívta, hogy az országbíró előtt birtoklásuk jogcímét igazolják. A felhívásnak eleget teendő, Máté a Szt. Mártonban tartozkodó Rozgonyi Simon országbíró előtt megjelenve unokatestvére András nevében is előadta, hogy Sárosfalvát említett unokatestvérével jog szerint bírja s ennek igazolására felmutatta a pozsonyi káptalan 1397. évi jún. 15-én kelt beiktató levelét s felemlítette, hogy mikor a király tőlök Királyfalvát elvette s azt elfoglalta, a foglaláshoz kiküldött Stibor, erdélyi vajda a *Királyfalvára* vonatkozó adomány- és beiktató- úgyszintén megerősítő és egyéb leveleket tőlük elszedte, amit az országbíró előtt a jelenlevő Stibor is megerősített. Az országbíró ezek után az országnagyokkal olyképpen ítélt, hogy az oklevelekből nyilvánvaló, miszerint Máté és unokatestvére *Sárosfalvát* cserébe kapta *Királyfalváért* s mivel a tárgyalás során az is beigazolást nyert, hogy Stibor a *királyfalvi* birtokra vonatkozó leveleket a birtok elfoglalásakor elvette, a *sárosfalvi* birtokot Máté és András valamint örökösökük mindaddig bírassák, míg Stibor a tőlük elszedett leveleket nekik ki nem szolgáltatja.²

Az országbíró ítéletével a királlyal szemben a birtokpert megnyerték, nagyobb biztonság okából azonban a cserebirtokra s a pozsonyi káptalannak ezen birtokba való iktatására vonatkozó privilegiális levelet 1412-ben a királlyal megerősítették.³

Máté testvére Királyfalvi Kis László mester a *rétthei* birtok mellett fekvő *Mikeháza* nevű rétjét a Pálosok máriavölgyi kolostorára hagyta volt végrendeletileg. Ezt a birtokrészt Máté s unokatestvére mint látszik, szerették volna visszaszerezni. Ezért 1415-ben az említett kolostor Miklós nevű perjelével haszonbérszerződést kötöttek, mely szerint a kolostor a rétet nyolc font új denárért nekik használatra átengedi oly hozzáadással, hogy

amennyiben a rétet vissza akarnák váltani, vételár fejében tartoznak a végrendelet szerint 100 magyar aranyforintot letenni.¹

Mátéval még 1425. évi január elején is találkozzunk, mikor Gergely fia nemcsak a saját és testvérei, hanem atyja nevében is nyugtatja Bittó András fiait Mátyást (akit az oklevél helytelenül Máténak mond) és Imrét azon 38 kis font lefizetéséről, melyet atyja Máté az unokatestvérének Andrásnak kölcsön adott volt.²

Máté hat fiút — Gergelyt, Jánost, Mihályt, Pált, Jakabot és Zsigmondot — hagyott maga után. Az első négy fiú legelőször 1398-ban szerepel atyjukkal a fentebb említett *nadasdi* birtok eladásánál, mely szerepléssel János és Pál az események színpadáról el is tűnnek. A másik négy testvér osztályos atyjok fiával, György fia Bittó Miklóssal 1421-ben azon érdemek fejében, melyeket Mihály testvérök a prágai tábornak a husziták támadásai ellen való kivédésében s a tábor megtartásában kifejtett, adományul kapják a nyitra vármegyei *Sárosfalva* másképp *Rohó* nevű és a pozsony vármegyei *Várfölderethe* birtokokat, melyeket elődeik már régtől fogva háborítatlanul bírtak, melyekbe az új adományosok a nyitrai és pozsonyi káptalanok által ellentmondás nélkül tényleg be is iktattattak.³

¹ A pozsonyi káptalan 1415. évi február hó 8-áról kelt felválló, levele a csal. ltárban, Réte újabb időben is létezik, Királyfától É-ra, Szempctől ÉK-re.

² Az imént említett káptalan 1425. január hó 7-én kelt felválló levele a csal. ltárban.

³ A Várfölderethe vonatkozó kir. beiktató parancs Pozsonyban 1421. szept. 23-án kelt, ered. a pozs. kápt. hit. h. ltárában C. 6, f. 13, nr. 15 jelz. alatt. A beiktatás napja ugyanez évi nov. 27, a beiktató levél kelte dec. 12. A nyitrai káptalanhoz küldött beiktató parancs ugyanazon helyen s napon kelt. A beiktatás Rohóba okt. 31-én történt, a káptal. beiktató levél pedig nov. 14-én kelt. Az adománylevelet, a nyitrai beiktató parancsot, a két káptal. iktató levelet egy 1430. évi febr. hó elején kelt átírásban a csal. ltár egy XVIII. századi rossz másolatából ismerjük, mely az idevonatkozó összes leveleket egybefoglalva tartalmazza. Ennek eredetije néh. Bittó Ernő örökösainél, kiktől az többszöri sürgetés után még lemásolásra sem bocsátott rendeltetésünkre. Roho nyitra vármegyei községre csak 1475-től rendelkezünk adatokkal, Tagányi gyűjt. M. Nemz. Múz. Valószínűleg azonos az újabbkori Szenic közelében fekvő Rohov-val. Várfölderethe alatt a pozsonyi várföldekhez tartozó Réte vagy határának egy része értendő. Réte újabb időben is fenn áll, Királyfalvától É-ra, Szempctől ÉK-re.

¹ Elsőizben 1400. aug. 26-án kelt gracialisban, 1401. jan. 21-iki átírása a csal. ltárban.

² Az 1409. évi ápr. hó 27-én Budáról keltezett ítélettel a csal. ltárban.

³ Ennek kelte jul. 4-ike, átírása Lipót már említett 1692. jan. 31-iki privilegialisában, csal. ltár.

Ez a Mihály és testvérei Jakab és Zsigmond egyébként még a pozsonyvármegyei *Sárosfalván* is birtokosok voltak, mert 1435-ben, mikor a pozsonyi káptalan Bazini és Szentgyörgyi Péter gróf özvegyének Hedvignek és fiainak: Imre, László és Istvánnak tulajdonát képező *nagyléghi* birtok határait megjárta, a szomszédosok között mindhármán mint sárosfalvi birtokosok voltak jelen.¹ Jakab és Gergely utolsó szereplése 1438-ra esik, mikor őket Albert király királyi emberül jelöli, egyszerűen Sárosfalvaiaknak nevezve őket a Bittó név nélkül.²

Mihálynak Ilona nevű nejétől négy fia volt: István, György, Benedek és Péter, akik 1450-ben özvegy anyjokkal és unokatestvéreikkel, Zsigmond fiai: Miklós és Györggyel s ezek özvegy anyjával Anasztáziával Sárosfalvi Bittó Mátyus (így!) útján nyugtatják Pókateleki Ferencet a *sárosfalvi* birtokra vonatkozó levelek visszaadásáról.³ Zsigmondnak imént említett Anasztázia nejétől származó két fiáról egyebet nem is tudunk, azonban volt neki még egy leánya is, Borbála. Ennek férje Réthei István, kivel 1463-ban valamely zálogbirtokba iktatják be a pozsonyvármegyei Réthén.⁴ Egy évvel utóbb pedig új adomány címen adományul kapja az ugyanebben a vármegyében fekvő *Hodi* birtokot.⁵

Ezzel meg is szűnnek ismereteink a Nadasdi vagy többször Rohóinak is nevezett Pál leszármazóiról.

Ami a Mihály és testvéreivel 1421-ben meg-

¹ M. Nemz. Múz., Kisfaludy-csal. ifj. ágának ltára, a pozsonyi káptalan 1435 júl 9-iki jelentésének XVI. századi másolata.

² Mindkét kir. parancs Budán kelt 1438. évi szept. hó 15-én, ered. a gr. Forgách-családnak a M. Nemz. Múzeumba régebben letett levéltárában.

³ A pozsonyi káptalan erre vonatkozó felvalló levelének kelte 1450 júl. 16., M. Nemz. Múz., Kisfaludy-család ifj. ágának ltára.

⁴ A királyi parancs Budán 1463. évi febr. 6-án kelt, a beiktatás febr. 26-án történt. Szabó László Gömör-vármegyei szbíró és Piacsek József esküdt által Pálfalun 1733 febr. 25-én hitelesített másolata M. T. Akad. ktár, Lad. 68, fogás 43.

⁵ Héderv. Oklt. I. 304. l., ered. hédervári ltár f. 99, nr. 1. A Héderv. oklt. közlése szerint Sárosfalva névből csak ennyi olvasható: Z...osfalva, mivel Pozsonyvármegyében egyéb Z-vel kezdődő oly helynév, mely az «os» szótag mellett «falva»-val végződne, ez időben nincs, nem lehet kétség az iránt, hogy ez csak «Zarosfalva».

adományozott György fia Bittó Miklóst illeti, leszögezhetjük, hogy róla a fenti tényen és azon felül, hogy 1430-ban a jelzett adományt adományos társaival együtt egy levélbe foglalva Zsigmond királlyal privilegiális alakban kiadatta,¹ semmit sem tudunk.

Domokos másik fia:

2. Rohói Pető. Csak neve maradt fenn.

Fia: Rohói András, aki először használja a Bittó (Bythow) nevet. Vele már 1388-ban találkozunk, midőn Kis László mesterrel együtt a királyfalvi birtokot adományul kapta, melyért utóbb 1397-ben cserekép *Sárosfalvát* s *Nadasdot* veszik birtokba, 1394-ben pedig Kis László mester egy *bári* birtokrésszel kárpótolja elidegenített birtokaért.

A XIV. század fordulóján valamely súlyosabb beszámítás alá eső hatalmaskodást vagy kihágást követett el. Ebből kifolyólag ellene eljárás indult s végezetül proscibáltatott. Az 1399. év vége felé ugyanis Pelsőczy Bebek Detre nádor a pozsonyvármegyei hatóságoknak meghagyta, hogy András nejét Erzsébetet, Péter és Mátyás nevű fiait s Borbála leányát birtokaikban, egyéb vagyontárgyaikban és személyökben férjének illetve atyjoknak kihágásaiért, amelyek miatt az számkivetett s a gonosztevők lajstromába felvétellett, ne háborgassák.² Azonban mint látszik, valamiképp mégis tisztázhatta magát, mivel a következő év közepe táján a király már megkegyelmezett neki, meghagyván egyúttal úgy a nádor- s országbírónak, mint Pozsonyvármegye hatóságainak, hogy őt bíróságon kívül sem birtokaiban sem személyében ne háborgassák.³

Unokatestvérevel Mátéval együtt az újfalusi apácák 1402-ben őt is tilalmazták. Ettől fogva jó hosszú időre eltűnik előlünk, hogy 1415-ben röviddel halála előtt találkozunk újból vele. Ez évben, mint fentebb említettük, bérbe veszi a máriavölgyi kolostortól a *mikeházai* rétét.⁴ U. ez év március hó elsején nejével Erzsébettel és

¹ XVIII. század rossz másolata a csal. ltárban.

² A nádor Pozsonyban 1399 nov. 16-án kelt parancsa Pozsony vármegyéhez a csal. ltárban.

³ Zsigmond király Moglicban (Morva orsz.) 1400 aug. 26-án kelt parancsának átírása a pozsonyi kápt. 1401 jan. 21-én kelt kiadványában a csal. ltárban. Ebben a királyi parancsban neveztetik András atyja Bittónak (Bitho, Pethew helyett).

⁴ A pozsonyi kápt. felvalló levele a csal. ltárban.

Mátyás fiával a pozsonyi káptalan előtt úgy az egyházi, mint a világi forumok előtt folytatott és folytatandó pereikben ügyvédeként vallott.¹ Ezen szereplése után igen rövid idő múlva elhalhatott, mivel Ágota leánya már ez évi május hó 21-én a pozsonyi káptalan előtt Mátyás, Imre és Erasmus fitestvéreit az atyja sárosfalvi és másutt fekvő részbirtokaiból neki járó leánynegyed kifizetéséről nyugtatta.² Ez alkalommal Andrásnak sem Anna, sem pedig Borbála leányáról említés téve nincs, így jó okkal feltehetjük, hogy azok már korábban, még atyjok életében elhaltak.

András neje Orros Erzsébet, akivel a már említett 1399. és 1415. évi szereplésén kívül csak egyszer találkozunk és pedig 1414-ben, midőn a király parancsából a pozsonyi káptalannak kellett volna őt és unokaöccsét Szentandrás Miklóst, a Péter fiát, az őket vétel címén megillető *bári* birtok felébe beiktatni, ennek a beiktatásnak azonban Ponya János és Bári Sanka Domokos fia Pál ellentmondottak.³ Mint végződött ez az ügy, további adatok híján megmondani nem tudjuk. Utóbb bekövetkezett események azt látszanak igazolni, hogy a beiktatás később mégis megtörtént.

IV.

András lévén a család azon tagja, kit az oklevelek legelőször említenek Bittó néven ennek archaikus alakjában, röviden meg kell emlékeznünk ezen név eredetéről és előfordulásáról is.

A nélkül, hogy abból bármiféle kapcsolatra akarnánk következtetni, megállapíthatjuk, hogy a Bittó név archaikus alakja mint személynév már jóval korábról ismeretes, mint azt a Királyfalviakból lett Sárosfalvi és Nadasdi nemesek, a pozsonyvármegyei Bittók ősei felvették. Legrégibb adat az 1263-iki, mely évtől 1395-ig körülbelül 18 ilyenű egyént találhattunk.⁴

¹ U. itt.

² U. itt, az oklevelekben ez a Mátyás hol ezen néven, hol pedig mint Mátyus szerepel.

³ Zsigmond király Esztergomban 1414. évi szept. 25-én kelt beiktató parancsa a pozsonyi kápt. magán ltárában C. C. f. 10, nr. 113 jelz. alatt.

⁴ Az 1263-iki: «..... ceterum Vithuk Bitoch et Farkas filij Bitho cognati eorundem St(ephani) et M(artini) predictorum», H. Okmt. VI. 119—120. ll.; az 1293-iki: «Bitou ac fratres ipsius», M. Nemz. Múz.

A nyelvtudomány megállapítása szerint a Bittó név a Vid keresztnévből ered, mely a nap-tárakban és írott emlékeinkben mint szt. Vid fordul elő. Ennek a latinban Vitus, az olaszban Vito, a románban Vit, a németben Veit, a csehben ugyancsak Vit, a tót- és szlovénben pedig Vid felel meg. A latin «v» már most a magyarban is könnyen válhatott «b»-vé, mint ezt a Batthyány-misekönyvben az október hó 31-ik napján előforduló Bolffgang = Wolfgang név is mutatja, de az sem lehetetlen, hogy a köznapi latin kiejtésben a «v» bilabialis hang volt, mint p. o. Verona = cseh Berun, német Bern; Venecia = cseh Benatky, Vitus = magyar Bitó, a horvát, dalmát Bitte, Bittoje közvetítésével.¹

Abból, hogy a pozsonyvármegyei Bittók között a Bythou, Bythow név felléptéig kimutathatólag a Vid név nem fordul elő s hogy éppen Pető (Pethew) fiánál Andrásnál találjuk ezt a nevet első ízben Zsigmond király már említett levelében, mellyel a proscibált Andrásnak megkegyelmez,² valószínűséggel következtethetünk arra, hogy itt a Bittó név archaikus alakja a Pethew név eltorzításából, vagy talán eltótosodott vagy németesedett kiejtéséből eredett.

E mellett még azt is felhozhatjuk, hogy a *királyfalvi* sőt még a sárosfalvi birtoklás idején

Beniczky ltár, dr. Jakubovich Emil szíves közlése; továbbá «et Bytou ac fratres ipsius Filij Tobie» és «et Bytou ac fratrem suorum» W. X. 109. és 118. ll. és végül «et Bittou ac fratribus eiusdem, filiis Tobie», C. D. VI/1. 278. l.; az 1294-iki: «magister Bithow pugnando strenue» Körmend II/2, Csatár 53; az 1296-iki: «Myke» comes testvére «Bytou», C. D. VI/2, 37. l.; az 1323-iki: «quod cum inter Bitonem», O. Ltár, D. L. 2199, régebben N. R. A. f. 1507, nr. 2; Kozma fia Bytho, Zichy O. I. 230. l.; és Bito de Baka (bácsi káptal.), Anj. O. II. 107. l.; az 1331-iki: Miklós fia Bytow, Anj. O. II. 533. l.; Ormánkuzi Embil fia Fülöpnek fia Bytow, Zichy O. I. 374. l.; az 1356-iki: «magister Bytho curialis comes Ferrei castris», Anj. O. VI. 467.; az 1357-iki: «Bitho de Pinkoch», Anj. O. VI. 527. l.; az 1371. és 1378-iki: Bito fia Lőrinc, Bito fia János, gulácsi nemesek, Pannonhalmi Benedek-rend tört., II. 155. és u. o. 546—552. ll.; az 1380-iki «Laurentius filius Bythow de Kal, királyi ember, Héderv. Oklt. I. 78—82. és 82—83. ll.; az 1395-iki: Pinkolchi Bitow fia István, C. D. X/3, 173. l.

¹ Részletesen l. Melich J.: Szlav jövevény szavaink, I. k. 2 r. 105, 158, 161, 208 ll.

² A pozsonyi kápt. 1401 jan. 25-iki átírásában: «Andream filium Bitho», csal. ltár.

a család tagjai a Bazini és Szentgyörgyi grófok udvarnokai s familiarisai voltak, s így azok német környezetében a németes kiejtés, vagy a tótosodásnak induló népszerűség tótos kiejtése nyomán ragadhatott Pethő (Pethew) fián András on a Bythow név, mely idővel a «w»-nek «ou»-vá való áthasonulása útján Bythou-vá alakult. Mivel pedig a régi «ou» a mai «o» kiejtésnek felel meg, a Bythó, majd Bithó, Bitó, Bittó név fejlődött ki a magyar nyelv természetes fejlődése során.

*

András gyermekei: Mátyás, Anna, Péter, Imre, Erazmus, Borbála és Ágota. Ezek közül a három leányról, továbbá Péter- és Erazmusról azt a keveset, amit tudunk már az előbbienek során elmondottuk.

Imre, kit Ágota leánynegyedi nyugtatójával kapcsolatban már említettünk, Albert királytól 1439-ben érdemei jutalmazásául testvérével Mátyással, Szentandrási György fiaival László-, András- és Péterrel, Bári Groff Mátyás fiával Imrével s Felbári István fiával Egyeddel *Fel-* és *Nagy-Báron* birtokadományban részesül. Az adománylevél szerint az adomány tárgya az a birtok, melynek egy részét a megadományozott osztályos atyafiak I. Lajos király adományából, legnagyobb részét pedig Bári Ponya János, András fia István és Felbári Sanka Pál fia Miklós, az adományosok osztályos atyafiai birtokolják kevésbbé jogosan.¹

A következő évben Erzsébet királyné őt és általa fítestvérét Mátyást a néhai Albert király által odaigért *macházai* (Pozsony vm.) birtokkal adományozza meg, melybe még ez évben be is iktattatott.² 1441-ben pedig kiemelvén azon szolgálátokat, melyeket Bittó Imre néhai atyjának, Zsigmond királynak s néhai férjének Albert királynak, továbbá neki s László fiának, valamint a Szt. Koronának bizonyos követségekben s nehéz katonai vállalkozásokban teljesített, a *sülyi*-

(Pozsony vm.) részbirtokot minden tartozékával adományozza neki s általa már említett fítestvéreinek.¹

A királyné az utóbbi két adományt még azzal is tetézte, hogy ugyanezen évben Rozgonyi István pozsonyvármegyei főispánnak külön parancsban meghagyta, hogy udvarnokának Bittó Imrének *macházai* és *sülyi* birtokán sem őt, sem jobbágysait és vendégnépeit taksák, adók kivetésével, vagy valamely más módon háborgatni ne merészeljék.² Ezek az adományozások és kedvezmények arra mutatnak, hogy Bittó Imre Erzsébet királynénak igen kedves embere lehetett.

A pozsonyi káptalan 1447. júl. 3-án kelt nyugtató levelében már mint néhai említettetik, így az adományozott birtokoknak nem soká örvendhetett.³

Mátyás. A már említetteken kívül vele még többször is találkozunk. Így 1415-ben Zsigmond király egy, a Hideghéty István fia Miklós és ennek neje Dorottya ellen folytatott perből kifolyólag őt hat *hideghéti* jobbágysételekbe iktattatja be. Úgy látszik, hogy Hideghéty István nejének Dorottyanak Mátyáson leánynegyed követelésének kellett még lennie, mert a beiktatásnál közreműködő királyi ember nevezett Dorottyt e részben többször is kérdezték, az kijelentette, hogy a leánynegyedre igényt nem tart, mire a királyi ember Mátyás többi birtokjogának becslését mellőzte.⁴

Ez időtől 1424-ig Mátyásról adatok híjjával vagyunk. Ez utóbb említett évben Nándorfehérváron tartozkodik, mint azt egy fennmaradt, nejéhez Bodófalvi Luciához intézett levele tanúsítja. Ebben a levelében feleségének gazdasági és házi dolgokban ad utasításokat és tanácsokat. A végén pedig jelzi, hogy urával Hátszegre (Hocak) készülnek, ami őt, a közel hazatérés és viszontlátás

¹ Albert király Budán 1439. évi június 9-én kelt patense a csal. ltárban.

² Erzsébet királyné Komáromban 1440. évi febr. 15-én kelt adománylevelének XVIII. századi másolata a csal. ltárban, a beiktató parancs pedig a pozsonyi kápt. hit helyi ltárában C. 3, f. 8, nr. 1 jelz. alatt. Macháza újabb időben is létező kisközség Kis- és Nagy-Lucstól É.-Ny.-ra, Sárosfalvától szintén É.-Ny.-ra kb. 4 km-re.

¹ Erzsébet királyné adománylevele kelt ~1441. évi jan. hó 13-án Komáromban. Er. a pozsonyi kápt. hit. h. ltárában C. 6, f. 8, nr. 24 jelz. alatt; fényképe a csal. ltárban; Süly most is létező alsó-csallóközi kisközség, Kis- és Nagy-Lucstól D.-Ny.-ra, Fel-Bártól kissé É.-Ny.-ra.

² Erzsébet királyné 1441. évi márc. 27-én kelt parancsának eredetije a csal. ltárban.

³ A pozsonyi káptalan 1447. évi július 3-án kelt felvalló levele a csal. ltárban.

⁴ A pozsonyi kápt. 1415. máj. 31-én kelt bizonyosságlevele a csal. ltárban, e szerint a királyi beiktató parancs 1415. évi máj. hó 20-án kelt Budán, a beiktatás pedig máj. hó 26-án történt meg.

reményében, örömmel tölti el.¹ Ki lett legyen az ura, a levél szövegéből meg nem állapítható, de a továbbiakból következtetve, minden valószínűség szerint valamelyik Bazini és Szentgyörgyi gróf lehetett.

A következő év elején testvérével Imrével együtt kifizeti atyjoknak az unokatestvéröknél, Máténál felvett 38 kis fontnyi adósságát. Ezzel az elzálogosított *sárosfalvi*, a falu felső részén, annak végétől számított második sessiójukat s a *kétutközi* (*Ketwtkwzyfeld*) nevű földjüket visszaszerzi.²

1426-ban nejével Luciával s ennek első házasságából való leányával Katalinnal zálogba veszi Kondorosi Benedek özvegyétől Annától s Lőrinc, János, Anasztázia és Dora (Dori!) nevű gyermekeitől a *kondorosi* határban a *Szépasszonyföldre* (*Zepaszonfelde*) nevű földrész mellett levő *Panle-földe* nevű földbirtokot.³

Sárosfalván kívül birtokos volt *Báron* is, 1430-ban ottani egész sessióját 16 hold földdel Bodóbári Miklós fiának Andrásnak, fiainak Miklós és Jánosnak, úgyszintén ezen Miklós nejének Margitnak zálogosítja el.⁴

Midőn Zsigmond király 1435-ben elrendelte, hogy a Bazini és Szentgyörgyi Péter gróf özvegye és fiai tulajdonát képező *nagylégi* birtok határait a pozsonyi káptalan újból járja meg, a királyi parancs ehhez másokkal együtt Mátyást is királyi emberül jelölte. A megjárásnál azonban csak mint szomszédos birtokos szerepelt.⁵

Atyjával Andrással kapcsolatban már említettük, hogy annak neje Erzsébet — Orros Jakab leánya — egyik rokonával Szentandrás Péter fia Miklóssal 1414-ben *Báron* birtokot vett. Ez a birtok valószínűleg azonos azzal az *Óbárfölde*

birtokkal, amely miatt a Bodófalvaiak Mátyás és Szerdahelyi György neje Ilona ellen, aki Orros Jakab másik leányának Zsuzsának és Szerdahelyi Mihálynak volt a leánya, 1437 körül pert indítottak, melyet fogott bírák utóbb békésen kiegyenlítettek. Az egység szerint az *óbárföldi* birtokon lévő *Guthoszhoczel* nevű földrésznek a bodófalvi határ felé eső fele részét annak minden tartozékával együtt az alperesek a Bodófalviaknak engedték át, viszont a vitás birtok többi része az alperesek kezén maradt.¹ Az alperesi érdekeltséghez Mátyás fiaival Péter- és Boldizsárral, fitestvére Imre, Szerdahelyi György neje Ilona s gyermekei, végül Bári Mátyás és felesége Erzsébet — az Orros Simon leánya — s gyermekeik Imre, István, Ágnes tartoztak. Az, hogy mindannyian Orros leányok leszármazói, erősít meg minket azon feltevésünkben, hogy az *óbárföldi* peres birtok azonos az 1414-ben András felesége s rokona által vett birtokkal.

Mátyásnak azonban a perlekedéshez szükséges pénz rendelkezésére nem állott, azt a többi érdekeltek előlegezték s Mátyás az őt illető részt csakis később, a költségek reá eső részének letétele után kapta kézhez a sárosfalvi határ felé eső részen Bodófalvi Benedek fia, Miklós birtoka mellett.²

1438-ban kijelölt királyi ember.³ Ugyanezen évben visszaváltja testvérével Imrével, Vajkai Beled Domokos fiaitól Dénes- és Gergelytől az atyjok által az előbbiektől atyjának 20 magyar aranyforintban zálogba adott, Sárosfalva felső részén fekvő két telket, 32 hold földdel s 10 kaszavágó réttel.⁴

Mátyás időközben érdeklődni kezdett ősei régi, úgyszintén egyéb birtokai iránt is, és mint látszik e közben jött reá arra, hogy vonalát a már korábban említett, Bári Mihály fia Miklós által 1394-ben indított perben kijátszották, jobban mondva kinullázták, minthogy a bári birtok őseit,

¹ Az 1424. évi október hó 6-án Nándorfehérvárról keltezett eredeti missilis a csal. ltárban.

² A pozsonyi káptalan 1425. évi jan. hó 7-én kelt felválló levele a csal. ltárban.

³ O. Ltár, D. L. 11,799 régebben, Mon. Poson. f. 53, nr. 20; Kondoros eltűnt település, emlékét napjainkban az alsó-csallóközi járásban fekvő Csefalvához tartozó Kondoros puszta őrzi meg.

⁴ Az 1430. évi aug. 27-én kelt felválló levél a csal. levéltárban.

⁵ A vonatkozó kir. parancs kelt 1435. évi jún. 18-án Nagyszombatban, a megjárás pedig jún. 24-én történt meg. M. Nemz. Múz., Kisfaludy-csal. ifj. ágának ltára, XVI. száz., 1526 utáni másolat.

¹ A pozsonyi kápt. 1437 máj. 5-iki bizonyosságlevele a csal. ltárban.

² A pozsonyi káptalan 1437. évi aug. 13-án kelt nyugtató levele a csal. ltárban.

³ Az 1438. évi szept. 15-én Budán kelt kir. parancs a pozsonyi kápt.-hoz M. Nemz. Múz., gr. Forgách-csal. régebben letett ltára.

⁴ A pozs. kápt. 1438. évi okt. 21-én kelt bizonyosságlevele a csal. ltárban.

Bári Domokost és János deákot s ezek révén az ő vonalát is illette volna. Ennek tulajdoníthatjuk, hogy 1438-ban a pozsonyi káptalannal átíratja a *lucsei* birtok 1376. évi osztályára vonatkozó bizonyítványát.¹ Ezzel majdnem egyidejűleg pedig Szerdahelyi György deák fia László eszközöl ki királyi parancsot a végből, hogy a pozsonyi káptalan a *lucsei* birtokra vonatkozó elveszett oklevelet írja át, aminek a káptalan meg is felelt.²

Mátyás és Szerdahelyi László ezután 1439-ben panasszal járultak a király elé s intő levelet eszközöltek ki Bári Ponya Péter fia János ellen, hogy adja okát annak, mi címen foglalta el Egyházasházi Péter fiainak Domokos- és János deáknak birtokait, melyek a panaszosokat illetik.³ A további események arra mutatnak, hogy Bári Ponya János válasza nem lehetett kielégítő, mivel Mátyás fitestvéreért Imréért is, továbbá Fel- vagy Egyházasházi István fia Egyed, valamint Szent-andrási György fiai László és Mihály úgyszintén Egyházasházi Mátyás fia Imre osztályos atyafiak ugyanez évi Szt. György napján a pozsonyi káptalan előtt megjelentek, ott származásukról valómást tesznek s megállapodásokat létesítenek. E szerint elsősorban kijelentik, hogy mindnyájan Csögöd fia, András fiaitól Domokostól és Jánostól származnak. Azután egymás jelenlegi birtokállományát biztosítják s szövetkeznek arra, hogy az idegenek kezén lévő, őket illető birtokokat törvényes úton visszaszerzik. Mivel pedig egyik érdekelt társuk, István fia Egyed, a per költségeivel nem rendelkezik, ezeket a többi érdekelt osztályos atyafi előlegezi, ennek fejében viszont Egyed egy jobbágytelkét engedi át saját választása szerint. A kölcsönös örökösödést illetőleg oly kötésben egyeznek meg, hogy az örökösök nélkül kimulónak *Nagybáron* lévő részbirtoka a túlélőre szálljon át.⁴

¹ A pozsonyi kápt. 1438. évi máj. 26-án kelt átíró oklevele a csal. ltárban.

² A kir. parancs kelt 1438 márc. 15-én, a pozsonyi kápt. átírásáé 1439 febr. 6. Az átírt oklevelek Detre pozsonyvármegyei alispán 1322 jún. 24-iki oklevelére vonatkoznak, mellyel az Csögöd fiainak a hamisító Almod fia Jakab birtokát eladta. M. Nemz. Múz. törzanyag.

³ Pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 28, f. 4, nr. 14, a kir. parancs kelt Pozsony 1439 ápr. 9-én, legújabbkori másolata a csal. ltárban.

⁴ A pozsonyi káptalan 1439. évi ápr. 24-én kelt igen rongált felvalló levele a csal. ltárban.

Nem tudott azonban a költségekhez Nagybari Mátyás fia sem hozzájárulni, ezért ő a visszaszerzendő birtokok reá eső részét a költségek fejében ugyanezen napon ugyanott zálogul lekötötte.¹

Talán az imént említett ügyből eredett perlekedés további következménye az a nádori idéző levél is, melyet Bári Sanka István eszközölt ki Rozgonyi György ellen abból az okból, hogy 1447-ben Sárosfalvi Bittó Mátyus, Szerdahelyi György deák fiai László és Péter, Mátyás fia Imre, Péter fia János s ennek fia Mihály, — Bári Ponya — valamint Bári István fia Egyed felbujtására egy a panaszost és felbujtókat illető levelet tőle elvett.²

Mátyásnak *bári* birtoka miatt még egyéb bajai is voltak. Bári Mátyás fia Imre ugyanis 1452-ben a nádornál intő s perbe idéző levelet eszközöl ki ellene a végett, hogy a Nagybari Péter fiai Domokos és János *nagybari* részbirtokának negyed részét, melyet Felbari István fia Miklóstól törvénykezési költségek fejében bír és a mely a hatod részét kivéve a panaszost illeti, a költségek letétele ellenében bocsássa ki.³

Közben Mátyás gondjait az is tetézte, hogy őt Bazini Imre gróf, nem tudni mi okból, elfogatta s elzáratta. Mint látszik, nagy váltságdíjat követelhetett, mert Mátyás egy fennmaradt zálogfelvalló levele szerint, hogy magát Bazini Imre gróf fogságából kiszabadíthassa, Zsuszko nevű második nejével és Péter fiával kénytelen volt 16 *sárosfalvi* jobbágytelkét minden tartozékával 12 évre száz magyar arany forintban a csöllei várnagynak, Bessenyei Andrásnak és Szentmihályi Lászlónak elzálogosítani, olyannyira, hogy maguknak csak egy sessiójuk maradt 40 hold földdel és egy réttel.⁴

¹ U. annak ugyane napon kelt felvalló levele u. itt.

² Er. pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 28, f. 4, nr. 27. Kivonatolva közölte *Knauz*: Az orsz. tanács és orsz. gyűlések története 1445—1452, Pest 1859 c. műve, 143—144. ll. Az itt szereplők közül Bári Mátyás fia azonos a már említett Groff Mátyás fia Imrével, rokonsága eddig meg nem állapítható; Péter fia János s ennek fia Mihály a már ismertetett Bári Ponya.

³ A vonatkozó nádori parancs kelt Budán 1452 febr. 22-én, er. a pozsonyi kápt. hit. h. ltárban C. 28, f. 4, nr. 49 jelz. alatt.

⁴ A pozsonyi káptalan 1444 szept. 18-án kelt zálogfelvalló levelének eredetije a csal. ltárban. Meg kell jegyeznünk, hogy a most említett zálogfelvalló levélnek az a helye, ahol az elfogató neve állott, ki van szakadva, mégis abból, hogy az oklevél szerint «..... maxime

Mátyásnak ezen ténykedése sok pörösködésnek s oly zálogvisszaváltási pernek vált okozójává, mely csak 1733-ban juttatta a családot ezen birtokrész tulajdonába vissza.

Mátyásnak Bazini Imre gróffal való imént vázolt esete nyilván abból eredett, hogy mint annak familiarisa követhetett olyasmit el, aminek következménye volt az elfogatása. Erre mutat, hogy Bazini Imre és László grófok 1451-ben nyugtatták Mátyást az iránt, hogy ő néhány év előtt mint familiarisuk a bazini vár szükségletére a jobbágyokon behajtott ökröket beszolgáltatta.¹

Hogy mikor lehetett Mátyás, akit mellesleg megjegyezve az oklevelek felváltva hol így, hol pedig Mátyusnak neveznek, a Bazini grófok familiarisa, arról pontos adatunk ugyan nincs, mégis, mivel csallóközi szereplésének sem az 1398—1415., sem pedig az 1426—1438. közötti időben különösebb nyoma nincs, talán nem térünk el nagyon a történeti igazságtól, ha ebbeli szereplését ezen időközök egyikére és pedig nagyobb valószínűséggel az utóbb említettre tesszük.

Közben Mátyást az országtanács jelölte emberéül.² Körülbelül ugyanezen időre esik, hogy Zsusko feleségével a Szcuczafalvi másképp Egyházaspakai Fehér Miklóstól 60 magyar aranyforint lefizetésével visszaváltja azt a hat jobbágytelket, melyet néhai Imre testvérével zálogba vetett volt.³

Szereplését a családi oklevelek visszaszerzésénél már Máté fiai révén ismerjük.⁴

Mátyás utolsó nagyobb szereplése az volt, hogy 1450-ben fiával Péterrel a többi fiai nevében is 10 *sárosfalvi*, az alsó végen, illetve a keleti

oldalon lévő sessióját minden tartozékával és a *Kerekvölgy* két fele (*Kerekwelg* keth fele) nevű két szántóföldjét, melyek a keleti részen, Barcz felé, a *Kerekvölgy* nevű résznél vannak s végül egy *bári*, az István fia Egyed sessiója mellett fekvő telkét 20 hold földdel 20 évre 116 magyar aranyforintban zálogba adott Guthakarcsai Lászlónak.¹ Ez arra mutat, hogy Mátyás az 1444. év körül bekövetkezett elfogatása után többé lábra állni már nem tudott.

Minthogy Mátyással a Garai László nádor által Bári Mátyás fia Imre panaszára kibocsátott intő és perbe idéző levél kelte (1452 febr. 22.) után már nem találkozunk, valószínűnek tarthatjuk, hogy ezen időtájban halhatott el.²

Mátyásnak két neje volt, az első Budafalvi (Bodofalvi) Lucia, Szilaslucsei Lőrinc özvegye, akit Szilaslucsei Domokos 1426-ban arról nyugtat, hogy első házasságbeli leányával Katalinnal és második férjével Mátyással (akit az oklevél helytelenül Máténak nevez), a Szilaslucsei Ágostonnak a kezökre jutott ingó s ingatlan vagyonából őt a többi atyafisággal együtt kielégítette.³

A rákövetkező esztendőben már Szilaslucsei Domokos fia Mátyus nyugtatja őt, leányát és második urát az első férje után, úgyszintén ennek testvérétől András deáktól továbbá Szilaslucsei Tamásnak Benedek s Ágoston fiaitól, végül János fia Istvántól bármi módon kezükre került fegyverek, pénz s egyéb ingóságok kiadásáról.⁴

Lucia nemes asszony maga is birtokos volt *Báron*. Egy ott lévő sessióját ugyanis 16 hold földdel 1430-ban Bodóbári Miklós fia Jánosnak zálogosítja el.⁵

Ezután Luciával már többé nem találkozunk. Minthogy a 16 sárosfalvi jobbágyteleknek 1444. évi elzálogosításánál már második neje Zsuskó szerepel, első nejének halálát s Mátyás második nőülését az 1430—1444. közötti időre tehetjük.

ratione deliberacionis eiusdem Mathyus de captivitate magnifici E... groff urgentibus stb», kétségtelennek tarthatjuk, hogy csakis Bazini Imre grófról lehet szó. A gróf nevének «E» kezdőbetűje pedig nyilvánvalólag az ekkor élt II. Imre (Emericus) grófra mutat. A Bazini és Szentgyörgyi grófok genealógiáját illetőleg dr. Ila Bálintnak a Turul XLI. kötete 64. oldalán közölt nemzedékrendi táblára utalunk.

¹ Eredetije a csai. ltárban.

² Er. pozs. kápt. hit. h. ltára C. 28. f. 4. nr. 23. Közölte *Knauz*: Az orsz. tanács stb. c. műve 143—144. ll. a vonatkozó oklevél kelt 1447 febr. 20-án.

³ A pozsonyi kápt. 1447 júl. 3-án kelt nyugtató levele a csai. ltárban.

⁴ Pozsonyi kápt. 1450 júl. 16-ikán kelt felvalló levele M. Nemz. Múz., Kisfaludy-csal. ifj. ágának ltára-

¹ A pozsonyi kápt. 1450 szept. 30-án kelt felvalló levele a csai. ltárban.

² Pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 28. f. 4. nr. 49. újabbkori másolata a csai. ltárban.

³ A pozsonyi kápt. 1426 okt. 4-ike körüli felvalló levele a csai. ltárban.

⁴ Ugyanannak 1427 márc. 12-én kelt felvalló levele a csai. ltárban.

⁵ Ugyanannak 1430 aug. 27-én kelt felvalló levele ugyanitt,

Mátyás ezen nejével a már említett eseteken kívül még csak egyszer találkozunk, mikor 1445-ben Mátyás fiával Péterrel az urának ötven magyar aranyforintot ad kölcsön.¹

Mátyás hat fiút hagyott maga után és pedig Pétert, Boldizsárt, Lászlót, Barnabást, Ulrikot és Albertet. Mivel ezek közül az első kettő már 1437-ben szerepel, a négy utóbbi pedig legelőbb 1450-ben tűnik fel először, némi valószínűséggel állíthatjuk, hogy első nejétől csak a két első-sorban említett fiú származhatott.

Boldizsárról a már említett, *Óbárföldére* való egyezkedésen s az 1450-iki elzálogosításon kívül, Barnabásról és Albertről pedig ez utóbbi elzálogosításon kívül adatunk nincs.

Péter, László és Ulrik szerepléséről már több adat számol be. A családot fiágon csak Ulrik, kinek utódai a XVI. század folyamán kihaltak és László vitték tovább. Utóbbi Imre fiának két fiától Boldizsártól és Andrástól vezethető le a család ma is virágzó két ága.² Boldizsárt kell a család sárosfalvi, közönségesen «vörös»-nek nevezett vonala, András pedig a család közönségesen «fekete»-nek, helyesebben keszölcésinek nevezhető vonala megalapítójának tekinteni. Ez utóbbi elnevezést az okolja meg, hogy ezen András utódai a sárosfalvi birtokukon kívül még Vajka érseki szék területén, Keszölcésen is birtokoltak s mint ottani birtokosok rendszerint Vajka érseki széknél is viseltek különböző tisztségeket.

Viszont Ulrik és László fia Boldizsár utódai leginkább csak Sárosfalván voltak birtokosok, bárha közöttük is akadtak olyanok akik Vajka

érseki széken is birtokosok voltak s különösen a család elszaporodása s a birtok szétforgácsolódása után ott tisztségeket is vállaltak. Az említett «vörös» és «fekete» elnevezés onnét ered, hogy az 1444-ben elzálogosított és 1733-ban visszaszerzett sárosfalvi birtokrész osztálya végett utóbb a család két vonala között megindult hosszadalmas perekből a XVIII. század végén folyt rendes és a XIX. század elején lefolytatott újított per folyamán a családnak Boldizsártól származó sárosfalvi családtagjai oly nemzedékrendi táblát mutattak be, melyen magukat vörös, a család másik, Andrástól származó vonalához tartozó családtagokat pedig fekete nyomdafestékkal nyomatva tüntették fel, mint azt több, a családi levéltárban őrzött és néhány közkézen forgó nemzedékrendi táblán is láthatjuk.

V.

A) A család vörös, helyesebben sárosfalvi vonala.

I. Ulrik és leszármazói.

Ulrik, akit okleveleink Udalriknak is neveznek, legelőször 1450-ben tűnik fel, mikor atyjával s két másik testvérével 10 sárosfalvi és egy bári sessiót Guthakarcsai Lászlónak elzálogosítanak,¹ 1457 körül, másik két testvérével az óbudai apácák *újfalusi* birtokához tartozó *Palakata* nevű rétet hatalmasul elfoglalja s *sárosfalvi* birtokukhoz csatolja. Ez az ügy perre vezetett, mely hosszabb huzavona után 1471-ben jutott dűlőre, mikor királyi parancsal három káptalan is teljesített vizsgálatot, ú. m. a győri, pozsonyi s budai. A káptalanok vizsgálata az apácák panaszát igaznak találván, a tettesek a király színe elé megidéztettek.² 1468-ban két fitestvérével kívánja magát egy hideghéti és sülyi (?) birtokba beiktatni s e részben királyi beiktató parancsot eszközöl ki.³

1494-ben a *sárosfalvi* felső és alsó részen fekvő részbirtokait testvérének Péternek 25 magyar

¹ Pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 14, f. 17, nr. 5—51 elenchus nyomán.

² A «fekete» helyesebben «keszölcésinek nevezhető vonalhoz tartozó családtagoknak Imre fia Andrástól, Boldizsár fitestvérétől való leszármazását a Bittó Mihály és id. Ferenc által Bittó József örökösei ellen indított perben úgy az alsóbbfokú mint pedig a hétszemélyes tábla is megállapította. Utóbbi ezt a megállapítást úgy az ugyanezen felperesek által az összes Bittó-családbeliek ellen indított perben, mint az 1794-ben az utóbbiak által a korábbi felperesek ellen folyamatba tett perben is helyesnek ismerte el. Erre vonatkozólag I. az 1778-iki per iratait a csal. ltárban s különösen ennek 387. lapján lévő nr. 13 jelz. geneal. táblát s az 1784. évi rendes és 1794-iki újított pernek végítéleteit a csal. ltárban 1792. XII. 4 és 1804. II. 20 jelz. alatt.

¹ A pozsonyi kápt. 1450 szept. 30-án kelt felvalló levele a csal. ltárban.

² A győri kápt. 1471 febr. 5-iki jelentése O. ltár D. L. 17,141 ill. a régibb N. R. A. f. 6, nr. 13 alatt, a pozsonyi 1471 febr. 7-iki jel. u. i. D. L. 17,143 ill. a fenti régibb jelz. alatt, a budai: 1471 febr. 12-iki jel. u. i. D. L. 17,145 ill. a már említett régibb jelz. alatt.

³ Pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 2, f. 9, nr. 17.

aranyforintban zálogba adja azzal a korlátozással, hogy azt csak ő és utódai válthassák ki.¹ Mikor a pozsonyi káptalan 1502-ben az imént említett testvérének Péternek Katalin nevű leányát, aki Sárosfalvi István neje volt, az atyja által neki hagyományozott birtokba május 18-án be akarta iktatni, Bittó Imre nemcsak a saját, hanem még Ulrik nevében is ellentmondott a beiktatásnak.² Ezután többé nem találkozunk vele. Az 1510. évi okleveleink már néhainak mondják. Gyermekei: 1. Péter. Sem ő, sem alább említendő fítestvérei nem lehettek jó gazdák. Az 1510-ik esztendőben ugyanis birtokaikat Alszászi Simon fia Istvánnak s nejének Bittó Katalinnak zálogosítják el 200 magyar aranyforintban. Ez alól azonban kivették azt a két és fél nemesi sessiót, meg a gellyénbartszegi dülőben Bittó Imre szomszédságában fekvő egyholdas szántót, mely leánynegyed címén nőtestvérüket Ágotát, Új (Wy) László feleségét illeti, amelyet annak egyidejűleg kiadtak.³ Zavaros pénzügyi viszonyaira mutat az is, hogy 1520-ban egész *sárosfalvi* részbirtokát 200 magyar aranyforintban Hédervári Ferencnek kényszerült elzálogosítani.⁴

A következő, 1521. évben mint szomszédos birtokost említik s ezzel el is tűnik.⁵

2. János. Ennek csak 1510. évi szerepléséről tudunk Péter fítestvérével. Gyermekei:

a) Gábor, aki János testvérével 1545-ben intőparancsot eszközöl ki Alszászi István és Bittó Katalin fia: Alszászi Sebestyén ellen, hogy az a saját, apai örökörségüket és öregatyjuk Ulrik néhai testvérének Péternek nála zálogban lévő birtokrészeit a zálogos összeg letétele mellett bocsássa ki.⁶ Ennek az intésnek azonban aligha lehetett foganatja, mivel a zálogváltási perben

az alperes az elzálogosítást ugyan elismerte, azonban a jelzett birtokokra öröklés címén maga is igényt tartott. Az országbíró ez ügyben hozott ítéletének lényegét a vonatkozó oklevél hiányossága miatt abból megállapítani ugyan nem lehet, de a pozsonyi káptalannak ez ügyben az országbíróhoz küldött jelentése jó okkal enged arra következtetni, hogy ez utóbbi a zálogos birtokok becslését s a felpereseknek a becsérték letétele után a zálogos birtokba leendő beiktatását rendelkezhet csak el.¹ A káptalan becslése szerint ekkor a 11½ jobbágytelekből a két népes telek 8, az épülettel bíró, de nem népes telek két, a 8½ üres telek pedig 8½ magyar forintot ért.²

Gábor 1549-ben abból a perből kifolyólag, melyet nagynénjével Új Lászlóné, Bittó Ágotával együtt a királyi kuriában Bittó Imre fiai: Boldizsár, Gáspár és Menyhért ellen folytatott s melyben Új Lászlónénak tekintélyes kiadásai voltak, fogott bírák közvetítésével megegyezést létesített. Az egyesség értelmében Bittó Boldizsár azt az esküt, melynek alapján Új Lászlóné a költségeket tőle felvehette volna, elengedi, viszont ez utóbbi néhai Bittó Péter Sárosfalva felső részén fekvő két nemesi sessióját minden tartozékával amannak átengedi.³

b) János. 1562-ben a Kéméndyekkel együtt esküszik az esztergomi káptalan előtt,⁴ 1564-ben pedig a pozsonyi káptalani kiküldött a Ferencz János kuriáján elkövetett hatalmaskodása miatt királyi idéző parancsot kézbesít neki, felesége Klára útján.⁵

3. Tamás, akit szintén már említett 1510-iki ténykedéséből ismerünk.

4. Ágota. Új László neje. 1545-ben Alszászi Sebestyén az általa Ágota fítestvérei birtokába beruházott 200 forintot neki elengedi, Ágota viszont ennek fejében Sárosfalván két üres ne-

¹ A pozsonyi kápt. 1494 szept. 5-én kelt felvalló levele a csal. ltárban.

² Pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 6, f. 1, nr. 26, 1651 évi hitel. átírása a csal. ltárban.

³ A pozsonyi kápt. 1510 aug. 8-án kelt felvalló levele a csal. ltárban.

⁴ Pozsonyi kápt. hit. h. ltára prothoc. extraserial, 5, fol. 189, a XVIII. századbeli csal. ltári elenchusból.

⁵ U. itt prothoc. extraserial. 5, fol. 211. l.; hitel. kiadmánya a csal. ltárban.

⁶ Az orsz. bíró Pozsonyban keft 1545 máj. 8-iki intő parancsának átírása a pozsonyi káptalan ide vonatkozó jelentésében, átírva ugyan e kápt. 1800. évi aug. 11-iki hit. kiadmányában a csal. ltárban,

¹ Pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 7, f. 11, nr. 31; hitel. átírása mint előbbi jegyzet alatt.

² Pozsonyi kápt. hit. h. ltára, prothoc, 4 fol. 66, a prothoc. elenchusa szerint az extraserialéban, hit. átírása mint előbbi alatt.

³ A pozsonyvármegyei törvényszék 1549 ápr. 29-én Somorján kelt bizonyáglevele a csal. ltárban.

⁴ M. Nemz. Múz., a gr. Forgách-csal. ghymeszi ágának ltára, 1644. évi Burián-perből.

⁵ Pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 29, f. 4, nr. 3, hiteles kiadmánya 1564 nov. 10-iki kelettel a csal. ltárban,

mesi telket enged át Alsászinak ¹ 1548-ban unokaöccsével, Gáborral egy *sárosfalvi* kuriáját örökjoggal Ferencz Jánosra ruházza át ² s még ugyanezen esztendőben a tolnavármegyei *bikagh*-i és *zarándok*-i részjóságait említett unokaöccse *sárosfalvi* birtokrészeivel elcseréli. ³ Utóbb 1555-ben atyái nagybátyja, László utódai intőlevelet bocsátatnak ki ellene, hogy az őt megillető leánynegyed pénzbeli értékének letétele mellett adja ki a fiágot illető birtokokat, melyek unokaöccse János magszakadása folytán csakis őket illetik. Hosszas huzavona után ez a per kb. 100 év múlva 1650-ben a fiágiak győzelmével végződött. ⁴

VI.

Lászlóval az atyjával 1450-ben történt szereplése után csak 1468-tól kezdve találkozunk újból, mikor Mátyás király a pozsonyi káptalan-

nak meghagyja, hogy őt Ulrik s Péter testvéreivel iktassa be néhai Hideghéti Miklós pozsonyvármegyei *hideghéti* és *sülyi* birtokaiba. ¹ Hogy ellene s most említett két testvére ellen az óbudai apácák 1471-ben az 1457 körül elkövetett hatalmaskodás miatt panaszt emeltek, mely három káptalant is foglalkoztatott, már említettük. 1472-ben Karcsai Miklós inteti meg őt s vele két testvérét a végett, hogy az atyjok által zálogba tett tíz *sárosfalvi* sessiót vegyék tőle vissza. ² Az intésnek azonban foganatja nem volt, mivel az 1476-ban hasonlóképp eredménytelenül megisméltetett. ³ A birtokot utóbb 1482-ben Bittó Péter s veje Alsászi István váltották vissza 80 magyar aranyforinton. ⁴

Lászlónak s említett két testvérének volt azonban a pozsonyvármegyei *Rétén* is birtoka, mely 1476-ban Réthei Péter s Jánosnak zálogosított

¹ A csal. ltár XVIII. századi elenchusából.

² U. innét.

³ U. innét.

⁴ 1650 dec. 12-iki ítéletével, O. Ltár tábl. oszt. 4—214, TT; másol. példányai a csal. ltárban.

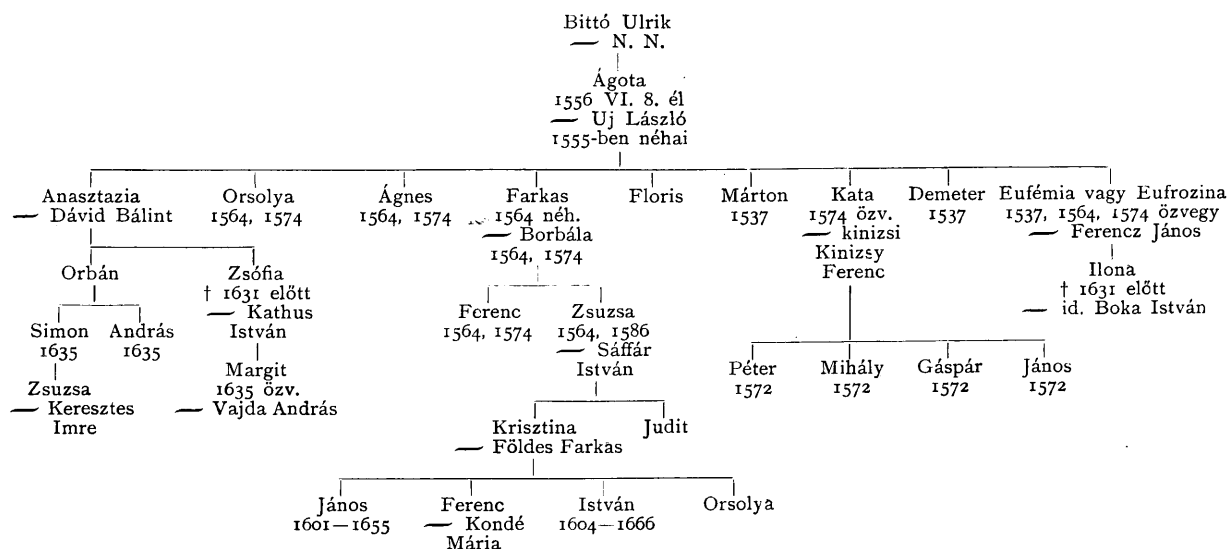
Új Lászlóné leszármazóit a következő nemzedékrendi tábla mutatja:

¹ A csal. ltár XVIII. századi elenchusából, ered. a pozsonyi kápt. hit. h. ltárában C. 2, f. 9, nr. 17 jelz. alatt.

² U. innét.

³ Mátyás király Budán, 1476. évi febr. 9-én kelt intő parancsa a pozsonyi káptalanhoz a káptalan márc. 15-iki jelentésében átírva a csal. ltárban.

⁴ A pozsonyi káptalan 1482. évi aug. 9-én kelt felválló levele a csal. ltárban.

Ez adatok legnagyobb része az itt tárgyalt pörből való, kiegészítettük azonban néhány más oklevélbeli adattal, mely a csal. ltár 1564 nov. 10-én és 1574 vagy 1575 Szt. László napja körüli oklevelekből s a pozsonyi kápt. orsz. ltára 5. proth. 591. l.-ról való. Földes Gyula Pozsonyban az 1901. évben kézirat gyanánt kiadott

családi genealógiája szerint Sáfár István leánya Krisztina Földes Farkas neje volt. Ezen állítását a családi ltárunkban őrzött, a Földes-családot illető, 1651 febr. 17-én kelt kir. adománylevél 1674-iki átírása is igazolja. Megjegyezhetjük még, hogy a szóbanlévő per családunk genealógiájára vonatkozólag is több adatot foglal magában.

el, kik abba még ez évben be is vezették.¹ Erre az időre esik a három testvér s László fia Pálnak egyezkedése Magyarbéli Fülöp fiai János és Lászlóval és Bertalan fia Péterrel az atyjok, illetve Pál öregatyja által megölt Magyarbéli Fülöp fia Kálmán vérdíja ügyében, amelyet fogott bírák közreműködésével békésen egyenlítettek ki.²

Mint látszik a László atyja által zálogba vetett 16 sárosfalvi sessió körül még László életében, 1492-ben merültek fel vitás kérdések. II. Ulászló király ugyanis ez évi február hó 17-én Péter s testvérei László és Ulrik kérelmére a pozsonyi káptalanhoz parancsot küld, hogy a káptalan Adas Gallus, Guthori Péter és Csentefalvi Sátor János nemeseket idézze maga elé s hallgassa ki őket azon fogott bírói döntésekre vonatkozólag, amelyet néhai Bittó Mátyus (így!) és néhai Bessenyei András között felmerült ügyben hoztak. A megidézettek a káptalan előtt ápr. hó 16-án meg is jelentek s ott azt vallották, hogy körülbelül 42 év előtt, — tehát 1450-ben — a csöllei várban előttük s más meghívottak előtt néhai Bittó Mátyus *sárosfalvi* birtokát, melyet ő néhai Bessenyei Andrásnak zálogba adott volt száz magyar aranyforintban, Gutakarcsai Kása László magához váltotta, az összeget letevén s azt Bessenyei András felvevén, a zálog tekintetében kielégített.³

A vallomás dacára II. Ulászló király már néhány hónap mulva, ugyanez év aug. 29-én utasítja a pozsonyi káptalant, hogy néhai Bessenyei András fiának Kiliánnak nejét, ki ekkor már Borsai Csorba Andrásné, úgyszintén ennek első házasságából származott leányát Magdolnát iktassák be néhai Sárosfalvi Bittó Mátyusnak, feleségének Zsuskónak s fiának Péternek sárosfalvi 16 jobbágytelkébe, amelyet zálog címén bírnak. A beiktatásnál azonban Mátyás másik fia Péter s ennek veje Sárosfalvi István ellentmondottak.⁴

¹ Mátyás király Budán, 1476 febr. 10-én kelt beiktató parancsa, pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 5, f. 3, nr. 8.

² A pozsonyi káptalan, 1476 szept. 1-én kelt felvalló levele a csal. ltárban.

³ II. Ulászló kir. Budán 1492. évi febr. 17-én kelt parancsa a pozsonyi kápt. 1492 ápr. 18-án kelt jelentésében átírva a csal. ltárban. A tanuvallatás eredménye ugyanezen kápt. jelentésben.

⁴ A pozsonyi kápt. 1492 okt. 8-iki kiadványában, er. a csal. ltárban.

Lászlóról ezután már nincs adatunk. Mivel Bittó másképp Alszászi István 1494-ben már fiait nyugtatja a zálogba vetett 10 *sárosfalvi* sessió egyharmadának visszaváltásáról, jó okkal mondhatjuk, hogy 1494 előtt halt el.¹

László három fiút hagyott maga után: Pált, Benedeket, Imrét.

1. Pál. Róla azt a keveset, amit tudunk, már fentebb elmondottuk.

2. Benedek. Őt a most említett 1494. évi nyugtatóból ismerjük.

3. Imre. Legkorábbi szereplése, hogy 1502-ben Korompai Nehéz Jánossal és Bittó Ulrikkel ellentmond Bittó Istvánné szül. Bittó Katalin beiktatásának az édes atyjától Bittó Pétertől örökölt birtokrészbe.² Birtokeladásairól meg zálogfelváltásairól fennmaradt káptalani levelek arról tanuskodnak, hogy nem lehetett jó gazda. A *várköldereithei* birtokot érdektársaival Kéméndy Lajos nejével Potentiánával s Uzsori Csölley György özvegyével Ilonával 150 magyar aranyforinton eladja 1503-ban Réthei Csóka Imre-, Miklós-, Réthei Nagy András-, Vitál- s Réthei Nagy Miklósnak.³ 1520-ban *óbári* rétvét veti zálogba Bodófalvi Miklós fia Lőrincnek, Budafalvi Benedek fia Tamásnak s Bittó István és fia Sebestyénnek,⁴ miután előzetesen 1519-ben már hét hold *sárosfalvi* szántóföldjét Fisi Ambrusnak zálogosította el.⁵ 1521-ben már három fiával, Gáspár-, György- s Boldizsárral két *sárosfalvi* sessióját zálogosítja el Földes János és Zsófiának⁶ s ugyanebben az esztendőben ugyanezeknek még más öt hold szántóföldet is.⁷

1519-ben jelölt királyi ember.⁸

¹ U. ennek 1494 szept. 6-án kelt nyugtató levele a csal. ltárban.

² Pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 6, f. 1, nr. 26, ugyane kápt. 1651 jún. 2-iki átírásában a csal. ltárban.

³ O. Ltár, D. L. 21, 223, régebben N. R. A. f. 274, nr. 27, XVIII. századi másol.; a felváltás a budai kápt. előtt 1503 nov. 8-án történt. Ez a birtok valószínűleg az 1421. évben Bittó Mihálynak s érdektársainak adományozott birtok.

⁴ Pozsonyi kápt. hit. h. ltára prothoc. extraser. 5, fol. 162, a kápt. 1520 ápr. 16-iki hit. kiadványában pedig a csal. ltárban.

⁵ U. itt fol. 148 s hit. kápt. kiadványa a cs. ltárban.

⁶ U. itt fol. 211 és 1521 ápr. 27-iki hit. kiadványa a csal. ltárban.

⁷ U. itt fol. 227, hit. kápt. kiadványa a csal. ltárban.

⁸ M. Nemz. Múz., Kisfaludy-csal. id. ágának ltára,

Neje Beketfalvi Bálint leánya Orsolya,¹ akitől a már említett három fiún kívül még Menyhért, András, akiről leszármazóival együtt a család keszölcési — fekete — vonalában lesz szó; Katalin s Borbála származtak.

a) Menyhért, kiről az alább említendő hűtlenségi esetén kívül mit sem tudunk.

b) Katalin, az Oros Márton neje.

c) Borbála, a Beneéthei Gergely Pál felesége.

d) György (vagy Gergely), akiről nincs adatunk.

e) Gáspár, már 1598 előtt elhalt, egy fiát, Andrást hagyva maga után, aki 1590-ben Boldizsár nagybátyjával s nagynénjeivel az apai vagyonton megosztozik. Utódai nem voltak.

f) Boldizsár. 1564-ben testvérevel Menyhérttel az Új Gáspártól leánynegyed címén Sárosfalván bírt fél sessiót visszakapja². 1567-ben most említett testvérevel véres verekezésbe keveredvén, Oláh Miklós királyi helytartó hűtlenség címén a sárosfalvi birtokon lévő két házukat azok minden tartozékával id. Bajchy Jánosnak általa ifj. Bajchy János komornyikjának adományozza el.³ 1572-ben zálog címén megszerzi özv. Kinizsy Ferencné egy *óbárföldi* és két *sárosfalvi* rétjét 200 magyar forinton.⁴ A vonatkozó zálogfelvalló levél az ezen időbeli gazdasági viszonyokba is bevilágít, mivel a rendes szokástól eltérőleg kifejezetten rámutat az elzálogosítás okára: az akkori nagy drágaságra s éhséges időkre, 1586-ban Sáffár Istvánnétól vesz 3 *sárosfalvi* rétet zálogba.⁵

Az előbb Gáspár fia András kapcsán említett 1590. évi osztály szerint a leányok a *sárosfalvi* birtokokat a fiágnak engedték át, viszont a két fiági örökös a leányágnak a *modorbári* birtokokat engedte át s 70 frtot⁶ fizetett. Közbevetőleg meg kell említenünk, hogy Imrének az itt felsorolt

hat gyermekén kívül kellett még egy leánygyermekének is lennie, akinek nevét azonban nem ismerjük. Fennmaradt oklevelek tanúsága szerint ez Kéméndi Péter familiárisának, Uzsalyi Péternek volt neje, Kéméndi Péter 1544-ben a Bittó Imrétől zálogban bírt két *sárosfalvi* sessiót Uzsalyinak, familiárisának visszaadja.¹ Ugyanebben az esztendőben azonban ez az Uzsalyi Péter az ipa, Bittó Imre által Kismagyari Földesy Jánosnak elzálogosított *sárosfalvi* jobbágysessiót s néhány hold földet a közben megözvegyült Földesy Jánosnétól visszaváltja.²

Boldizsárnak két neje volt és pedig az első Beketfalvi Ilona, a második Kövér Tamásnak egy leánya, kinek neve ismeretlen. A két nőtől öt gyermeke született, az elsőtől: Benedek, András, Pál, Sebestyén, a másodiktól Imre.³

I. Benedek. Mosony vármegye szolgabírája; korán, még 1604 előtt halt el, özvegyet Somogyi Katalint s két gyermeket hagyva maga után. Ezek:

a) András, ki még gyermekkorban mult ki és

b) Piroska, Huszár Mátyás neje; ennek fiát Pozsony vármegye hatósága 1610-ben öregatyjának Bittó Benedeknek testvéreivel megosztottatja.⁴

II. András. Ő vele az imént említett osztály kapcsán találkozunk először; 1607-ben jelölt királyi ember.⁵

III. Pál. 1609-ben nádori ember.⁶ 1614-ben Pozsony vármegye egyik esküdtje.⁷ Ezen minőségében vesz részt ebben az esztendőben a nagy-magyari templom ágostai vallású patronusai által kért vizsgálatnál.⁸ A következő évben tilalmazza nemes Györgyei Andrást, hogy a Boka Istvánné,

¹ és ² A pozsonyi kápt. 1544 máj. 3-án kelt felvalló levelei a csal. ltárban.

³ Az elsőre vonatkozólag I. Pozsony vm. ltára III. 4717, sub 9 és a másodikra egy elenchus szerű XVI. század végi vagy XVII. század elei feljegyzést a csal. ltárban és az 1671 júl. 13-án kelt egyességet a csal. ltárban.

⁴ Az osztályt rendelő parancs kelte Somorja, 1604 jún. 8-án, az 1609 febr. 10-én kelt kiküldő parancs s az 1610 jún. 15-én kelt foganatosító parancs a csal. ltárban.

⁵ O. I. tár, m. k. udv. kanc. nr. 4050 ex anno 1777, a beiktató parancs kelt 1607 ápr. 15.

⁶ M. Tud. Akad. ktára Lad. 38, 2 fogás.

⁷ Csiba István s Józsa osztálylevele a csal. ltárban, B. Pál gyűrűs címerpecsétjével.

⁸ M. prot. egyháztört. adattár IX. évf. 1—35. ll.

¹ Pozsony vm. ltára III. 7089, 32.

² O. Ltár, táblai oszt. 5—7697, iratjegyzék.

³ Az 1567 aug. 5-én kelt adom. levél a csal. ltárban, a beiktató levél pozsonyi kápt. hit. ltára C. 6, f. 1, nr. 27, ez szerint a beiktatásnak Bittó Boldizsár és Menyhért ellentmondottak.

⁴ A Pozsony vm. hatósága által 1572 jún. 2-iki kelettel kiállított felvalló levele a csaf. ltárban.

⁵ Ered. a csal. ltárban.

⁶ Az 1589 aug. 16-án kelt osztályt tévő parancs s az 1590 szept. 21-én kelt osztályos egyesség a csal. ltárban. Modorbár a mai Albár Kis- és Nagy-Lucstól K.-re, Dunaszerdahelytől D.-K.-re.

Ferencz Ilonától vett s nőág ellen indított per alatt álló ingatlanokra ne építsen.¹

Felesége Etyeki Zsuzsa nemes asszony egy régebben Pozsony vármegyében szerepelt, Nagy-
légen birtokos, de utóbb onnét teljesen eltűnt család sarja.² Ettől két fiáról tudunk, és pedig:

a) Gergelyről, akit 1643 körül Hölgye Gáspár győri lovaskatona, midőn az Győrből Dunaremetén át Csallóközbe igyekezett, Dunaremetén a révnél annyira összevagdalt pallosával, hogy az utóbb sebesüléseibe belehalt.³

b) Lukácsról, az előbbi bátyjáról. A család eme vonalát egyedül ez vitte tovább. Befejezi a leányág ellen vitt, már említett pert s mint pernyertes unokatestvérével Mihállyal bírói végrehajtást eszközöl ki a leányági leszármazók, közöttük Földes Farkas fiai ellen is s ennek során említett unokaöccsével a visszapörölt birtokokat 1652-ben a leánynegyed pénzbeli kiegyenlítése után birtokba veszi.⁴

Közben azonban 1650-ben Pál fiával s Borbála leányával, akikről jelen szereplésükön kívül egyebet nem is tudunk, a csallóközi *szenterzsébeti* prediumon lévő részjóságát 50 hold földdel Snobl somorjai mészárosnak zálogosítja el 300 forinton;⁵ két évre reá pedig ugyanitten nemestelkét 60 hold földdel veti ugyanannál 550 magyar forinton zálogba.⁶ Ez a birtok 1662-ben, mikor Pál megtudta, hogy osztályos atyiai részüket Szelepcsényi György érseknek eladták, 150 magyar forinton

Szelepcsényi részére történt áruba bocsátása után teljesen nevezett érsek tulajdonába ment át.¹

Lukács neje Vízkeleti Erzsébet volt, aki férje halála után másodszor is férjhez ment Szilády Demeterhez, aki 1691-ben végrendelkezve összes vagyonát mostohagyuermeikeire: Bittó István-, Gergely- és Máriára hagyta.²

Lukács gyermekei:

István és leszármazói.

1678-ban a család többi tagjával, névszerint Gergely testvérével, Ferenc- s Imrével együtt a Földes-családbeliekkel a leányági birtokok dolgában, melyeket a Földes-család tagjai a bírói ítélet dacára erőhatalommal maguknak visszafoglaltak,³ egyességet köt. E szerint a Földes-családnak 150 magyar forintot fizetnek, minek ellenében ezek a vitás földeket s az ezekre vonatkozó okleveleket a családnak átadják s a további pörösködést beszüntetik.⁴

1682-ben a felső csallóközi járás egyik eskütje⁵ 1685-től fogva pedig mint Pozsony vármegye szolgabírája szerepel kimutathatólag 1693-ig.⁶ 1693-ban testvéröccsével adományul kapja a pozsonyvármegyei *macházi* és *hideghéti* birtokot. Az adománylevél szerint az elsősorban megnevezett birtokot már Albert király s neje Erzsébet királyné adományozták volt az adományosok őseinek, Bittó András fiainak Imrének s Mátyásnak s abban adományosok most is benne vannak. Megemlíti az adománylevél azt is, hogy a *hideghéti* birtokot fentemlített Mátyás fiainak: Ulrik-, László- s Péternek már I. Mátyás király adomá-

¹ Az 1615 június 15-én kelt oklevél a csal. levéltárban.

² Erre vonatkozólag l. Kajdacsy András, Pozsony vm. szolgabírájának 1673. évi jún. 6-án Kislégen lefolytatott tanuvallatását a csal. ltárban.

³ A győri katonai törvényszék 1648 aug. 26-án kelt, sajnós csonka ítélete a csal. ltárban.

⁴ O. Ltár táblai oszt. 4—212 TT jelz. alatt és Pozsony vm. ltára III. 7089, nr. 10. Ugyanerre az időre esik, hogy Földes Farkas fiai az Új Lászlóné, Bittó Ágota révén leánynegyed címén bírt 2 és fél sárosfalvi sessiót felkéri (l. O. Ltár, m. kanc. propos. et opinionones: 1651, nr. 16) s azokat Bécsben, 1651 febr. 17-én kelt adománylevéllel adományul kapván magukat beiktatni akarták. A beiktatásnak Bittó Lukács és Semlye György ellentmondottak (l. pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 6, f. 1, nr. 29).

⁵ A Somorján 1650 máj. 29-én kelt ered. felvalló levél a csal. ltárban.

⁶ Pozsonyi kápt. hit. h. ltára, prothoc. 41, fol. 93, egysz. másolata a csal. ltárban.

¹ U. i. prothoc 44 f. 329, egysz. másol. a cs. ltárban.

² A csal. ltár XVIII. századi elenchusából.

³ U. itt 1677. év alattiból, az 1677 máj. 29-én Laxenburgban kelt kir. parancs. O. Ltár, táblai oszt. 4—214 O. O. jelz. alatt.

⁴ Az 1678 szept. 8-án Sárosfalván kelt egyességlevél a csal. ltárban.

⁵ Pozsony vm. jkönyve 72 l.

⁶ Erre vonatkozólag l. a csal. ltár 1680 okt. 8-iki, 1685 dec. 28-iki, 1686 máj. 6-iki, 1688 máj. 4-iki, 1689 nov. 13-iki, 1690 dec. 20-iki okleveleit, továbbá a M. Nemz. Múz. Hideghéthy letéte 1685 ápr. 2-iki oklevelét István gyűrűs címerpecsétjével, a Sidó ltár (Kenessey Pongrácnál) 1688 ápr. 26-iki keletű fassionalisát, István igen szép gyűrűs címer pecsétjével, az O. Ltár, kamar. oszt. 1823 decret. arch. 163 alatti 1689-ikét, végül az O. Ltár Olgyay letét 1692 máj. 13-án kelt XVII. 53, valamint az ugyanitten 1693. évi XVII. 277 jelű darabot.

nyozta volt. ¹Mikor a beiktatásra került, Maholányi János és vele számosan ellentmondottak, akik a személynek elé megidéztek. Mint végződött az ellentmondási per, közelebbi adatok hiányában megmondani nem tudjuk. ²

István egyébként is szerző ember volt, Bittó Mihály fiaitól, Ferenc- és Imrétől 1679-ben megszerzi azon üres telket, melyet ezek atyja néhai nemes Semlye Györgytől Sárosfalván vett, ³ 1691-ben *Nagymagyar*on szerez birtokot, 1692-ben megszerzi Györfű Miklósnak a sárosfalvai határban levő szántóföldeit. ⁴

István tudta azt is, hogy öreganyját Etyeki Zsuzsát illetve az Etyeki leányágot az Etyeki birtok egyenlőképpen illette a fiággal, így azt is szorgalmazta, hogy testvéreivel az öreganyjuk után őket illető birtokokat megkaphassák. Ezért e részben 1673-ban a bizonyítás felvételét kérte s ennek sikeres befejezése után hosszas huzavona után osztályparancsot eszközölt ki, ⁵ amelynek alapján aztán 1698-ban az Etyekiek *kis- és nagylégi* valamint *előpatonyi* birtokain a testvérével Gergellyel megosztózik. 1702-ben Vajkán másokkal egy érseki kuriát kér fel s kap adományul. ⁶ Ezeken kívül volt még neki Nagy-Magyarön zálogos birtoka is. ⁷

István szánta ember volt s mint látszik bénasága oly mérvű volt, hogy az az aggkora mellett a szabad mozgásban nagyon befolyásolhatta. ⁸

¹ O. Ltár, kanc. o. liber donationum XIV. 116—117., s ugyanazon tartalommal ugyanazon köt. 239. lapján; 1779 dec. 18-iki hitel. másolata a csal. ltárban. Az I. Mátyás-féle adománylevelén alapuló beiktató parancs a pozsonyi kápt. hit. h. ltárában C. 2, f. 9, nr. 17 jelz. alatt.

² Pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 3, f. 4, nr. 4, hiteles másolata a csal. ltárban.

³ Az ered. Föl- másképp Egyházasháron 1679 máj. 1-én kelt felvalló levél a csal. ltárban.

⁴ A csal. ltár elenchusából; a másodikat illetőleg l. a Sárosfalván 1692 okt. 18-án kelt felvalló levél 1693 okt. 3-án kelt átírásának egyszerű másolatát a csal. ltárban.

⁵ A Kislégen 1673 jún. 6-án Kajdacsy András szolgabíró által fogantatott tanuvallat. jkv. a csal. ltárban, az osztályparancs O. Ltár táblai oszt. 4—214 A. A. A. jelz. alatt, osztály: Pozsony vm. ltára közgyűl. jkv. 674 l.

⁶ Pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 6, f. 12, nr. 8.

⁷ A Nagymagyarön 1702 nov. 20-án kelt leszámolója Prokopenszky Tamás ottani csaplárossal a csal. ltárban.

⁸ O. Ltár, kincst. oszt. benignae resoluciones 1710, I. 16.

Talán ez a körülmény játszott bele, hogy a Rákóczi-féle mozgalmakban hadbavonulva tevékeny részt nem vehetvén otthon maradt birtokán gazdálkodva s e mellett a Rákóczi által elkobzott javak prefektusságát viselte, ¹ miből utóbb családjának kellemetlenségei is keletkeztek, annak dacára, hogy aligha lehetett nagyon kompromittálva. Az 1704. évben Pálffy János gróf tábornagyi helyettesről kegyelemlevelet kap, mire ő néhány nap múlva ehhez alkalmazkodva a hűségfogadalmat leteszi. ² Ez azonban nem akadályozta Stipsich Györgyöt abban, hogy nevét 1708-ban a csallóközi rebellisek közé fel ne vegye! ³

István egyébként még a csallóközi szt. antali ferences kolostor gondnoka (syndicusa) és confratere, mely körülmény lehetővé teszi halála idejének hozzávetőleges megállapítását is. ⁴

Ha még felemlítjük azt, hogy Pálffy János Antal gr. bizonyos ügyeiben mint királyi ember szerepelt, ⁵ elmondottuk mindazt, ami róla fennmaradt.

Neje már 1676-ban Bors Zsuzsa, ⁶ akitől őt fia és három leánya származott, a legidősb:

α) Gáspár, katona volt s Nádasdy tábornok szolgálatában állott és a felkelésben el is esett. ⁷

β) Mihály, részt vesz a Rákóczi-féle felkelésben, majd az 1705. év elején a király iránti hűséghez visszatérve Heister gróf magyarországi főparancsnoktól kegyelmet kap. ⁸ Az 1710-iki esztendőben Gáspár testvérével együtt felségfolyamodványban kéri, hogy mivel egyikük (ez az előbbi gracialis levél szerint csak ő lehet) már öt éve a király szolgálatában áll, a másik (Gáspár) pedig kezdettől fogva Nádasdy tábornok szolgálatában állott, a király eddigi hű szolgálataik

¹ Stipsich György jelentéséből, O. Ltár, N. R. A. f. 1693, nr. 9.

² Az 1704 máj. 1-ére Bazinban kelt kegyelemlevél eredetije a csal. ltárban, a máj. 7-én Bazinban kelt bizonyoságlevél XVIII. századi másolata a hűségfogadalom letételéről ugyan itt.

³ O. Ltár N. R. A. f. 1693, nr. 9.

⁴ A Pozsonyban 1686 máj. 6-án kelt confraternitási oklevél a csal. ltárban, e szerint a confraternitás feleségére, gyermekeire s még születendő gyermekeire is kiterjed. A szt. antali kolostor Somorján 1705 márc. 27-én kelt felmentő levele özvegye részére ugyanitt.

⁵ Csal. ltár.

⁶ Pozsony vm. ltára III. 4716, 6.

⁷ Pozsony vm. ltára III. 7089 P. P.

⁸ A Szerdahelyen, 1705 febr. 18-án kelt kegyelemlevél a csal. ltárban.

s jövődöbeli hűségük jutalmául adományozza nekik azon birtokrészeket, melyek nagyobbbrézt anyjuk által jutottak hozzájuk és így azok őket meg három nőtestvérüket illetik. Hasonlóképp kéri azon birtokrészeket is, melyek atyjuk miatt, bár annak hibáján kívül, valamint három testvérük hűtlensége folytán, minthogy azok most is a rebellisek szolgálatában állanak, a királyi fiskus kezére jutnának.¹

Nyilvánvaló ebből hogy legalább a család néhány tagját óhajtották a hűtlenség vádjá alól mentesíteni. Ennek oka pedig abban volt, hogy a Bittó-családnak 1444-ben elzálogosított 16 jobbagytelke időjárával a Beketfalvi Mórocz-család kezére került, mely a Korompai Nehéz-család kihalása után, ennek a Kéméndy-család kezére jutott birtokai felkérése mellett még a Bittó-család általuk zálogban bírt birtokát, mint szerintők a kihalt Nehéz- ill. Kéméndy-családtól eredőt, felkérni szándékozott.² Úgy látszik azonban, hogy a Bittó-családnak a zálogbirtoka visszaváltása iránti törekvése, meg a Mórocz-családnak a Nehéz-féle *sárosfalvi* részirtokba való beiktatása ellen Bittó István és Gergely által 1690-ben emelt ellentmondás³ ezt megakadályozván, a Bittó-család birtokai legalább egy részének megszerzésére legjobb alkalomnak vélték a család némely tagjának a Rákóczi-féle felkelésben való részvétele felhasználását. Így történt aztán, hogy 1710-ben Mórocz Lénárd, György és Ferenc özvegye a hűtlenségbe esett Bittó-család egynémely birtokát kéri adományul.⁴ A következmények azonban azt mutatják, hogy sem a Stipsich-féle feljelentésnek, sem pedig Móroczék felkérésének nem volt foganatja, mivel Mihály és testvérei

Gáspár kivételével, aki a Rákóczi-féle felkelésben időközben elesett,¹ az apai birtokon s a magyar jószágon 1716-ban megosztoznak.²

Mihály sok gondja között nem feledkezett meg nemesi kiváltságairól sem, mivel 1722-ben István öccsével Pozsony vármegyéhez folyamodik, hogy a generalis decretum taksa fizetésre vonatkozó szakaszát reájuk mint régi nemesekre is alkalmazzák s őket a taksafizetés alól mentesítsék, aminek a vármegye helye is adott.³ A mozgalmas időkben egyébként őt sem kimélték az anyagi gondok. Így esett, hogy 1722-ben István testvérével együtt a *kispadányi* másképp *gyűlösi* birtokon, Bök nevű helyen fekvő négy üres, ház nélkül szűkölködő sessiót minden tartozékkal az Alistálban lakó nemes Nagy István- és Jánosnak 300 rhénes forintban kellett elzálogosítaniok, magoknak csak azt tartván fenn, hogy a birtokhoz tartozó Hajo nevű vízben saját szükségletükre évente kétszer, halászhasznának.⁴

Mihály neje Korláth Éva volt, kitől több gyermeke származott. Ezek egyikének, Jánosnak késő utóda Ernő, aki a múlt században pályafutását mint Bars vármegye tisztviselője kezdte meg; az 1870-es évek elején, a királyi bíróságok megszervezésénél előbb törvényszéki bíró, utóbb pedig mint a budapesti királyi ítélőtábla bírója működött. Szolgálati idejének betöltése után a harmadosztályú vaskoronarend egyidejű adományozása mellett nyugalomba vonulván, Pozsonyban élt az 1913. évben bekövetkezett haláláig.

Mihály másik fiának, Gáspárnak késő utóda Jenő, aki több uradalomban teljesített szolgálat után gr. Széchenyi Bertalan felső-segesdi uradalmának felügyelője. A proletárdiktatura kitörése után onnét *sárosfai* birtokára menekül s fiával ott gazdálkodik.

γ) István. A fentebb tárgyalt felségfolyamodványból következtetve részt vett Rákóczi fel-

¹ O. Ltár, kincst. oszt. benignae resolutiones 1710 I. 16.

² M. Nemz. Múz., a gr. Forgách-csal. ghymesi ágának ltára, 1690 máj. 14., Nagyszombat. Mórocz Ferenc és György meg Uzovics János megállapodást kötnek a Korompai Nehéz-féle, most Kéméndy-féle bárhol létező javak felkérését illetőleg, ugyanez év június 4-én Pozsonyban kelt levéllel Mórocz Ferenc meg György a sárosfalvi donatio taksaí fejében, minthogy azokkal Maholányi Jánosnak adósak maradtak, a réesei (Pozsony mellett) Pongrácz nevű hegyen levő szőlőjüket nevezettnek adják.

³ Pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 6, f. 1, nr. 30 és a csal. ltár XVIII. századi elenchusa.

⁴ O. Ltár, N. R. A. f. 1002, nr. 7, 1779 dec. 18-án kelt hit. másol. a csal. ltárban.

¹ Pozsony vm. ltára III. 7089 P. P.

² A Sárosfalván 1716 máj. 14-én kelt osztálylevél a csal. ltárban.

³ Pozsony vm. jkve 494. old.; az 1722 február havában, esetleg márc. elején kelt ered. kérvény a hátpapjára rávezetett közgyűlési határozattal a csal. ltárban.

⁴ O. Ltár N. R. A. f. 1018, nr. 78; 1779 dec. 18-án kelt hit. másolata a csal. ltárban; súlyos feltétele a zálogba adásnak, hogy az elzálogosítóknak meg kellett engedniök, hogy a zálogbavevők a trágyázott földbe kétszer vethessenek. Kispadány eltűnt település.

kelésében. Úgy látszik, hogy az 1709. évi általános kegyelem révén menekült meg a büntetéstől. Egyéb dolgait Mihály testvére révén már ismerjük, 1731-en túl róla nincs hírünk.

Felesége Bakó Zsuzsa, kitől hat fia volt, azonban csak kettőnek, Ignácnak és Jóbnak maradtak utódai.

Ignác. Mint hadnagy részt vesz a porosz háborúban, ott fogságba kerül.¹ Majd Pozsony vármegye szolgálatába áll. Fiai közül:

a) Titus Pozsony vármegye nemesi bizonyítványával Baranya vármegyébe költözik s itt nemességét kihirdettetvén, Baranya vármegye táblabírája s a dárdai uradalom főtisztje lesz.² Ezenkívül táblabírája Fehér-, Győr- és Zala vármegyéknek is.³ Végrendeletét a pécsi káptalan hit. h. levéltára őrzi.⁴ Vonala fiaival kihalt.

Ignác másik fia:

b) Tádé szintén elköltözik Csallóközből, Somlyóvásárhelyen (Veszprém vm.) a Klarisszák szölegének intézője, majd pedig a szerzetes rendek eltörlése után u. ott ugyanoly minőségben a kir. kamarát szolgálja.⁵ Vonala ugyancsak kihalt.

Ignác harmadik fia:

c) Jónás Gábor éppúgy mint a család legtöbb tagja a vármegyét meg Vajka érseki széket szolgálja. Pozsony vm. 1785 szept. 22-én kelt nemesi bizonyítványa alapján Moson vm. nemességét és előnevét igazolta.⁶ Ez időben ő itt a vármegye aljegyzője, 1786-ban rendes szolgabíró, 1787-ben ugyane vármegye főszolgabírójának neveztetik ki, 1793-ban ugyanitt assessor. Utóbb Pozsony vm. főszolgabírája⁷ és több vármegye táblabírája.

¹ Albert, szász-tescheni herceg, kir. helytartóhoz intézett kérvényéből, fogalmazványa a csal. ltárban.

² Pozsony vm. nemesi bizonyítványa kelt 1809 máj. 1-én, Baranya vármegyéé 1809 júl. 17-én, l. Baranya vm. 1809. évi közgy. 1024 számát és *Andretzky I.*, Baranya vm. nemesei c. művét.

³ Pécsi kápt. hit. h. ltára prothoc. XV. pag. 357.

⁴ U. itt prothoc. XV. pag. 359., a végrendelet elhelyezéséről a káptalan 1835. évi jún. 29-én bizonyoság-levelet ad ki.

⁵ A vonatkozó adatok az 1820. évi okt. hó 14-én Pozsony vm.-hez intézett kérvény fogalmazványából, ez utóbbi a csal. ltárban.

⁶ Moson vármegye levéltára 1786. évi 192. sz.

⁷ Az 1809. évi nov. hó 11-én Püspökiben kiállított passualis levele a csal. ltárban; u. i. megvan leszármazóinak 1827. évi szept. hó 1-én Sárospalván kelt osztálylevele is.

Ignác utolsó fia:

d) Mihály. Ennek késő utódai: Sándor aki a világháborúban részt vesz s mint ezredes nyugalomba vonul, továbbá testvére Lipót, aki sárosfai birtokán gazdálkodik.

István másik fiáról Jóbról csak annyit mondhatunk, hogy ő volt a családi levéltár őre s hogy vonala fiaival kihalt.

δ) Zsigmond, róla csak annyit tudunk, hogy a Rákóczi-féle felkelésben részt vesz, majd annak leveretése után az Alföldre költözik s ott egy özvegyet vesz feleségül, akinek nevét nem tudjuk¹ és leszármazóit sem ismerjük.

ε) András. Róla csakis a nemzedékrendi táblán feljegyzett adatokkal rendelkezünk.

Lukács második fia Gergely.

Szereplését s megadományozását testvérbátyja István révén már ismerjük. 1696-ban Pozsony vármegye hadbiztosa (commissarius bellicus)² Részt vett Rákóczi felkelésében s belekerült a Stipsich-féle jegyzékbe, melyet az a rebellisekről betérjesztett. Fennmaradt azonban egy levele, mely — hacsak közben a király iránti hűséghez vissza nem tért — szereplését enyhén szólva különös színben tünteti fel. Ezt a levelet Somorjáról 1704 ápr. hó 12-én írja Pálffy Miklós grófhhoz s értesíti őt, mily károkat okoztak neki a felkelők a királyfalvi birtokán. Ebben továbbá tudósítja őt a felkelők mozgolódásáról, meg arról, hogy Pozsonyt is meg akarják támadni s hatalmukba keríteni. Végezetül mentegeti magát a gróf előtt, hogy gyakrabban szeretne neki írni, de nem teheti, mivel őt erősen figyelik s minden cselekedetét szemmel tartják oly annyira, hogy még ezt a levelét is csak titokban írhatta.³

Neje Naszvady Judith, id. Arbonác János özvegye. Gergely vagyoni viszonyaiba az a per világít be, melyet feleségének, ennek első házasságából származott fia, ifj. Arbonác János indított mostoha atyja ellen, azt állítván, hogy ez az őt illető apai vagyont magának foglalta le, hogy zilált anyagi viszonyait s elhanyagolt *sárosfalvi*

¹ Pozsony vm. ltára III. 7089 P. P. jelz. al.

² Pozsony vm. 1696. évi közgy. jkve 515. l.

³ Hofkriegsrath fasc. 195; 1706 exped. VII. 141; a nagyszombati béketanácsokmány iratai között másolatban.

birtokát rendbe hozhassa. Mint végződött ez a pör, nem tudjuk, csak annyit mondhatunk, hogy a fennmaradt tanuvallomások szerint Gergely anyagi viszonyai nem a legjobbak lehettek.¹ Fia:

Ádám. Elszakad Csallóközből s az Eszterházyak tisztje lesz Galgahévízen. Ő volt a Moroczok elleni per legbuzgóbb s legkitartóbb mozgatója. Miután előzetesen az osztályos atyafiaival a pör költségeit illetőleg megegyezett, s magukhoz vették társul a fekete, helyesebben keszölcési vonalhoz tartozó Józsefet és az ezzel kötött egyességet írásba foglalták volna, a hosszú idő óta húzódó zálogvisszaváltási per újrafelvételét kieszközli. Ő lévén valamennyiök közül Pesthez legközelebb, a per befejezésének szorgalmazását magára vállalja s 1733-ban sikerrel befejezi. Az érdekelt atyfiak és pedig: László, Mihály, Ádám, József a visszaszerzett birtokon 1734-ben megosztóznak.²

Neje: nemes Kletenhomer Viktoria, a vimpáci postamester leánya. Miután a házasságából származott nagyszámú gyermeke közül csak három leánya maradt életben, vele Gergely vonala kihalt.

IV. Sebestyén. Boldizsárnak erről a fiáról csak annyit tudunk, hogy mikor Sáfár Istvánné — Új Farkas leánya — három réjtét a *sárosfalvi* határban Bittó Boldizsárnak s gyermekeinek 40 magyar forintban zálogba adta, ez utóbbiak között Sebestyén is meg van nevezve. Ez a felvállás egyedüli oklevelünk, mely Boldizsárnak mind az öt fiát felemlíti.³

V. Imre és leszármazói. Ügyeit amennyire azokat egyáltalán ismerjük, már felemlítettük testvére Benedek leszármazóinak osztálytételle iránti ügyénél.

Egyik nejét, Harcsás Zsuzsát ismerjük, fenn-

¹ L. az 1710 jan. 28. és márc. 20-ikiakat a csal. ltárban.

² Az egyességlevél kelt Sárosfalván 1731 aug. 7-én; a per ugyanezen évben megindított, erre vonatkozólag I. Pozsony vm. ltára III. 7089, 24. a hétszemélyes tábla ítélete kelt Pesten 1733 szept. 10-én; a kir. beiktató parancs ugyanez év szept. 12-én. A beiktatást a pozsonyi kápt. 1733 szept. 22-én foganatosítja s jelentését szept. 26-iki kelettel adja ki, erre vonatkozólag I. a csal. ltár ered. Mórocz-per ítéletét. A családtagok osztálya kelt Sárosfalván 1734. évi júl. 20., ered. a csal. ltárban.

³ A Somorján, 1586 aug. 22-én kelt felvalló levél a csal. ltárban.

maradt végrendelete szerint ura s Panna leánya az örökösei.⁴ Mivel a végrendelete sem Imre másik leányáról Erzsébetről, sem pedig fiáról Mihályról meg nem emlékszik, aligha térünk el az igazságtól, ha ezt a nőt Imre második nejének tartjuk.

Imre másik lányának Erzsébetnek s férjének Bucsuházy Ferencnek nevét egy XVII. századi elenchusszerű feljegyzés őrizte meg számunkra.⁵ Fia:

Mihály, aki unokatestvérével Lukácsal a leányágiak elleni pernek 1650-ben történt győzelmes befejezése után⁶ a végrehajtást a nőágiak ellen kieszközli s a visszaitélt birtokokat nevezett Lukácsal átveszi.⁷ 1664-ben megszerzi Győrffy János *sárosfalvi* határban fekvő 20 holdját zálog címén.⁸ Fiai:

a) Ferenc, neje Olgyai Erzse, mint látszik, leginkább Nagymagyaron éltek, felesége révén birtokos Gombán is.⁹ Egy fiokról, Mihályról tudunk, aki fiatalon halt el.

b) Imre, több fiat hagyott maga után. Egyikök Pál, akinek egyik unokája János Arad vármegyébe költözik, ott a vármegye szolgálatába áll, 1821 máj. 23. tb. ügyész, 1828 máj. 13-án pedig alügyész, ebbeli minőségében találjuk 1833. évben is amikor Pozsony vm. bizonyítványa alapján nemességét kihirdetteti.¹⁰ Ugyanitt megnősül, egy fiút és több leányt hagy maga után. A fiú, Károly ugyancsak Arad vármegye szolgálatában állott és utóbb mint főlevéltáros működik.¹¹

⁵ A Sárosfalván 1629 nov. 23-án kelt végrendelet a csal. ltárban. Szövegét Szenczy Lukács, a somorjai magyar utcai prédikátor írta!

⁶ Elenchus 1495—1586 a Kispadányi-, Kövér-, Gyülösi stb. családra vonatkozó feljegyzésekkel, csal. levéltár.

⁷ O. Ltár, tábl. oszt. 4—214 T. T. jelz. alatt, egyszerű másol. a csal. ltárban, kelte: Pozsony 1650 dec. 12.

⁸ Beiktatóparancs a csal. ltárban, megvan Pozsony vármegye ltárában III. 7089, nr. 10 jelz. alatt. Kelte 1652 aug. 27.

⁹ A júl. 12-én kelt felvalló levél a csal. ltárban.

¹⁰ O. Ltár Olgyayletét XVII. 27, 29, 36. 1667—1669-ből, 1668-ból pedig a Bekettán jan. 7-én kelt idéző, mely kifejezetten mondja, hogy ez a Ferenc, a Mihály fia volt, ered. a csal. ltárban.

¹¹ Arad vm. ltára, alügyészségre vonatkozó jelzés nélkül, nemesség hirdetése 1748/1833. közgy. sz. alatt; a pozsonyvármegyei bizonyáglevél származását is részletezi.

¹² Magánleveléből.

Halálával az Aradra költözött vörös ágbeli hajtás is kihalt.

Pál másik unokája Sebestyén, ennek fiai pedig Gyula és Kálmán, akik sárosfai birtokukon ma is élnek s gazdálkodnak. E mellett az utóbbi a nagylégi körjegyzőséget is ellátta mindaddig, míg a cseh megszállás után állását elhagyni nem kényszerült.

Úgy Mihály többi fiait, mint azokat illetőleg is, akiket elbeszélésünk fonalán külön fel nem említettünk, az ide csatolt nemzedékrendi táblákra utalunk.

VII.

B) *A család Fekete (helyesebben Keszölcési) vonala.*

Mint már korábban említettük volt, ez a vonal Imre fia Andrástól, Boldizsár fítestvérétől veszi eredetét. Irott emlékkal róla nem rendelkezünk. Fia:

Kelemen, kiről csak szórványos néhány adattal rendelkezünk. Az 1607-iki esztendőben II. Rudolf királyi emberül jelöli.¹ Egy fennmaradt tanu kihallgatás szerint Sárosfalváról származott Keszölcésre.² Neje Keszölcési Csontffy Ilona, kitől egyetlen fia Péter származott.³ Kelemen korán — 1607 körül — elhalván neje másodszor is férjhez ment nemes Kaydochy másképp Szabó Péterhez, aki utóbb, 1625-ben II. Ferdinánd király Bécsben, január hó 26-án kelt adománylevelével nemesiséget, helyesebben mondva címerújító levelet kapott,⁴ amelybe mostoha fiát Bitó (így!)

¹ O. Ltár m. k. udv. cancell. 1777, nr. 4050.

² Kajdacsy Miklós által Vajkán 1757. évi okt. hó 9 én Bittó István érdekében foganatosított tanuvallatás. A vallomást tevő nemes Szabó Pál keszölcési birtokos, csal. ltár. A vallatás Kelemen leszármazóiról is tájékoztat.

³ Csontffy Ilona leszármazottja Csont (Chond) fiai egyikének, akiknek III. András megengedte 1296-ban, hogy a vásárolt Keszölcés (Keszulche) és Kisdoborgaz (Kisduburghuezt) adományföldjük megtartásával a mosonyi vár jobbágysai sorából az esztergomi egyház nemes harcos jobbágysai sorába lépjenek át (a vonatkozó oklevél kelte: 1296 aug. 19-ike), Ladomér esztergomi érsek ezt az oklevelet Káldiváron ugyanez évi aug. hó 23-án átrírja; mindkét oklevél Forgách Ferenc esztergomi érsek 1611. évi nov. hó 8-án kelt átírásában a csal. levéltárban.

⁴ O. Ltár, helytt. oszt. Nobilitaria cottus Poson, docum, nr. 706, hit. másolatban. Nsség hird. Pozsony

Pétert is bevétette. Csontffy Ilona 1650 aug. 30-ika előtt halt el, mivel ekkor már az első és második házasságából való leszármazói zálogosítják el vajkai félhelyes birtokukat 93 jó ezüst tallérban nemes Füsü András kovácsnak 99 évre.¹

Kelemen és Csontffy Ilona említett fia:

Péter, 1607 körül született, legalább erre vall a pozsonyi káptalan 1612. évi időlátó (revisionális) levele, mely szerint a mostoha atyja által a káptalan előtt bemutatott és Bittó Kelemen fiának vallott Péter ez időben körülbelül öt éves lehetett.² Ezzel majdnem egyező Péter saját vallomása, amelyet egy kihallgatása alkalmával 1671-ben tett, e szerint akkor 65 éves volt.³

Körülbelül 1672-ig Vajka érseki szék szolgabírája volt.⁴ Ezen tiszte mellett aligha gazdálkodott soká, mert vajkai birtokát, mint láttuk, 1650-ben elzálogosította. Ezen birtokán kívül Sárosfalván is volt birtoka, mert midőn 1652-ben Bittó Lukácsot és Mihályt a nőágtól visszaporított birtokba beiktatták, a szomszéd birtokosok között ő is szerepel.⁵ E mellett szól még az is, hogy 1667-ben Bittó István és Ferencnek egy üres nemesi kuria tulajdona iránti ügyében Földes János ellen a pozsonyvármegyei szolgabíró másokkal egy Nagy András nevű sárosfalvi jobbágyot is hallgatott ki, aki vallomása szerint Bittó Péteré volt.⁶ Egyébként tudjuk, hogy Sáros-

vm. Szt. Háromság utáni vasárnapot követő hétfőn (jún. 8.). A nsség levelet 1725-ben Pozsony vm. nsség igazoló bizottsága előtt bemutatta Kajdacsy Pál, I. O. Ltár helytart. oszt. Investigatio nlium cottus Poson A—9; erre történik hivatkozás Kajdacsy Ferenc nsségvitató perében 1790-ben, I. u. itt Nobilitare 1790, fons 16 jelz. alatt.

¹ A pozsonyi kápt. vonatkozó kiadványának hit. átírása a csal. ltárban.

² Pozsonyi kápt. hit. h. ltára, prothoc. 29, fol. 27, ennek 1794 nov. 24-én kelt hit. kápt. másolata a csal. levéltárban.

³ O. Ltár, tábl. oszt. 5—7697, iratjegyzék nr. 11

⁴ Erre vonatkozólag I. az 1652 aug. 27-iki és 1671 szept. 10-iki okleveleket a csal. ltárban, továbbá M. Nemz. Múz. törzsany. 1653 máj. 2, Vajka keletút (jele 1925 27. Tagányi), végül O. Ltár m. k. udv. kanc. 1777, nr. 4050.

⁵ A vajkai birtokra vonatkozólag I. a csal. ltár XVIII. századi elenchusát, a sárosfalvira pedig a csal. ltár. 1652 aug. 27-iki oklevelét.

⁶ Az 1667 dec. 16-án kelt tanuvallatási jkv. a csal. levéltárban.

falván egy üres telke és háza volt, mely utóbbi az 1666-iki esztendőben tűzvész áldozata lett.¹

Ekkortájt a család egyik vonalán sem lévén más Péter, kétséges sem lehet, hogy a felsorolt sárosfalvi ingatlan birtok csakis az övé lehetett. E mellett szól még a Földes István elleni, alább említendő pöre is.

A nőágtól visszaperelt birtokok 1652-ben történt beiktatásánál jelen volt mint szomszédos birtokos, aki a visszaszerzett birtokokban az alkalommal nem részesült. Ezért utóbb próbálkozott, hogy azokból ő is megkapja részét. Mint fennmaradt írott emlékek tanúsítják, ebbeli törekvését békés uton elérnie nem sikerült, azért 1674-ben Pozsony vármegyéhez folyamodik, hogy az segítse őt a leányágtól visszaszerzett, őt megillető birtokrészhez. A vármegyéhez intézett kérvénye szerint atyja Kelemen ezé pedig András volt, Boldizsár testvére.² Kérvényével a vármegye még ugyanez évi jún. hó 25-én Somorján tartott közgyűlésén foglalkozván, őt a törvényes útra utasította.³ Ennek következtében 1676-ban megintette Bittó Ferencet és Istvánt birtokrésze kiadása miatt. Minthogy erről nevezettek hallani sem akartak, a törvényszék elé megidéztettek.⁴ Mint végződött pöre, adatok híján nem tudjuk. Valószínű, hogy Péter 1677 körül bekövetkezett halálával az egész ügy megszűnt.

Ezzel a pörével majdnem egyidejűleg még Földes István ellen is volt pöre sárosfalvi házának elhamvasztása miatt, melyben Földes az 1676-iki esztendő elején a legközelebbi törvényszék elé megidéztetett. Ennek kimenetele is ismeretlen.⁵

Péter feleségének nevét nem ismerjük s róla nincs adatunk. Házasságából két fiú: Pál és Péter továbbá négy leány származott.

¹ Csal. ltár, 1671. évi szept. 10-én Sárosfalván kelt tanuvall. jkv.

² Csal. ltár, I. az 1671 szept. 10-ikét és 1674. jún. 25-ikét.

³ A pörre utalást ill. I. u. itt az előbbi jegyzetet.

⁴ Er. a csal. ltárban, kelte Sárosfalva 1676 jan. 14-ike.

⁵ A Sárosfalván 1676 jan. 17-én kelt idézésről szóló tanúsítvány a csal. ltárban és a XVIII. századi elenchusban u. i.

VIII.

Pál vonala.

Pál először 1670-ben szerepel, mikor atyjával jelen van Maholányi Jánosnak a néhai Teőrössy János leánya Katalin tulajdonát képezett csentei birtokba érseki adomány címén történt beiktatásánál.¹

Vajka érseki szék szolgabírói tisztét viselte 1688-ig. Ez évben Kajdacsy András alispán halála után május 4-én az alispáni székbe emeltetett,² melyben haláláig megmaradt.

Az 1690-iki esztendőben, miután már előzetesen testvéröccsével a leánytestvéreket kielégítette volt, öccsével a fiágot illető apai örökségen megosztozik. Az osztályra került birtokok a keszölczési és vajkai határookban és ezeknek a Dunántúli részein feküdtek.³

Rövid időre az osztály után — 1692-ben — feljegyzi saját birtokszerzéseit, amiből úgy Péter testvéröccsének, mint leánytestvéreinek birtokaira is némi világosság derül.⁴

Az érseki szék körül szerzett érdemei fejében Kolonics érsektől 1702-ben testvéröccsével és másokkal az érseki székhez tartozó Keszölcésen új adomány címén egy egész érseki kuriát kap, amelyből őt egynolcad, testvéröccsét pedig egy-negyed rész illette.⁵

A pozsonyi káptalan egy beiktató jelentéséből következtetve ugyancsak Kolonicstól másokkal együtt még egy adományban részesült ugyanott a harmadik kuriában is.⁶

1709 ápr. 23-án és 1713 jan. 4-én sógorának, tejfalusi Horváth Sebestyénnek — Horváth Lőrinc fiának — ügyében tanuskodik⁷ s ezzel eltűnik.

¹ O. Ltár, m. k. udv. kanc. 1777, nr. 4050.

² M. Nemz. Múz., a gr. Forgách-család ghymesi ágának ltára, Vajka ér. széki jkvek az 1686—1689-iki iratok 1689. évi részében.

³ Az osztálylevél eredetije az esztergomi érseki ltárban R 152 1 jelz. alatt, az 1777 febr. 6-án kelt hit. átírása a csal. ltárban, I. még Pozsony vm. ltára III. 7089 M. M. alatt is.

⁴ Az eredeti 1692. évi dec. 13-án kelt feljegyzése a csal. ltárban.

⁵ A Mailbergben Bécs mellett, 1702 jún. 1-én kelt adománylevél a csal. ltárban.

⁶ Csonka okl. a csal. ltárban.

⁷ O. Ltár, Olgyai letét, Bankházy—Bittó periratok között.

Minthogy 1715 dec. 4-én már fiai osztoznak, feltehetjük, hogy ezen időközben költözött el az élők sorából.

Felesége Szabó Erzsébet, kitől három fia: Gergely, Ferenc, József és hat lánya volt; az utóbbiak közül háromnak nevét nem ismerjük. Legidősebb fia Gergely.

Gergely és leszármazói.

Gergely 1710 előtt Vajka érseki szék albirája, 1710 körül Sáros megyébe költözik ahol őt még 1715-ben is találjuk, midőn ott Pozsony vármegye nemesi bizonyítványa alapján nemességét ki is hirdetteti.¹ Miután testvéreivel ugyanezen év dec. hó 4-én Keszölcésen megosztott,² a reá eső keszölcési fundust és a reá háramlott *sárosfalvi* birtokrészt József testvéröccsének zálogba adja s újból távozik Csallóközből.³ Utóbb a Zemplén vármegyei Tavarnán találjuk, ahol gróf Barkóczy Ferenc birtokán tiszttartó s egyben vármegyei adószedő is. Itt éri őt a halál 1729 jan. 8-án.⁴

Neje Gombos Katalin,⁵ kitől öt gyermeke származott és pedig:

a) Anna, Turchányi Györgyné, utóbb Szelecsényi Mártonné, akiről csak annyit tudunk, hogy Julianna hugával 1767-ben tiltakozik.⁶

b) István, a második gyermekök. Gyermekeiket Eperjesen töltvén a humaniorákra Lőcsére onnan pedig a filozófiára Kassára került. Tanulmányait befejezván, kamarai szolgálatba lép,

¹ Pozsony vm. 1715 nov. 6-án kelt nemesi bizonyítványának másolata Zemplén vm. ltárában, fasc. nob. 19, nr. 108 jelz. alatt. Az albirói minőség a Pozsony vm. nsi bizony.-ból.

² Az 1715 dec. 4-én Keszölcésen kelt osztálylevél a csal. ltárban.

³ U. i. u. azon kelet alatt.

⁴ Zemplén vm. ltára proth. 28, p. 100. A halál ideje István fiának Kassáról 1733 aug. 1-én Bittó József nagybátyjához küldött leveléből, csal. ltár.

⁵ E részben tájékoztat a csallóköz-somorjai r. kath. plebánia bejegyzése Anna leánya születésekor, továbbá István fiának már említett 1733-iki levele József nagybátyjához, valamint Borsod vm. ltára prothoc. XXVI. p. 73 d. d. 1758; index 7 d. d. 1757 és prothoc. XXXIV. p. 193. d. d. 1767.

Gombos Katalin, Gombos István és szedikerti Hofmann Mária leánya volt. Az utóbbi családra vonatkozó adatokat l. Turul 1892. év 147—148. és Századok ugyanez évi folyama 631. l.

⁶ Borsod vm. ltára, Index d. d. 1757.

1733 körül kamarai helyettes protokollista, 1742-ben harmincados Sátoraljaújhelyen, 1745-ben is még ezen állásában kellett lennie, minthogy ekkor ezer forint kauciót tesz le.¹ Valószínű, hogy ezen állásában 1751. évi dec. 29-én bekövetkezett haláláig megmaradt, minthogy Zemplén vármegye közönsége az 1750. évi febr. 4-én tartott közgyűlésen neki és édes testvéreinek Lőrincnek igaz nemesi voltukról bizonyítványt ad Sáros vármegye 1740 márc. 11-iki bizonyáglevelé alapján.²

Gergely ezen fiának József nagybátyjához intézett, 1733 aug. elsején Kassáról keltezett levele tette lehetővé ezen teljesen elszakadt vonal történetének felkutatását.³

Neje Petneházy Johanna, kitől két fia származott:

α) Zsigmond, 1762-ben a leleszi konvent előtt mint anyja meghatalmazottja ennek őt vármegyében fekvő birtokai ügyében felvallást tesz,⁴ 1763 körül pedig a rácfehértói uradalom tisztje.⁵

β) István.

c) Lőrinc, 1733-ban Egerben retorikát hallgat, majd Rómába megy, honnét visszatérve Zemplén vármegyében nemességét bizonyította.⁶

d) Julianna kinek férje Krassai László, a borsodvármegyei Bessenyő-Ládon birtokolt. Elene s a közbirtokosság ellen Nyárády János 1757-ben osztályhelyesbítési pert indított.⁷ Utóbb pedig 1767-ben Anna nénjével a már ennek kapcsán említett tiltakozással él. Szendrő-ládi birtokrészét 1786-ban vejének Köntzei Illésnek elidegenítvén, Gombos Ferenc az elidegenítés ellen tiltakozott.⁸ Nemsokára reá elhalt, mivel magnélküli halála folytán birtokai még ugyanabban az esztendőben sequestráltak.⁹ A szedi-

¹ O. Ltár, cam. Poson. litt. cam. Scepus 1742. VI. 25 és u. ott kam. rész exped. camer. Adm. Scepus.

² Zemplén vm. 1750. évi közgyűlési jkvének 33, 127 és 143 ll.

³ Ez a levél most már a csal. ltárban van.

⁴ Leleszi konv. hit. h. ltára actor. 1762 nr. 15, prothoc. fol. 153.

⁵ M. Nemz. Múz. Rákóczi—Aspremont ltár C. 76, f. 2, nr. 5 és 6; továbbá f. 7, nr. 2.

⁶ Erre vonatkozólag l. a Zemplén vm. 1750. évi közgyűl. jkve fentebb idézett lapjait.

⁷ Borsod vm. ltára, index 7 d. d. 1757.

⁸ U. i. 264 kgy. 1798, az elidegenítés tényére vonatkozólag l. jászói konvent orsz. ltára prothoc XIII. fol. 287.

⁹ U. i. 455 kgy. 1798.

kerti birtok dolgában nőtestvéreivel együtt ugyan-csak sok dolgot adott a szepesi kamarának, mint azt a fennmaradt iratok tanúsítják.¹

Ezzel aztán meg is szűnnek ismereteink Gergely vonaláról, melyet nőtagjaiban is részletesebben ismertettünk, minthogy a család Csallóközben élő sok tagjában begyökerezett az a felfogás, hogy csak azok tartoznak a Csallóköziek közé, akik ott vagy Pozsony vármegyében élnek, a többi az «más család».

Ferenc.

Pál ezen fiáról csak annyit mondhatunk, hogy katona volt s összeférhetetlen természete atyjának sok gondot okozott. Ez a természete sodorta őt 1714 körül Vermes Istvánnal valamelyes viszályba, és hatalmaskodásba, melyet atya valamikép elsimított, 10 frt fizetésére kötelezván magát; minek fejében *sárosfalvi* földjét kényszerült zálogba adni, melyet utóbb fia József váltott vissza 1739-ben.²

József és leszármazói.

Ez tartotta fenn atya vonalát napjainkig. Mivel Ferenc bátyjával megférti nem tudott, az örökös torzsalkodásnak véget vetendő, atya úgy vélte, hogy legjobb lesz, ha ő mint fiatalabbik fiú távozik a háztól és az idegenben keres magának megfelelő állást.³ József atya tanácsát követve előbb a csicsó-i (Komárom vm.) Zichy uradalomban vállalt szolgálatot. Innét, nem tudjuk mikor, távozván, az Eszterházy grófi család szolgálatába áll, ahol uradalmi prefektusságig viszi. Életének talán legfontosabb eseménye az volt, hogy 1731-ben a család sárosfalvi vonalának tagjaival Sárosfalván egyességet kötött az iránt, hogy az 1444-ben elzalogosított és időjárával a Mórocz-család kezére jutott 16 sárosfalvi jobbágytelek visszaszerzését egyesült erővel szorgalmazzák, aminek ellenében a sárosfalvi vonalon álló érdekelt atyafiak

a visszaszerzendő birtokok egynegyed részét neki és leszármazóinak engedik át.¹

A visszaszerzés sikerült, mint már Bittó Ádám élete folyása ismertetésénél említettük. József, miután a pör költség reá eső részét letette, 1734-ben a szerződésszerűen kikötött negyed részt megkapta.² Ám az ilykép szerzett birtokot nem bírhatta nyugodtan, mivel már 1740 körül édesatyja öccsének Péternek Mihály nevű fia meginttette őt, hogy a Mórocz-családtól visszaszerzett telkekből az őt megillető részt adja ki. Ebbe József csak azon esetre volt hajlandó belemenni, ha Mihály úgy a nyolcados per, mint az azóta felmerült s az intető vonalát terhelő költségeket leteszi.³ Ennek, mint látszik, Mihály nem felelt meg, mert később perre került a dolog, melyből azonban József vonala került ki győztesen. Mihály ugyanis az illetékes fórumok által oda utasított, hogy vélt jussát ne József vonalán, hanem valamennyi, a visszaszerzett birtokban részesedett családtagokon keresse.⁴ Hogy hova fejlődött ez az ügy, arról később szólunk még.

József egyébként a visszaszerzett birtokrészen kívül még érseki adomány címén is szerzett birtokot. Eszterházy Imre gróf esztergomi érsektől u. i. 1739-ben a készölcési első kuriában egy tizenhatod érseki nemesi kuriát kapott adományul, amelybe tényleg be is iktattatott.⁵

Ettől kezdve, ha eltekintünk a prefektusi működéséről fennmaradt adatoktól, az 1757 aug. 2-án elkövetkezett haláláig, életéről több adatunk nincs.

Végrendeletének másolata egyik főrangú családunk levéltárában fennmaradt.⁶ Ebben ingó- és ingatlan vagyonáról rendelkezik neje és gyermekei javára. Egyúttal meghagyja Ferdinánd fiának, hogy a «korhely Ferkóról», akinek semmit sem hagy, ő gondoskodjék segélyezésével, míg él.

¹ Az egyesség levél kelt 1731 aug. hó 7-én Sárosfalván, csal. ltár.

² Az 1734 júl. 20-án kelt oszt. levél a csal. ltárban.

³ A fentebb idézett Bittó Mihály — Bittó Ferdinándné-féle perben felperesi melléklet L. jelz. alatt (l. a 62—63. l.).

⁴ Bittó Mihály pöre Bittó Ferdinándné majd Bittó Istvánné ellen, csal. ltár.

⁵ Adománylevél kelt 1739 júl 1-én, beiktatás megtörtént 1739-ben, a beiktató levél megvan a pozsonyi kápt. hit. h. ltárában C. 1, f. 14, nr. 28 jelz. alatt.

⁶ Újkori másolata szerző családtörténeti gyűjteményében.

¹ O. Ltár, N. R. A. f. 1233, nr. 42, 62, 63; f. 1234, nr. 1, 6, 7, 14, 16, 17, 19, 24; f. 1275, nr. 34; f. 1387, nr. 46, 47, 50, 58, 59, 60, 65.

² A csal. ltár XVIII. századi elenchusából.

³ Orosz László táblai esküdt 1776 jún. 30-iki tanuvallatásakor ns. Csókás András s mások vallomása Bittó Mihály és Ferenc perében, Bittó Ferdinándné Szegedy Zsuzsa és gyermekei ellen; l. a vonatkozó pert a csal. ltárban annak 22—37. ll.

József kétszer nősült. Első felesége Szentgyörgyvölgyi Csupor Erzsébet, kitől négy gyermeke származott. A második neje Forintosházi Forintos Anna, kitől gyermekei nem voltak. Gyermekei:

a) Ferenc. Mint az imént említettük, atyja korhelysége miatt reá mitsem hagyott; 1766 körül halt el.¹ Csak annyit említhetünk róla, hogy katona volt.

b) Mihály fiatalon, valószínűleg még gyermekkorában halt el. Ezt támogatja atyja végrendelete is, melyben róla említés téve egyáltalán nincs.

c) Anna Zsuzsanna, Bezérdy Jób neje.

d) Ferdinánd. Ő viszi Pál alispán vonalát tovább, 1745-ben egy felvalló levél szerint a kir. tábla esküdt jegyzője,² utóbb azonban éppúgy, mint atyja, az Eszterházy grófi család szolgálatába áll s ott ugyancsak a prefektusságig viszi. 1758 okt. 17-én már nagybetegen úgy végrendelezik, hogy a csallóközi jószágok, melyeket édes atyja kiváltott s kizárólag neki hagyott, a rajtok fekvő pénzzel együtt szabad rendelkezési joggal feleségét illessék. Ingóságait és igáit feleségének és három gyermekének, lovait pedig kizárólag a feleségének hagyja.³ Ferdinánd még ez évben elhalálozván, özvegye s gyermekei az ingatlan szerzeményen megosztottak. Az ősi, a pozsony-vármegyei Sárosfalván, Keszölcésen és Doborgazon fekvő birtokok osztatlanul hagyattak.⁴

Neje Mezőszegedi Szegedy Zsuzsanna volt, 1746 febr. 16-án Ferdinánd édes atyja beleegyezésével ennek 1500 rhénes forintot moringol s a következő napon nőül is veszi. Házasságukból öt gyermek származott, akik közül Ferdinánd halálakor csak hárman voltak életben, ú. m. Mária Magdolna, Nagybonyi Csiba Gáborné, Judith Julianna (aki később mindig Julianna néven szerepel) Benefai Bacsák Ignácné. Mindketten mint özvegyek említetnek 1808-ban. A harmadik, fiú volt:

Ferenc József. Ez nem tudni mikor, de visszatér Csallóközbe s ott atyja keszölcési birtokán gazdálkodik s az ősi birtokokat részint új

szerzeményekkel, részint pedig zálogbavétellel szaporítja.

Gazdálkodása mellett 26 évig viseli Vajka érseki szék szolgabírájának tisztét.¹

Neje Benefai Bacsák Thekla. Házasságukból öt leány s három fiú származott. Két fiú: Tóbiás és Emanuel meg egy leány: Nepomucena még szüleik életében elhaltak, mivel a szülők után 1830 október hó 28-án létrejött osztályos egyesség-nél már nem szerepelnek,² hanem csak Benő fiok és Alojzia, Margit, Borbála és Zsófia leányaik.

Pál alispán vonalát ezek szerint csak Benő vitte tovább.

Benő jogi tanulmányai befejezése után a pesti kir. táblán Ürményi János mellett juratus.³ Utóbb Pozsony vármegye szolgálatába lép, 1817 ápr. 14-én a felsőcsallóközi járás alszolgabírájává, 1823 szept. 4-én főszolgabírájává teszik meg, 1828 júl. 23-án pedig a vármegye másodalispánjának választják meg.

Ebbeli minőségében a rövid idő múlva kitört kolerajárvány leküzdésére alakított alsó- és felsőcsallóközi bizottságok elnöki tisztét is viselte.

A vármegye első alispánjának Kisjókai Takách Gáspárnak 1831. évi szept. 19-én bekövetkezett halálával 1832. évi május hó 24-én a vármegye első alispánjának választják meg. Ezen állásában 1839. évi május 13-ig működött, mikor a közbizalom az országgyűlésre küldi követnek. Az országgyűlésről ugyanez évi november hó 4-én visszatérván, 1840. évi október hó 15-én előbbi első alispáni hivatalában ismét megerősített s ez állását 1842. évi február hó 24-én királyi ítélőtáblai előadó ülnökké történt kinevezetéseig töltötte be.⁴ Utóbbi tisztében 1844 jan. hó 21-én érte őt utól a halál.⁵

Amily odaadással és buzgalommal működött a közpályán, éppoly igyekezettel foglalkozott

¹ L. csal. ltár, Rudnay érsek 1821 okt. 10-én Esztergomban kelt adománylevelét.

² Oszt. levél a csal. ltárban.

³ Ürményi vonatkozó bizonyítványa a csal. ltárban.

⁴ O. Ltár lib. reg. class II. Nr. 10, pag. 246, Nr. 3524 ex 1842.

⁵ A felsorolt megyei szolgálatra vonatkozó adatok Pozsony vármegye 1844. évi febr. hó 26-án tartott közgyűléséből özvegye részére kiadott közszolgálati bizonyítványból, amelynek alapján özvegye a m. k. udv. kancellária 1845. évi júl. hó 10-én tartott ülésének javaslatához képest a királytól kegydíjat kapott.

¹ Úgy Ferenc, mint atyja halálát illetőleg l. O. Ltár Dunán inneni tábla 942.

² Veszprémi kápt. hit. hely. 1745. évi prothoc. Nr. 78.

³ Eredetije a csal. ltárban.

⁴ O. Ltár, Dunán inneni tábla 942, Bezérdy Jóbne pere Bittó Ferdinándné ellen.

magángazdasági ügyeivel is. Mint páratlan gazda az őseiről maradt vagyonát nemcsak megtartani tudta, hanem az akkori viszonyokhoz képest még nagy mértékben gyarapította is, sőt még érseki birtok adományban is részesült. Rudnay Sándor hercegprimás u. i. az Esztergomban 1821. évi október hó 10-én kelt adománylevelével Vajka érseki birtokon három és egy fél nyolcad érseki nemesi kuriával adományozza meg őt azon szolgáltatások jutalmazására, melyeket mint a Vajka érseki széki nemesek rendes és Pozsony vármegye helyettes szolgabírája teljesített. Az érseki adománylevél az adomány indokolásául még azon érdemeket is kiemeli, melyeket az adományos őse: Pál érseki széki alispán továbbá déd-, öreg- és édes atyja a vajkai érseki szék körül szereztek. A birtokbaiktatás még az adomány évében ellentmondás nélkül megtörtént.¹

Közismert igazságérzete nemcsak a vármegye közönségének közbecsülését és tiszteletét, hanem a család mindkét vonalának teljes bizalmát szerezte meg részére. Erre jellemző, hogy a család két ága között dúló, izetlenségekkel telt, késhegyigmenő harcokban bővelkedő birtokperек sem rendítették meg pörbeli ellenfeleinek beléje helyezett bizodalját. Ennek legékesebb bizonyítéka, hogy mikor a 30-as években az atyafiságban híre ment, hogy felkérők — impetrálók — jelentkeztek a sárosfalvi ősi birtokra és a királyi jogügyi igazgató a sárosfalvi birtokban rejlő kir. jogok tekintetében általa a családot nyilatkozat tevésre szólította fel, annak dacára, hogy vele éppúgy mint a többi keszölcési — fekete — vonalon lévőekkel perben állottak, a birtokaik illetve az ősi birtok megvédését reá bízták s e célra az egész családi levéltárat is átadták neki.

Neje Lidertejedi Nagy Mária. Házasságából származott fiai közül csak kettőnek maradtak fiutódai.

a) Kálmán. A családi hagyományhoz híven ő is a közpályára lép. 1844-ben Pozsony vármegye másodaljegyzője, utóbb főjegyzője, 1861-ben másod-, 1867-ben pedig első alispánnak választják meg, utóbbi állásában 1872 szeptember havában országgyűlési képviselővé történt megválasztásáig marad meg. Majd a honvédelmi minisztériumba neveztetik ki miniszteri tanácsosnak.

² Eredetije a csal. ltárban,

Ebben a minőségben szerzett érdemei elismerésül Ő Felsége a kormány előterjesztésére előbb a Lipót-rend lovagkeresztjével, utóbb pedig a Szt. István-rend kiskeresztjével tüntette ki.¹

Neje Beleházi Bartal Terézia. Gyermekai:

α) Aurél, jog- és államtudor, köz- és váltóügyvéd tevékeny részt vett a magyar evezős és vívósport fellendítésében.

β) István. Tanulmányait elvégezve a földművelésügyi m. k. minisztérium szolgálatába áll s mint osztálytanácsos nyugalomba vonul. Tárcái a helyi lapokban jelentek meg.

γ) Dénes, köz- és váltóügyvéd, rövid ideig orsz. képviselő, majd Pozsony vármegye főispánja. Pozsony vármegyének elcsatolása óta sárosfai birtokán gazdálkodik.

b) István József. Jogi tanulmányait befejezván már fiatalon, 21 éves korában 1843 szept. 4-én Mosony vármegye tiszteletbeli, 1845 aug. 26-án pedig valóságos aljegyzője, 1847-ben Pozsony vármegye főszolgabírája s mint ilyen Mosony vármegye táblabírájának neveztetik ki.² 1848-ban országgyűlési követ s ebbeli minőségében a kormányal Debrecenbe, majd Szegedre megy. A forradalom leveretése után a külföldre menekül, s előbb Törökországban, majd pedig Franciaországban él. Az 50-es években amnesztiát kap s hazatérve dráfafoki birtokára vonul vissza itt egyedül gazdaságának élve.³

1861-ben a szigetvári, 1869-ben pedig az abrudbányai kerület képviselőjének, az országgyűlés pedig alelnökének választja meg. 1870-ben a delegáció elnöke, majd 1871-ben igazságügy-miniszter. Ebbeli minőségében szervezi a bíróságokat. A bírói állások betöltésénél sem a baráti kívánságokat, sem pedig a protekciót nem respektálván, igen sokan úgy a politikusok, mint pedig az állást keresők közül ezt feledni sohasem tudták s ahol lehetett, ellene működtek. Erről az állásáról 1872. év őszén lemondván, még ezen az őszön a képviselőház elnökévé választják meg. Az 1874-iki esztendőben a Felség bizalma a miniszterelnöki székre szólítja őt. Ebbeli minőségében tevékeny részt vett a Deákpárt és a balközép fuziójának

¹ Erre vonatkozólag l. Pozsony vm. monográfiáját s a tiszti címtárt.

² Moson vármegye ltára, 2136/1843., 2245/1845. b. ü. és 1337/1847. b. ü. számok.

³ Saját szóbeli közlése.

megvalósításában. Szerzett érdemei elismerésül előbb valóságos belső titkos tanácsosnak nevezetett ki, majd utóbb a Lipót-rend nagykeresztjével ékesítettetett.¹ A fúzió létesülése után a miniszterelnökségről 1875 febr. hó 20-án lemondott és később ellenzékbe ment. Ő volt a legelső magyar miniszterelnök, aki lemondása után ellenzéki politikussá, képviselővé lett.

E ténykedése okozta, hogy a főrendiház reformja alkalmával a kormány őt nem terjesztette elő főrendiházi tagságra leendő kinevezés végett. Csak jóval később, hajlott korában, mikor már aszthmája nagyon elhatalmasodott rajta s az a közéleti szereplésében lépten-nyomon korlátozta, neveztetett ki a főrendiház életfogytiglani tagjának.

A közpályán nem annyira szónoki képessége, mint inkább munkássága által tűnt ki. Nyíltszavú, egyenes ember volt, aki nem szokta véleményét véka alá rejteni s a politikában is nyíltan kifejezést adott meggyőződésének. E jellemvonása párosulva parlamenti iskolázottsággal tette lehetővé, hogy úgy a szabadságharc alatt, mint annak leveretése után az emigrációban és utóbb az alkotmány visszavívásáért megindult társadalmi és politikai küzdelmekben is mindig megállotta helyét. Eme tulajdonságainak köszönhető, hogy Deák Ferenc szorosabb baráti köréhez tartozott.

Neje a család fekete, keszölcési vonalának másik ágából — Péter utódai — közül való, az Arad megyébe költözött Mihály késői utóda, Bittó Irma, megözvegyült Dulovits Andorné.

Az István tulajdonában volt drávafoki birtok nem volt a család ősi birtoka, hanem István édes anyja után szállott Istvánra és a többi gyermekekre és azt István az osztály alkalmával vette át.²

c) Lajos, 1860-ban Mosony vármegye t. aljegyzője, 1861-ben t. szolgabírája s 1867-ben ezen vármegye alügyésze.³ Ő volt az, aki Molnár Zsigmond és Lászlóval a nemesebb gyümölcsféléket Vajka, Keszölcés és Doborgaz községek határaitban meghonosította.⁴

¹ A vonatkozó adatok a hivatalos lapból, országgyűlési almanach s a tiszti és udvari címtárból valók.

² Pécsi kápt. h. helyi ltára, prothoc. XVII. p. 241—245, az osztályt illetőleg saját szóbeli közlése.

³ Moson vm. levéltára.

⁴ Pozsony vm. monografiája, Budapest, Apollo irod. társaság kiadása, 18 l.

Neje ns. Petöcz Irma. Fiai:

1. Béla, bölcsészettudor, vegyész-mérnök. Tanulmányai befejeztével államszolgálatba lép. Előbb a budapesti m. kir. vegyikísérleti állomáson, majd az orsz. m. kir. kémiai intézeten működik. A szabadalmi ügy megszervezése után az újonnan felállított m. kir. szabadalmi hivatalhoz szabadalmi bírónak nevezetett ki, mely minőségében előbb miniszteri tanácsosi, utóbb pedig a szabadalmi hivatalnak szabadalmi bírósággá történt átszervezése után szabadalmi bírósági alelnöki címmel ruháztatott fel.

E mellett a kir. József műegyetemen mint a cukor- és zsírnemű vegyületek képesített magántanára működik, műegyetemi nyilvános rendkívüli tanárai címmel.

2. Gyula, jogtudor, köz- és váltóügyvéd, a kisbirtokosok orsz. földhitelintézetének volt titkára. Korai halála nagy reményekre jogosító pályafutást szakított meg.

d) Béni, 1861-ben Pozsony vármegye szolgálatába lép, előbb mint jegyző, 1867-től pedig mint főszolgabíró működik. Utóbb a felső-csallóközi (somorjai) választókerület országgyűlési képviselőjének választja meg, kerületét ezután még hosszú időn át képviselte. E mellett sárosfai birtokán gazdálkodik és mint a vármegyei gazdasági egyesület egyik vezető egyénisége leginkább gazdasági kérdésekkel, valamint a felső-csallóközi ármentesítő társulat ügyeivel foglalkozott.¹

IX.

Péter vonala.

Péter, Vajka érseki szék alispánjának, Pálnak egyetlen fítestvére, öccse volt. Emlékezetül csak annyi maradt róla fenn, hogy Vajka érseki széknél esküdti és szolgabírói szolgálatot teljesített.²

Mint bátyja Pál, azonképpen ő is részesült több ízben érseki birtokadományban. Így Kollonics Lipót érsek 1702 június elsején Bécs—Mailbergben kelt adománylevelével a többeknek adományozott Eöss nevezetű keszölcési érseki nemesi kuria egy negyed részét kapta új adomány címén.

¹ Orsz. gyűl. almanachok, Pozsony vármegye monografiája.

² M. Nemz. Múz., a gr. Forgách-család ghymesi ágának ltára 1701 márc. 8. Vajka ér. szék közgyűl. jkve.

Az érseki adománylevél felemlíti, hogy ezeket a jószágrészeket az adományosok már korábban is békében bírták s hogy ezekre vonatkozólag a birtoklás jogcímét az érseki törvényszék felhívása következtében igazolták, felmutatván András király adománylevelét.¹

Ezen időtájban az érsek öt másokkal, kik között bátyját is találjuk, a keszölcési harmadik kuria birtokában is megerősíti, mely azonban még sok ideig idegen kézen maradván csak 1771-ben került az adományosok, illetve tulajdonosok utódainak birtokába.²

Ugyancsak 1702-ben az érseki székek tett katonai szolgálatok elismeréséül a doborgazi, az újra számozásnál «öt»-ös számmal jelölt kuria egynyolcadát,³ valamivel később pedig ugyan itt a harmadik kuriának ugyancsak egynyolcadát nyeri el érseki birtokadományképpen.⁴

Neje Tejfalusi Horváth Ilona, Horváth Lőrinc leánya, aki leánynegyedi járandóságát Doborgazon kapta meg⁵ s így ura birtokát Doborgazon — rendes lakhelyükön — ezzel szintén szaporította. Férjét mindenestre jóval túlélhette, mivel 1723-ban egy kimutatás szerint a keszölcési birtoka után 1 frt 60 den. taksát fizetett az 1721—1723. évekre az érseki székeknek.⁶

Házasságukból négy leány s ugyanannyi fiú származott. Fiai:

a) János, kinek Pozsony vármegyében nincs nyoma, valószínűnek tarthatjuk, hogy ő volt az első, aki Arad megyébe távozott s ott mint esküdt halt el Kovasinc-on 1761-ben.⁷

b) Mihály. Élte javarészt Vajkán gazdálkodva

tölti el, az érseki szék és vármegye tisztségeit is viselve, 1716-ban Vajka ér. széki, 1720—1726., 1731-ben pedig Pozsony vármegyei szolgabíró.¹

1736-ban többek ellen pert indít azon telek és tartozékai iránt, amelyeket néhai Palkovits más-képp Szabó István, néhai Lévényi János és érdek-társainak zálogba adott. A pert szerencsésen be-fejezi, mire Sággy Ferenc pozsonyvármegyei esküdt a megítélt tejfalusi birtokot végrehajtás útján ellentmondás nélkül neki átadja.²

1742-ben visszaváltja a Poos Rudolf s neje Szilinszki Anna Mária által zálogcímén bírt rész-jószág felét,³ 1743-ban pedig Sággy Ferenc-től szerez vissza két rétet.⁴

Közben, mint már futólag említettük, 1740-ben meginttette Pál alispán fiát Józsefet, hogy a Mórocz-családtól visszaperelt telkekből reá szállott negyedrészből neki is adjon részt. Az e részben József által felállított feltételeket azonban, mint látszik, teljesíteni nem akarván, követelése eredménytelen maradt.⁵

Az 1770-iki év körül két fiával: Mihállyal és Péterrel Arad vármegyébe költözik s ott fiai közelében Pécskán nyugalomban él az 1778. évben bekövetkezett haláláig. Ő volt a családi levéltár őre.⁶ Birtokait illetőleg tudjuk, hogy Vajkán két, Doborgazon egy, Tejfalun három s végül Sárosfalván egy kuriát bírt, melyek közül a tejfalusi birtokon leányai, a többiek pedig fiai osztottak.⁷

Háromszor nősült, első nejétől Kajdacsy Judit-tól két leány, a második nőtől, Csömöz Katalintól

¹ Er. a csal. ltárban; András kir. adománylevele alatt nyilván III. Andrásnak már említett 1296. évi oklevele értendő, mellyel Csont fiainak megengedte, hogy birtokuk megtartása mellett az érseki harcos jobbágyak sorába lépjenek át.

² Bittó Mihály pöre Bittó Istvánné Szegedy Zsuzsa ellen, felp. mellékl. N. jelz. alatt, az osztálylevél eredetije a csal. ltárban.

³ Adománylevél kelt 1702 okt. 4. Bécs Mailberg, pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 1, f. 14, nr. 25.

⁴ Pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 1, f. 4, nr. 26.

⁵ Nejére I. a vajkai anyakönyveket és Pozsony vm. ltára III. 766, leánynegyedre: O. Ltár, Olgyay letét, Bankházy—Bittó pert.

⁶ O. Ltár. Hungarica Pálffyana fasc. 33, nr. 55.

⁷ Erre abból következtethetünk, hogy ez időben a családban más János nem volt; a halálozást illetőleg a gyoroki anyakönyv tájékoztat.

¹ L. M. Nemz. Múz. Etrekarcsai Lukács csal. ltára és O. Ltár, Olgyay letét, Bankházy—Bittó per 2¹ alatt, továbbá O. Ltár, Hung. Pálffyana f. 33, nr. 55, az 1731. évre vonatkozólag, esztergomi kápt. világi ltár, nr. 3710.

² O. Ltár, Olgyay letét, Bankházy—Bittó per N jelz. alatt.

³ U. itt G jelz. alatt.

⁴ U. itt jelzet nélkül.

⁵ Erre vonatkozólag csakis a későbbi pöröknél történik hivatkozás, irott adatunk a csal. ltárban nincs, azok bizonyonnyal Mihály kezéről idegen helyre kerültek.

⁶ A levéltár Mihály fiának Albertnek neje révén előbb a Házy-családhoz, majd br. Radossevich Tódornéhoz (Házy leány) kerültek. Tartalmuk megismeréséhez nem adatott nekünk alkalom.

⁷ Pozsony vm. ltára III. 7089 D. D. és csal. ltár Bittó Mihály—Bittó Istvánné Szegedy Zsuzsa pöre, felp. melléklet P jelz. alatt.

két fia s négy leánya, a harmadik feleségétől Erős Erzsébettől pedig négy fiú származott.

Leszármazói közül azonban vonalát csakis a második házasságából származott s az aradi ágat megalapító hasonló nevű fia vitte tovább.

1. Mihály, 1771. évi jan. 8-án Pozsony vármegyétől nemesi bizonyítványt kér és ezzel atyja harmadik házasságából származott testvérével Péterrel együtt elhagyja Csallóközt és Arad vármegyébe távozik.¹ Itt nemességüket az 1771. évi ápr. 11-iki közgyűlésen kihirdettetik² s ő a vármegye aljegyzője lesz.³ Ezen állásából a modenai hercegi uradalom szolgálatába lép át, ugyanekkor a vármegye táblabírájának nevezik ki.⁴ E mellett adószedő s 1779. évi júl. 20-tól fogva az 1786. évi febr. hó 4-én bekövetkezett haláláig a vármegye főadószedője.⁵

Csallóközi birtokait távozása után is megtartotta, azokat rokonainak adván bérbe. Atyjának sárosfalvi és keszölcési birtokait Bittó József, a doborgaziakat pedig közel rokona idősb Bittó Ferenc bírta bérben.⁶

Felesége Stanislovits Mária, kivel nyolc gyermeket nemzett, kik közül azonban négyen már zsenge korukban elhaltak. Az életben maradt két fia azonban a közéletben nagyobb szerepet vitt. És pedig:

α) Imre, élte nagy részét Arad vármegye szolgálatában tölti, 1792 aug. 13-án a vármegye tiszteletbeli aljegyzőjévé neveztetik ki.⁷ 1801. évi szept. 14-én a világosi járás első szolgabírájává, 1810. évi február 26-án ugyane járás főszolgabírájává választják meg, 1816. évi május hó 13-án a vármegye táblabírájává lesz.⁸ Ez időtől fogva nevével a vármegyei jegyzőkönyvekben és a levéltárban többé nem találkozunk, úgy hogy jó okkal feltehetjük, hogy ezután egyéb tisztséget már nem viselt.

Ő is, öccse Albert is a csallóközi ősi birtokon kívül még a pozsonyvármegyei Galánthán is bírtak egy részjóságot.¹

Ellene s testvérei ellen Bohus Jánosné 1819-ben pört indított a földvári birtok miatt, mely azzal végződött, hogy a felperes a Bittó-családbeliek részére 61,446 frt 30 krt letett.²

β) Adalbert Zsigmond, éltében mindenkor a rövidebb Albert nevet használta. Tanuló korában 1787-ben nevét a Bibiths-alapítványi ösztöndíjasok között találjuk.³ Tanulmányai befejeztével, 1800. évi jún. hó 17-én mint másodaljegyző Arad vármegye szolgálatába lép, 1807 szept. 7-én helyettes első aljegyző, 1810 febr. 29-én főjegyző, 1816 május 15-én másodalispán, 1828 máj. 12-én első alispán. Ebben az állásában 1831. évi dec. 12-ig marad.

Közel 32 évi aradvármegyei hivataloskodása idejére esik az a közéleti szereplése is, amelyet mint Arad vármegye egyik követe az 1808-, 1811-, 1825-, 1830-iki országgyűléseken kifejtett.⁴

Különös érdemeket szerzett magának az aradvármegyei községek beligazgatásának rendezése, a folyók szabályozása és jó utak kiépítése körül.⁵ Az 1834. évben Szerém vármegye helytartójának neveztetett ki, mely állásába ugyanez évi aug. 5-én iktattatott be.⁶ Udvari tanácsosi címe is volt.

Jó gazda és szerző ember volt, nemcsak hogy megtartotta az ősi örökölt birtokokat, azokat folytonosan javítva, hanem még újabb birtokokat is szerzett. Így 1815-ben testvérével Imrével 134,000 frton megszerzi *Silingyiát, Lugozt, és Járko kétharmadrészét*.⁷ Az 1827-ik esztendőben pedig a család sárosfalvi (vörös) vonalából származó Bittó Jánossal Kujed egy részét adományul felkéri.⁸ Említett birtokain kívül volt még feleségének Aradon egy háza is.

¹ Arad vm. ltára 1808. évi 332. közgyűl. szám.

² Arad vm. ltára 1819. évi 1672. és 1820. évi 747 közgyűl. számok.

³ Arad vm. ltára fasc. 11, nr. 909, 980, A. 1787.

⁴ Mindezen adatok Arad vm. 1845. évi 612. közgyűl. sz. alatt kiadott működési bizonyítványából.

⁵ Erre vonatkozólag l. az 1825. évi országgyűlés naplóját.

⁶ Arad vm. ltára 1834. évi 948. és 1480. közgyűl. sz.

⁷ Márki Sándor, Arad szab. kir. város monografiája II. 664. l.

⁸ Márki S. fentebb idézett műve. Márki azonban téved, midőn Bittó Jánost a Joachim, tehát a fekete ill.

¹ Arad vm. ltára, fasc. 2 nr. 138, A. 1771.

² U. itt nr. 138, 1771 prot. congreg. jelz. alatt.

³ Arad vm. főlevéltárosának Thold Orbán Imrének szíves közlése jelz. nélkül.

⁴ Arad vm. ltára fasc. 5, nr. 267, A. 1770.

⁵ Arad vm. ltára fasc. 5, nr. 153, A. 1779.

⁶ Arad vm. ltára fasc. 5, nr. 749, A. 1786.

⁷ Arad vm. ltára fasc. 21, nr. 165, A. 1792.

⁸ Arad vm. főlevéltárosának Thold Orbán Imrének szíves közlése jelz. nélkül. Az itt említett s utóbb említett Arad vmegyei adatok másolatai szerző családtörténeti gyűjteményében fellelhetők.

Neje Váradi Török Ágnes. Házasságukból négy gyermek származott, akik közül ketten korán elhaltak, úgy hogy csak egy leány Mária, a későbbi Házyné s a legifjabb fiúgyermek : Szeraf, Ferenc József maradt életben.

Szeraf Ferenc atyja példáját követve szintén Arad vármegye szolgálatába lép, 1833-ban tiszteletbeli aljegyzővé neveztetik ki. Erről az állásáról már 1834 szept. 25-én lemond s atyja birtokain gazdálkodik. 1845 szept. 25-én a borosbesi járás alszolgabírájának választják meg, de tekintettel arra, hogy Silingyián lakott, a buttyini szolgabírói kerületbe helyeztetett át.¹

Miképpen atyja, azonképpen ő is jó gazda, aki a közpályáról való visszalépése után a gazdálkodáson kívül még kereskedelemmel is foglalkozva, a reá maradt vagyont gyarapította. Megszerezte a Csernovits-féle simándi nemesi birtokot. E mellett a mult század 40-es éveiben még a csanád-vármegyei Mezőkovácsházán is birtokolt,² végrendeletéből következtetve azonban, ezt a birtokát még életében eladta. Földbirtokán kívül a pesti Király-utca 81. és Sebestyén-tér 280 sz. kétemeletes ház s Aradon több ház és háztelek, szántók, kaszálók képezték tulajdonát.³

Neje Zsenai Markovits Mária. Négy leánygyermekük volt, miként azt a XII. tábla feltünteti. Házassága nem volt boldog, utóbb 1865-ben nejétől szentszéki ítélettel elválasztatott.⁴

Végrendelete fenkölt s nemes gondolkodásmódjáról tesz tanubizonytságot, mivel abban úgy a magyar emberbaráti, mint tudományos intézményekről is megemlékezett.⁵

Leányai házasságából utódok nem maradtak, így ezekkel Mihály vonala kihalt. De por s hamuvá

lett az a vagyon is, amelyet különösen Albert és Ferenc gyűjtöttek.

2. Péter, az idősb Mihály harmadik házasságából származott fia bátyjával Mihállyal (l. b. al.) távozott Pozsony vármegyéből Arad vármegyébe. Azonban itt sem volt maradása. Eltávozott Csanád vármegyébe, ahol Engl főispán aljegyzőnek nevezi ki.¹ Úgy látszik azonban, hogy aligha lehetett sokáig a vármegye szolgálatában, mivel a vármegyei jegyzőkönyvek őt már 1775-ben mint a battonyai uradalom gazdatisztját említik.² A battonyai anyakönyvek tanúsága szerint ott is halt meg 1786. évi november 4-én nőtlenül.

c) Péter. Míg Péternek Horváth Ilonával kötött házasságából származott második fiának Mihálynak utódai leginkább a közpályán szerepeltek, addig nevezettek harmadik fia Péter és ennek utódai a közpályán jóformán alig szerepeltek, hanem inkább gazdálkodással foglalkoztak.

Péter, ezen vonal megalapítója rövid életű volt! 26 éves korában már elhalt. Házasságából Liszkay Erzsébettel két fiú : Ferenc — akit a családban idősbnek neveztek³ — és István, nem különben egy leány : Erzsébet a későbbi Szele Péterné származott.

István már zsenge korában elhalhatott, mert mikor 1731 május 8-án Molnár Ferenc Vajka érseki szék alispánja és Bittó István ezen érseki szék szolgabírája az idősb Bittó Péter és Horváth Ilona utódait megosztotztatják, Liszkay János, csakis mint veje, az ifjabb Bittó Péter elsőszülött fiának Ferencnek gyámja szerepel.⁴ Ugyancsak egyedül Ferenc fia nevében szerepel néhai ifjabb Bittó Péter özvegye Liszkay Erzsébet is az említett osztályból eredett osztályperben, amelyet az idősb Bittó Péter leányai indítottak egyenlő osztály végett⁵ 1732-ben.

Az idősb Bittó Péter utáni osztály alkalmával ugyanis a leányági leszármazók az ingó vagyonból kielégítették s leánynegyed címén a vajkai, keszölcési és doborgazi birtokokból azt a doborgazi telket kapták, amelyen egyikök — Erzsébet — ura Bek József házat épített, a hozzávaló készlő-

keszölcési vonalból valónak mondja, mivel ez a Bittó János a Pozsony vm. 1835 aug. 26-iki nemesi bizonyáglevele szerint Bittó István fia, ez pedig Pálé, akik miként ezt a VIII. tábla mutatja, nem a fekete (keszölcési), hanem a vörös (sárosfalvi) vonal leszármazói.

¹ Arad vm. többször említett levéltárolásának szíves közlése jelz. nélkül.

² Csanád vm. főlevéltárolásának Sümeghy Dezsőnek szíves közlése jelz. nélkül.

³ Az Arad vm. ltárában elfekvő végrendeletéből, másolata szerző családtört. gyűjteményében.

⁴ A szentszéki ítélet a csal. ltárban.

⁵ Végrendelete Arad vm. ltárában ; a végrend. kihirdettetett a vármegyei polg. törvényszék 1866. évi már. 7-iki ülésében (2089—1866. sz.).

¹ Csanád vm. ltára, 1773. évi jkv. 710. l.

² U. itt 1775. évi jkv. 404. l.

³ Léven Bittó Ferdinánd s Szegedy Zsuzsa hasonló nevű fia az ifjabbik.

⁴ Másolata a csal. ltárban.

⁵ Másolata a csal. ltárban.

cési és doborgazi földekkel. A többi birtok pedig mint a fiágot illető, Mihálynak és néhai ifj. Péter fiának Ferencnek adatott át.

Ebbe az osztályba azonban a leányágiak nem nyugodtak meg, miután szerintök őket a fiággal egyenlő osztály illette volna meg. Ezért már a következő, 1732-ik esztendő márc. 20. napján Judith, Poda Péterné, hajadon testvérével Katalinnal s Bek József mint néhai feleségétől Erzsébettől származott gyermekeinek gyámja Bittó István Vajka érseki szék szolgabírája előtt pört indítanak testvérek Mihály s sógornőjük Liszkay Erzsébet, mint néhai testvérek ifjabb Péter gyermekeinek gyámja ellen,¹ kérve, hogy néhai atyjok, az idősb Péter sárosfalvi, tejfalusi, s a Vajka érseki székhez tartozó vajkai, keszölcési és doborgazi birtokai-ban az érseki szék tegyen egyenlő osztályt.

Az érseki szék akkép határozott, hogy a sárosfalvi és tejfalusi birtokok osztályára nem illetékes, mivel ezek az érseki szék joghatóságán kívül fekszenek. A vajkai érseki szék területén fekvő birtokokat illetőleg pedig az osztály korábban bírság terhével megkötöttet, így a leányág mint konok perlekedő tartozik a kikötött bírságot letenni.²

Mivel az idősb Mihály harmadik neje Erős Erzsébet 1753-ban Csente Mihály és neje Katalin (az idősb Péter leánya) ellen a tejfalusi birtok miatt reexecutiót vezet,³ jó okkal tételezhetjük fel, hogy az előbb említett osztály pört követőleg is folytak még pörök a birtok iránt.

E részben a pörösködések 1763-ban azzal végződnek, hogy idősb Péter leánya Judith, Poda Péterné, továbbá testvérének Erzsébetnek, Bek Józsefnének, leszármazói valamint az idősb Ferenc (ifj. Péter és Liszkay Erzsébet fia) s ennek nőtestvére Erzsébet, Szelle Péterné a tejfalusi birtokon megosztoznak.⁴

Az idősb Ferenc azonban 1748-ban még azért is kénytelen volt Vajka érseki székhez fordulni, hogy apai birtokaihoz juthasson, miután ezen birtokok nagybátyjával az idősb Mihállyal osztatlanok voltak. Az érseki szék hatósága ez év június 6-án végre az osztályt foganatosította s a keszölcési telket a lakóházzal idősb Mihálynak, a

doborgazi háztelket pedig idősb Ferencnek utalta ki. A sárosfalvi nyolcad fundus hosszában két felé hasítottatott s ezekből a pusztá telek idősb Ferencnek, másik része pedig az épülettel Mihálynak szavatoltatott be azzal a kötelezettséggel, hogy javításul tartozik Ferenc unokaöccsének 100 rhénes forintot letenni.¹

Idősb Ferenc házasságát Csente Évával a gondviselés 17 gyermekkel áldotta meg, közülük négyről határozottan megállapíthattuk, hogy zsenge korukban haltak el. Utódai közül két leánya: Mária, Nagy Lukácsné és Erzsébet, Pénzes Elekné utódai, továbbá másik két leánya Katalin, Szelle Lőrincné és Krisztina, Bölcs Lukácsné, fia: Joachim és Ignác fia özvegye 1823-ban a korábban végbement osztályt megerősíti és Krisztinát Nagy Lukácsné örökösei részére 105 váltóforint fizetésére kötelezi, egyebekben pedig az osztálybeli követelésekről lemondanak.²

A vonalát két fia vitte tovább, és pedig:

a) József, kinek Csefalvay Terézszel kötött házasságából 10 gyermeke származott, akik közül fiutódai csakis az utolsónak, József Dánielnek vannak, József Dániel mint látszik életében csak a Dániel nevet használta. Felszaporodván a család s ezzel a birtok is erősen megoszolván, szintén elhagyta Csallóközt s testvéröccsével Joachimmal elment szerencsét próbálni Arad vármegyébe, amibe nyilvánvalólag bejátszhatott Albert jóindulatú támogatása is, aki még a leányok férjeinek elhelyezkedését is előmozdította, ha azok munkás és használható egyéneknek bizonyultak.³

Dániel aradvármegyei tartózkodásáról csak annyit mondhatunk, az rövid ideig tartott.

Dániel utódai túlnyomóan az ú. n. csallóközi szigeteken a nagy Duna jobbpartján éltek s élnek gazdálkodva. E részben kivételt csakis Dániel fia Miksának fia József képez, aki a veszprémvármegyei Tótvázsonyba származott el, ahol jelenleg is a Zichy-uradalom főkertésze.⁴

¹ XVIII. századi másolata a csal. ltárban.

² Pozsony vm. ltára VI. 8232, de megvan a csal. ltárban is. Meg kell említenünk, hogy id. Ferencnek József nevű fia már 1815-ben elhalt, hogy ennek leszármazói mikor és miként elégítették ki, megmondani adatok hiányában nem tudjuk.

³ Ezt tanúsítják Albert fennmaradt s a csal. ltárban elhelyezett levelei.

⁴ Magánleveléből.

¹ U. itt.

² U. itt.

³ Pozsony vm. ltára VI. 3644.

⁴ Pozsony vm. ltára VI. 3624.

b) Joachim, akiről imént már megemlítettük, hogy Arad vármegyébe ment szerencsét próbálni. Itt 1785—1786. években vármegyei irnok és tiszteletbeli esküdt. Erős honvágyától üzetve 1786-ban visszatért Csallóközbe ősi jószágára s ott minden idejét gazdaságának szentelte.¹

Kétszer nősült, első neje Bittó Magdolna, Bittó István és Szegedy Zsuzsa leánya; ennek 27 évi házasság után bekövetkezett halálával nőül veszi Bittó Borbálát, Bognár Sándor özvegyét, Bittó Ferenc és Bacsák Thekla leányát. Első házasságából származott fiai:

α) Ferdinánd, Moson vármegye irnoka, nőtelenül halt el.

β) Miklós, kizárólag gazdaságának élt, neje Bittó Margit (Gergely és Kardos Eszter leánya.

Joachim második házasságából származott:

γ) György, aki fiatalon a Dunába fult. Mint-hogy rokonsága annak idején az ősiségi igényt be nem jelentette, ezen ágnak a György kezén lévő birtokai neje Kovácsy Emerencia útján ennek második férjére Vajkai Molnár Viktorra s így a Vajkai Molnár-családra szálltak át.

X.

Dolgozatunk nem lenne teljes, ha legalább röviden meg nem emlékeznénk azon perekről, melyek a családot hosszú éveken át nyugtalanították, s melyek utóbb a család két vonala között késhegyig menő küzdelemmé fajultak olyannyira, hogy az egyik vonal tagjai — a vörösek — a másik vonal — a feketék — vér- és vagyonközöségét is megtagadták.

Ezen pereskedések magvát voltaképpen a XV. században élt Bittó Mátyás vetette el 1444-ben azzal, hogy a már az élettörténetében említett szorultságában Zsusko feleségével és Péter fiával a sárosfalvi birtok 16 telkét Bessenyei András csöllei várnagynak és Szentmihályi Lászlónak száz magyar forintban elzálogosítani kényszerült.² Időjárával ezen elzálogosított birtokrészek a Kéméndy-családra ettől pedig valószínűleg házasság révén a Beketfalvi Morócz-család kezére

jutottak.³ Ezen most említett család két tagja: György és Ferenc utóbb 1690 körül ezen és egyéb sárosfalvi zálogbirtokokat a Kéméndy- és Nehéz-családok defectusára hivatkozva felkérte.⁴ Móroczék impetrálásának azonban a Bittó-család nevében István és Gergely a pozsonyi káptalan előtt ellenmondottak.⁵ Az ebből folyó ellenmondási pernek tudhatjuk be, hogy a Bittó-család nevében ellenmondók 1690 körül a Zsigmond-féle kiváltságleveleik megerősítését szorgalmazzák, melynek eredményeképp azokat Lipót király 1692. évi január hó 31-én Bécsben kelt kiváltságlevelével tekintet nélkül a Morócz-családnak tett adománylevelére meg is erősítette.⁶

A Morócz-család beiktatása ellen emelt ellenmondásból eredett per hosszabb ideig húzódott, erről csak annyit mondhatunk, hogy a pozsonyi káptalan Eszterházy Pál kir. helytartó 1700. évi okt. hó 16-án kelt parancsára Morócz Ferencet megintette, hogy a Bittó-családtól zálogban bírt sárosfalvi birtokot a 100 frt zálogösszeg ellenében bocsássa ki⁵ Bittó Gergely, István és Pálnak. Ennek a megintésnek Morócz Ferenc azonban nem tett eleget és így a nyolcados törvényszék ugyanez évi december 18-án a felpereseket érdemleges tárgyalásra utasította.⁶

Ám az érdemleges tárgyalás ennek dacára sem valósult meg, mivel Lipót király az 1701 aug.

¹ Erre vonatkozólag l. Bittó Ádámnak Sárosfalván 1738 júl. 18-án kelt levelét meg nem nevezett kedves öccse urához, mely szerint Bessenyei Kilián (a zálogvevő András fia) leánya Magdolna Kéméndytől származott s a birtok a leányág útján került volna Kéméndyék kezére. Egyébként leszögezzük, hogy a Bessenyei-család is rokonságban volt a Mórocz-családdal, mivel Bessenyei István fia Tamás fiának Györgynek leánya Anna férje Mórocz Antal volt. L. a Bessenyei-család oszt. levelét 1591-ből, M. Nemz. Múz. Mednyánszky-család ltára, 482. sz. alatt.

² Ez iránt l. Bittó Ádám most idézett levelét. Móroczék a Nehéz-féle birtokba leendő beiktatásának Bittó István és Gergely a pozsonyi káptalan előtt ellentmondottak l. a következő jegyzetet.

³ Ered. a csal. ltárban és pozsonyi kápt. hit. h. ltára, C. 6, f. 1, nr. 30.

⁴ Az eredeti megerősítő kiváltságlevelét a csal. ltárban; fogalmazta O. Ltár, Magyar kanc. concept exped. 37 ex Octobri a^o 1692.

⁵ Ered. a csal. ltárban; megvan még O. Ltár: N. R. A. f. 1018, nr. 62 és pozsonyi kápt. hit. h. ltára C. 32, f. 10, nr. 1.

⁶ Eredeti a csal. ltárban.

¹ Arad vm. 1786 ápr. 20-iki bizonyítványa és 1785. évi jkv. 608 sz.

² Az 1444. évi szept. hó 18-án kelt zálog felvalló levél eredetije a csal. ltárban.

16-án kelt parancsával Vítal pozsonyvármegyei szolgabíró ezt a pör további tárgyalásától eltiltotta oly okkal, hogy az ügyet békésen kívánja elintézni. Ezért Kolonics Lipót érseket és a m. kir. udvari kancellária e célból kirendelt tanácsosait bízta meg az ügy további tárgyalásával.¹ Úgy látszik, hogy Moróczék maguk sem igen bíztak ügyük igazságában és sikerében, mivel azt nem is szorgalmazták, hanem e helyett 1710-ben a hűtlenségbe esett Bittó-család némely birtokának adományozásáért folyamodtak.²

Közben 1717-ben történt, hogy Morócz Ferenc özvegye Jakusich Terézia saját birtokaival együtt még az itt szóban lévő zálogos birtokokat is elidegeníteni akarta. Ez ellen a Bittó-család nevében idősb Mihály, István és András Pozsony vármegye közgyűlésén tiltakoztak.³ Ennek dacára azonban még ugyanebben az esztendőben szept. hó 27-én a pozsonyi Orsolya-zárda főnökhasszonya, Hávor Mária, a neki elzálogosított Morócz-féle birtokokat — közöttük a sárosfalviakat is — 14,844 frt 85 kr tartozás kiegyenlítése fejében ifj. Galanthai Esterházy Jánosra engedményezte, majd utóbb annak el is adta.⁴ Ez utóbbi magát az ekkép szerzett birtokba beiktatni óhajtván, ez ellen id. Bittó Mihály a saját, nemkülönben ifj. Mihály, István és András nevében Mlinarics Pál táblai jegyző előtt ugyanez évi december 8-án tiltakozik.⁵

A hosszas huzavonában immár a Bittó-család tagjai is türelmüket veszítve sürgetik a pör letárgyalását. A pörnek 1719. évben történt kiáltását a felkérő Morócz-család tagjai azonban elmulasztották, de az ellenmondók a csatolt másolatok alapján a pert felveszik. Az ügy további tárgyalása ezután egy május 15-én tartott tárgyalás után újabb törvénykezési időszakra halasztatott el.⁶

Közben a további tárgyalásnak még egy újabb

akadálya is merült fel, az t. i., hogy Esterházy János, akinek a pozsonyi apácák főnökhasszonya a Morócz Ferenc özvegye által neki zálogba adott Morócz-féle birtokokat — közöttük az ugyancsak zálog címén bírt Sárosfalvi Bittó-féle birtokokat is engedményezte, a pörbe beavatkozott és 1723. évi ápr. hó 24-én az ellenmondók jogutódait: Bittó Ádámot és érdektársait perbe fogta.¹

Az ügy illetén állása mellett id. Bittó István fiai: István, András és id. Mihály valamint az ellenmondó Gergely utóda: Ádám 1731 tavaszán a kir. táblától az ellenmondási pör letárgyalását, a Morócz-család adományozásának megsemmisítését és törvényes jogaikba való visszahelyezését kérelmezik.² Ugyanez év nyarán István említett fiai megbízzák Ádámot, aki Pest vármegyében, közel a kir. táblához lakik, a pör befejezésének szorgalmazásával, egyúttal biztosították őt költségei megtérítéséről, fáradozásáért egy meghatározott telket osztályban, vagyis soronkívül neki átengednek s a visszaszerzendő 16 telek hasznélvezetét a költségei megtérítéseig neki biztosítják. Ugyanekkor megállapodnak abban is, hogy a visszaszerzendő 16 telek osztálya akkép történjék, «a mint azt szegény eleink» kezdték, hogy t. i. azok négyfelé menjenek, úgy hogy egy-egy rész essék István, Gergely, Imre és Pál vonalára.³ Mivel a Pál vonalára tartozó József ezen megállapodás alkalmával nem volt jelen, vele szemben csakis azt a kikötést tették, hogy ezt a megállapodást ő is állni tartozik.

Az érdekelték maguk között a helyzetet ekkép tisztázván Ádám még ugyanez év őszén megindítja a pört a saját és érdektársai nevében a Morócz-család és Esterházy János ellen s azt a hétszemélyes tábla 1733. szept. hó 10-én kelt ítéletével szerencsésen be is fejezi. Szeptember 12-én pedig ítéletvégrehajtó levelet kap a pozsonyi káptalanhoz, melynek alapján a végrehajtás fogatosítottván a következő év nyarán megosztottnak.⁷

¹ O. Ltár, N. R. A. f. 1600 nr. 21.

² U. itt N. R. A. f. 1002, nr. 71; ennek 1779 dec. 18-án kelt hiteles másolata a csal. ltárban.

³ Az 1717 ápr. hó 19-én kelt bizonyáglevelé eredetije a csal. levéltárban.

⁴ Mindkettő a csal. ltárban, a Morócz-család elleni ellenmondási pör hiteles kiadmányában.

⁵ A Nagy-Abonyban 1717. évi dec. 8-án kelt tiltakozólevelé eredetije a csal. ltárban.

⁶ Csal. ltár, a Morócz-család ellen folytatott ellenmondási pör hit. periratából; megvan O. Ltár, tábl. o. 5. 7697 iratjegyzékben is.

¹ U. innét; megvan O. Ltár tábl. o. 4. 1108 j. alatt is.

² A kérvény kelte 1731 ápr. 27-ike, O. Ltár tábl. o. 4. 1108, D. mell., I. még Pozsony vm. ltára III. 7089 24 alatt is.

³ A Sárosfalván 1731 aug. 7-én kelt eredetije a csal. ltárban.

⁴ Az osztálylevelé Sárosfalván 1734 júl. 20-án kelt eredetije a csal. ltárban, a perre vonatkozólag I. O. Ltár

József azonban az osztályban kapott négy visszaszerzett telket nem soká élvezhette békeséggel. Mikor ugyanis atyja testvérének Péternek fia id. Mihály az osztály közelebbi körülményeiről értesült, 1740-ben meginttette őt, hogy az osztályban kapott négy telekből az őt megillető fele részt — két telket — adjon ki.¹ József erre hajlandónak is nyilatkozott oly feltétellel, hogy Mihály neki a zálogváltási perre költött kiadásai arányos részét megtéríti s ezen felül a két telekért 65 frtot fizessen.² Nem tudjuk megmondani közelebbi adatok hiánya miatt, hogy ezután mi történt. Csak azt szögezhetjük le, hogy az előbb említett Mihály fia, az ifjabb Mihály 1778-ban a saját és érdektársa: id. Bittó Ferenc unokatestvére³ nevében megindítja az osztály iránti pert az időközben elhalt Bittó József utódai, Bittó Ferdinánd volt özvegye Mezőszegedi Szegedy Zsuzsa (ki ekkor már Bittó Istvánné) és első házasságából való gyermekei, ezek között ifj. Bittó Ferenc ellen. Ezt a pert a két felperes az alsóbb bírói fórumokon megnyerte ugyan, azonban a hétszemélyes táblán elvesztették. A legfelsőbb bíróság elfogadva az alperesek által becsatolt nemzedékrendi táblát,⁴ arra az álláspontra helyezkedett, hogy alperesek vonala⁵ járandóságán felül mit sem kapott. Ha a felperesek a 16 telekből osztályt akarnak, keressék azt a többi 12 telket bíró családtagokon.⁶

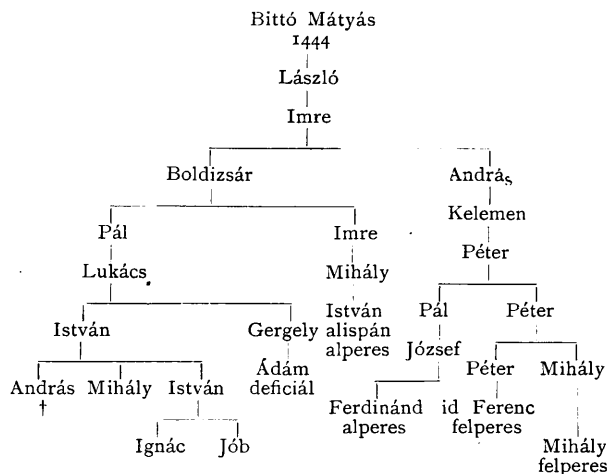
Ezt a felperesek nem mondták maguknak kétszer! 1784-ben megindítják a pert az 1734. évi osztály szerint a visszaszerzett telkekben részesült mind a négy vonalbeliek ellen.⁷ Ezzel majdnem egyidejűleg özv. Bittó Sándorné, özv. Bittó Jánosné és özv. Bittó Károlyné kiskorú fiaik érde-

kében igényt jelentenek be a visszaperelt 16 telek újabb felosztása iránt.⁸ A pert a felperesek úgy az alsóbb bíróságok előtt, mint pedig 1792-ben a hétszemélyes ítélőtáblán megnyerték.⁹ Ez az ítélet lényegében azt jelentette, hogy felperesek vonala éppúgy, mint Józsefé, négy telekhez jutott.

A vesztett per következtében az alperesek 1793-ban maguk között megállapodtak abban, hogy a végrehajtás során ki mennyit és mit adjon le, hogy a felpereseknek kiadandó négy telek ki kerüljön.¹⁰ Ezután a járandóságukon túlmenő birtokrészeket a felpereseknek leadták, akik ezeken még ugyanez évi augusztus hó 21-én meg is osztottak.¹¹

Am Boldizsár utódai a vesztett perben meg-

4 Minthogy a további perekben is ez a nemzedékrendi tábla játszott szerepet, ennek szóbanlévő részét itt szükségesnek tartjuk bemutatni:

⁵ Ennek a pernek hiteles másolata a csal. ltárban. a gen. tábla a 387. l-on.

⁶ O. Ltár, táblai oszt. 5. 7697, de fellelhető a csal. ltár XVIII. század végi és XIX. század elei kinyomatott perirataiban is.

⁷ Pozsony vm. ltára III. 4717. 4, 5, 6.

⁸ L. u. itt III. 4717, és a Bittó Pál és utódai vérségi kapcsolatának Bittó István által történt elismerése ellen tett ellenmondásában a győri kápt. hit. helyi ltárának protokolumát: Proth. 1787, f. 536 jelz. alatt.

⁹ A hétszemélyes ítélőtábla 1792. évi dec. hó 3-án kelt ítélete a kir. tábla és az alsóbb fokok ítéletével Majláth György személynök 1792. évi dec. hó 4-én kelt hiteles kiadványában a csal. ltárban.

¹⁰ Az 1793 márc. 8-án Sárosván kelt egyezmény eredetije a csal. ltárban az 1793 márc. 12-én hitelesített másolatával együtt.

¹¹ Ered. osztálylevél a csal. ltárban.

tábl. o. 4. 214, továbbá ezen pör hiteles kiadványát a csal. ltárban. Az executionális levél eredetije pozsonyi kápt. h. helyi ltára C. 32, f. 12, nr. 11, hit. másolata megvan még a csal. ltárban Bittó Mihály és id. Ferenc által Bittó Istvánné Szegedy Zsuzsa és érdektársai ellen indított perben is. Az osztályra vonatkozólag l. még Pozsony vm. ltára III. 4717, nr. 8 alattit és a csal. ltárt.

¹ Az 1740 szept. 22-én Uszoron kelt intő megvan a Bittó Mihály és id. Ferenc által a Bittó Ferdinánd örökösei ellen indított perben a csal. ltárban; jele: felper. mell. L. (62—63. l.).

² Az 1784. évi meg az 1793. évi újított per tban készült informatív periratokból, melyek nyomtatott példányai a csal. ltárban vannak.

³ Ez az id. Ferenc az id. Mihály fiának, Péternek volt a fia.

nyugodni nem tudtak. Ezért még 1793-ban perújításért folyamodtak.¹ Az engedélyt elnyervén, az újított pert megindítják.² A pert az alsóbb bíróságok előtt megnyerik s ezek ítéleteivel a korábbi perbeli felperesek és Bittó József utódai az előbbeni perekben nyert nyolc telek visszabocsátására köteleztettek.³ Ebbe az alperesek nem nyugodtak bele és az ügyet a hétszemélyes tábla elé terjesztették fellebbezésükkel. Ez a legmagasabb ítélő fórum az 1804 febr. 20-iki klasszikus rövidségű ítéletével az alsóbb bíróságok ítéletét megváltoztatta, kimondván, hogy: «az alapperben hozott ítélet megokolását a pert újító felek ki nem forgatván, az újított felek a kereset terhe alól felmentetnek».⁴

Különösképpen ezen újított perben egyik fél sem érvelt következetesen. A perújítók — Boldizsár utódai — akiket épp az ezen újított perhez csatolt nemzedékrendi tábla miatt, amelyen vonaluk tagjait vörös nyomással tüntették fel, közönségesen «vörös» Bittóknak szoktak nevezni, eleinte úgy érveltek, hogy Boldizsár testvérének Andrásnak utódai, akiket az említett nemzedékrendi táblán fekete nyomással történt feltüntetésük alapján «fekete» Bittóknak szoktak nevezni, nem is igazi Sárosfalvi Bittók, hanem csak érseki nemesek, kiknek a sárosfalviakkal sem vérbel sem pedig jogközössége nincs. Csak névrokonok, akik a 16 visszanyert telekből csakis az 1731-iki szerződés alapján részesültek négy telekben.

Utóbb ezen érvelésüktől elállottak s arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az alperesek, a «feketék» nem is Bittók, hanem nőági leszármazók, akik az 1501 körül elhalt Péter (Mátyás fia) leányától Katalintól és ennek férjétől Alsászy Istvántól származnak, aki a Bittó nevet voltaképpen csak bitorolta. A pert újító vörös Bittók azonban még ezen tételes állításuk mellett sem maradtak meg következetesen, mivel további érvelésükben azt is állították, hogy a fekete

Bittók egészen idegenek, akiknek a név közöségén kívül a Sárosfalvi Bittókkal mi közössége sincs.

E részben arra hivatkoztak, hogy mikor 1652-ben a nőágtól visszaperelt birtok végrehajtására került a sor, megjelent a meghívott szomszéd birtokosok és mesgyések között egy Bittó Péter nevű keszölcési ember is, akinek a Sárosfalvi Bittókkal semminemű összeköttetése nem volt. Ez a névazonosság alapján ez alkalommal kezdett arról gondolkozni, hogy jó lenne ez utóbbiakkal a kapcsolatot, összeköttetést keresni. Hogy ezt elérhesse, mostoha testvérével Kajdacsy Andrással, aki ekkor Pozsony vármegye szolgabírája volt, tanuvallatást foganatosított az iránt, hogy ő is Sárosfalvi Bittó Imrétől, a pert újítók ősenek Boldizsárnak atyjától származik. Ezt a tanuvallatási jegyzőkönyvet azonban a pert újítók állítása szerint soha sem hitelesítették.

Mindeme érvelésekkel szemben az újított per alperesei — a feketék — szívósan ragaszkodtak ahhoz, hogy ők is a sárosfalviak családjából valók s ezen család fiági tagjai. A leszármazást illető érvelésükben azonban ők sem voltak következetesek, mivel az első, 1778-ban megindult perben azzal érveltek, hogy a fentebb említett Bittó Imre fiától, következésképpen Boldizsár testvérétől Andrástól származnak. Az újított perben pedig utóbb azt vitatták, hogy az az András, akit ők ősüknek mondanak, Imrének nem fia, hanem Gáspár fia révén unokája volt s így a Boldizsár unokaöccse, ennek következtében tehát kétségtelenül Sárosfalvi Bittó. Mi sem természetesebb, mint az, hogy ezt az ellenfeleik, a pert újító vörös vonalon lévő családtagok tagadták, azt állítván, hogy Imre fia Gáspárnak András fia nőtlenül halt el s utódai nem lehetnek.

Ám ha következetlenséggel vádoljuk a lefolyt perben a fekete vonalon állókat és a vörös vonalon lévőket, mindenesetre súlyosabb beszámítás alá esik a vörösek eljárása. Ezeket alig menthetjük fel az alaptalan, konok perlekedés vádjá alól. Hiszen az Alsászy leszármazásra a pusztá tényállításon kívül komoly érvet nem tudtak felhozni, annak dacára, hogy e részben a pozsonyi káptalani levéltárat bizonyítékokért felkutatták.¹ Hasonló-

¹ Pozsony vm. ltára, III. 7089, nr. 1, fogalmazványa a csal. ltárban.

² U. itt III. 7089. 2, 3, 4.

³ A hétszemélyes ítélőtáblának ítéletéből az annak bevezetésében foglaltak alapján, hiteles kiadmánya a csal. ltárban.

⁴ U. ebből; az ítélet ered. szövege: «fundamentis sententiarum in primitivo processu litarum per partes novisantes non eversis, novisatas partes in causam attractas absolvi.»

¹ A pozsonyi káptalan levéltára kétségtelen adatokat nyújt arra, hogy Bittó Péter Katalin leányának Alsászy Istvánnal kötött házasságából egy Alsászy Sebestyén

képp az ellenfelek idegen voltát azok tanuvallo-másaival szemben semmiféle bizonyítékkal sem tudták valószínűsíteni s az eskü alatt tett tanuvallo-másokat kizárólag csak az alaki okokból kifogásolták, hogy t. i. azok nem lettek hitelesítve.

A hétszemélyes tábla mindezzel szemben úgy az első 1778-iki perben, melyben csak a fekete vonal két ága állott egymással szemben, mint pedig az 1784-ik évi mint az 1794-iki újított perben, melyekben a vörös vonalon lévők előbb mint alperesek, majd a legutolsóban mint pert újítók, felperesek gyanánt szerepeltek, a fekete vonalon lévőknek Imre fia Andrástól (Boldizsár testvérétől) való leszármazását állapította meg. Elfogadta ugyanis az 1778-iki perben az akkori alperesek, Bittó József utódai által bemutatott és fentebb egy jegyzetben közölt nemzedékrendi táblát, melynek figyelembe vétele mellett hozta meg úgy az 1784-iki mint az 1794-iki, perben a vörös vonalon lévőket marasztaló határozatát.

Alig csendesedtek le az újított per ítéletének hullámai, már is más, idegen oldalról támadják a családot sárosfalvi birtoka feléért. Késmárky Rozál, Szmrtnik Imréné, aki magát Kéméndy Lajos leányági leszármazójának vallja, azon a címen, hogy a Nehéz-család egynémely birtokából, közöttük Sárosfalvából is, ennek fele őt illeti, minthogy a Nehéz-családról a Kéméndyekre szállott birtokokat ez utóbbiak idegeneknek, közöttük a Beketfalvi Morócz-családbelieknek elzálogosították, akiktől Sárosfalvát a Bittó-család helytelen ítélet alapján nyerte el, 1804. évi december hó 4-én az utóbbiak ellen pert indít. A pert azonban 1813-ban Pozsony vármegye alispánja előtt elveszti. Ugyane sorsra jutott az alispáni ítélet ellen beadott fellebbezése a vármegyei törvényszék előtt is 1815-ben. Úgy látszik, hogy az ezen ítélet elleni fellebbezése alaki okokból elutasított.¹

nevű fiú származott, aki a fennmaradt okmányokban mindenkor csak Alsászy Sebestyén néven szerepelt s ezen a néven 1546-ig követhető különböző okiratokban. Ki volt légyen az atyja : Alsászy István s mely családból való, adatok hiányában meg nem állapítható. Mint tényt csak annyit szögezhetünk le, hogy Alsászy néven kívül még Sárosfalvi István és Bittó István néven is fordul elő a fennmaradt oklevelekben.

¹ Ezen per egyszerű másolata a csal. ltárban.

Boldizsár utódai az 1804-iki vesztett újított per után a pernyertes feketéknek ugyan kiadták a nekik megítélt telkeket, de a vesztett perben s az ennek révén kezükből kicsuszott birtok elvesztésében megnyugodni nem tudtak. Pontosán megmondani nem tudjuk mikor, Bittó Jónás a többi érdektársaival együtt az ifjabb Bittó Ferenc és ennek fia Benjamin, úgyszintén az idősb Bittó Ferenc és Csente Éva leszármazói : Joachim és néhai Ignác özvegye Bacsák Marianna és a többi leszármazók ellen folytatta a pert.¹ Legalább erre mutat egy, a családi levéltárban elfekvő, ezen perre vonatkozó nyomtatott perirat. Ebben a perben azonban már végítéletre nem került.

Ez a sok pörösködés ugyanis felkeltette az érdeklődést s úgy a királyi kincstár, mint egyesek is arra gondoltak, nem lehetne-e Sárosfalva egy részét abban rejlő királyi jogok címén megszerezni ill. felkérni.

Így történt aztán, hogy 1832 körül mint látszik a királyi kincstár kívánta a Nehéz- és Kéméndy-családok fiágának kihalása címén a sárosfalvi birtok felét lefoglalni, a mi ellen a család három forum előtt — még a nádor előtt is — óvást emelt.² Alig zárultak be ennek az ügynek az aktái már jelentkezett egy Román József nevű kúriai ügyvéd, aki azon a címen, hogy a sárosfalvi birtokban némely család kihalása folytán királyi jogok jelenének, a vonatkozó birtokrészt adományul kérte. Ezen felkérés következményeképp az akkori kir. jogügyi igazgató : Beöthy Sándor Bittó Benjamin útján a családot a birtoklás jogcímének igazolására felhívta.³ Ennek a felhívásnak a család nevében az alább ismertetendő családi egyezmény létrejötte után Bittó Benjamin meg is felelt. Egyben azonban felkérte a kir. jogügyek igazgatóját, hogy a birtokadományt kérő Román ügyvéd kérvényében felhozottakat a családdal közölje.⁴ Erre

¹ Mivel id. Bittó Ferenc 1805 ápr. 17-én halt meg s mivel a per utódai ellen indított, nyilvánvaló, hogy az csak 1805 ápr. 17-ike után indulhatott meg és mindenestre 1827 előtt, minthogy ez év szeptemberében az elsőrendű felperes, Bittó Jónás maradéki tesznek elhalt atyjok után magok között osztályt.

² O. Ltár, N. R. A. f. 1830, nr. 25.

³ Ezen felhívás 1834. évi dec. hó 26-án Pozsonyban kelt eredetije a család levéltárban.

⁴ Bittó Benjamin Pozsonyból 1835 május 22-éről kelt válaszának fogalmazványa ugyanott.

azután úgy a foglalás, mint az eladományozás veszélye a családról elhárult.

A mindinkább feltornyosuló, de eddig még mindig szerencsésen elhárított veszedelmek hatása alatt a családtagok megszeppentek és belátva, hogy a folytonos pörösködés nemcsak a család békéjét dölja fel, hanem a jogosulatlan és alapelkülüli támadások elhárításával még oly költséges pörösködésre kényszeríti azt, mely a családtagokat a tönk szélére juttatná, megegyezésre törekedtek. Ezért 1835. évi január hó 21-én Sárosfalván mindannyian egybegyűlvén, kimondották, hogy a közöttük lévő legszorosabb atyafiság és vérségbeli kapcsolat és a nagy költségek miatt a kir. Kúrián folyó egyébként is kétséges kimeneteli pört törlik. Együttal megállapodtak abban is, hogy ennek a pörnek a felek egyikére se lehessen előnyös vagy hátrányos következése és hogy a család minden egyes tagja békésen bírassa az őseitől reá háramlott osztályos részt.¹

Ennek a családi békekötésnek folyományaképp bízták meg Bittó Benjaming, aki az általok megindított pörben mint alperes szerepelt, azzal, hogy a kir. jogügyi igazgató 1834. évi felszólítására válaszoljon s az adományul kért birtokrészt illetőleg valamennyiök nevében a szükséges lépéseket megtehesse. Ennek, mint fentebb láttuk, sikerrel meg is felelt s ez ügyben eljárva, az eladományozás veszélyét a családról elhárította.

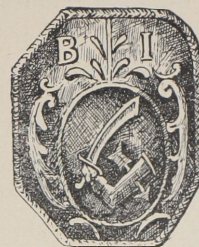
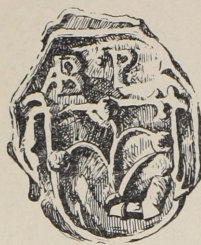
A családtagokat hosszú időn át nyugtalanító pörösködés a vér- és jogközösségnek nemcsak az ítéleti megállapításával, hanem még a családtagok 1835. évi fenn jelzett egyességlevelében történt elismerésével végleg befejezést nyert és ezzel a család békéje teljesen helyre állott.

*

Befejezésül röviden még a családi címerről is meg kell emlékeznünk. A család ú. n. vörös, helyesen sárosfalvi (idősb) vonalának címeradománya nincs. Talán ennek tudhatjuk be, hogy az ezen vonalon állók eltérően használták a címet. A legrégibb ismert gyűrűs címerpecsét ezen a vonalon Bittó Pál pozsonyvármegyei esküdt 1614.

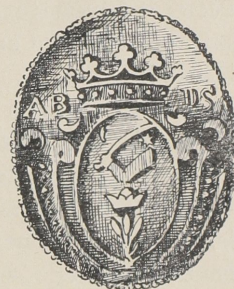
¹ Az 1835. évi január hó 21-én Sárosfalván kelt eredetije a csal. ltárban. Ezen 22 családtag aláírása van a mindenikök által használt címerpecséttel.

évi¹ címerpecsétje, mely lényegileg egy könyökben meghajlított kézben kivont görbe kardot és egy szárból kinövő három virágszárat markoló kar. Ugyane század utolsó harmadából még Bittó István pozsonyvármegyei szolgabíró címerpecsét-

jét is ismerjük. Ez görbe kardot markoló, a felkaron felülről nyíllal átlótt, könyökben meghajlított kart ábrázol.²

A család mindkét vonala által ezidőszert használt lényege szerint azonos címerrel először 1734-ben találkozunk Bittó Ádám egy oklevelén.³ Ezen a címerpajzsban egy szárból kinövő három búzakalász látható, felettük leveles koronával és e felett görbe kardot markoló, könyökben meghajlított karral, az utóbbi külső oldalán a szarvára fogyott holddal, belső oldalán pedig a merőlegesen álló csillaggal. Ezzel a címerrel teljesen azonosat használ 1772-ben Bittó Jób és 1793-ban Bittó József⁴ is, ha ez utóbbinak a heraldikailag egyáltalán nem szabályos, pajzsbeli és a címerpajzsot betetőző koronájától és pajzs-díszétől eltekintünk.

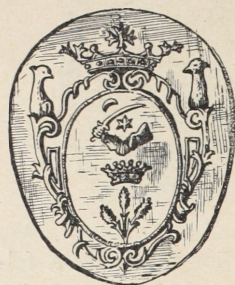
¹ Családi ltár, M. Nemz. Múz. letét, Csiba István és Józsa Tejfalun, 1614. évi május hó 20-án kelt osztálylevelén.

² Tejfalusi Sidó-család levéltárában (ez Kenessey Pongrác-család levéltárában van), egy 1688. április 26-án kelt felvalló levélen, melyet mint szolgabíró állított ki.

³ Csal. ltár u. o. Bittó László, Ádám, József, Mihály közötti, 1734 júl. 20-án Sárosfalván kelt osztálylevelén

⁴ Csal. ltár u. o. 1772 április elsején kelt okmányon: a Józsefé 1793 márc. 8-án kelt, a család Sárosfalvi vonala tagjai közt létesült egyességlevelén. Egyébként itt, amennyire a pecsétek épek, megállapíthatjuk, hogy több-kevesebb eltéréssel ekkor már e vonal tagjai a búzakalászos címet használták.

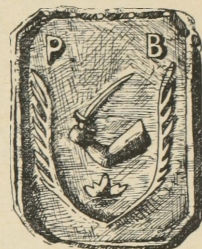
Teljesen egyedülálló a Bittó Kalaz. József, Moson vármegye esküdtje által 1816. évben használt címer, amely alapján úgy Siebmacher,¹ mint utána Pozsony vármegye monográfiája is² a család címerét közli. E címer ismertetésétől és bemutatásától rajzban eltekinthettünk, részben mert mindkét említett mű ezt a címet rajzban már bemutatta, részben mert sem a családi levéltár egész anyaga, sem pedig az általunk ismert családi vonatkozású egyéb oklevelek ehhez hasonló címet nem mutatnak fel.

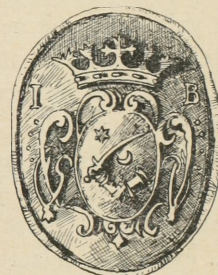
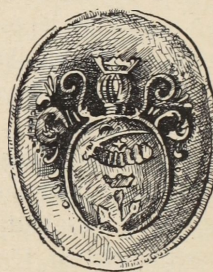
A család másik, ú. n. fekete, helyesebben keszölcési vonalának van címeradománya az 1625. évből. Ez évben ugyanis Kajdachy Péter, aki néh. Bittó Kelemen özvegyét, Keszölczési Chontffy Ilonát nőül vette, nemességűjítő címerlevelébe saját gyermekein, György unokatestvérén kívül még mostohafiát, — a nejeinek első házasságából származott fiát — Bittó Pétert is felvétette, akitől ezen vonal összes tagjai származnak, mint az a bemutatott nemzedékrendi táblából is kitűnik. A szóban lévő nemességűjítő címerlevél, mely a pozsonyvármegyei Somorján 1626. évi május hó 15-én (régii naptár szerint) kihirdetett, kifejezetten kimondja, hogy a nemességűjítőlevélben megnevezettek, és így Bittó Péter is, már azelőtt is nemesek voltak.³ Ezt a címet is ismertetette már Csergheő a Siebmacher-féle mű-

ben,¹ ezért ennek ismertetésétől is eltekinthetünk. Tudomásunk szerint ezt a címet a család ezen a vonalon álló tagjai egyébként sohasem használták, amin nem is csodálkozhatunk, ha emlékeztünkbe idézzük azt a sok pereskedést, különösen pedig azokat, amelyek a XVIII. század második felében és a XIX. század első harmadában folytak, amelyek valójában mindenkor oda irányultak, hogy ezt a vonalat a család másik vonalának tagjai a vérközösségből kitagadhassák.

Az ezen vonalon állóknál az általunk ismert legrégibb gyűrűs címerpecsét Bittó Pál Vajka érseki szék alispánjának pecsétje, melyet fiainak, Ferencnek és Gergelynek neve mellett egy 1715. évi oklevél tartott fenn.² Lényege egy koronán könyöklő, meghajlított görbe kardot markoló kar, melyet két oldalt egy-egy pálmaág vesz körül, mely utóbbiak talán inkább csak a véső fantáziája alkotásainak tekinthetők, mintsem a címer tartozékának.

Ezen Bittó Pál harmadik fia, József, 1746-ban azonban már nem az előbb említett címet hasz-

¹ Siebmachers Wappenbuch, der ungar. Adel von G. v. Csergheő. Nürnberg, Bauer et Raspe, 1885—1887. 1—7. füzet.

² Pozsony vármegye monográfiája, 685. l., Budapest, Apolló Irod. Társaság.

³ O. Lt. helytartótan. oszt., nobilitaria cottus Poson. docum no. 706. Ezt a nemeslevelet Kajdacs Pál 1725-ben Pozsony vm. nemességigazoló bizottsága előtt bemutatta, l. O. Lt. helytartótan. o. «Investigatio nobilium cottus Poson A—9. lapját. Ugyancsak erre a nemességlevélre történik hivatkozás Kajdachy Ferenc nemességvitató pörében 1790-ben, l. O. Lt. helytartótan. o. Nobilitare 1790 fons 16 alatt. Egyébként az 1754/55-i nemességigazolások alkalmával Nyitra vármegyében ezt a nemességűjítő címeres levelet Kajdacsy András Komjátban bemutatta az 1626-ban a pozsonyvármegyei Somorján történt kihirdetési záradékkal, l. erre vonatkozóan Romhányi János közleményét a Levéltárosok Lapja 1914. évi folyama 3—4. száma 59. lapján.

nálta, amennyiben fia, Ferdinánd, móringlevele jóváhagyása mellett a család másik vonalánál említett, Bittó Jób által 1772-ben használt címerpecséttel teljesen azonos pecsétet találunk.³ A most hivatkozott Ferdinánd 1758-ban kelt végrendeletén a gyűrűs címerpecséten a címerpajzs a könyökben hajlított, görbe kardot markoló páncélos kart mutatja a kard külső oldalán a merőlegesen

¹ Siebmacher idézett műve magyar részének 8—14. füzetében.

² Csal. Itár a M. Nemz. Múzeumban, az 1715. dec. 4-én kelt osztálylevelén.

³ U. i. a Bittó Ferdinánd 1746. febr. hó 16-án kelt móringlevelén.

álló hatágú csillaggal, annak belső részén pedig a szarvára fogyott holddal.¹ Mivel a pecsét mezejében a címer feletti koronától jobbra és balra a J és B betűk láthatók, kétségtelennek tarthatjuk, hogy ezt a címert Ferdinánd atyja is használta vagy legalább is használhatta, bárha tőle okmányt ily gyűrűs címerpecséttel nem ismerünk.

Az ismertetett címereket a mellékelt rajzok mutatják.

Az előadottakból kitűnik, hogy a címerhasználatban a gyakorlat ingadozó volt. Minthogy azonban a család vörös vonalának egy 1793. évi és mindkét vonalának egy 1835. évi egyességlevelén, melyek mindegyikén az akkor élt férfitagsági tagok névalírása mellett azok gyűrűs címerpecsétjei lényegileg a fentebb vázolt Bittó Ádám-féle 1734. évi, a Bittó József-féle 1746. évi, a Bittó Jób-féle 1772. évi és a fentebbivel nem azonos Bittó József 1793. évi pecsétjével azonosak, megállapíthatjuk, hogy a családtagok által általánosan és leggyakrabban használt címer csak a következő lehet: kék mezőben zöld halmon egy búzaszárból kinövő három sárga búzakalász, felettük leveles arany koronán könyöklő meghajlított páncélos, a kézben arany markolatú görbe kardot tartó kar, a kard külső részén a szarvára fogyott holddal, a kardon belül pedig a hatágú csillaggal. Sisakdísz: az arany koronán könyöklő meghajlított páncélos kar stb., mint a címerpajzsban. Takarók: jobbról kék arany, balról vörös ezüst.²

Ennek a címernek felel meg az a címer is, amely a család régebben emelt sárosfai kápolna ajtaja felett van elhelyezve. Az egyezés itt is csak a címerpajzs ábrázolatjára áll, mert takarók helyett a címerpajzsot sárkány-féle alakok tartják jobbról-balról. Hogy a kápolna mikor épült, határozottsággal meg nem állapítható. Tény azon-

ban, hogy a kápolna tornyában lévő harangot özv. Bittó Ádámné, Kletenhomer Victoria 1751. évben öntette, miként arról a ma is meglévő harangnak felirata tanuskodik: Anno 1751 Fudit Me Johann-Ernest Christeli Posenii, P. D. Victoria Kletinhomerin P. D. Adami Bitto Vidua F. F. Ez tehát arra mutatna, hogy a kápolna maga is legkésőbb 1751-ben létesült.

A sárosfai határnak néh. Bittó Ignác tulajdonában lévő egyik szántóföldjén a legutóbbi évekig állott egy köoszlop, melyet Bittó Ignác örökösei állítottak 1784-ben annak emlékére, hogy néh. atyjok birtokán minden civódástól mentesen fogott bírák igénybevétele nélkül barátságosan megosztottak. Ha nem csalódunk, ezen oszlopon is láthatók voltak 5—6 évvel ezelőtt a többször említett búzakalászos címer némi nyomai. Ezt az emlékkövet az utóbbi években, hogy az elkallódástól megmentse, Bittó Dénes sárosfai házának parkozott udvarán állíttatta fel. Felírása a következő:

Sta viator et lege!
Nobilis Ignatius Bittó
Tres supra denos
Relinquens natos,
Cessit fato.
Concordes fratres
Atque sorores
Hic convenerunt,
Jus dividerunt,
Absque arbitro.
Hoc monumentum
Sit in exemplum
Utpote rarum
Concordiae.
Et inter fratres
Atque sorores
Avertat lites,
Extinguat faces
Discordiae.
F. F. concordies heredes,
Fratres et sorores
Ignatii Bittó,

A D. 1784.

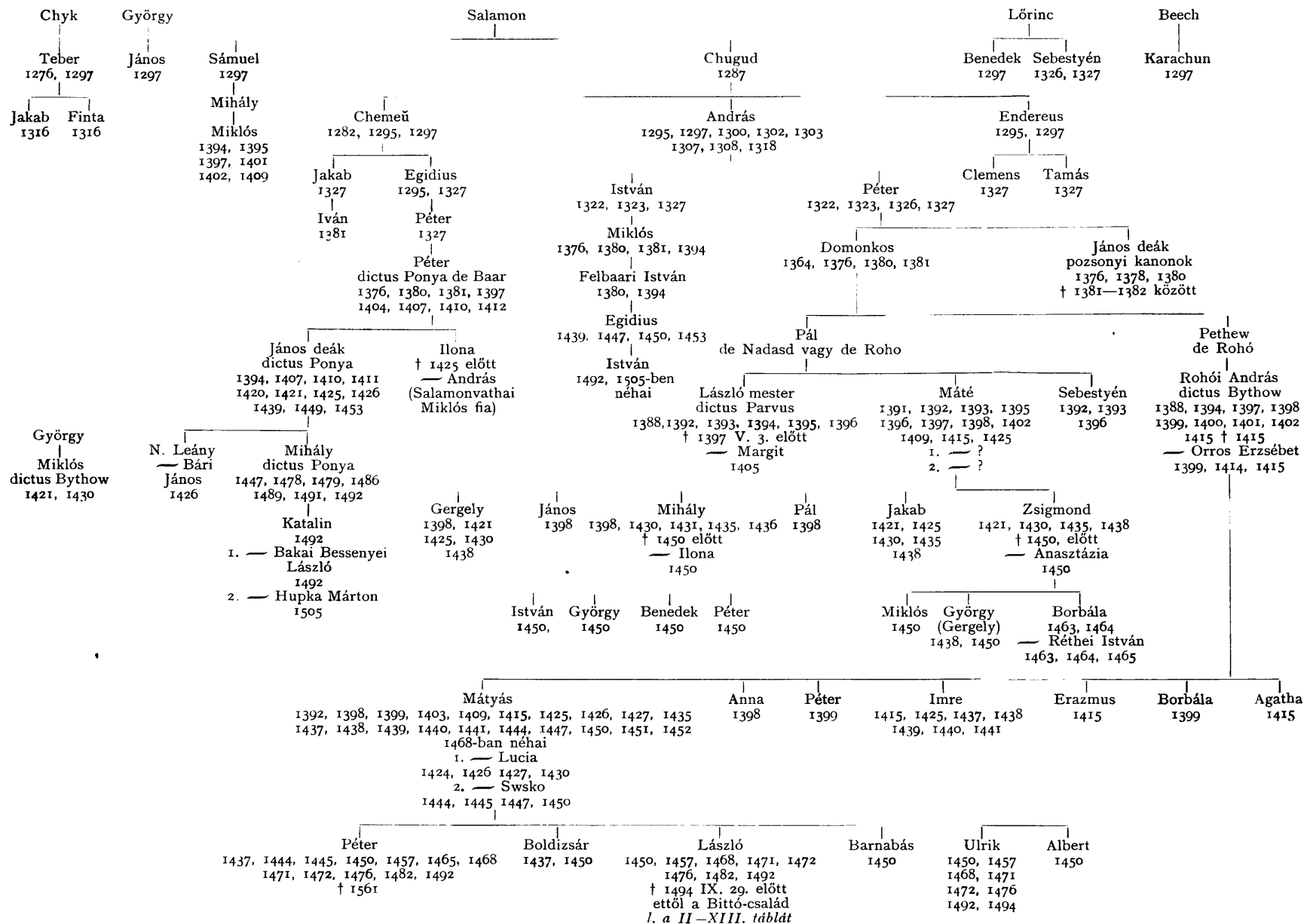
Dr BITTÓ BÉLA.

¹ U. i. Bittó Ferdinánd 1758. szept. hó 17-én kelt végrendeletén. Ezen gyűrűs pecsét hold és csillag elhelyezése tudomásunk szerint egyedül álló, párját nem ismerjük.

² A takarók így vannak színezve az 1846-ban elhalt Bittó László halotti címerén is. Utóbbi Jakubovich Emil dr. birtokában van.

A Sárosfalvi- és Nadasdi Bittó-család.

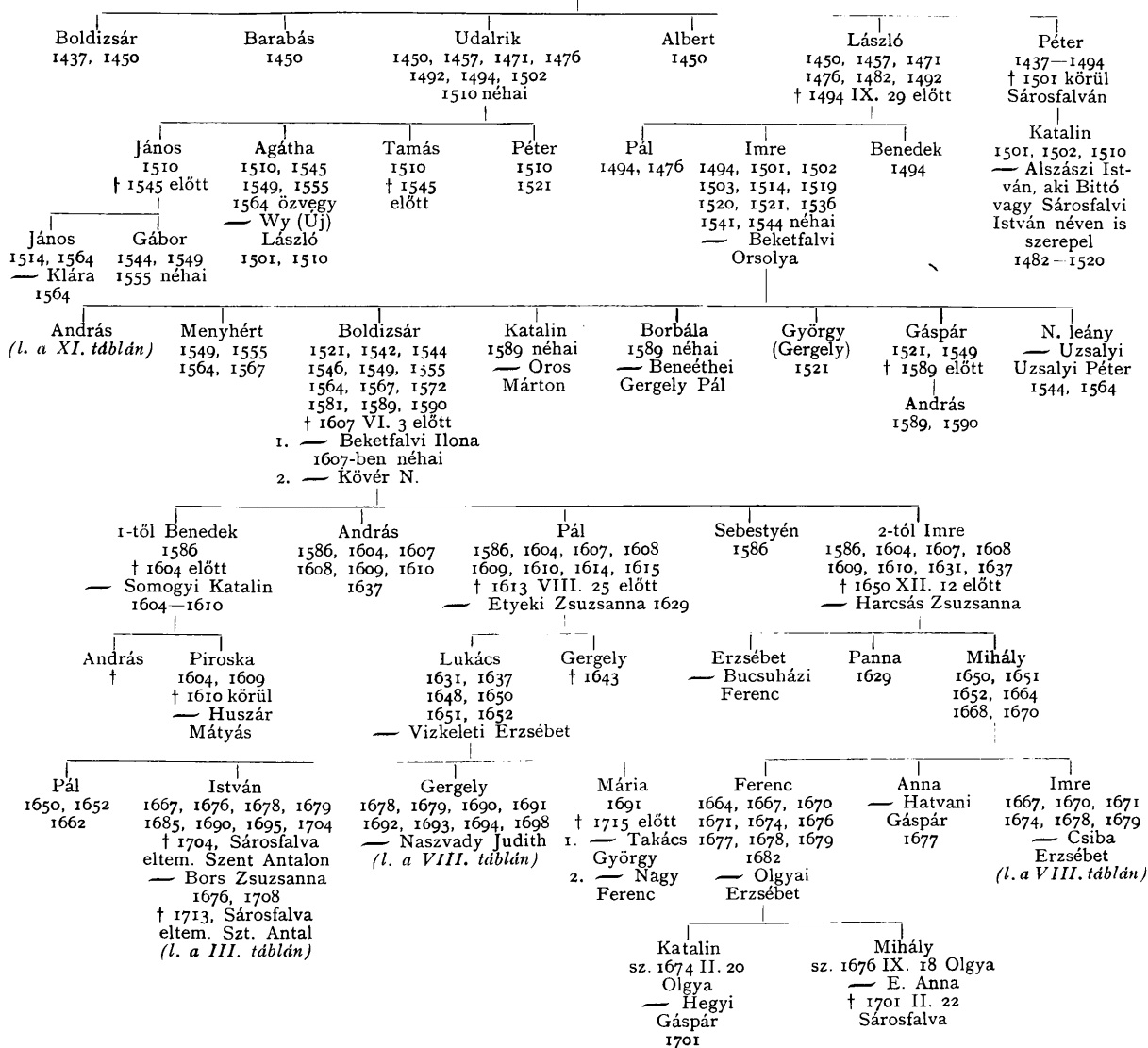
I. TÁBLA.

A család vörös, helyesebben
sárosfalvi vonala.

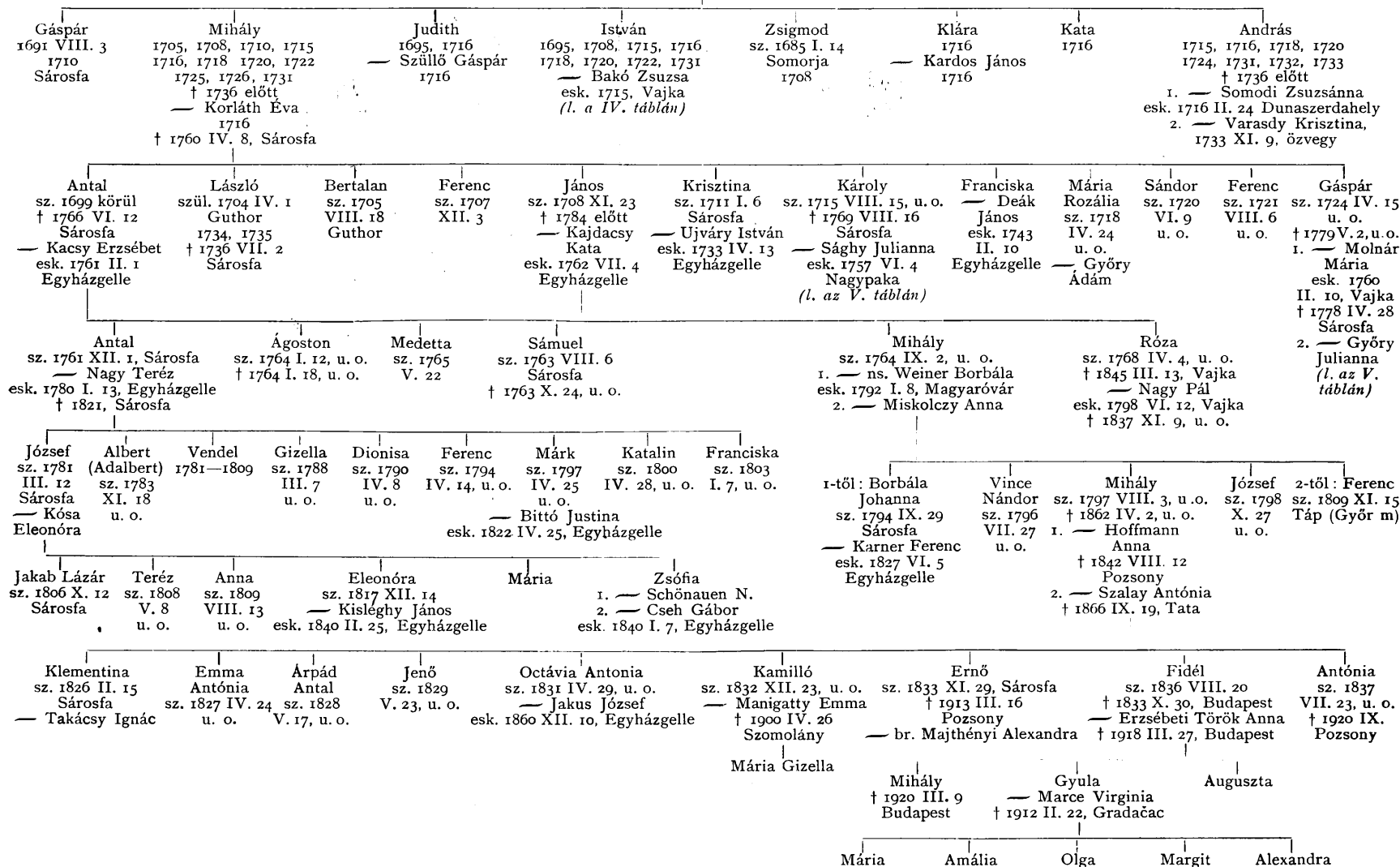
II. TÁBLA.

Mátyás (aki az I táblán)

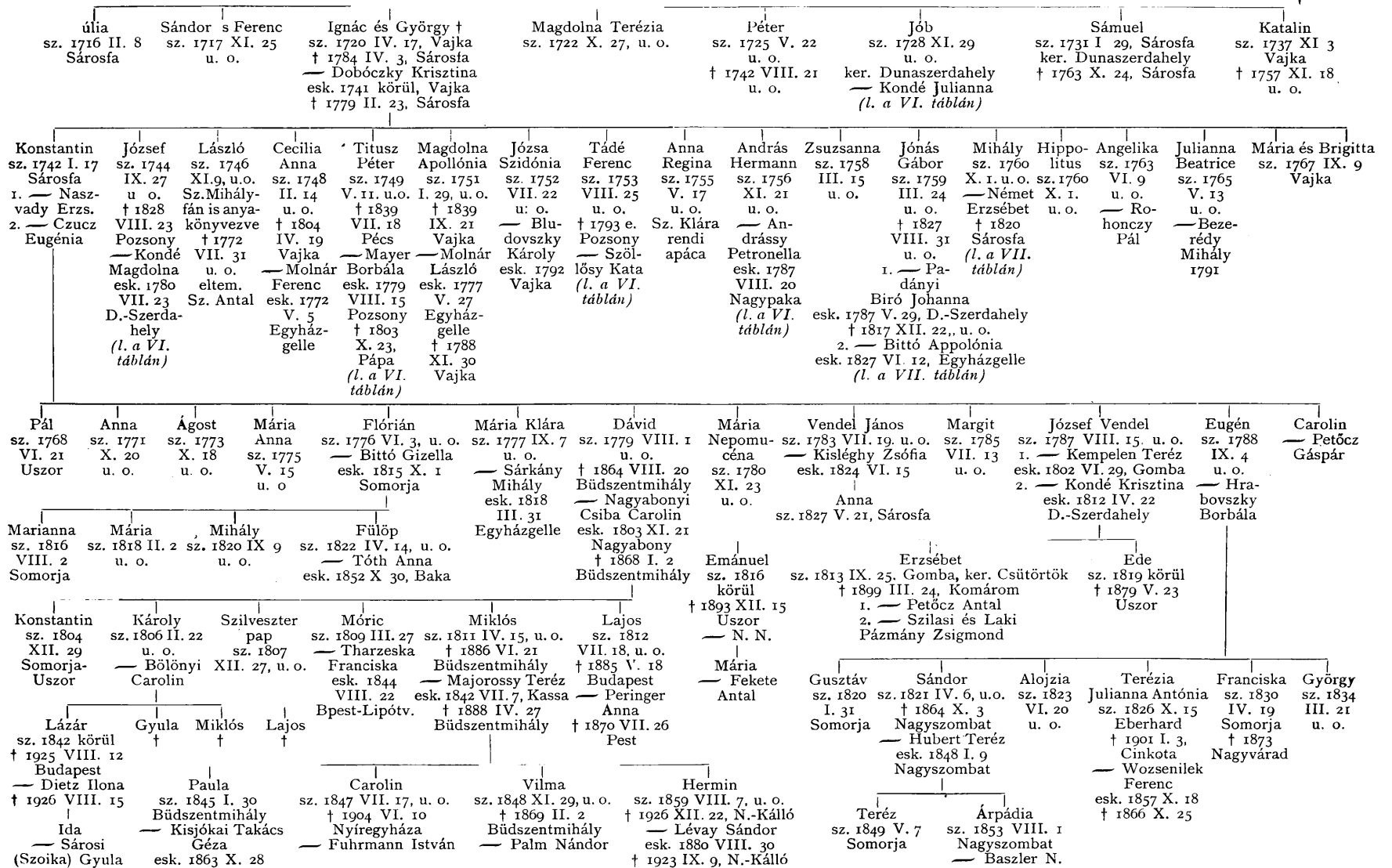

István
(aki a II. táblán)
— Bors Zsuzsánna

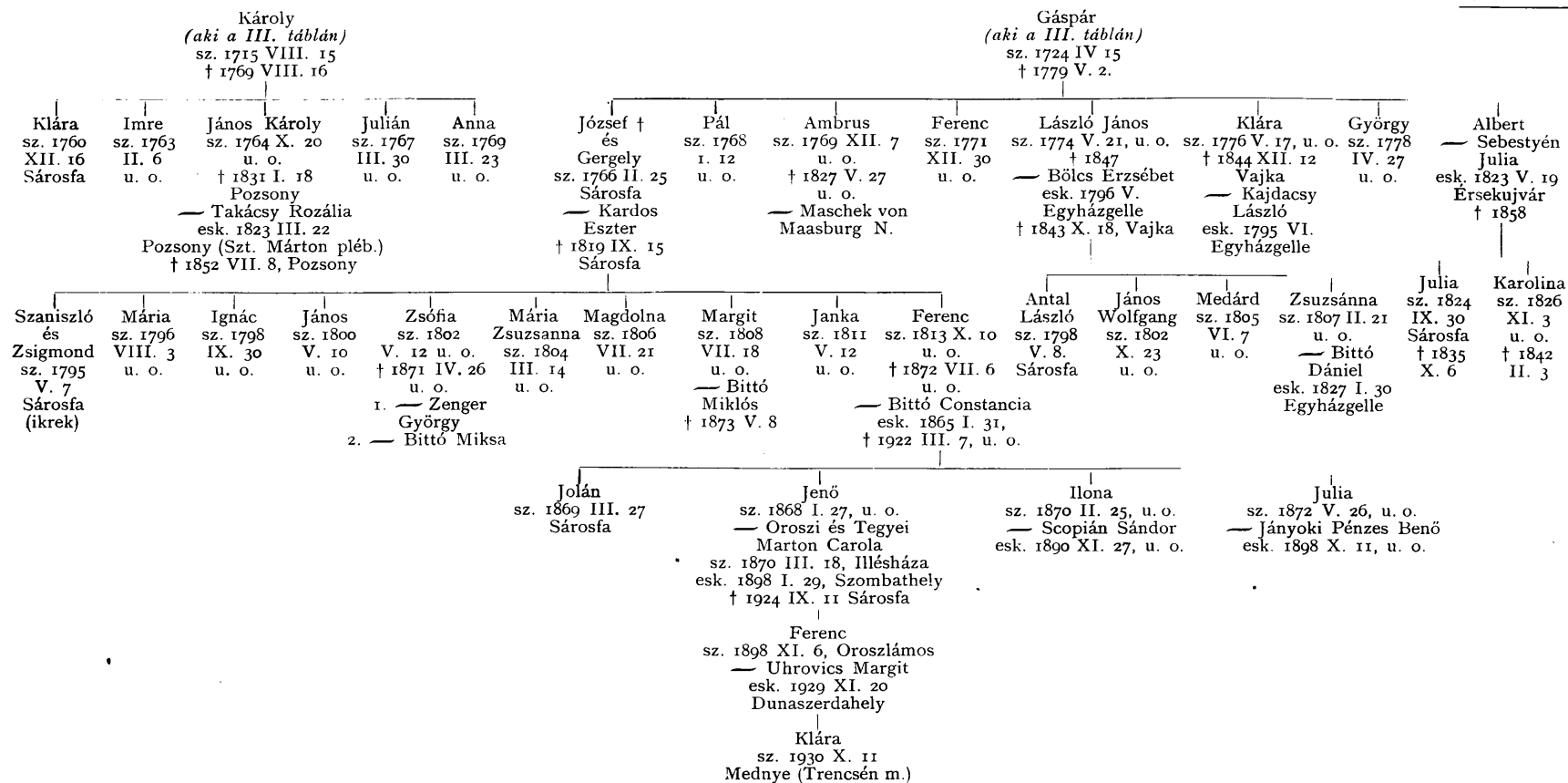
III. TÁBLA.

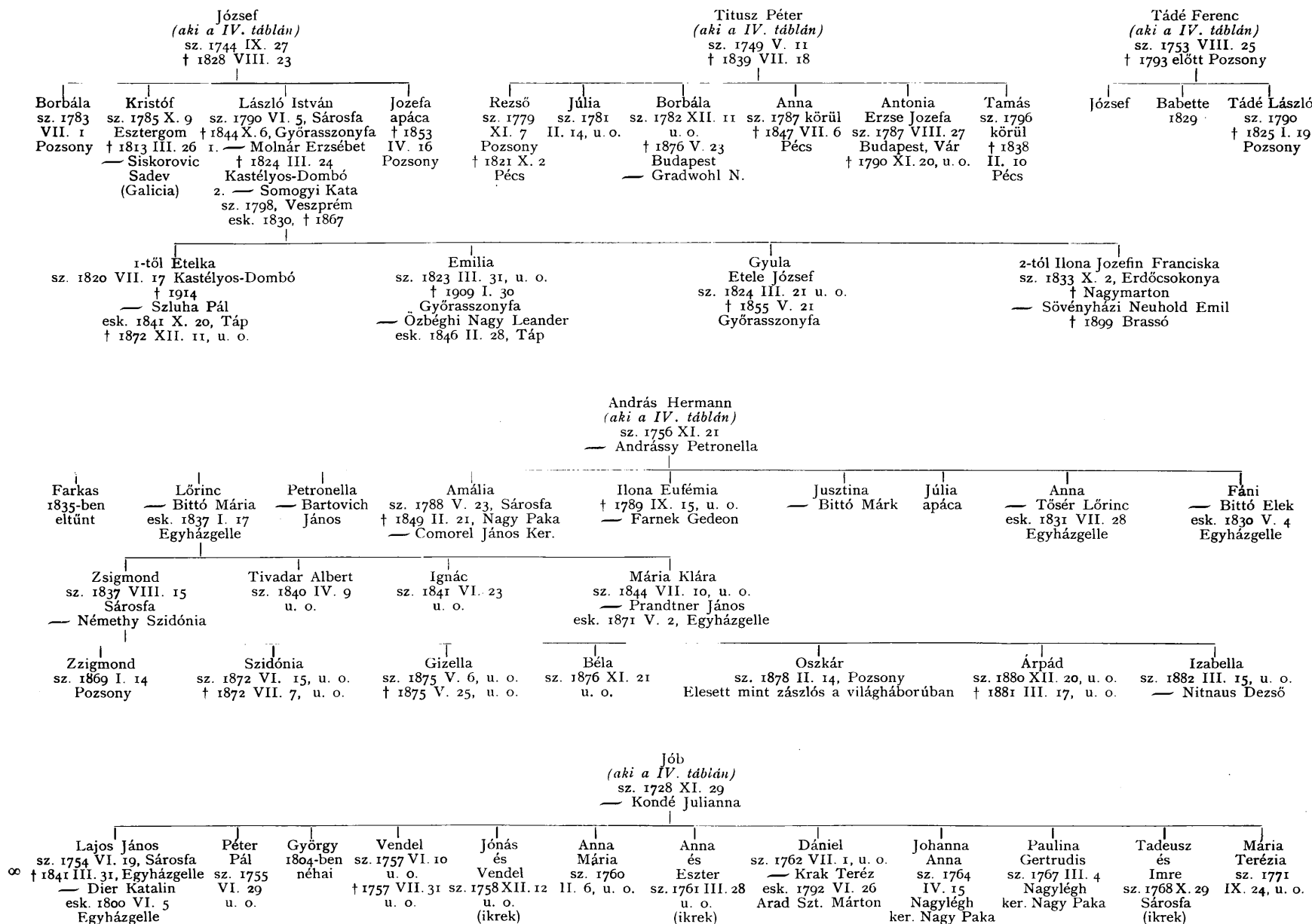

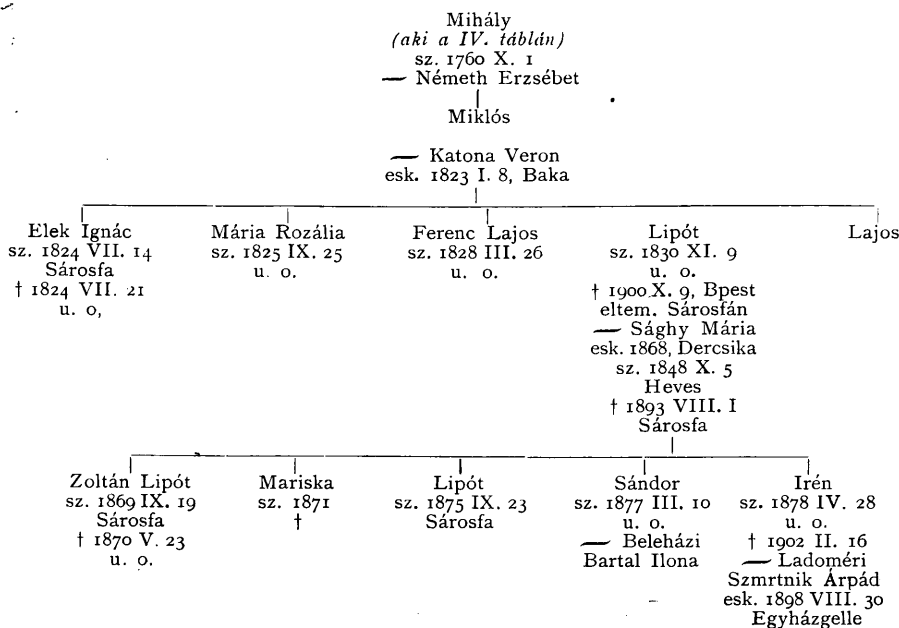
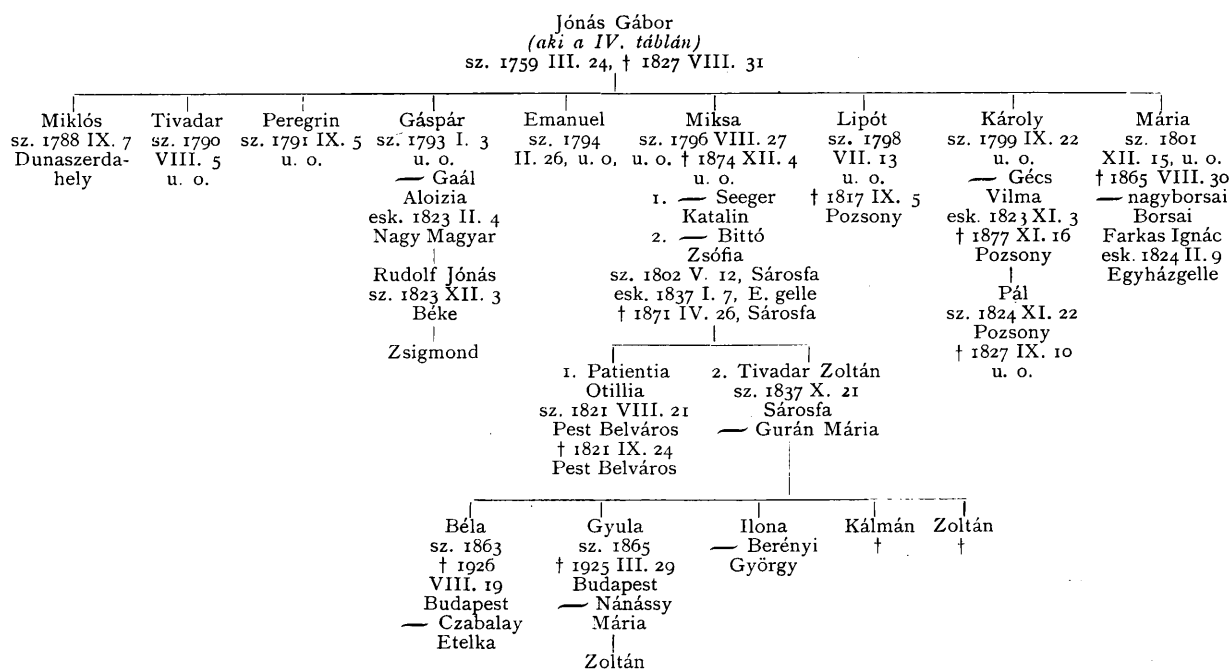
István
(aki a III. táblán)
— Bakó Zsuzsa

V. TÁBLA.

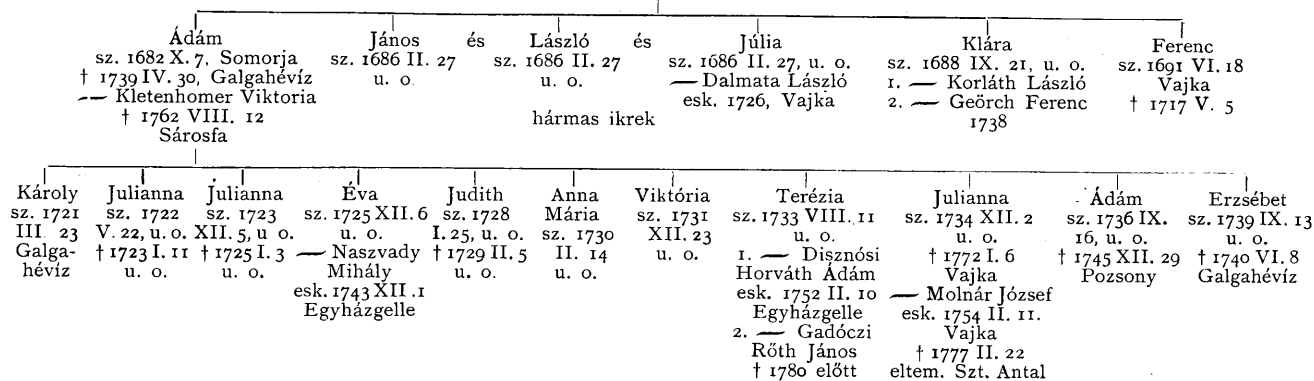

Gergely

(aki a II. táblán)

1678, 1679, 1690, 1691, 1692, 1693, 1694, 1698
— Naszvady Judith

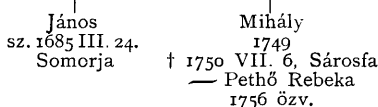
VIII. TÁBLA.

Imre

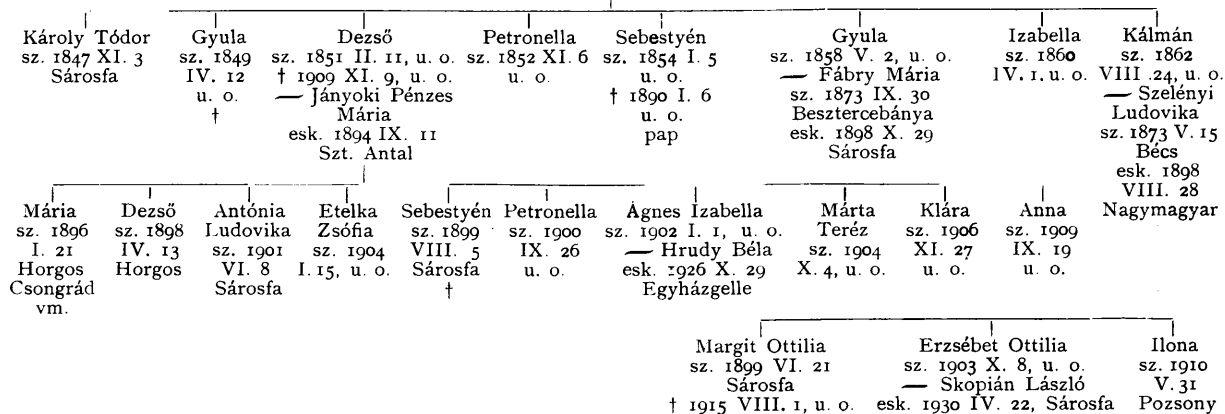
(aki a II. táblán)

1667, 1670, 1671, 1674, 1678, 1679
— Csiba Erzsébet

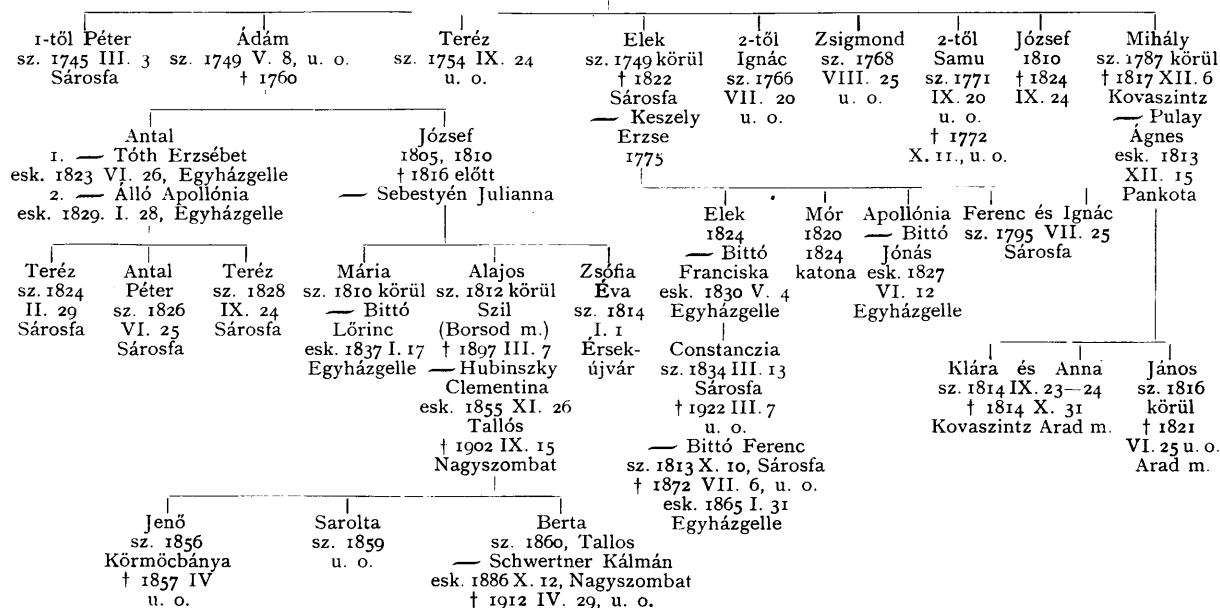

Sebestyén
(aki a VIII. táblán)
sz. 1802 IV. 23
Sárosfa
† 1888 X. 17, u. o.

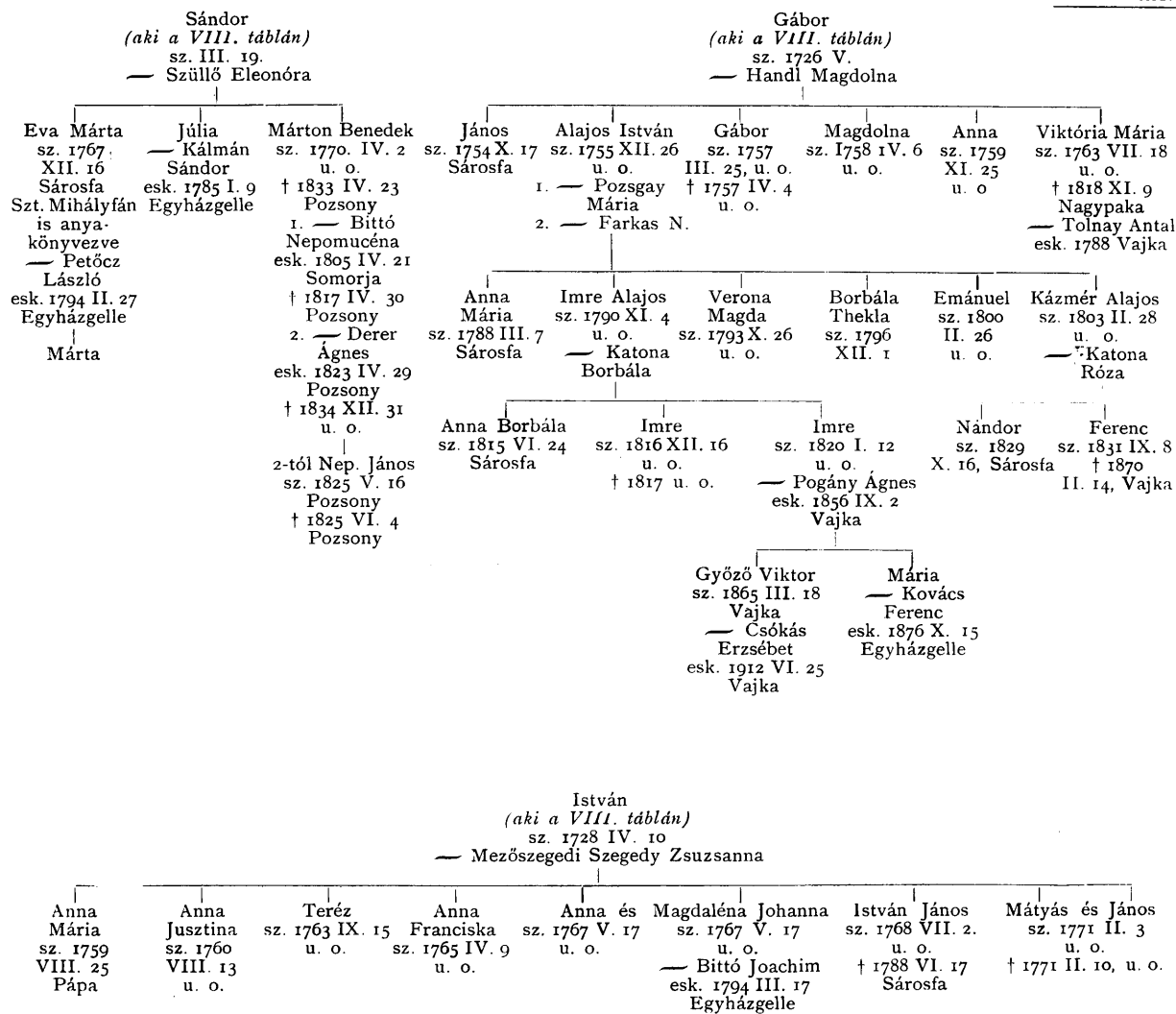
IX. TÁBLA.

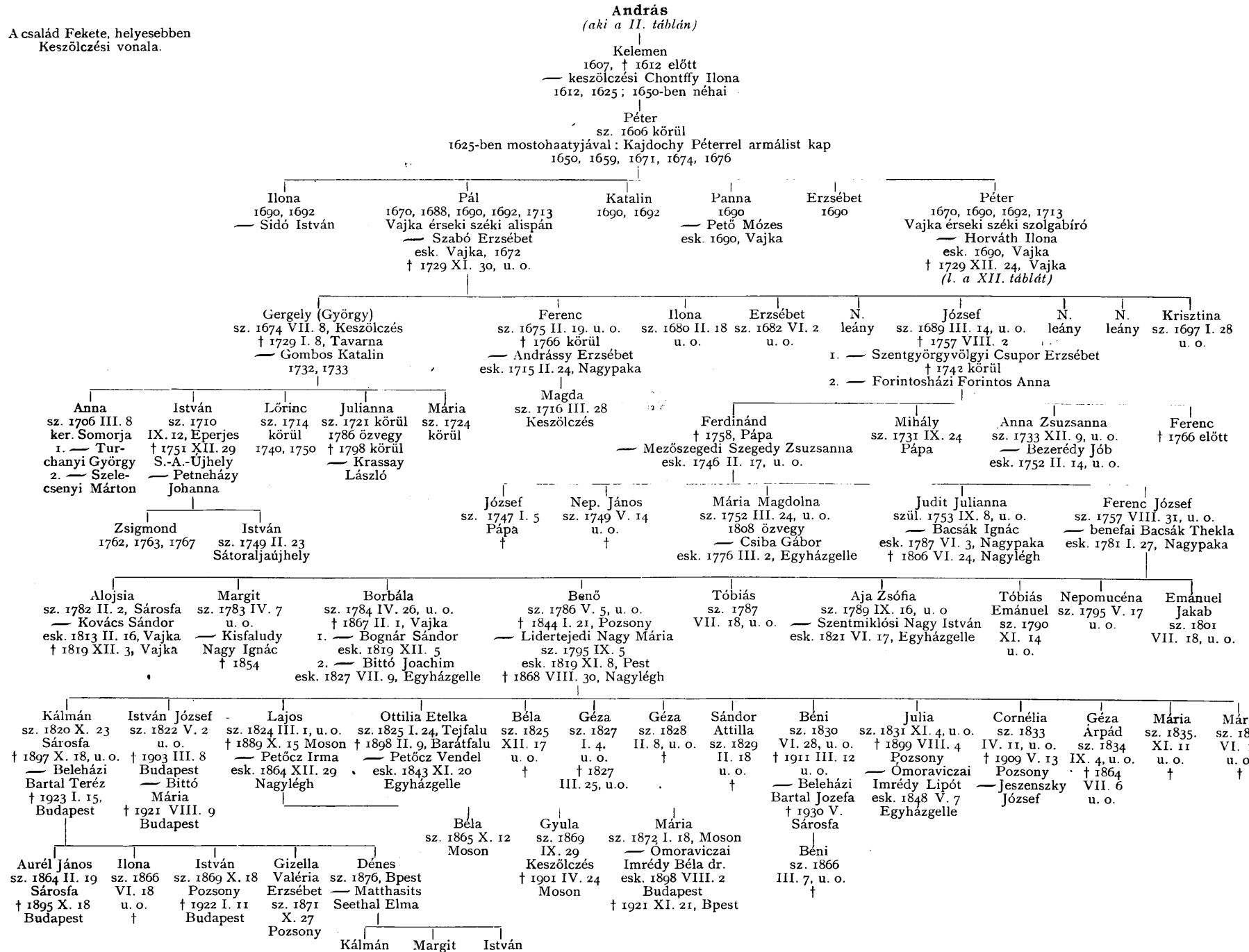
Zsigmond
(aki a VIII. táblán)
sz. 1722 II. 24
† 1810 V. 19. előtt

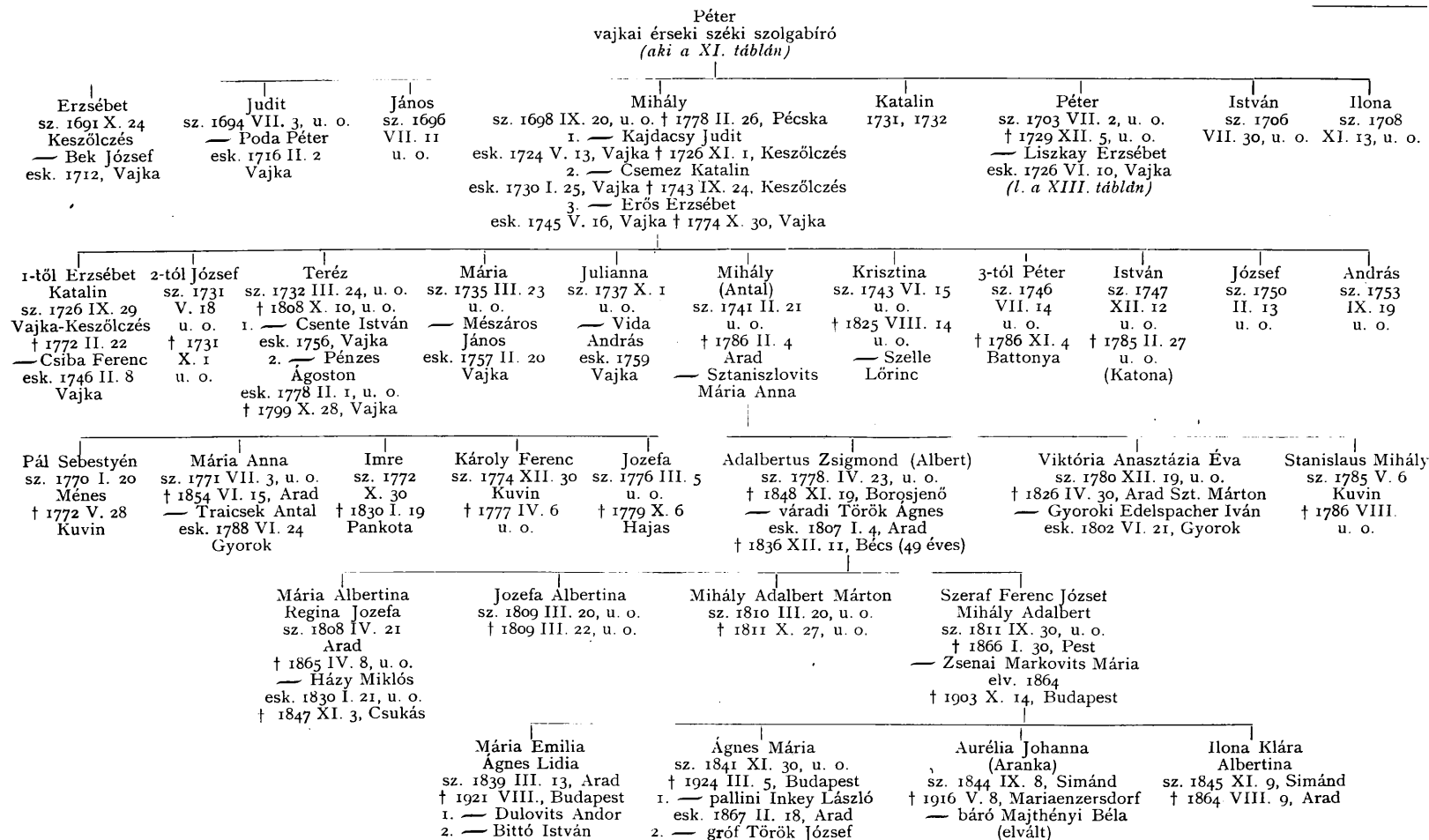
X. TÁBLA.

A család Fekete, helyesebben
Keszölczési vonala.

XII. TABLA.

Péter
(aki a XII. táblán)
sz. 1703 VII. 2
† 1729 XII. 5
— Liskay Erzsébet

Ferenc
sz. 1727 IV. 7, Keszölczés
† 1805 IV. 17, u. o.
— Csente Éva
esk. 1747 II. 13, Vajka
† 1800 XI. 6, Vajka

Mária sz. 1749 IV. 13 Doborgaz — Nagy András	József sz. 1750 körül † 1815 VII. 27, Vajka (65 éves) — Cséfalvay Teréz esk. 1775 II. 12 Egyházzelle † 1816 VIII. 30, Vajka	Katalin sz. 1751 I. 29, u. o. — Szelle Lőrinc esk. 1772, Vajka † 1807 IX. 5, u. o.	Apolló	Éva 1753 I. 19 u. o.	Teréz sz. 1754 IX. 2, u. o. † 1755 VIII. 17	Erzsébet — Jányoki Pénzes Élek esk. 1772, Vajka	Antal Ferenc Imre sz. 1757 XI. 4, u. o.	Ignác Tibor sz. 1760 IV. 15 u. o. † 1810 VII. 30 u. o. — Benefai Bacsák Mária esk. 1787 VIII. 26 Nagypaka	Ferdinánd sz. 1762 II. 17, u. o.
---	--	--	--------	----------------------------	---	--	---	---	--

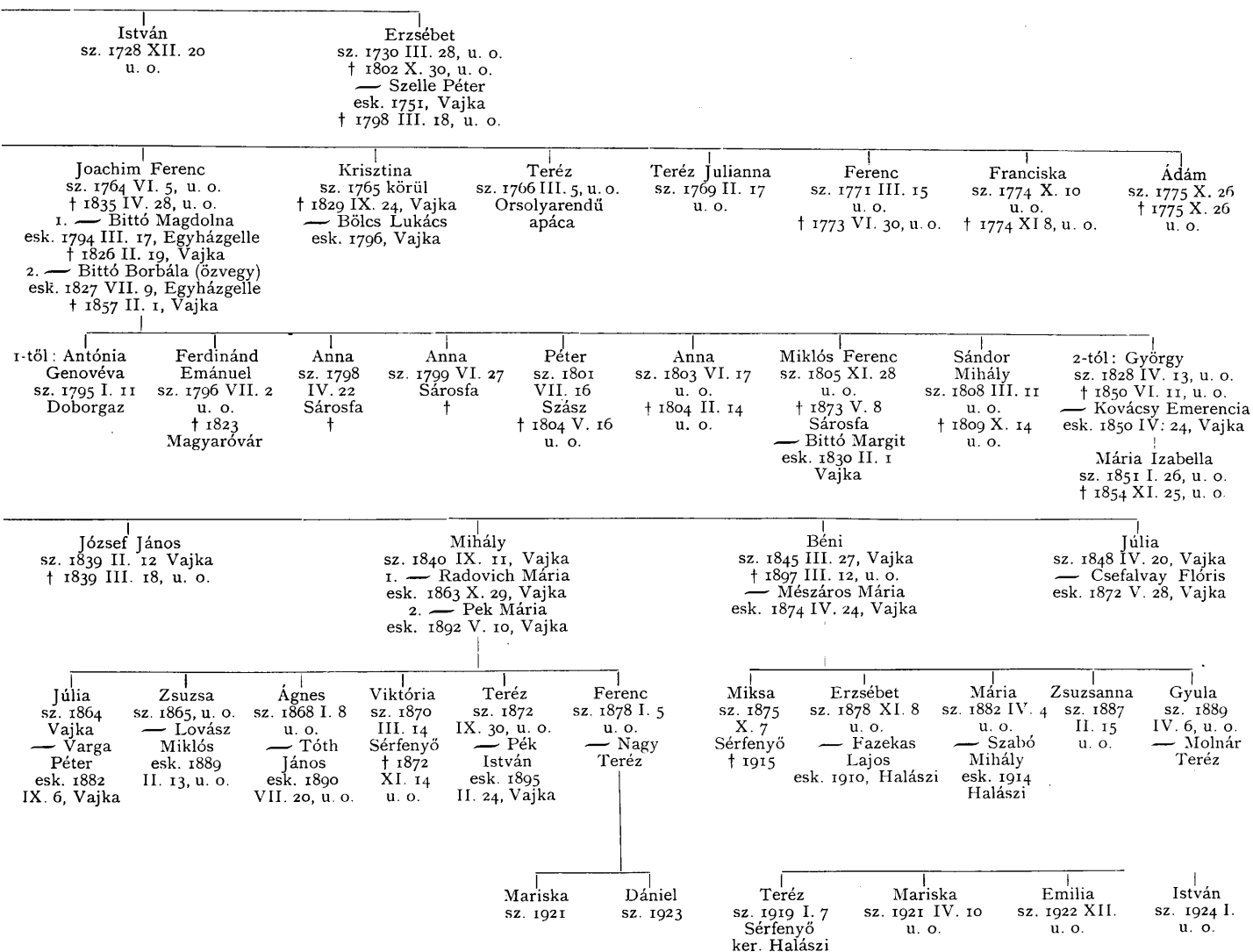
Borbála sz. 1776 I. 16 Keszölczés † 1816 XI. 30 u. o. — Alló Imre esk. 1796 X. 25 Vajka	Erzsébet Teréz sz. 1778 II. 24, u. o. † 1796 VI. 12 u. o.	Mihály sz. 1780 VIII. 27 u. o.	László sz. 1782 X. 7, u. o. † 1815 II. 10, u. o. katona	Krisztina sz. 1789 VI. 14, u. o. † 1829 IX. 24 1. — Vércse Mihály esk. 1810 II. 27, Vajka (Nagymagyarón) 2. — Kalmár Jónás esk. 1824, Vajka	Gáspár sz. 1790 XI. 16 u. o. † 1813 XI. 16 u. o.	Teréz sz. 1791 XII. 9 u. o. † 1792 VI. 29 u. o.	Ferenc sz. 1793 VIII. 29 u. o. † 1796 I. 28 u. o.	Apollónia sz. 1798 VI. 19 u. o. — Végh Ignác esk. 1820 II. 9 Vajka (Nyéken)	József Dániel sz. 1801 VII. 21 u. o. † 1864 IV. 18 Vajka — Bittó Zsuzsanna esk. 1827 I. 30 Egyházzelle
--	---	---	--	--	--	---	---	--	--

Erzsébet sz. 1828 III. 21 Sárosfa	Miksa sz. 1830 II. 23, Keszölczés — Takács Katalin esk. 1857 XI. 18, Vajka	Zsófia sz. 1833 II. 27, u. o. — Nagy György esk. 1857 II. 3, Vajka	Károly sz. 1834 V. 17 u. o. † 1834 VI. 18 u. o.	Ferenc sz. 1835 XII. 2 u. o. † 1835 XII. 2 u. o.	János sz. 1837 II. 3, Sárosfa † 1889 V. 25, Vajka 1. — Kajdacsy Júlia esk. 1867 II. 5, Vajka 2. — Pejdl Ilona esk. 1879 I. 13, Egyházzelle
---	---	---	---	--	--

Mária sz. 1858 I. 23 Keszölczés † 1858 II. 21 u. o.	Etelka sz. 1858 XII. 14 u. o.	Mária sz. 1860 X. 1 u. o.	Lajos sz. 1862 XII. 16 u. o. † 1864 VI. 8 u. o.	Miksa sz. 1865 X. 21 u. o.	József sz. 1868 II. 7 u. o. 1. — Hegedüs Zsófia sz. 1867, Callóköz- Nyék esk. 1890, Várkony 2. — N.	Béni sz. 1871 I. 16 Sárosfa	Miksa sz. 1872 V. 29 Sárosfa	1-től: István sz. 1869 VIII. 13 Vajka † 1873 IX. 3 Vajka	Erzsébet sz. 1871 XI. 7 Sérfenyő † 1871 XII. 29 u. o.	János sz. 1873 VII. u. o. † 1873 IX. 2 Sérfenyő	Anna	Lajos sz. 1875 VIII. 7 u. o. Elesett 1917-ben a világ- háborúban	2-től: Mária sz. 1880 III. 27 Sérfenyő	Teréz sz. 1886 IX. 7 u. o.
---	--	------------------------------------	---	-------------------------------------	--	--------------------------------------	---------------------------------------	---	---	---	------	---	--	-------------------------------------

Ferenc sz. 1890 Csallóköz-Nyék	József sz. 1892 Bőös	Kálmán sz. 1895 Kismagyar	Irén sz. 1897 u. o.	Jolán sz. 1899 Csúny	Jenő sz. 1903 u. o.	László sz. 1905 u. o.	János sz. 1908 Pudmeric	Ilona sz. 1913 Nagyvázsony
--------------------------------------	----------------------------	---------------------------------	---------------------------	----------------------------	---------------------------	-----------------------------	-------------------------------	----------------------------------

XIII. TÁBLA.

A GRASSALKOVICH-OK.

Immár 160 éve annak, hogy a besnyői kegytemplom kriptájának lakója, gróf Grassalkovich Antal, a nagy vagyonszerző, a kiváló nemzetgazdász, a gödöllői kastély építője, a hazai barokk nagy mecénása, Mária Terézia gáláns vendéglátó gazdája meghalt — s méltó életrajza ma is hiányzik.

Romantikus pályafutása már régebben foglalkoztatta az írókat, méltatták mint nemzetgazdászt és műpártolót, s főleg gödöllői és besnyői alkotásai kapcsán tárgyalták működését,¹ de leszármazási és életrajzi adatai hiteles források híján általában helyesbítésre szorulnak. Egykori családi levéltárunk adatai alapján kísérlem megrajzolni a rövidéletű, nagynevű család vázlatos történetét.

I.

A Grassalkovich-ösök.

Rudolt király Prágában, 1584 szeptember 20-án *Graschiakowith* Gergely és testvérei (Miklós és Péter), fia (szintén Péter) és unokatestvére, *Mihály* részére — akik nemes szülők leszármazottai és előbb is a nemesi szabadságot élvezték — megújított címerlevelet adományoz.²

Valószínűleg a XVI. századi nagy horvát népvándorlás³ sodorta őket is ismeretlen szülőföldjükről hazánk nyugati részére, Sopron megyébe, ahol 1605-ben a megyei közgyűlés az armalist ki is hirdette — a címerszerző Mihály fiai, *Mátyás*, *István* és *János* kértére.⁴ Itt telepedett meg *Mátyás deák*, — ki már *Graschakovith*nak írja ma-

gát — feleségül vévén Ságghi Kurdács Bálint és Bátorkeszi Bodor Fruzsina leányát, Orsolyát. Feleségének nagyatyja, Kurdács Kelemen, 1564-ben nyert királyi adományt Kis-Sághra (Sopron) s emellett birtokos volt Muzsajon is felesége, Anna, Musay Bálint leánya révén, továbbá Röjtökön és Micskén.¹ Az ifjú pár is előbb Muzsajon, majd Röjtökön lakott s Orsolya élete végéig megkapta atyjától a röjtöki részt (1612), testvérével, Menyhárttal pedig Ságghon és Micskén is megosztott. Amint azonban özvegy (1628) lett két árvájával, Ferencel és *Istvánnal*, előbb zálogba adja a micskei, muzsaji földjeit, majd később el is adja, szintúgy a völcséji két jobbágytelkét. Anyja halála után (1649) az ifjabb fiú, *István*, a röjtöki házat is elzálogosítja (1649) s *Trencsén megyébe* költözik, ahol ifj. Raymannus Pál és Rácsay Dorottya leányát, Erzsébetet veszi nőül, aki anyja halála után a beckói apai házat kapta (1658). Itt Istvánt már *Horváth aliter Grasalkovics*-nak hívták. Halála után (1680) özvegye id. Névedy Pálhoz ment férjhez, de két év múlva gyermekei: Pál, *János*, Farkas és ifj. István pert indítottak (1682), hogy néhai anyjuk őket megrovidította. A testvérek közül már nem élt Pál, amikor Sobieski bécsi diadalmas harca idején öccse, ifj. István a trencsénmegyei Thököly-párti felkelő hadak csacai táborában (1683 okt. 21.) van,² ahol a Sobieski bécsi expedíciójától elkésett és Magyarországra tartó litvánokat várták. István később a francia háborúban esett el. Farkasnak két fia lett; Sándor, aki, mint az Alt-Dessewffy-ezred alezredese, 1738-ban Grockánál, a törökök ellen vívott harcban halt el, és öccse, István, aki 1745-ben a jász-kun-ezredben, majd (1746-ban) pedig a Festetich-ezredben volt alezredes. Mint a Splényi-huszárok ezredese fejezte be nőtlen életét 1753-ban.³

A Raymannus-rokonság és a beckói élet a testvérek közül főleg *Jánost* hozta közelebbi össze-

¹ *Odrobenyák* (Odray) Nep. János: Gödöllő hajdan és most. 1875. — *Ripka* Ferenc: Gödöllő, 1898. — P. *Bartal* Ince: Máriabesnyő története. Esztergom, 1929. — *Herzog* József: A magyar kincstár háborús hitel-műveletei Grassalkovich kamaraelnöksége idején. Századok, 1924. évf., 433—461. ll. — *Kapossy* János: A magyar királyi udvari kamara építészeti Mária Terézia és II. József korában. U. ott, 585—613. ll., s ugyanattól a szerzőtől: A Grassalkovich-ok, mint művészetpártolók. Napkelet, IV. k. (1924), 304—309. ll.

² Hédervár; Grassalkovich-levéltár. — *Diplomata et decreta*. Fasc. I, Nr. 6. — A *Liber regius*-ban nincs meg.

³ Szekfü Gyula: Magyar történet. V. k., 82—83. ll.

⁴ Lásd az armalison. — A napi dátum elmosódott.

¹ U. ott. Extraordinaria. Fasc. 2., Nr. 46 és 48.

² A Pongrácz-család bashalmi levéltárában. 32 cs., 146. sz.

³ Extraordinaria. Fasc. 2, Nr. 76 és *Diplomata*, Nr. 34, 35, 42, 43. — Hédervár.

köttetésbe a beckói közbirtokosság jelentős tagjaival, az óvári Pongráczokkal és a velük rokon id. Labsánszky Jánossal. Pongrácz Katalin férje, Raymannus Mátyás 1683-ban Thököly Imre fejedelem fiskusa volt,¹ unokatestvérei pedig a rakoncátlan Pongrácz Gáspár és János (id. Ferenc fiai) 1683. október 28-án mintegy 30 lovassal felverték a teplicei mezőn a Trencsén megyébe bevonuló Sapieha Kázmér litván herceg szekereit és egyéb erőszakosságokat is elkövettek. A károsult ákosházi Sárkány János panasa szerint köztük volt *Krazalkovich* (így) János is.² A késlekedő Sapieha franciabarát érzelmei miatt nem vett részt királya, Sobieski János bécsi harcaiban — s talán ez a körülmény is közrejátszhatott, hogy a litván herceg sérelme miatt a büntetés csak a főbűnös két Pongrácz-fiút sújtotta.³

A következő év elején (1684 jan. 26.) a beckói vár és uradalom jószágigazgatója id. Pongrácz Ferenc, jószágfelügyelője pedig Raymannus Imre lett. Főjószágkormányzóvá a nádort választották meg, aki el is fogadta.⁴ Ez év tavaszától kezdve már *Grassalkovicz János* is résztvesz a nagykiterjedésű beckói javak igazgatásában⁵ s később id. Pongrácz Ferenc jószágigazgató sógora, id. Labsánszky János, mint a kiskorú Luzsinszky Sándor és Anna gyámja, a két árva beckói javainak tisztartójává tette *Grassalkoviczot*. Amikor azonban Luzsinszky Anna férjhezment Mednyánszky Jánoshoz, a háromévi birtokkezelés jövedelmeinek elszámolása miatt már majdnem perbefogta tisztartóját, *Grassalkovicz Jánost*, de Labsánszky közvetítésével megbékéltek és kölcsönösen lemondtak követeléseikről.⁶

Grassalkovicz János így vált meg Beczkótól s neje birtokára, Űrménybe (Nyitra m.) húzódott. Itt hozta világra 1694 március 6-án felesége, Egresdy (János és Tuchinszky Judit leánya) Zsuzsanna fiát, Antalt.⁷

*

¹ Bashalmi levéltár. 32. cs., 132. sz. és 34. cs., 148. sz.

² Bashalmi lvtár, 32. cs., 161a. sz.

³ Lásd Závodszy Levente: Sobieski litvánjai a kuruc Trencsén megyében. Hadtört. Közl., 1915.

⁴ U. ott, 33. cs. 6. és 23. sz.

⁵ U. ott, 33. cs., 30. 52. 62. sz.

⁶ Beckó, 1693. febr. 28. — Hédervári-levéltár. — Extraordinaria. Fasc. 2, Nr. 82.

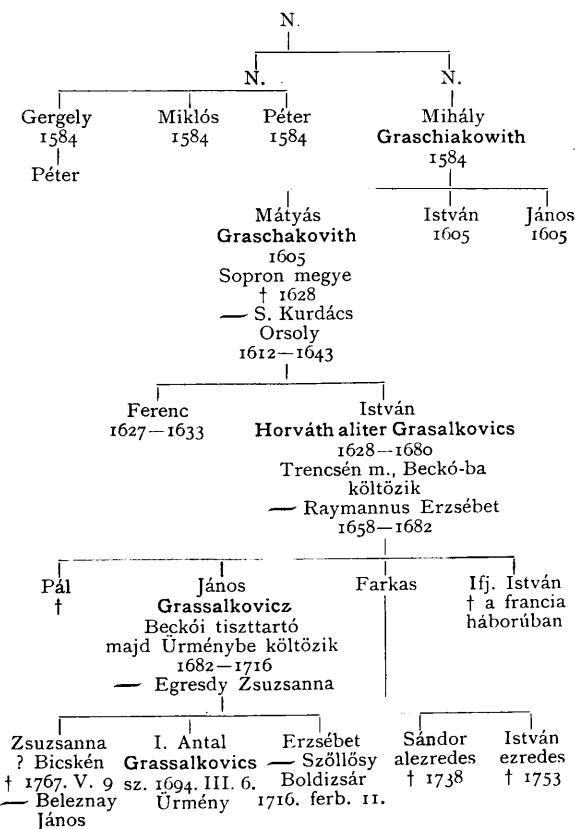
⁷ Egresdy Zsófia és Borbála tiltakoznak az ellen, hogy *Grassalkovicz János* űrményi és iváncjai javaikat elidegenítse. — Extr. Fasc. 24. Nr. 774. — Grass. János

II.

Grassalkovich I. Antal III. Károly idejében.

Száztíz év telt el a nemeslevél megújítása óta Antal születéséig s a család csak nem tudott gyökeret verni. A magyar történelem küzdelmes százada volt ez az idő, s megérezték a *Grassalkovich-ok* is. Nemhogy gyarapodtak volna, hanem elúsztak a sopronmegyei jobbágytelkek és lakóházak s idegenben kellett szolgálatot vállalniok.

majd Bottyán Jánossal került összeköttetésbe, aki őt örökbe fogadta és halála (1709) után Bátorkeszire és Kisújfalura mint örökös jogot formált. Orsz. Levéltár. Tábl. Oszt. XV. 88., 325., 790. (Daróczy Zoltán szíves közléséből.) I. Antal nővére, Erzsébet, akinek 1716. febr. 11-én Űrményben 100 aranyat köt le hitbérül Szöllősy Boldizsár. — Még ebben az évben elhal atyja, János, kit a démendi (Hont m.) kriptában temettetett el. Extr. Fasc. 1, Nr. 5. — Hédervári-levéltár. Extraordinaria. Fasc. 2., Nr. 47. — Lásd még ugyanott a család leszármazására vonatkozó okleveleket. Fasc. 2, Nr. 48—96. — Odobenyák s utána Bartal is Antal születését tévesen 1693-ra teszik. (O. I.-B., 12. l. «ex Nobilibus, attamen tenium facultatum Parentibus.») — Talán másik nővére lehetett Zsuzsanna, Beleznay János tábornok felesége (?).

Az anyagi javakkal ily gyengén megáldott kurialis nemes édeskeveset adhatott fiának támogatására, amikor az a nyitrai kegyesrendi atyák¹ vagy a nagyszombati jezsuiták gimnáziumába járt.² A maga erejére, szívós akaratára volt szüksége Antalnak, hogy gimnáziumi tanulmányait éppen a szatmári béke évében elvégezhesse. Középiskolai tanulmányai után az ekkor egyetlen hazai egyetemre, a nagyszombatira nem iratkozott be. De nem tanulhatott jogot sem Pécsen, sem Pozsonyban, — mint életírói említik — mert ekkor még egyik helyt sem volt jogakadémia, s így pécsi, illetve pozsonyi koldusdiákoskodása a mondák körébe tartozik.

A jogi ismeretek megszerzése végett Dubniczky András kir. személynöki ítélőmester és tanácsos mellett tollnokoskodott, majd a királyi ítélőtáblánál volt jegyző, míg (1715 nov. 22-én) 21 éves korában a királyi személynök előtt az *ügyvédi* (causarum fori utriusque per regnum Hungariae advocatus) *esküt* le nem tette.³ A következő év őszén (nov. 13.) Nyitra vármegye az ifjú ügyvédet saját kérésére a birtokos nemesek közé veszi fel, holott atyja után csak kurialista volt.⁴ Még ez év döntő befolyást gyakorolt az egy éves ügyvéd jövő életére. A magyar királyi udvari kamara ugyanis a *budai kerület kamarai ügyvédjévé* nevezte ki, évi 300 frt fizetéssel.⁵ (1716 nov. 24.)

A fiatal Grassalkovich már ekkor nyíltan hirdette erős katolikus meggyőződését, ami nem maradt visszhang nélkül. Gr. Althan Mihály Frigyes presbiter-kardinalis, váci püspök 1720 január 5-én a *püspökség ügyvédjévé* és jogigazgatójává nevezte ki évi 200 frt fizetéssel.⁶

¹ «In Ecclesia P. P. Piaristarum Nitriensium in memoriam studiorum meorum olim ibidem habitorem ara major per me erecta anno 1742 constitit fl. 6000. — Lásd Codicillus testamenti. Extr. Fasc. I, Nr. 15.

² A nyitrai Catalogus studiosorum szerint 1705—6. évben principista (1706—7-ben Nagyszombatban grammatista), 1707—8-ban újra Nyitrán jár. Majd egy évet mulaszt s azután 1709—10-ben Nyitrán poéta és 1710—11-ben rhetor. — Dr. Friedreich Endre szíves közleményéből és a Nomenclator gimnasiographusból. — Kézirat: Egyetemi levéltár, A) b) 122. jelzet alatt.

³ Hédervári levéltár. Dipl. Fasc. I, Nr. 8.

⁴ U. ott, Extraordinaria Fasc. I, Nr. 12.

⁵ U. ott, Dipl. Fasc. I, Nr. 10.

⁶ U. ott, Dipl. Fasc. I, Nr. 14 és 15.

De nemcsak az egyháznagyok, hanem feletesei is csakhamar felismerték kiváló tehetségeit. Még ugyanazon év tavaszán (1720 május 16.) III. Károly király kiváló tulajdonságai, főként pedig a hazai törvényekben való rendkívüli ismeretei miatt a 26 éves Grassalkovichot *királyi jogügyigazgatóvá* (causarum regalium director) nevezte ki évi 600 frt fizetéssel. Hogy pedig annál inkább serkentse, a kincstári ügyekből (fiskalitásokból) 10,000 frtig terjedő összeg után 3 % részesedést biztosított neki, a nagyobb értékűekből pedig munkájának érdeme szerint.¹

S hogy kamaraelnökének, Langh Ádámnak leánya, Erzsébet (férje, Bajtay István pestmegyei alispán halálával) három gyermekkel megözvegyült, a gyászév eltelte után (1722 jún. 2-án) feleségül vette. Az árváknak gondos nevelőapjuk lett, Bajtay Teréziát br. Sándor Mihályhoz, Erzsébetet rokonához, Barinyay Lászlóhoz adta nőül, míg mostohafia, Bajtay József, piarista lett, a rendben Antal nevet vett fel s később az erdélyi püspökségre emelkedett.²

Négyévi jogügyigazgatói kiváló működése arra indította királyát, hogy (1724 márc 28-án) *kamarai tanácsossá* nevezze ki.³

Az egymást követő királyi kegy beszédesen elárulja, hogy uralkodója meg volt elégedve működésével, bízott benne. Bizalmas utasítást kap már a következő évben (1725), hogy mint jogügyigazgató a birtokpereknél úgy járjon el, hogy a kincstár ne károsodjék.⁴ Úgy látszik, hogy működése nemcsak a kártól óvta meg a kincstárt, hanem még hasznára is lehetett, mert két év múlva (1727) már a hírhedt neoacquistica commissio pereit ő intézte.

A török uralom után a felszabadult területek zavaros birtokviszonyainak rendezése, másrészt a felszabadítási költség megállapítása kapcsán gyűlölt volt a bizottság működése. Népszerűtlen hivatalában a felsőbb utasítás⁵ irányította működését. Alattvalói hűsége, ernyedetlen munká-

¹ U. ott, Dipl. Fasc. I, Nr. 16.

² Grassalkovich Antal végrendelete. U. ott, Dipl. Fasc. I, Nr. 14.

³ Az esküt Bécsben ápr. 8-án tette le gr. Erdődy László Ádám nyitrai püspök és Wanyeczky Elias jelenlétében. — U. ott, Dipl. Fasc. I, Nr. 18 és 19.

⁴ U. ott, Extraordinaria. Fasc. 13, Nr. 525.

⁵ U. ott, Extraordinaria. Fasc. 13, Nr. 514.

bírása, nagy jogtudása a kényes természetű ügyekben is eligazította. S hogy felesége hétévi gyermektelen házasságuk után elhalálozott (1729 okt. 7.), még inkább királya szolgálatának szentelte életét. Amikor pedig br. Száraz György személynöknek udvari tanácsossá történt kinevezése kapcsán az egyik személynöki állás megüresedett, III. Károly méltányolván Grassalkovich Antalnak, mint jogügyigazgatónak, a koronajavak fiskálisának és kamarai tanácsosnak immár 12 évi kiváló szolgálatát, érdemeiért (1731 okt. 18-án) *37 éves korában királyi személynökké* nevezte ki.¹

Még ez évben, Károly király óhajára, özvegyi állapotát is megváltoztatta és (dec. 31-én) feleségül vette br. *Klobusiczky* [András fia, Ferenc egykori perszonális fia] *István* és Kapy Klára leányát, Krisztinát. Már eddigi hivatalos működése jelentékeny anyagi javakhoz juttatta. Birtokszerzései eleinte alkalmoszerűek. Eredetileg szülőföldje felé húzódik és Esztergom (1721, Csolnok), Bars (1723, Endréd) és Hont (1724, Déménd) megyében szerez javakat, de csakhamar mindinkább előtérbe kerül Pest megye. Még jogügyigazgató korában megszerzi Horváth Mihálytól Zsidót, majd (1723-ban) gr. Stahrenbergnek gödöllői zálogos részét 6812 frtért, Dellmon Ferdinándtól pedig Isaszeghen, Nyáregyházán és Szent György-pusztában levő birtokait. Amióta a neoacquistica commissio ügyeit intézte (1728), vásárolta Ecsert (Svajdler Antaltól 1700 frtért), majd (1729-ben) a nagyváradai káptalantól 10,000 frtért Kerepest. Ugyanekkor Pereget, Imrefa, Szentkirály, Aporka és Bial pusztákat elcseréli a Wattay-akkal, akikről *Csömört* kapja Szentmihály, Gubacs, Szentlőrinc, Péteri és Soroksár pusztákkal (10,000 frtra értékelve), melyhez 1600 frtért Gubacs-szigetet veszi. Ez a birtokcsere világosan elárulja a különben is helyes gazdasági törekvését, hogy a távolabbi birtokai helyett közelebbieket szerez s így jobban összpontosítja. 1730-ban *jogügyigazgatói járandósága* (percentje) *fejében 4120 frt értékben kapja* III. Károlytól Kerekegyházat (1700), Szent Dénes (900 frt) és Kakucs (1520 frt) pusztákkal, a következő évben (1731) pedig megvásárolja a csíktarcsai Liptay-részt (2700 forinton Brunner Györgytől), a Bosnyák-örökösöktől Kartal-pusztá

háromnegyedét,² Lónyay Ferenctől és feleségétől, Girincsy Borbálától pedig (1900 frt) Vecsést.³ Jelentékeny eredmény a 41,332 frtot kitevő összeg, akár ha az ötévi ügyvédi, 12 évi jogügyigazgatói, avagy a négy- vagy ötévi neoacquistica commissioi működését is vesszük tekintetbe, mert a 16 esztendő évi átlagszerzése 2500 frtnál többet tesz ki. Hogy jogügyigazgatói percentes részesedése mily összegre rúgott, nehéz eldönteni, de igen jelentékenynek kellett lennie, mint az 1730-i királyi adomány is mutatta, amely 4120 frtnyi háromszázalékos járandóságának felelt meg.

Anyagi helyzete második házassága révén még jobban megerősödött, mivel a gazdag Kapy Klára leánya volt Klobusiczky Krisztina, aki négy évvel később (1735-ben) a családi osztozkodás kapcsán 30,000 rhénes forintot kapott.³ Hétévi házasságukból hat gyermekük született:

1. Franciska (sz. 1732 nov. 10., gr. Draskovich Jánosné, † 1758 máj. 21.);
2. Antal (sz. 1734 aug. 24.), a későbbi herceg;
3. Klára (sz. 1735 aug. 18., gr. Eszterházy Gáborné);
4. Anna Mária (sz. 1736 szept. 17., gr. Haller Gáborné);
5. *Ignác* (sz. 1737 aug. 11.), aki azonban 14 hónapos korában elhalt († 1738 okt. 6.) és
6. Terézia Ilona (sz. 1738 aug. 13., gr. Forgách Jánosné), kinek születése után 17-ed napra gyermekágyi lázban elhalt ifjú felesége (1738 augusztus 30-án). Halála után gyermekei iránti szeretetből 13 évig nem nősült meg.

Már királyi személynöki állásánál fogva az ország főrendei sorába számították, de teljessé tette bárósítása. III. Károly Laxenburgban 1732 május 26-án kelt diplomájában érdekesen indokolja meg elhatározását. Szerinte jutalomra méltók a kiváló ősök jeles utódai, de még inkább az, aki saját erejével küzd fel magát. Hogy azonban

¹ 1743-tól Sötér Imre $\frac{1}{4}$ -ét is megvette. Az egész 3200 frt volt.

² Grassalkovich Antal Szerzeményei. U. ott. Extraordinaria. Fasc. 1, Nr. 11. — Életrajzirói a birtokszerzésnél tévedésben vannak. Amikor Grassalkovich szerzeményeihez királyi hozzájárulást szerez vagy, hogy erősebb legyen a joga, — később reá donatiót is kér — királyi adománynak veszik. — Bartal, 10. l.

³ Testvérének, a nőtlen br. Klobusiczky Imre alvezredes halála után még 4312 frtot. — U. ott. Dipl. Fasc. 1, Nr. 14.

¹ A pesti kir. táblán 1731. nov. 21-én hirdették ki. — U. ott, Dipl. Fasc. 1, Nr. 20.

Grassalkovich se álljon oly őstelen árva egyedüliségben, ősoket is sorol fel a diploma, — ismerte ket — amelyeket az 1584-i megújított címerlevél említ, kiemelvén már korábbi nemes voltukat, továbbá István nagybátyját, aki a francia háborúban esett el, majd merész ugrással *Zethéni Ferenc* gróf, országbíró 1405-i perhalasztó levelében szereplő *Krisakovi* Balázs fia Andrásra, mint őstre hivatkozik, aki akkor *Undi* Pongrácz és István ellen pereskedett. Ezen az alapon egyes genealógusok a Grassalkovich-családot a Zsigmond-korabeli Krisakov Gergellyel is igyekeztek kapcsolatba hozni, aki 1405-ben Temesben és Zala megyében volt birtokos s az 1410-i velencei hadjáratban Zsigmondot hathatósan támogatta.¹

Ahány adat, annyi tévedés. A családi levéltár őrzi ezt a perhalasztó iratot, amely e fiktív le származás alapjául szolgált. E szerint *Zécheni Frank* — nem pedig *Zethéni Ferenc* gróf — országbíró (Jakab apostol nyolcadáról Szent Mihály napjának nyolcadára) elhalasztja azt a pert, amelyet *Kysuarkon-i* (Kisvárkonyi és nem *Krisakovi*) Balázs fia, András indított *Wra-i* (Urai és nem *Undi*) [János fia] *Pongrácz* és (Fábián fia) *István* ellen.² Ezek után nem tudja az ember, hogy Grassalkovich őskereső hiúságát vagy a tanácsadó genealógusa servilizmusát, avagy a kancellária felületességét hibáztassa, hogy ily valótlan adat került a diplomába. Egyébként is Grassalkovichnek nem volt szüksége az ősök támogatására, s III. Károly is főleg előző érdemes szolgálataiért és tapasztalt hívségeért adományozza neki és mindkétneembeli utódainak a báróságot és a Gyarakai előnevet, hogy utódai is serkenjenek az ő szolgálatai követésére. Címerében pedig — mely négyelt pajzs — a maga ősi címerének alakjait egyesítette felesége családjának címerképével.³

Mint az ország valóságos főnemese, főúri jogai

¹ Nagy Iván s utána Odobenyák. 35. l.

² Visegrád, 1405. aug. 27. — Papíron Garai Miklós nádor pecsétjével, mivel az országbírónál nem volt saját pecsétje. — U. ott, Extraordinaria Fasc. 2, Nr. 72.

³ U. ott, Dipl. Fasc. 1, Nr. 21. — Odobenyák s utána Bartal tévesen 1731-re teszi. Mindketten tévednek a címer leírásában is, mert abban nincs hattyú, s ezért téves az a következtetés is, hogy a hattyúk a Grassalkovichok kedvelt állatai voltak. — Az I. negyedben hármaz zöld halmon oroszlán, a negyedikben pedig leopárd áll kivont karddal, Ez a Grassalkovich-családé,

kiepítésére törekszik. Már a következő évben (1733 dec. 6.) III. Károlytól kegyúri jogot nyer Kerepes, Isaszeg, Csiktarcsa, Zsidó, Csömör, Ecser, és Soroksár nevű birtokain.¹ Másrészt korábbi szívessége is megtermi gyümölcsét. Pest városa (1734 május 4-én) Grassalkovichnak öt évvel előbb tanusított áldozatkészségét viszonzni akarván, a hatvani kapun [a mai Kossuth Lajos-utca és Múzeum-körút sarkán] kívül fekvő telkeit minden polgári teher alól felmenti. A Hatvani-utcában levő házához kertül akarta ezeket használni.² Mivel pedig szomszédos birtokai a városéval érintkeztek s a határ vitás volt, békésen megegyeztek (1738 dec. 18.). Grassalkovich Rákoskeresztúrnál átad a városnak, viszont a város Gubacs és Szentlőrinc határainál enged, fizet 2000 frtot s azonkívül a hatvani-utcai házát és hatvani-kapun kívül levő kertjét felmenti a városi adózás alól.³

Anyagi gyarapodása felett érzett örömét azonban nemcsak felesége váratlan halála (1738. aug. 30.), hanem a szerencsétlen török háború is megkeserítette. Személynöksége óta mind jobban a nagy politika érdekli. Bántotta, hogy nem a hadban tapasztalt Pálffy Jánost állították a sereg élére, s a német tábornokok kudarcaira csak a szégyenletes belgrádi béke (1739.) következhetett, amely a nagy Savoyai Jenő korábbi hódításai nagy részét feláldozta. Hazafias keserűséggel írja a hírre gr. Batthyány Lajos kancellárnak Grassalkovich: «A véletlen és talán mondhatom gyalázatos békességet mely érzékenységgel vettem, csekély pennám le nem írhatja. Ez a gyümölcse nemzetünk megvettetésének». ⁴ A szo-

míg a II. és III. negyed kék mezejében felfelé fordított, kifestített arany íjj nyíllal. — a Klobusiczkyaké. — A gyarakai (Nyitra m.) előnév szülőföldjére való reminiscencia.

¹ 1734. máj. 10-én hirdették ki Pest megyében, míg a váci püspöki consistoriumban csak 1737. jan. 22-én. — U. ott, Dipl. Fasc. 1, Nr. 22.

² Az egyik telek a város falain kívül, a hatvani-kapu mellett feküdt; szélessége 20 öl, hossza 49 öl. Mellette volt másik telke, amely az előbbivel együtt frontszélességben 40 öl, 4 láb; hátul 46 öl, 3 láb, hossza pedig a királyi-út mellett egyfelől 80 öl, 3 láb, másfelől 81 öl, 2 láb.

³ III. Károly 1740. júl. 29-én megerősíti az egyességet. U. ott, Dipl. Fasc. 1, Nr. 24 és 29.

⁴ Szilágyi S.: A magyar nemzet története VIII. kötetben (Marczali Henrik), 189. lapon és Bartal, 16. l. — Mindkettő Grassalkovich és Pálffy levelezésére hivatkozik. Magyar Nemz. Múz. kézirat, Fol. Hung., 168. l.

morú esemény uralkodóját is nagyon megrendítette. S midőn egy év múlva III. Károly a fél-toronyi (Mosony m.) vadászaton erősen meghűlt, súlyos betegségétől már csak a halál váltotta meg. (1740. okt. 20.)¹

III.

Grassalkovich I. Antal Mária Terézia idejében.

Kegyes uralkodójának halála után leánya, Mária Terézia is megerősítette Grassalkovichot a királyi személynöki állásban. III. Károly idejében eltöltött közel negyedszázados hivatali működése során fényes bizonyágát adta nagy jogi tudásának, kiváló közigazdasági érzékének, vallásosságának és királyhűségének, személynöki tiszte pedig módot adott neki, hogy a nagy politikai kérdésekben érvényesülhessen kiváló ítélőképesége s a pártok diskusszióiban (vitáiban) s az udvari emberekkel való érintkezéseiben pedig síma modora. A tettek gyakorlati embere volt, aki nemcsak az anyagi erők súlyát ismerte, de nem hagyta ki számításából a lelki tényezők rugalmas erejét sem. Mária Terézia trónraléptét követő zavaros külpolitikai helyzetben ily tetterkész embereké volt a jövő, nem pedig atyjától örökölt elaggott tanácsosoké, akik között «a legfiatalabb is 70 éves volt».² Pedig Mária Terézia trónját és birodalmát fenyegette Nagy Frigyes s a bajor választó, kinek törekvéseit támogatta Franciaország is. Franciaország későbbi ellenséges állásfoglalása magával ragadta Spanyolországot, Nápolyt, majd Sardiniát is.

Amikor Mária Terézia a personalisi tisztségben s egyúttal az alsó tábla elnökségében Grassalkovichot megerősítette s véleményét kérte, hogy szorongatott helyzetében várhat-e Magyarországtól csapatokat, Grassalkovich megnyugtatta és készsége szolgálatait ajánlotta fel.³ *Agitációjára* Pest megye két ezred (800—800 fő) lovasságot

ajánlott fel, a jászok és a kunok pedig 500 lovast. A királyné ezredeseikül Beleznay Jánost és Halász Pétert nevezte ki. Grassalkovich hat hét alatt felszerelte, felruházta, fel is fegyverezte a két ezredet s a hetedik héten (1741 májusában), már Sziléziába küldhették. Csakhamar a jászok csapata is követte őket. Hogy pedig az év végén hazajöttek, Grassalkovich buzgalmára a megye a teljes 1000 főre menő Beleznay ezredet alakította s azt ő felségének ajándékozta. Ez a siker Grassalkovichnak a fáradozáson kívül 30,000 frtjába került.

Már ez a gyors cselekvés is megmutatta Mária Teréziának, kire számíthat s mit ér Grassalkovich és negyedszázados közéleti tapasztalata. A fényes koronázási ünnepség (jún. 25.) után másfél hónappal (júl. 31.) már Passaut szállja meg a bajor választó, s támogatására (augusztus közepén) 60,000 francia kelt át a Rajnán — s Bécs védelméről kellett gondoskodni. Az országgyűlés tartama alatt Mária Teréziának alkalma volt megismernie a magyarság vezető embereit s kitűnő asszonyi érzékével felismerte, hogy megjelenésének varázsa mint bilincseli le azokat, akik közelébe juthattak. Nagy veszedelmében saját asszonyi ösztönének sugallatára hallgatva elhatározta, hogy osztrák tanácsosainak véleménye ellenére a magyarokra, a nemesi felkelésre bízsa sorsát.

E tervét tanácsosai közül csak a strassburgi Bartenstein államtitkár helyeselte, aki viszont jól tudta, hogy Grassalkovich personalis, a rendek táblájának kiváló tehetségű, tetterkész elnöke már kora tavasz óta minden erővel azon fáradozik, hogy a nemesi felkelés megvalósuljon. Szeptember 4-én Bartenstein levélben hívja fel Grassalkovichot, hogy négyszemközt akar vele beszélni arról az ügyről, amelyet már több ízben tárgyalt a királynéval, akinek teljes bizalmát bírja. Mária Terézia ekkor Holicson volt. Grassalkovich rábeszélésére másnap estére visszatért Pozsonyba s ekkor Grassalkovich volt az első, aki javasolta, hogy az országgyűléstől kérni kell az általános nemesi felkelést. Kész javaslatot terjesztett elő, amely szerint egyes előkelők s azonkívül a rendek küldöttei — akiket majd ő megnevez — megjelölt órában ő felsége elé járuljanak. Eszterházy József és Ferenc, Berényi Tamás és a rendek kijelölt követei kivételével ekkor még a primás és a nádor is aggodalmaskodtak, nem reméltek sikert, ellenez-

¹ Szilágyi: VIII. k., 231. l.

² Szilágyi: VIII. k., 235. l.

³ Ferenc, Mária Terézia férje, 1741. márc. 29-én írja Bécsből Grassalkovichnak: «Binas... sub 17 et 18^a decurantis mihi transmissas literas eo gratiori animo recepi, quod expresse pro neonato Archi-Duce vota ex sincero corde profluere, ejusdem tam praelara in promptitudine armandae Nobilitatis dexteritas abunde confirmet.» Hédervári levéltár.

ték a tervet, mások pedig közömbösen fogadták. A primás azonban és az új nádor, gr. Pálffy János csakhamar Grassalkovich mellé állottak és a tervet hathatósan támogatták. Három napon át (szept. 8—10.) tartott ez az előkészítés s Mária Terézia naponta közölte Grassalkovichcsal az egyesek feleleteit. Grassalkovich egyesek aggodalmi ellenére is állhatatosan megmaradt terve mellett, s e közben a *benne feltétlen bízó nemesekkel tárgyalt s kioktatta őket, hogy a királyné előterjesztésére milyen felkiáltással válaszoljanak.*¹

Szeptember 10-én a nádor nagy ebédet adott és másnap (szeptember 11.) a királyné hívására a királyi palota tróntermében gyülekeztek a rendek. Gr. Batthyány Lajos kancellár előterjesztése után maga Mária Terézia szomorúan, könnyektől fátyolozott hangon, tárta fel szorongatott helyzetét. «Kockán forog magyar királyságunk megmaradása, a mi személyünk, gyermekeink sorsa. Mindenkitől elhagyatva nincs, hová menekülünk, mint a magyarok hűséges fegyveréhez és ősi vitézségéhez, akikbe minden bizalmunkat helyezzük. Elvárjuk tehát az ország nemes rendeitől, hogy gyors intézkedésre szánják magukat, miként lehet a leghatékonyabban szembeszállni az államot fenyegető jelen veszedelemmel.»²

A magyar szívhez appelláló őszinte hang és női könny mélyen meghatotta a rendeket és lelkesen kiáltották: *Vitam et sangvinem. Moriamur pro rege nostra Maria Theresia!* (Életünket és vérünket.) — Majd gr. Eszterházy Imre, a primás

¹ «Horalis hæc constitutio et propositio triduum extraxit, singulaque die singulorum responsa M. V. S. mihi benigne recensuit: Constans ego semper mansi in consilio et cautione mea et privative operabar cum Statibus, plenam in me fiduciam habentibus, quos ad Acclamationem qualiter faciendam instruxi. Circulatione absoluta mox quarta die benigna Propositio ex Trono facta successum habuit felicem et gloriosum, quem prædixi.»

Synoptica demonstratio maiorum duntaxat servitiorum comitis Antonii Grassalkovich jubileum iam ab anno 1716. 24 Novembris continui servitii sui regii annum concludentis (omissis hic iis, quibus sub Augustissimo condan imperatore Carolo VI meritorius fuit) modo regnanti saltem Augustae Mariae Theresiae dominae suae clementissimae praestitorum ac ex his promanantium meritorum. Hédervári-levéltár. Grassalkovich-rész. Extraordinaria Fasc. 1. Nr. 8.

² Mária Terézia beszédének fogalmazványa után.

szólott s felajánlotta a nemzet egész erejét Mária Terézia védelmére.²

Ki fogalmazta Mária Terézia beszédét, nincs-e benne része Grassalkovichnak, adatok híján eldönteni bajos. Érdekes probléma volna, mint tömegpszichológiai jelenség elemzése is, mint tört fel egyszerre e szokatlan felkiáltás!

A siker azonban teljesen igazat adott Grassalkovichnak, a «*Vitam et sangvinem*» felkiáltás szerzőjének. S alig múlt el egy hét, amikor (szept. 20.) ismét Grassalkovich fellépése és hatásos beszéde hozta meg a döntést, hogy a karok és a rendek Mária Terézia férjét kormánytársul választák. Bár mind az alsó-, sőt még a felsőtáblán is nehézségeket támasztottak az előterjesztés ellenzői, Grassalkovich meggyőzte a rendeket, hogy a korona jogai nem szenvednek semmi csorbulást a megválasztás ténye által. Méltatta a királynő férje — Lotharingiai Ferenc — nagyatyjának, Károlynak érdemeit, amelyeket Buda visszafoglalása s a (harsányi) mohácsi diadal által szerzett. Majd Ferenc érdemeiről emlékezett meg, aki szintén résztvett a török elleni harcokban és négy éven át (1732—1736) Magyarország kormányzója volt. Grassalkovich lelkes és meggyőző beszédének hatása alatt a rendek teljesítették Mária Terézia óhaját, a hálás királyné pedig négy nap múlva (szept. 24.) valóságos titkos államtanácsossá (actualis intimus status consiliarius) nevezte ki, főleg a dietán tanúsított érdemeiért² s ezen felül arany érmekkel díszített nyakláncot és gyémántokkal ékesített arcképét adta neki ajándécul.³ Alattvalói hűségét áldozatkész tettei is csakhamar igazolták. Hat gyalogezred felállításában fő része volt, mint az országgyűlés 21. törvény-cikke beszédesen bizonyítja.

A magyar csapatok nagy harci készsége és lelkesedése gyorsan megváltoztatta a hadi szerencsét. Különösen azóta, hogy Mária Terézia Friggyessel békét kötött (1742 jún. 11.) — a bajor

¹ Szilágyi: VIII., k., 241. Marczali: N. K. Világtörténet, IX., 566.

² Maga Grassalkovich is felsorolja szolgálatai között. (Extraord. Fasc. 1, Nr. 8.) — 1746 aug. 20-án I. Ferenc császár is titkos államtanácsosává nevezi ki. — Hédervári levéltár. Dipl. Fasc. 1, Nr. 30 és 36. — Bartal, 17. l.

³ Grassalkovich végrendelete. — U. ott, Extraord. Fasc. 1. Nr. 14.

választó, az új császár ellen fordultak a hadak. Seregét nemcsak Csehországból szorították ki, hanem még Bajorországot is megszállották.

Mária Terézia jól tudta, hogy e sikerek előidézésében mennyi érdeme van Grassalkovichnak. Ezért Bécsben 1743 ápr. 5-én úgy őt, mint gyermekeit (Antalt, Franciskát, Klárát, Marianát és Terézt) *grófi* rangra emeli. Érdemei felsorolásában megismétli atyja, III. Károly bárói diplomájának már ismert tényeit, majd kiemeli Grassalkovichnak azokat a hű szolgálatait, amelyekkel mint jogügyigazgató a spanyol-francia és török háborúk után a kimerült állampénztárt lábraállítani segített, azokat az érdemeit, amelyeket mint personalis az igazságszolgáltatás terén szerzett, főleg azonban, hogy trónralépte idején őt bölcs tanácsaival segítette, sőt a rendeket úgy fellelkesítette, hogy a magyarok trónját ősi vitézséggel támogatták.¹

Grassalkovich 50-ik évében járt, amikor e magas kitüntetést nyerte. Királynője éppen a cseh koronázásra készült. S amidőn Mária Terézia kifejezte előtte óhaját, hogy a magyar urak is minél számosabban kísérjék el Prágába, Grassalkovich nem egyet vitt ki saját költségén. Udvari emberein kívül 18 nemest 10 napig látott vendégül s jórészüket saját költségén hozta is haza.²

A következő évben (1744) II. Frigyes támadása miatt újra válságos volt a politikai helyzet. Mivel gr. Pálffy János, a nádor éppen beteg volt, nála tanácskoztak — de országgyűlés nélkül nem lehetett intézkedni. Javaslatukra Mária Terézia a megyékhez fordult s Grassalkovich személyesen ment el több megye gyűlésére, ahol nem volt birtokos és befolyásával rávette őket, hogy sereget állítsanak a királynő védelmére. — Erre Mária Terézia aug. 26-án Arad megye főispánjává nevezte ki.³ A részleges felkelés hadierejét októberben Szeniczre vezették az ország határainak védelmére, a haditanács azonban az országon kívül, Sziléziába akarta kivinni. Ez ügyben a nádort, gr. Eszterházy József országbíró — aki a gyengélkedő nádort a seregnél helyettesítette — és Grassalkovichot Bécsbe hívták tanácskozásra. Itt

elhatározták, hogy — mivel a szükség úgy kívánja — kiviszik a sereget. Mária Terézia kérte Grassalkovichot, hogy ő is menjen a sereggel, mert így inkább reméli, hogy az ügy sikerül. Grassalkovich el is ment, külön csapatot szervezett s ezzel a sereg élén haladva Trencsénen át a sziléziai Majtícsánra «majd Ratiborra vezette az egész hadat». Három hónapig maradt itt és csapatjának eltartása 15,000 frtjába került. 1745 január közepén a királyné parancsára tért csak vissza.⁴

Országos gondjai közepette sem feledkezett meg magánügyeiről. Javait gyarapította; a komjáthi, debrői, hatvani és gödöllői uradalom már jórészt kezében volt, Zsidó és Megyerke pusztára királyi adományt is szerzett, a Máriássy és Kubinyi-családoktól megvásárolta Mácsát, Ecskend és Tatárszentgyörgy pusztákkal (1734, 1740), a Madáchoktól Szödöt a gödi pusztával (1736), majd Kísszentmiklóst Újfalussy Lászlótól, s főleg a Bossányiaktól és Berényi Mária Klárától Gödöllő újabb jelentős részeit. Jelentékeny kiterjedésű birtokai előkelő politikai állásának már biztos alapul szolgáltak s a nagyműveltségű, éles eszű, kitűnően gazdálkodó s a mellett elsőrangú műizlésű gróf elhatározta, hogy birtokai középontján Gödöllőn, hatalmas erdős park ölén kora divatos stílusában elsőrangú főúri kastélyt építtet.

A kiváló barokk-épület megalkotásában mennyi része volt az ő műizlésének, mi viszont a tervező érdeme, e kérdés már a hazai művészettörténet érdekes feladatai közé tartozik.⁵ Hogy azonban e téren sem volt érzék híján, mutatják a fennmaradt egyes tervezetrajzok, amelyeket saját aláírásával elfogadottaknak jelzett.⁶ A gödöllői kastély 1744—1750. között épült fel 300,000 frt költséggel a birtokairól előállított nyersanyagon kívül s az utolsó év május 16-án gr. Althan Károly váci püspök fel is szentelte a kastély kápolnáját. Fáradhatatlan szellemét ily nagy vállalkozás sem

¹ Bécs, 1743. ápr. 5. — Hédervári levéltár. Dipl. Fasc. I., Nr. 32.

² Ez az út több ezer forintjába került — jegyzi meg Grassalkovich. Extraord. Fasc. I., Nr. 8.

³ U. ott, Dipl. Fasc. I., Nr. 33.

⁴ Grassalkovich szolgálatai. E rész saját fogalmazványa. Extraord. Fasc. I., Nr. 8., s azonkívül naplója: *Diarium itineris mei in egressu et operationibus insurrectionalis militiae Hungaricae extra regnum*. Extraord. Fasc. I., Nr. 13.

⁵ Kapossy János: A Grassalkovichok, mint műpártolók. Napkelet, 1924.

⁶ Közel 300 tervrajz, közte 15 metszet a Hédervári levéltárban; jelenleg az Orsz. Levéltárban.

tudta egészen lekötni. Gondja volt arra, hogy szerzett javai birtokjogát a királyi adomány ereje még erősebbé tegye. Így nyeri meg Mária Terézia hozzájárulását (Bécs 1747 aug. 22.) ahhoz, hogy a gr. Althan és Aspremont-család tagjai Debrő várát és tartozékait neki eladják.¹ Mária Terézia készségesen jutalmazta fáradhatatlan és megbízható hívét. Az 1741-i országgyűlés óta már ismételten tapasztalta Grassalkovich kipróbált hűségét, állhatatos áldozatkészségét, tiszta bölcsességét, a közügyekben való derekasságát és egyéb kitűnő erényeit és kiválóságait. S amidőn gr. Erdődy György országbíró lett, helyébe a kamara elnökévé (1748 júl. 14-én) Mária Terézia gróf Grassalkovich Antalt nevezte ki immár 32 éves kiváló szolgálatai érdeméül.² S mivel Erdődy György előbb az egyik koronaöri állást is betöltötte, helyébe ideiglenesen, a legközelebbi országgyűlésig Grassalkovichot állította.³

A következő év (1749) Grassalkovichnak újabb megbízatást hozott. Már az 1741-i országgyűlés (VII. tc.) határozattá emelte, hogy királyhoz méltó pa'olát emeltet a nemzet Budán. Gr. Pálffy János nádor felhívására a nemzet adakozásából megindult az építkezés, melynek vezetését a királyné Grassalkovichra bízta. *Mária Terézia születése napján*, 1749. május 13-án már le is tették az alapkövet gr. Althan Károly váci püspök, Grassalkovich és nagyszámú nemesség jelenlétében, mely alkalommal az ünnepi beszédet Grassalkovich mostohafia, Bajtay Antal, a későbbi báró és erdélyi püspök mondta.⁴

Egyébként is az örökösödési háború szerencsés befejezése (1748) utáni időszak az alkotások kora volt Mária Terézia birodalmában. Haugwitz gróf újjászervezte a birodalom egész belkormányzatát s az állam bevételeit jelentékenyen emelte. Nőtt az adó az örökös tartományokban s Magyarországon is emelni akarták. A magyar tanácsosok kivihetőnek is tartották az adóemelést. Az 1751-i alsótáblán azonban erős ellenzék támadt s csak a főemberek rábeszélésének sikerült, hogy az ország-

gyűlés hosszas alkudozások után végre 700,000 frtnyi adót ajánlott meg.

Az országgyűlés tartama alatt Mária Terézia elhatározta, hogy meglátogatja Budát. Grassalkovich erre megkérte, hogy legmagasabb látogatásával tüntesse ki gödöllői új kastályát. A királyné a rákosmezei katonai parádé után férje és előkelő udvari emberei kíséretében augusztus 10-én indult Gödöllőre. Grassalkovich már mint *nógrádi főispán*¹ fiával és több száz nemessel Kerepesnél várta a királynőt. Kerepestől Gödöllőig az útszéli jegenyefákra világítólámpát rakatott s így vonult be Mária Terézia Gödöllőre.

Fényes kivilágítás,² nagy lakoma, zene, tánc, tűzijáték, állatviadal szórakoztatta a királynőt és a nagyszámú vendégsereget. A megye legelőkelőbb nemesei teljesítettek szolgálatot a királynő asztalánál. Sőt a szájhagyomány szerint a forró augusztusban szánon vitte a királynét Gödöllőről Besnyőre a sóval behintett úton. A monda szerint ekkor mutatta be Grassalkovich koldusdeák-korabeli bögréit, ócska ruháit is a királynőnek, aki meghatottságában könnyet hullatott reá. A könny helyét később — szintén a néphagyomány szerint — Grassalkovich gyémánttal rakatta ki, bögréit pedig aranyba foglaltatta. Háromnap tartózkodás után hagyta el Mária Terézia Gödöllőt s a szíves vendéglátás viszonzásául Fischer v. Erlach stílusára emlékeztető bécsi palotát, a Mária Theresien-Stöckl adta ajándékkul (Augarten-strasse 40.)³

Grassalkovich ekkor már harmadik házasságára készült. Második feleségének halála (1738) óta ennek Teréz húga, gr. Forgách Ferencné nevelte kis gyermekeit, Franciskát, Marianát, majd Klárát, sőt fia Antal (II.) is gyakran időzött nála. Amikor 1750. májusában Forgách gróf meghalt, elhatározta, hogy feleségül veszi özvegy sógornőjét. Az elsőfokú rokonság miatt pápai dispensatio kellett. 1751. május 21-én kezdődik az ügy érdekében a levélváltás, amelynek során a folyamodó Grassalkovichon kívül az

¹ Hédervári-levéltár. Dipl. Fasc. I, Nr. 37.

² U. ott, Dipl. Fasc. I, Nr. 38. — A diplomából véve Grassalkovich jellemzése.

³ Bécs, 1748. aug. 9. — U. ott, Fasc. I, Nr. 39. — 1758-ig viselte, amikor gr. Pálffy Lipótnak adta Mária Terézia. Extraord. Fasc. 12, Nr. 506.

⁴ Bartal, 19.

¹ Kinevezése: Pozsony, 1751. júl. 30. — Hédervári levéltár. Dipl. Fasc. I., Nr. 41.

² Kapossy János: A gödöllői illuminatio. Napkelet, 1923., II. k., 994—995. ll.

³ Bartal, 22—23. l. — Odrobenyák, 46. — Viktor v. Fritsche: Bilder aus dem oesterreichischen Hof- und Gesellschaftsleben. Wien, 1914., 35—42. ll.

egri püspök, gr. Barkóczy Ferenc, a váci gr. Althan Mihály, sógora Klobusiczky Ferenc zágrábi püspök majd kalocsai érsek, gr. Csáky Imre hercegprímás, sőt maga Mária Terézia is közbenjárt a pápánál. Grassalkovichot jó katolikusként ismerték. Már előbb XII. Kelemen pápától engedélyt nyert, hogy utazásain hordozható oltáránál hallgathasson misét,¹ XIV. Benedek minden áldozása alkalmából teljes búcsút engedélyezett neki,² egészségi okokból húst is ehetett nagyböjtben s a tiltott napokon.³ Most pedig felhozták érdeméül, hogy a kincstár és maga számos birtokán a katolikus egyházat megerősítette, templomokat, oltárokat, iskolákat, plébániákat létesített is az eretnekeket több helyről kiszorította.⁴ XIV. Benedek pápa 1752. jan. 15-i brevije alapján gr. Csáky Imre prímás meg is adta a dispensatiót és miután 30,000 frtot mórinalgolt jegyesének (jan. 27.) — febr. 9-én feleségül is vette.⁵

Harmadik házassága után ismét erősen látott a szerzéshez. E korból fennmaradt sajátkezű feljegyzései mutatják, hogy nagyösszegű kölcsönt vett igénybe s azt 15 év alatt teljesen kifizette. Évről-évre előirányzatot készített magának s azt be is tartotta. Csak így volt lehetséges, hogy amikor harmadszor nősült, adóssága 514,700 frtot tett ki s azonfelül átvette a Forgách-terheket is (125,594 frt), józan ökonómiával teljesen rendbehozta gazdaságát. Egyénisége akár a magyar mező- vagy nemzetgazdaság szempontjából megérdemelné a részletes méltatást. Nem dicsekszik a maga kiváló kereskedelmi-gazdasági érzékével, lakatlan birtokai betelepítésével, nem kérkedik azzal, hogy a bajai uradalma csak ökörből egy évben 4200 frtot vett be, avagy hogy a gödöllői és hatvani uradalom gabonahozama 28,800 frtra

rúgott, vagy hogy az örkényi ménes 1 1/2 ezer forint bevételt hajtott, még a 14 öszvér ára sem maradt ki feljegyzéséből; mégis prózai számadáskönyvében a himnusz magasztaló hangján zengi: dicsérje és dicsőítse az én kedves nemzedékem a mindenható Isten szent és megfoghatatlan bölcsességét, amellyel főként a gabonatermelésben őt megáldotta.¹ De nemcsak ebben merült ki a gazdálkodása. A gazdatisztek mellett a béresek, gulyások, csikósok, kondások, sörfőzők, vincellérek, méhészek, különböző uradalmi iparosok, műépítésszek, szobrászok, festők mind megélhetést nyertek a gránátosokkal, hajdúkkal, lovászokkal és alamizsnásokkal egyetemben. A gödöllői központi uradalom személyzeti (178) kiadása évi 9512 frt készpénz, 2241 mérő gabona és 140 akó bor volt, s megfelelő arányú a hatvani (1756 frt, 819 mérő, 60 akó bor), amelyben külön svájci tehenészete és lótényésztése volt, szintúgy a főleg állattenyésztő bajai (1973 frt, 773 mérő gabona, 410 zab, 18 árpa, 27 köles, 52 akó bor, 62 akó sör, 52 öl fa, 44 szekér széna) és a többi uradalma. E számadásokban, uradalmi igazgatásában, új birtokok szerzésében, nagyarányú építkezéseiben nagy segítségére volt felesége, aki 17 éven át gondosan intézte a számadásokat is, amíg betegsége következtében hirtelen megvakult (1769) és ez a gond is Grassalkovich vállaira hárult.

Jelentékeny birtokainak gazdasági gondjai azonban mily elenyészőek voltak az országéhoz képest. Pedig neki, mint kamaraelnöknek, a vállain nyugodott az ország gazdasági sorsa. Tisztét gondos lelkiismeretességgel látta el. Az udvari kamarától nyert utasításokra megtette a maga gyakorlati, a magyar viszonyokhoz illő megjegyzéseit. A pozsonyi kamarai épületet rendbehozta, új tervezetet készített a kamara ügyvitelére, sőt annak egyszerűsítése is tervei között szerepelt.² Nemcsak magának volt jelentős évi jövedelme (10,000 frt), de a magyar kamara évi bevétele az ő idejében is évi másfélmillió frt körül mozgott.³

Grassalkovich igazi államférfiúi nagysága éppen e korban, a monarchia átszervezésének idejében

¹ XII. Kelemen, 1735. jún. 15. — Extraord. Fasc. 12, Nr. 509.

² 1741. márc. 13. — U. ott, Nr. 511.

³ 1749. júl. 31. — U. ott, Nr. 510.

⁴ *Specificatio ecclesiarum noviter per me erectarum, item ampliatarum, restauratarum et aliarum fundationum.* — Grassalkovich fogalmazványa. — U. ott, Extraord. Fasc. 1., Nr. 1.

⁵ A dispensatio taxája több mint 10,000 scudi volt. — U. ott, Nr. 3—7. Grassalkovich később Szörény László szerémi püspök életrajzát, két képét és lószőrből készített tunicelláját stb. küldötte a pápának, amiket köszönettel fogadott. U. ott, Extraord. Fasc. 12, Nr. 508.

¹ *Liber connotationum comitis Antonii Grassalkovich stb.* Extraord. Fasc. 25, Nr. 786.

² U. ott. Extraord. Fasc. 17, Nr. 638, 640. Fasc. 16, Nr. 601, 602, 615, avagy Kézirat, Nr. 129. f°.

³ Pl. 1749-ben 1.489,553 frt.

érte el nagy jelentőségét, amióta gr. Haugwitz (Frigyes Vilmos) javaslatai alapján megkezdődött az örökös tartományok ügyeinek reformálása és centralizálása, a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem fellendítése.

Grassalkovich megérezte a kérdések nagy horderejét és már 1749-ben a magyar mezőgazdaságra, a lótenyésztésre és a magyar kereskedelemre vonatkozóan előterjesztést tett Mária Teréziának, amit ez helyeselt is. Haugwitz értesíti erről, aki fel is szólítja, hogy közölje vele nézeteit.¹ A nagy osztrák államférfiú sűrűn keresi fel leveleivel a magyar kamaraelnököket, hol tanácsot kérve, — telepíthetők a nem-katholikusok vezetőférfiai a Tisza—Maros vidékére, vagy a Magyarországon bőven található hamuszír (cinis clavellatus) értékesítése, a felsőmagyarországi posta s a katonaság portómentessége vagy Halil effendi török követ fogadása költségei ügyében — de leggyakrabban szerepel a katonaság felszerelése, ellátása, kaszárnyaépítés s a birodalmi rossz pénzügyek (orvoslása) szanálása a magyar kamara segítségével. Haugwitz szinte évről-évre, később már hónapról-hónapra akarná emelni úgy a pénz-, mint a gabonakvótát, — különösen a hétéves háború idején — amikor már a másfélmillió forintnyi udvari kvótát is keveselte és az évi zabkontingenst 980,000 mérőre emelte, melynek egyharmada árpa legyen. Sürgeti Grassalkovichot, hogy a dunamenti raktárakba, Bajára, Budára, Esztergomba, Mocsra és Komáromba szállíttassa a gabonát, hogy egy hó múlva onnan már Bécsbe legyen hajózható. S míg Grassalkovich egyrészt Mária Terézia védelmét keresi, hogy a magyar kamarát ne rendeljék a császári udvari kamara alá, másrészt a túlzott igényekkel szemben reálsan megírja, hogy a kívánt gabonamennyiség fele sem hajtható be.

Chotek Rudolf gr., a másik nagytekintélyű miniszter már inkább kereskedelmi ügyekben fordul Grassalkovichhoz.² Amikor Nagy Frigyes az újonnan szerzett Sziléziába nem engedi be a magyar bort, azok szállítására és vámjára nézve Grassalkovich véleményét kéri, szintűgy amikor a Lengyelországból a felvidékre behozott illatszere-

rek vámemelésének kérdése felmerült. Ha pénzre vagy kölcsönre volt szükség, akkor meg Königsberg kéri a vonakodó Grassalkovichot, hogy ne utasítsa el a megbízatást. Inkább ad neki segítséget, csak gondoskodjék a hadsereg élelmezéséről s az új kölcsönt szerezze meg az egyháziaktól. Sürgeti, siessen a birodalom rossz pénzügyi helyzetének a segítségével a kamarai javakból vagy a zálogos birtokokból.

De nemcsak az osztrák miniszterek, hanem a magyar főméltóságok is keresték támogatását. Gróf Batthyány Lajos nádor a hadműveletek számára kölcsönt ígért, pedig neki sem volt. Grassalkovichot kérte, hogy szerezzen neki pénzt. Pálffy Miklós pedig kancellárrá történt kinevezésekor támogatását kérte.³

Grassalkovich a megbízásokat, avagy kéréseket lehetőség szerint teljesítette is, de annál inkább bántotta, ha őt vagy állását sértették. Mikor fia (II. Antal) részére a kamarasságot kérte, hg. Khevenhüller főudvarmester — aki egyébként sem volt jóindulattal iránta — kifogásolta² családi neve változó formáit (Graschiakovich, Grassakovith, Horváth aliter Grassalkovicz, Grassalkovich). A Mária Terézia kézjegyével ellátott ismételt kérésre és a leszármazási táblára is megjegyezte, hogy az ősfán szereplő családok közül csak az Újfalussy-család közismert, a többi nem, ha azonban Mária Terézia különös kegyből meg akarja adni, mi akadályá sincsen. De hogy a kérés teljesítésének ne állja útját, azt javasolja, hogy minden szereplő családhoz igazolt nemességi tábla csatoltassék, másrészt *közismert mágnások nemesi becsületszó alatt bizonyítsák a táblán jelzett leszármazás valódiságát*. Erre Grassalkovich fiának gróf Erdődy György országbíró által hitelesített ősfáját mutatta be. (L. túloldalon.)

Majd Grassalkovich kértére Nyitra megye igazolja, hogy a megye régi birtokos családai között szerepel a Raymannus, Litassy és Egresdy familia, amely utóbbi fiágon már kihalt, de leányágon a Grassalkovichokban, és a gróf Szaparyakban él.³ Mária Terézia még ezévben ka-

¹ U. ott, Nr. 506.

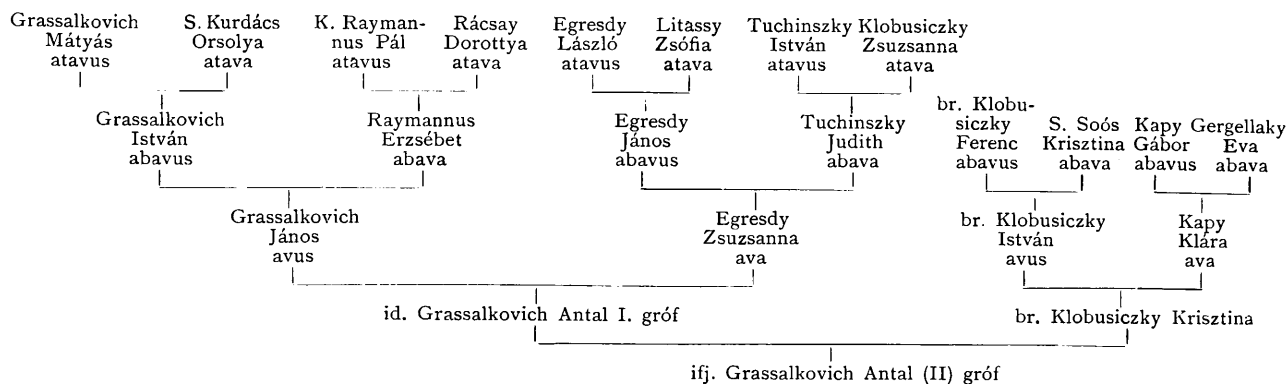
¹ Haugwitz levelei Hédervárott. Extraord. Fasc. 12, Nr. 504, alatt.

² U. ott, Nr. 505.

² 1755 febr. 26-iki proposíciója. U. ott. Extraord. Fasc. 2, Nr. 87. — Lásd: Tagebuch des Fürsten Johann Josef Khevenhüller-Metsch kaiserlichen Obersthofmeisters, 1742—1776.

³ 1755 márc. 4. — U. ott, Extraord. Fasc. 2, Nr. 86.

Ifj. Grassalkovich Antal (II) gróf ősfája :

1755 márc. 12. — Pozsony. — Gr. Erdődy György országbíró hitelesített, festett címerekkel ellátott igazolványa.
U. ott, Dipl. Fasc. I. Nr. 40.

marai tanácsossá,¹ s három év múlva kamarássá nevezte ki fiát.²

Ez a huzavona is bántotta Grassalkovichot, de még inkább egy másik eset. Amikor 1761-ben ugyanis 50,000 mérő gabonát beadott, a bécsi kamara egy gabonatisztet nevezett ki, akit egy sütőmesterrel Pozsonyba küldtek, hogy megvizsgálják a gabona jóságát és próbasütést végezzenek. Ezt úgy a maga személyével, mint a kamarával szemben bizalmatlanságnak tekintette és Mária Teréziától a rendelet megváltoztatását kérte.³

De nemcsak az osztrák tanácsuraktól, hanem honfitársaitól is éles tördöféseket kapott. Hirtelen vagyonosodása, magas ívelésű pályája nemcsak az irigységet, de a rosszmájú gyanút is felébresztette. Az 1764-i országgyűlés kapcsán a «Majd kétségbe esett Hazának siralma» című pasquillus elkeseredett szerzője még a keresztvizet is leszedi róla :

«Camerae Praeses Úr Grassalkovich frater,
Már régen pokolban készen vár a Crater.»

Látszik, hogy a szerző nem ismeri fel államférfiúi nagyságát, amikor működése szerint :

«Kárt teszel mindennek, kinek csak kárt tehetsz,
Elhúzod, ahol csak legkisebbet vehetsz.»

Vádjait még tetézi :

«A királyt meglopod, az országot csalog,
Sok nemes vér zsírját, te átkozott nyalog.»

Majd vak gyűlölettel folytatja :

«Álnok vagy ültödben, álnok állásodban,
Csalárd lefektedben, csalárd járásodban.»

Ilyen előzmények után nem is csodálkozhatunk a szerző «jóindulatú» ellágyulásán, amikor figyelmezteti Grassalkovichot :

«Jól megnézd éltedben a kékelő eget,
Mert belől nem látod soha a sereget,
Pokolban adnak rád tüzes köpönyeget.»¹

S a költő szerint «meglopott» Mária Terézia éppen ezen országgyűlés után aranyszelencével ajándékozta meg, melyen a királyné arcképe volt, briliáns keretben.

Szolgálatával egyre újabb érdemeket szerzett. Résztvett az újonnan visszacsatolt tiszai és marosi területek berendezésében. A lakosság és a katonaság között felmerült viszályokat tapintatosan elsimította, s főleg mint kamaraelnök, úgy megnövelte a kincstár jövedelmét, hogy — a királyné szerint — a kamarai ügyekben örök dicsőséget biztosított nevének. Ezen érdemeiért kir. főlovászmesterré nevezte ki.²

A királyné adományai által vásárjogot nyert Soroksáron és Gödöllőn, Komjátiban pedig vámjogot, Hatvanban pedig mindkettőt, majd pedig 1762-ben Pest, Nógrád, Heves, Bács és Nyitra megyékben fekvő minden birtokára pallosjogot.³ Még ez évben királyi adomány erősíti meg a bajai uradalom birtokában, amit már 12 évvel előbb

¹ U. ott, Dipl. Fasc. I., Nr. 44.

² U. ott, Dipl. Fasc. I., Nr. 45.

³ U. ott, Nr. 506.

¹ Hédervár, Viczay levéltár. Fasc. 55, Nr. 18.

² Bécs, 1758. júl. 26. — U. ott, Dipl. Fasc. I., Nr. 46.

³ U. ott, Dipl. Fasc. I., Nr. 48, 50, 52, 53.

szerzett gr. Czobor Józseftől (190,000 frt). Ez alkalommal a királyné felemlíti Grassalkovichnak immár 16 évi bírói működését, továbbá azokat az érdemeit, amelyeket az ország részeinek visszacsatolása, a katonai határőrök és a lakosság határvillongásainak elsimítása, Szlavónia és a Szerémség három megyéjének rendezése, a Trenck-csapatok itteni kihágásainak megfékezése s a határőrvideki birtokrendezés sorás szerzett.¹ Érdemeinek jutalmazása öt év múlva (1767), 50 évi szolgálat (1716—1767) után tetőzött be, amikor Mária Teréziának himlőből való felgyógyulása után fia, József, mint uralkodótárs és a Szent István-rend nagymestere, Grassalkovichot a Szent István-rend nagykeresztjével tüntette ki.² Maga Mária Terézia adta át neki sajátkezűleg.

A fáradhatatlan ember még ekkor sem pihent meg. A rokon Forgáchok gácsi posztógyárának már előbb jelentékeny összeget adott, majd (1769) maga állított Hatvanban posztógyárat, amelyre királyi kiváltságlevelet szerzett. Ennek alapján külföldi szövörmestereket és szakértő mechanikusokat hozhatott be céhbeli kötelezettség nélkül, és 15 évi adómentességgel, gyártmányait saját gyártási jegyével láthatta el — de csak «All in Grosso», vagyis nagyban árusíthatta.³

Aki e ritkatehetségű ember életébe mélyebben bepillant, szinte csodálkozás fogja el, ha tevékenységének, munkásságának sokoldalúságát látja.⁴ A közgazdász realitása, a finánc hideg számítása, a bíró nyugodt judiciuma, a vallásos, istenfélő ember alázatossága párosul benne a galanteria, a műízlés ritka fejlettségével, a művészet, főleg az építészet nagyszabású pártolásával. Maga írja végrendeletében: «Ifjúságomtól fogvást, mihelyest az Úr Istennek szent áldásából módomban adatott, az ő dicsőségére majd szüntelenül templomokat építettem.» A budai királyi palota, a restaurált pozsonyi vár, gödöllői, komjáthi kastélya, po-

zsonyi, pesti, hatvani, bajai palotái, a csolnoki, ecseri, sződi, gödöllői, debrői, kompolthi, hatvani, kerepesi, isaszegi, mácsai stb., mintegy 32 templom, számos plébánia és iskola, a pesti pálosok főoltára és Szent Anna oltára, a pesti franciskánusok és a nyitrai piaristák nagy máryány-főoltára, s főként a műemlékké emelt besnyői kegytemplom¹ mind hirdetik sajátos stílusukkal, hogy mit jelent Grassalkovich alkotó tevékenysége a XVIII. századi magyar építőművészetben.²

E munkásságában is megértő és legkitartóbb munkatársa harmadik felesége volt. Ennek sok fáradozását Grassalkovich is külön kiemelte s maga Grassalkovichné is büszkén vallja: «Megisméri azt az én jó férjem,³ légyen tudtára jövődében familiájánál és kivált azon successoroknál is, kik gedellői dominiumának várát fogják bírni és lakni, hogy istenes, egyértelmű 18 esztendőbeli házasságunk ideje alatt ezen várnak s alkalmatosságának én voltam közakarató alkotója. Abban levő kis kabinetemben helyeztettem mariazelli Boldogságos Szűz Mária képit, melyet valamint-hogy életemben nagy böcsben és tiszteletben tartottam s éjjeli-nappali égő gyertyával böcsültem, úgy szintén ahhoz illő smukkal is, számos szenteknek nagyböcsű reliquiáival ékesítettem, kiknek authenticumai az kép alatt való kis tabernaculumban találtatnak. Kérem azért (drága férjem successorit), hogy azon boldogságos szűz Anyánk képit soha azon maga heléből kimozdítani s azon ékesítéséből megfosztani ne engedjék, hanem általam kezdett tisztelete continuáltassék.»⁴

E kiváló tulajdonságain kívül feltétlen királyhűsége és szolgálatkészsége által nyerte meg uralkodói kegyét. Mária Terézia nem feledte el a gödöllői napokat s amikor 1766-ban Grassalkovich ismét meghívta,⁵ a királynő kegyesen fogadta híve hódolatát. Kilátásba helyezte, hogy szívesen elmegy Gödöllőre, amikor ismét Budán lesz, de

¹ Bécs, 1762. nov. 29. — U. ott, Dipl. Fasc. 1, Nr. 51.

² Bécs, 1767. júl. 22. — U. ott, Nr. 55. — V. ö. Odrabenyák 88. és Bartal 20. l. Mária Terézia már júl. 21-én értesítette és aug. 20-ra Bécsbe hívatta.

³ U. ott, Dipl. Fasc. 1., Nr. 56.

⁴ *Kéziratok műve*: Beteges és unalmas gondolattjai Gyaraky Gróff Grassalkovich Antal F. Magyar udvari kamara consiliariussának. 1757. — Utána idézetek, majd Fideles reflexiones circa diaetam anni 1764. — Egyetemi könyvtár. H. 22. jelzet alatt.

⁵ Lásd P. Bartal Ince többször idézett művét, amely Besnyőre jól használható.

² Végrendelete pótlékában (1771. febr. 17.) az egyházi Építkezései 215,600 frttal szerepelnek (Extraord. Fasc. 1, Nr. 15.) — A gödöllői építkezéseket 410,000 frtra becsülte ő maga. Lásd: Connotatio specifica omnium aedificiorum. Extraord. Fasc. 1, Nr. 10.

³ Lásd végrendeletét.

⁴ Grassalkovichné, Klobusiczky Teréz végrendelete. Gödöllő, 1770. dec. 3. — U. ott, Extraord. Fasc. 1, Nr. 16.

⁵ 1766. szept. 9.

csak abban az esetben, ha nem okoz ismét magának oly nagy kiadást.¹ Egyre másra értesíti a királynő gyermekei állapotáról, meghívja leányai esküvőjére vagy részvétét fejezi Grassalkovichot ért családi bajai miatt. Amikor leányát, Mária Krisztinát férjhez adta Albert szász herceghez, Grassalkovichot kéri, hogy hozassa Féltonyot olyan állapotba, hogy alkalmas legyen nyári tartózkodásul kedvenc gyermeke, Mária Krisztina (szül. 1742 máj. 13.) és férje, Albert herceg, Magyarország helytartója részére, akiket, kedveskedve, Grassalkovich gyermekeinek nevezgetett Mária Terézia.² S amikor Albert herceg feleségével Pestre jött, Grassalkovich a maga palotáját ajánlotta fel nekik lakásul, amit Mária Terézia is örömmel fogadott. Írja is titkára: «nem titok a királyné előtt, hogy Grassalkovichnak is igen kellemes lesz, amikor közös gyermekeiket saját palotájában fogadhatja.»³

A következő (1770) évben a királyné Mária Krisztina által küldött neki egy aranszelencét, amelyen az M. T. monogramm briliánsokkal volt kirakva, míg a főhercegnő és férje, a királyi helytartó, egy szívalakú, rózsaszínű briliánsgyűrűvel ajándékozta meg.

Kedvesen vette Mária Terézia Grassalkovich azon törekvését, hogy Albert király holttestét a neszemlyi ref. templomból Székesfehérvárra akarja átszállítani.⁴ Örvendett, hogy Grassalkovich is egyetért vele az egyetem Budára való áthelyezésében.⁵ Régi emlékek újulnak fel Mária Terézia lelkében, amikor körötte, Laxenburgban, magyar lovas- és gyalogkatonákat lát s Grassalkovichnak írja: «*íjra elégtétellel érzem, hogy Magyarország királya vagyok*». Nagyon meg van elégedve a csapatok fegyelmével. Ahol eddig csak megfordultak, mindenütt nagyrabecsülést nyertek. Büszke arra, hogy ez az Ő és Grassalkovich műve.⁶

Személye képviseltetését nem egyszer bízta

reá, mint a budai vártemplom felszentelésénél,¹ vagy amikor a raguzai köztársaságtól a szent Jobbot megszerezte. Az volt Mária Terézia óhaja, hogy Grassalkovich és gr. Hadik generális képviseljék személyét, amikor a schönbrunni ünnepség után a szent Jobbot a budai várban elhelyezik. Grassalkovich kihallgatást kért Mária Teréziától s úgy látszik, arra akarta megnyerni, hogy személyesen jöjjön le Budára s katonai ünnepéssel kössék egybe. Mária Terézia Püchler kabinettitkár útján feleli: már elnehezedett s kevésbé alkalmas a pesti katonai parádéra. De bármikor igen kedves neki, ha Bécsben Grassalkovichot láthatja, hisz neki mindig szabad a bemenet. S a bizalmas titkár hozzáfűzi: Ő felsége nevetve mondom, hogy úgy tekinti őt, mint egyik «kammerfreijlen»-jét.²

Ez év (1771) március 17-én megérte még a besnyői kegytemplom felszentelését s királyi jóváhagyással is megerősítette adományát. Július 20-án gr. Hadik András generálissal és Bajzáth József c. püspökkel még résztvett a fényes budavári Sz. Jobb-körmeneten, de ez volt utolsó nyilvános szereplése.

Testi erejének gyengülését maga is észrevette. Már az év elején (1771. jan. 15.) Gödöllőn végrendekezett.³ Röviden elmondja benne családi körülményeit, házasságait, szerzeményeit. Birtokaiból két majoratust rendelt. Az elsőhöz tartozzék a gödöllői vár és uradalom, a pesti ház, major, kert és a debrői uradalom, míg a másodikhoz a bajai és a komjáthi uradalom. Gondoskodik özvegyéről, előre rendelkezik a fiág esetleges kihalta esetén a nőági örökösödésről, a királynétól nyert ajándékokról, arany-ezüst marháiról. Felesége halála után összes javai örökösévé egyetlen fiát teszi, akit arra int, hogy sohase feledkezzék meg atyja egyszerű állapotáról és sorsáról. Figyelmezteti, hogy Gödöllőn lakják s ne Pozsonyban, mert a közeli bécsi udvar pompája már sok magyar mág-

¹ Püchler József kabinettitkár levele 1766. szept. 13. U. ott, Extraord. Fasc. 12, Nr. 503.

² Püchler, 1769. nov. 2. «*quas Excellentiae Vestrae proles nominare dignatur Majestas Sua.* — U. ott.

³ Püchler, 1769. nov. 14. — «*nec Majestatem suam lateat, periucundum Excellentiae Vestrae fore, communes has Maiestatis suae et ipsius proles suis in aedibus habere.*» — U. ott, Nr. 502.

⁴ Püchler, 1771. okt. 24-iki levele.

⁵ Püchler, 1771. máj. 17.

⁶ Püchler, 1771. jún. 10. — U. ott, Nr. 503.

¹ 1769. okt. 15. — U. ott, Nr. 502.

² «*aetatem suam iam ingravescentem ad campamentum Pestiense instituendo minus esse idoneum: ast summopere Maiestati Suae gratum erit, quocunque tempore Excellentiam Vestram Viennae praesentem videre, cui alioquin liber semper accessus ad Maiestatem suam patet, cum (uti subridens dixit) Eandem eodem loco ac unam ex Domicellis suis aulicis (kammerfreijlen) habeat.*» Püchler, 1771. május 26. — U. ott, Nr. 503.

³ U. ott, Extraord. Fasc. 1, Nr. 14.

nást tönkre tett. Becsülje a nemességet, szeresse a dolgozó jobbágyot s segítsen a sorsán.

Figyelmezteti fiát, hogy vak mostohaanyja kedvében járjon és engedje, hogy az vezesse tovább is a gazdasági ügyeket.

Mindent elrendezett — készült az örök útra. Fáradt teste már nem bírt a még mindig dolgozó szellemének szolgálatára állani. December 1-én d. u. 4 órakor, amikor éppen a Csömörön emelendő Nep. Szt. János-szobor tervrajzát nézegette — szívszélhűdés ölte meg 77 éves korában és nagy gyászpompa keretében helyezték örök nyugalomra a besnyői családi sírboltban.¹

Mária Teréziát nagyon megrendítette halálának híre. Részvétét fejezte ki fiának, s elrendelte, hogy Grassalkovich legjobb képe után kiváló festő fesse meg arcképét s fia arról másolatot készíttethet. Püchler titkár útján egyben felszólítja fiát, hogy küldje fel atyja privát és hivatalos iratait, Mária Terézia sajátkezű és br. Koch által írott leveleket. Amik a család díszére valók, majd visszaküldik.² Ma sem Mária Terézia, sem Koch levelei nem találhatók a családi iratok között, de a bécsi Mária Terézia emlékmű jobboldali talapzatán ma is ott látjuk Haugwitz mellett Grassalkovichot is a Szt. István-rend nagykeresztesi palástjában, a királyné legfőbb munkatársai között.

IV.

Grassalkovich II. Antal.

Egyetlen, 37 éves (sz. 1734 aug. 24. Gödöllőn) fiát éppen Pozsonyban érte atyja váratlan halálának híre. Lóhalálban indult Gödöllőre, ahova dec. 6-án éjjel érkezett és másnap már részt is vett Besnyőn a hatvani prépost által mondott requiemen.

Már atyja életében, 21 éves korában (1755) Mária Terézia kamarai tanácsossá nevezte ki, majd három év múlva (1758 febr. 5.) cs. és kir. kamarás lett. Ez év májusában vette feleségül gr. Eszterházy Miklós tábornagy, Eszterháza építője és gr. Weissenwolf Mária leányát, Anna Máriát (1758 május).³

¹ Bartal, 27—37. ll.

² Püchler, 1771 dec. 4. U. ott.

³ A nászajándék 18,060 frtot, s vele az egész költség 25,000 frtot is kitett. Grassalkovich feljegyzése. Extraord. Fasc. 25, Nr. 786.

Atyja először (1756 jan. 1.) a bajai uradalmat adta át fiának, de mivel veszélyes szembajrt kapott, visszavette tőle. A következő évben (1757) Debrőt adta a gyöngyösi úri házzal. Midőn azonban fia megnősült és állandóan Pozsonyban lakott, a debrői uradalmat visszavette s ennek jövedelméből neki évi 12,000 frtot rendelt.

Még atyja életében bodrogi főispán (1759), majd v. b. t. t. (1767) és zólyomi főispán (1769) méltóságokat nyerte.⁴ Atyja végrendeletében mostohaanyja haláláig a jól felszerelt (26 ezer frtot költött reá Grassalkovich) debrői uradalmat rendelte fiának a lakásul szolgáló gyöngyösi házzal együtt azzal a szándékkal, hogy fia a gazdasági gondokhoz hozzászokjék s megismerje, hogy milyen nehéz és bizonytalan a föld jövedelme, szeresse meg a földet, tanulja meg, miként kell jobbágyait igazgatni, a sajátját hogyan gondozza és a birtoka jövedelmét megszámadoltassa.

Atyja végrendeletét, mely két majoratust alapított, Mária Terézia már a következő hónapban megerősítette,² majd ugyanazon évben koronaörré nevezte ki ifj. Grassalkovich Antalt.³ A fenyegető porosz háború ügyében ő is részt vesz a bécsi tanácskozásokon.⁴

Amikor vak mostohaanyja, atyja után 10 évvel elhalt (1781 dec. 20.), birtokába vette a mindkét hitbizományt. Lakatlan pusztái benépesítésére törekedett, s a mai Újhartyán, Kakucs, Vecsés, Örkény neki köszönhetik alapításukat. Nagy gondot fordított az utak javítására és építésére, szintúgy a lótenyésztés fejlesztésére, mely érdemeiért II. József királyi főlovászmesterré nevezte ki.⁵ Amikor a porosz háború fenyegette II. József birodalmát, II. Antal atyja példáját követve sereget állított ki uralkodója védelmére. Ezért II. József — tekintetbe vévén atyja és az ő érdemeit — őt és elsőszülött fiát illusztrissimus (nagyméltóságú) címmel osztrák és birodalmi hercegi rangra emelte és mindkét nembeli utódai-

¹ U. ott, Dipl. Fasc. 1, Nr. 47, 54, 58.

² Bécs, 1772 jan. 13. — U. ott, Dipl. Fasc. 1, Nr. 61 és Extraord. Fasc. 1, Nr. 19—24.

³ 1772 febr. 14. — Dipl. Fasc. 1, Nr. 69.

⁴ 1778 szept. 1-re. — A következő évben a Csejtheyek fiága kihaltával megszerzi a Matheovics-pusztá felét. — 1779 márc. 5, Bécs. — U. ott, Dipl. Fasc. 1, Nr. 63.

⁵ 1783 aug. 14, Bécs. — U. ott, Dipl. Fasc. 1, Nr. 64.

nak németbirodalmi, majd cseh honosságot adományozott. (1784. V. 6.)¹

Bőkezű ember volt. Atyja alapítását, Besnyőt kedvelte, támogatta s a templomon több hasznos átalakítást végzett. Az ő adománya az a stílusos vasrács, mely a templom hajóját a Szentélytől elválasztja.²

Mint pozsonyi lakós hathatósan támogatta a város törekvését (1500 frt), amikor ez színházat akart építeni.³ A francia és a török háború idején a reá eső részen felül jelentékeny áldozatot hozott.⁴ Állásánál fogva meghívót nyer II. József és II. Lipót temetésére.⁵ Jóindulatú ember volt, azonban atyjának nagy tehetsége és kiváló tulajdonságai nélkül.

Nem tudott gazdálkodni. A fényes, költséges életmód még az ő horribilis jövedelmét is megtámadta. Atyja évi 125,000 frtra taksálta a fiára váró javak jövedelmét, s már 1784-ben 70 ezer, majd 1790-ben 117,000 frtot vesz kölcsön.⁶ Amikor (1793) a bécsi pénzverdében ezüstneműjét megbecsültette, 836 márka súlyban és 200,493 frtban állapították meg.⁷

Gr. Eszterházy Anna Mária csillagkeresztes hölgygel kötött házasságából három leánya: 1. Anna Mária (gr. Viczay Mihályné), 2. Ottilia (gr. Forgách Antalné), 3. Erzsébet (gr. Eszterházy Ferencné) és egy fia, Antal (sz. 1771 április 12.) született.

Még javakorában volt, amikor Pozsonyban végrendelkezett⁸ s a rákövetkező 1794-ik év

június 5-én Bécsben elhunyt. Özvegye 26 évvel élte túl († 1820 ápr. 25.) és mindketten Ivánkán temetkeztek, ahol II. Antal ifjú éveit élte.

V.

Grassalkovich III. Antal.

Még nagyatyja utolsó évében született (1771. ápr. 12.). A koraszülött, gyenge egészségű gyermeket Bécsújhelyen nevelték, ahol meg is erősödött. II. Lipót kamarássá nevezte ki (1790. nov. 4.)¹ — majd 22 éves korában pápai dispensációval² feleségül vette (1793. nov. 25.) hg. Eszterházy Antal altábornagy és gr. Erdödy Mária 16 éves leányát, Leopoldinát, de gyermekük nem született.

23 éves volt, hogy atyja halála után a kettős majoratus reá szállott, de már nem oly tehermentesen, mint nagyatyja után. Albert szász herceg is 80,000 frtal a hitelezők között szerepelt.³ Ez a körülmény arra indította nénjét, gr. Viczay Mihály feleségét, hogy tiltakozzék Gödöllő és Hatvan nagy megterhelése ellen. Hogy nagykorú lett, ő is tiltakozott a sok adósság ellen, sőt Bajára vásárjogot, Dunakeszin pedig révjogot is szerzett.⁴

A francia háborúk idején (1795-ben) 170 újoncot állított ki, s később pedig (1809) egy lovascsapatot s azon felül nagymennyiségű gabonát ajánlott fel.⁵

Leginkább Bécsben és Pozsonyban lakott és Gödöllőt is csak 32 éves korában kereste fel először, 10 napos szarvasvadászatra⁶, pedig már kilenc éve tulajdonosa volt. Amikor azonban Napoleon ismételten megszállotta Bécset, gödöllői kastélyában pihent meg 1805 okt. 30-án Ferdinánd főherceg trónörökös, majd Ludovika főhercegnő és két napon a Szent korona is. (1805. nov. 30. és 1806. márc. 22.)⁷ I. Ferenc császár, — nagyatyja és az ő érdemeiért — hogy a francia háborúban jelentékeny haderőt ajánlott fel és az elpusztult

¹ Osztrák hercegi Diploma 1784 május 6-án kelt és másnap a birodalmi. — Dipl. Fasc. I, Nr. 65. és 66, 67. Két év múlva (1786) a bécsi Unter Brunnenstrasse 1153. sz. házat veszi meg, amit a következő évben cserébe ad 95,000 frt ráfizetéssel gr. Khevenhüller-Metsch József Wallnerstrasse 155. és 156. sz. házáért. Extr. Fasc. II. Nr. 470., 473., 474.

² Bartal i. m. 69. l.

³ 1774. nov. 28. Extraord. Fasc. 14, Nr. 545.

⁴ A Kamara 20,752 frtra becsülte 1789 ápr. 15-től 1790 május 1-ig adottakat. Extraord. Fasc. I, Nr. 41.

⁵ U. ott, Extraord. Fasc. 13. Nr. 537, 540.

⁶ Extraord. Fasc. 14, Nr. 576—581. — Igaz, hogy a hercegség taxája és egyéb kiadások 44,427 frtot tettek ki. Az illusztrissimus cím taxája 18,900 frt s egyéb kiadás 3617 frt 23 kr.

⁷ Extraord. Fasc. 18, Nr. 649.

⁸ 1793 ápr. 2. — Majd a következő év májusában Bécsben pótvégrendeletet készített. Extraord. Fasc. I, Nr. 36. és 37.

¹ Extraord. Fasc. 28, Nr. 923.

² Extraord. Fasc. 3, Nr. 115, 117.

³ Extraord. Fasc. 14, Nr. 565.

⁴ Dipl. Fasc. I, Nr. 70, 71. és Extraord. Fasc. 14, Nr. 582.

⁵ Extraord. Fasc. I, Nr. 42, 43, 44. és Fasc. 28, Nr. 882.

⁶ 1803 okt. 6. — Odrobenyák 105. l.

⁷ Odrobenyák 105. és 106. ll.

osztrák tartományokat segélyezte, 1808-ban előbb Csongrád megye adminisztrátorává, majd valószínűs főispánjává nevezte ki.¹ Amikor 1809-ben Napoleon ismét bevonult Bécsbe, a királyné anyja és Miksa főherceg is Grassalkovich gödöllői kastélyában szállott meg² s maga Grassalkovich is három hónapot (jul. 12.—okt. 14.) időzött otthon. A következő évben I. Ferenc a Szt. István-rend nagykeresztjével tüntette ki.³

1809. után gyakrabban fordult meg Gödöllőn, kivált névnapjakor, de idejének fő részét távol töltötte. Sokat időzött Nápolyban is s amerre járt, pazarlóan szórta a pénzt. Amikor I. Ferenc látogatást tett Budán (1820), Grassalkovich ez alkalom emlékére 10,000 frtot adott a budai és pesti invalidusok házának s a pesti tábor katonáinak 600 akó bort.⁴ Majd évente 150 öl fát rendelt az invalidusok pesti házának.

Nagyarányú, pazar költekezései, a régi adósságok nagy kamatai, az újabb drága hitelek erősen megrendítették anyagi helyzetét. Majd amikor egy nagy bécsi kétmillió kölcsön útján rendezni akarta adósságait, — bizalmával rútol visszaéltek a kölcsönügylet lebonyolítói, 1827-ben adósságait már nem fedezték javai — csődbe került.

Ezidőtől fogva már nem látogatta Bécset, Magyarországhoz volt kötve s leginkább Pozsonyban élt. Uradalmainak zárgondnoka rokona — herceg Battyhány — lett, akinek gondossága elég fényes életet biztosított neki. Ezután is szívesen adakozott a hozzá fordulónak. A pozsonyi árvaháznak 2000 frtot adott, a pesti és budai muzsikások és dilettánsok szövetsége tagjául választja, segíti a pozsonyi művészek és nyelvmesterek özvegyeit, árváit és elaggott tagjait gyámolító egyesületet.⁵ Az 1838-i pesti nagy árvíz idején a gödöllői uradalomból naponta 400 kenyert, lisztet, burgonyát és hüvelyeset küldött Pestre,⁶ A nemzeti kultúra is megérezte bőkezűségét. A pesti kir. egyetemnek botanikus-kert céljaira cserébe adta a magtárával határos 3249 öl² telkét azért a 2227 öl²-ért, amely a franciskánusok

temploma és a Mayerhoffer-ház között volt.¹ A M. Tudományos Akadémiának is jelentékeny összeget adományozott, a Magyar Nemzeti Múzeun és a Nemzeti Színház az általa ajándékozott telkeken épült fel.

Egészségi állapota azonban többször aggasztotta környezetét. Már 1832-ben aggódtak életéért. Hat év múlva (1838) műtétet kellett rajta eszközölni, s a rákövetkező évben Gödöllőn össze szedte magát.

Gödöllővel különben is mind többet törődött, jól érezte otthon magát. A gödöllői templom omladozó mennyezetét Hild Józseffel újjáépítette, felesége pedig drága egyházi ruhákkal szerelte fel.²

1841. nyarán is (júl. 20-án) Pozsonyból Gödöllőre jött. Azonban a 70 éves herceget a betegség már nagyon megtörte s régi kedvenc szarvasai, a jól ápolt erdők sem érdekelték. Éppen száz évvel előbb nagyatya legfőbb sikereit aratta a pozsonyi diétán, s egy századdal később egyetlen unokáját a maga és családja elmúlásának nagy emberi gondjai foglalkoztatták. Szept. 28-án már érezte, hogy napjai megszámlálvák. Az utolsó kenetet kérte. Egész udvari személyzete és gazdatisztjei könnyei között vette fel a halotti szentséget, majd másnap, 1841. szept. 29-én d. e. 11 órakor elhunyt a Grassalkovichok utolsó férfisarja.

Holttestét atyja és anyja mellé az iváncái sírboltban temették el, míg özvegye 1864. szept. 5-én mindhármukat a besnyői családi sírboltba nem hozatta, ahová három hónappal később (1864. dec 21.) ő is követte őket.

Az utolsó Grassalkovich jószívű, bőkezű, előkelő úr volt, aki jobbágyait, tisztjeit kedvelte, támogatta és nagy tiszteletnek örvendett az ország lakosai között. Főhibája volt könnyelmű tékozlása, amit talán csak a körülmény menthet, hogy nem voltak leszármazottai. Tudta jól, hogy a leányágra száll át a nagy vagyon s hogy már az ő életében előre terhelik a reménybeli örökséget. Halála után teljesen felbomlott Grassalkovich I. Antalnak nagy gazdasági alkotása.³

*

¹ Bécs, 1808 márc. 24. és nov. 11. Dipl. Fasc. I, Nr. 72. és 73.

² Odrobenyák, 107. l.

³ Bécs, 1810 márc. 11. — Dipl. Fasc. I, Nr. 74.

⁴ Extraord. Fasc. 28, Nr. 884, 885.

⁵ Extraord. Fasc. 28, Nr. 890, 896, 897.

⁶ Odrobenyák, 120. l.

¹ 1808 okt. 28. Extraord. Fasc. 28, Nr. 920, 921.

² Odrobenyák, 120. l.

³ Végredelele értelmében a fiág kihalta esetén Gödöllőt fia, II. Antal legidősebb leányának, Anna Máriának, gr. Viczay Mihálynének unokája, hédervári

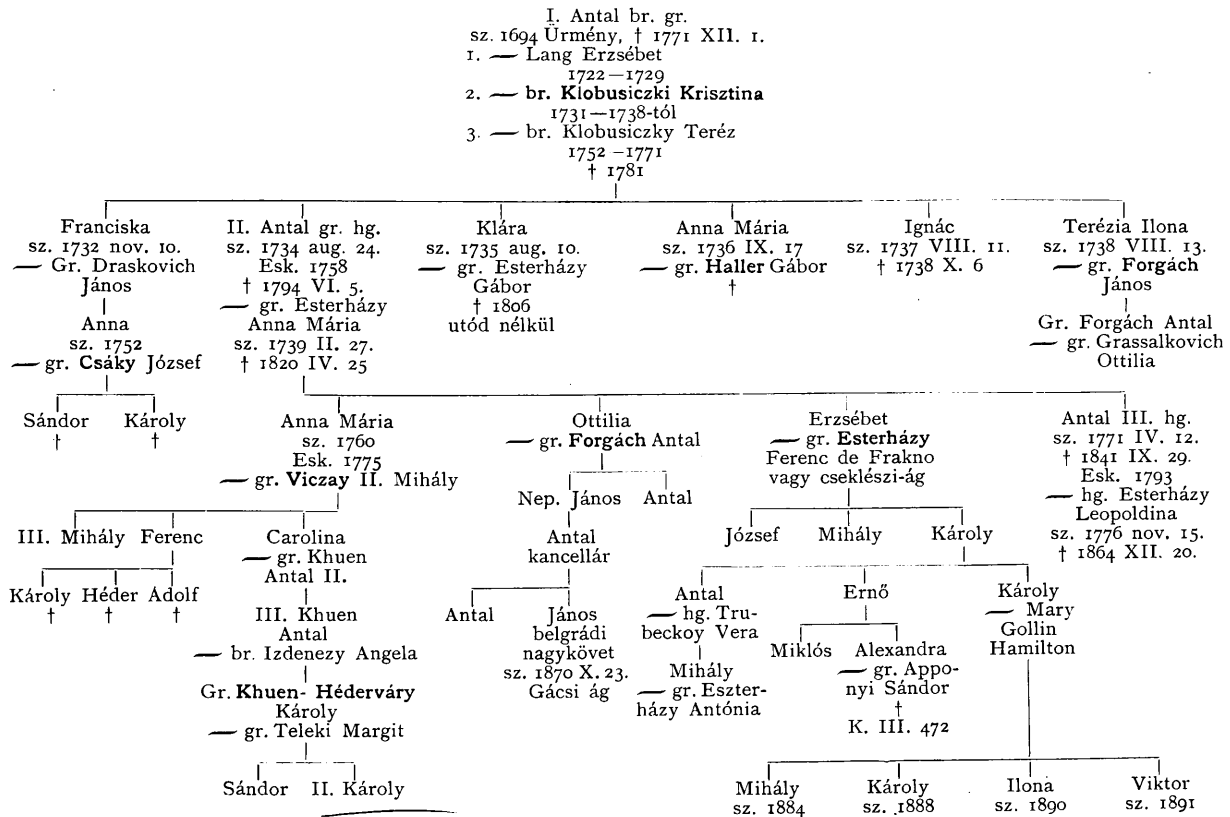
A család fénykora alig több, mint egy század. I. Antal merész ívelésű pályája mint az üstökös fénylett a magyar politika egén — s

utána halványodva, fényevesztett dicsőségben, teljes sötétségben halt ki a család a harmadik generációban. DR. ZÁVODSZKY LEVENTE.

gr. Viczay Károly örökölte a családi levéltárral együtt, míg Baját Klára leánya, gr. Eszterházy Gáborné utódainak szánta, de az örökösök nélkül húnyt el. Debrőre

Terézia, gr. Forgách Jánosné fia, gr. Forgách Antal volt az örökös, Hatvanra pedig Anna Mária, gr. Haller Gáborné.

Grassalkovich I. Antal utódai :

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR
KÖNYVTÁRA

OLASZORSZÁGBAN VITÉZKEDŐ MAGYAR LOVAGOK JELVÉNYEI A XIV. SZÁZADBAN.

Felolvastatott a Társaság 1930. évi nov. 20-án tartott választmányi ülésén.

Nemzeti hadseregünk tagjai előtt nincs és nem is lehet szentebb és magasztosabb dolog, mint a zászló becsülete. A zászló képviseli a katonai erények eszmei összességét: diadalra vinni becsület, érte halni kötelesség.

A zászló tulajdonképpen nem egyéb, mint jelképe a nagyobb egységbe tömörült harcosok nemesebb célok elérésére irányuló törekvéseinek. Belső érzéseinknek külső jelekkel való kifejezése általános emberi tulajdonság, melyet legteljesebben a műveltség kezdetleges fokán élő nemzeteknél látunk kifejlődni. De a kulturált népeknél is, a miszticizmusra való hajlandóság következtében, találkozunk a szimbolizmus jeleivel. A vallási szervezetté fejlődött Krisztusi kereszténység rögtön átvette az emberiség eme általános jellegű szimbolizáló törekvéseit és ma sincs olyan intézménye, ahol a szimbolizmus hatása nem érvényesülne. E hatás alól a középkori hadsereg se vonhatta ki magát és a középkort jellemző lovagi intézménynél ott látjuk az egyház kezét, sőt nélküle meg sem érthetjük. A mai katonai zászlók sem egyebek, mint a középkori egyház szimbolizáló hatásának maradványai.

Nálunk a címerek és zászlók általános használata az Anjou-korral veszi kezdetét. A XV. században már elég nagy elterjedtségnek örvenednek. Zsigmond, a késői lovagkor és a fiatal renaissance királya alatt addig címer nélkül élő ősnemes családaink igyekeznek régi nemességüket címerhasználattal is kifejezésre juttatni. Ismeretesek Anjou királyaink hadügyi intézkedései, melyekkel a zászló használatát a hadseregben elrendelik, illetőleg közhasználatúvá teszik. Intézkedéseik helyes megítéléséhez ismernünk kell az akkori olaszországi viszonyokat, a hadügyet, az igazságügyet stb., melyeknek hatása — jelenkori Anjou-kutatóink munkálkodása alapján — nálunk is kimutatható. Nem lesz tehát érdektelen, ha az alábbiakban az Olaszországban vitézkedő magyar zsoldosok szerepével foglalkozunk és hadijelvényeiket, vagyis az általuk használt címereket ismertetjük.

Ercole Ricotti «Storia delle Compagnie di ventura» című munkájában, melyben a krónikák adatait foglalja össze, magyar zsoldos katonáknak Itália harcterein való megjelenését Nagy Lajos királyunk nápolyi hadjáratával hozza kapcsolatba.¹ A vatikáni és egyéb olaszországi városok számadáskönyvei is Ricotti fenti állítását igazolják. Nicola d'Alife, Johanna nápolyi királynő kancellárja írja: «Erano rimasti gl'Ungari in Italia dopo la ritirata del Re d'Ungheria nel suo regno. E questi andavano a servire chi li assoldava.»² A visszavonuló magyar hadsereg lemaradt katonáiból alakultak azon csoportok, melyek először álltak olasz zsoldba. 1353-ik év tavaszán a Campagnában, Anconában és Apuliában találunk magyar zsoldosokat. Ez utóbbi helyen a nápolyi királyok ellen lázadó casertai gróf seregében is vitézkednek magyarok. Villani Máté krónikájából tudjuk, hogy egy alkalommal elfogták a gróf «egyik magyar zsoldosát s oly zenebonával vitték a Matalónában tartózkodó Tarentói Lajos király elé, hogy az egész nép utánuk ment, mintha éppen a húnok királyát fogták volna el».³

Nagy Lajos hadjárata után a római szentszék és más olasz városok szolgálatában alig egy-két magyar csapattal találkozunk, mégpedig Magyar Bálintéval, Nagy Györgyével, Miklós fia Tamáséval és Izsóéval, akiknek személyiségét adataik hiánya miatt közelebbről nem igen határozhatjuk meg.⁴ Nagyobb számú magyar zsoldos csapatokkal csak később találkozunk, midőn az 1360 táján a római szentszék részére háromízben küldött királyi segédc csapatok megérkeznek és amelyekből visszavonulásuk, vagy szétbomlásuk után alakulnak és szaporodnak el azon magyar bandériák, amelyek zsoldért szolgálják azt, aki megfizeti őket.

Maga a zsoldos intézmény nagyon régi. Teljes

¹ Ricotti: Storia delle Compagnie di ventura in Italia, 2 vol. Torino, 1845.

² Magy. Dipl. Eml. az Anjou-korból, II. 447.

³ III. 83.

⁴ Vatikáni lvt. Intr. et Exit. v. 268. adatai alapján.

középkori értelemben vett kifejlődése a lovasság zűllésével következik be. A guelf és gibellin-küzdelmek folyamányaként Olaszországban fejlődik ki a legteljesebben. Az olaszok Cola di Rienzo egységesítő törekvéseinek bukása után a XIV. század második felének kezdetén ismét harcban állnak egymás ellen. A küzdő feleknek jó harci erőre van mindenkor szükségük. Az olasz signoriák Nagy Lajos hadjáratával kapcsolatosan ismerkednek meg a magyar vitézekkel, akik könnyed mozgásukkal az Olaszországban is bevett nehéz lovassággal szemben gyakran eldöntötték a harc kimenetelét, miért is nagy közkedveltségnek örvendettek. Apró, mokány lovaikon könnyű lovasság szerepét töltötték be. Különösen portyázásra és előőrsi szolgálatra szerették őket alkalmazni. Maga a pápaság is az egyházi állam restaurálása idején előszeretettel keresi a magyar zsoldosokat, s vitézségük elismeréseként nagyobb zsoldot fizet nekik, mint egyéb nemzetiségű katonáinak. A XIV. század végén is ugyanaz az eset. Midőn XI. Gergely pápa 1376-ban Róbert de Altavilla capuai olasz zsoldos vezért szerződtette, kikötötte, hogy nevezett a 200 lándzsa mellett 100 magyar lovas íjjászt is köteles tartani.¹

A zsoldosok kisebb-nagyobb egységekben tömörülten fordulnak elő. Rendszerint a legkisebb harci egység a 8—10 tagból álló lovascsapat, melynek élén áll a caporalis. A XIV. század második felében ez az egység a három főből álló lándzsára aprózódik, úgymint a lándzsafőre, a caporalisra, akinek a fegyveres és egyéb szolgálatait az equitator és a paga látja el. Több lándzsából álló csapat volt a banneria, azaz bandéria, melynek élén a conestabilis, magyar szóval élén, a hadnagy állt. A banneriák, zászlók, külön jelvény alatt küzdő csapategységek, melyeknek létszáma a 10 és 80 között ingadozott, a szerint, hogy az illető csapatvezető mennyi vitézt tudott verbuválni. A lovasok zsoldja elég magas volt, havi 6—8 forint között ingadozott. Ezzel szemben a gyalogosok csak havi három forint zsoldban részesültek. Az olaszországi gyalogság nagy része a bennszülött polgárok közül került ki, mivel az egyes városok erődítményeiben nem akartak ide-

gen nemzetiségűeket alkalmazni. A magyarok is mindenkor lovasszolgálatot teljesítettek, de elvétve a gyalogosok névsorában is találkozunk magyar nevekkal. A lovascsapatvezérek a rendes zsoldon kívül provizióban is részesültek, melyet vagy külön fizettek ki nekik, vagy a létszámba betudtak egy nem létező személyt, melyet «posta mortuának» neveztek el. Ez egységek közös vezérlet, a kapitány parancsnoksága alá tartoztak. A szabadcsapatok, egyes societasok és grande compagniak élén is a kapitány állt, ki helyetteseivel, a marescalkokkal, nemkülönben a conestabilisek és caporalesek közül választott tanácsosaival együtt intézte a csapat ügyeit, külön írnokot és fizetőmestert is tartva.

Felolvasásom keretét nagyban kibővítené, ha a magyar zsoldosokkal kapcsolatos összes kérdéseket érintenem kellene. Ezekkel a problémákkal a Korvin Mátyás olasz-magyar egyesület egyik ülésén felolvasott: «Magyar zsoldosok a pápaság szolgálatában a XIV. században» című tanulmányomban részletesen foglalkoztam.¹ A vatikáni levéltár anyaga különben is a magyar harcosok jelvényeire vonatkozólag teljesen értéktelen, mivel a vatikáni levéltár a szentszék szolgálatában álló hadsereg számadásai közül csak a pénztári naplót őrzi.

Magyar hadi jelvényeket, illetőleg paizscímereket ugyanis csak a zsoldosvezérek által kiállított eredeti okleveleken és a mostrák, azaz katonai szemlék adatait magában foglaló törzskönyvekben találunk. Ilyen magyar vonatkozású mostrakönyveket a bolognai Archivio di Stato-ban volt szerencsém tanulmányozni. A városi közigazgatás nemcsak a kifizetett tisztviselői és katonai stipendiumokról vezetett könyvet, az úgynevezett Liber degli Stipendiarii-t, hanem az egyes katonai személyek törzskönyvezésére is felfektettek könyveket, az úgynevezett Liber peditum- és liber equitumokat.

Amikor a római szentszék, vagy az itáliai signoriák egyike zsoldosokat fogadott fel, az illető csapategység fejével, nagy csapatoknál a vezetőséggel egyezsége lépett, amiről okmányt állítottak ki. Ebben részletezve volt, hogy mi a köteles-

¹ Schäfer: Deutsche Ritter u. Edelknechte in Italien während des XIV. Jahrhunderts (Quellen u. Forschungen Bd. XV—XVI.), I. 49.

¹ Fenti felolvasásom, valamint a római Magyar Történeti intézetben gyűjtött és a magyar zsoldosokra vonatkozó munkám kéziratban.

sége a csapatnak, és hogy a csapatvezér milyen fizetési feltételekkel, mennyi időre, hány személylyel tartozik urát szolgálni. A szerződéseket legtöbb helyen, mint Firenzében is, regeszta-könyvekbe vezették be, míg a fizetési feltételek a számadási könyvekbe is beirattak. A szerződés megkötése után rögtön, néha a szolgálat alatt is, szemlét tartottak és ennek eredményeit a megfelelő törzskönyvekbe vezették be. Ha a szerződés ideje, a firma lejárt, újra szemlét tartottak és újrafogadás esetén a törzskönyvezést ismét elvégezték. A gyalogosok beírásánál figyelemmel voltak az illető szüleinek nevére is, nemzetiségére és korára, mely utóbbit általános szavakkal juvenis, senex stb.-vel jelezték, nagyságára és egyéb különös ismertető jeleire, legtöbbször fegyverzetére is.

A lovasok beírása a Liber equitum-ba történt. A bolognai állami levéltárban a város lovas-törzskönyveinek legrégebb példánya az 1379. évből származik. 164-ik oldaláról közöljük a dobokamegyei származású Szalai Berecz csapatának törzskönyvezését:

«MCCCLXXVIII., indiccione secunda, die XXVIII. decembris pro die XXVIII. decembris scriptus et conductus fuit de novo infrascriptus Britius de Salai conestabilis predictus.»¹ Úgy ennél, mint a többinél is a szöveg mellett baloldalt odajegyezve látjuk a csapat bulláját. Ez a bulla rendszerint a rákövetkező években is ugyanaz. A bulla Du Cange kétféle értelmezése szerint pecsétet, vagy szöveten lévő rajzot jelenthet.² Természetesen — mivel a mostra-könyvek a pénztári naplók segédkönyveinek tekintendők — az egyes címerjelvényeket nem díszesen rajzolták be, hanem csak a címerpaizsba foglalt ábra formáját jelezték tollrajzzal. Az általános jellegű beírási szöveg után következett a csapat tagjainak rangjuk jelzésével való felsorolása. Itt a személyek leírását teljesen mellőzik, ellenben a név alá az egyes lovaknak színét, magasságát és egyéb különös ismertetőjeleit írják be. Mivel jelen esetben csak a bullák és a zászlók érdekelnek, a mostra-könyvek további ismertetésétől eltekin-

tek. A belőlük kimásolt címereket később sorolom fel.

Sokkal érdekesebbek a mantovai levéltár három okmányán talált színes magyar paizscímerek. Schäfer német tudósnak, a XIV. századi olasz-német összeköttetések alapos kutatójának eddigi munkálkodása alapján már is tudtuk, hogy az Olaszországban vitézkedő németek és magyarok, amennyiben conestabilisek, bannerariusok, azaz csapatparancsnokok voltak, címerpaizsot viseltek és saját pecséttel éltek, akár voltak lovagok, milesek, akár nem. Tudjuk, hogy a címerpaizs és pecsét használata a XIII. században és még a XIV. század első felében is a nemesség kizárólagos előjoga volt. Hogy most a nem nemesek is, mint csapatvezérek, conestabilesek a zsoldosintézmény keretén belül címerekkel és paizsokkal élnek, gyakorlati okokkal magyarázható meg. Az Olaszországban zsoldban álló lovagok nagy tömegének szokása, mely szerint csapataiknak élén zászlóra festett címereiket lobogtatták és fegyverzetükön, sőt lótakaróikon is címerük díszelgett, praktikus-ság szempontjából, hogy a csatában az egyes csapatok felismerhetők legyenek, a nem nemes származású vezetők részére is kötelezővé tette a címerpaizs és pecsét használatát.

Magyar zsoldosok szerződését fenntartó eredeti oklevelekre, Schäferhez hasonlóan, én sem akadtam. Bár a vatikáni levéltár angyalvári anyagának egyik régi katalógusában Székely András («Andreas de Secullo») magyar csapatvezérnek a római szentszékkal 1360. jan. 23-án kötött szerződését látom felemlítve, az eredeti feltalálása utáni törekvésem nem járt eredménnyel. A bolognai mostra-könyveken kívül tehát egyelőre a magyar harcosok jelvényeit illetőleg mi is a mantovai levéltár azon okmányaira vagyunk utalva, melyek festett magyar címereket tartottak fenn számunkra. Közülök az 1361. nov. 12-én kelt levél címereit Schäfer a Deutscher Herold 1911. évi évfolyamában már közölte. Tanulmányában két magyar vonatkozású címet is ismertet, melyeket tanulmányom teljessége végett az alábbiakban újból közölni fogom. Másik két okmány, melyen szintén lovagcímerek tanulmányozhatók, kizárólag magyar vonatkozásúak.¹ Mindhármát a Gon-

¹ Ez már egy régebbi leírásra való utalás, ami jelenti, hogy nevezett már előbb is a város szolgálatában katonáskodik. A Liber degli Stipendiarrii évek szerinti sorrendben találhatók a bolognai állami levéltárban.

² L. Thesaurusát,

¹ A két okmány faximiléje megvan a M. Nemzeti Múzeum Levéltárában,

zagák fogságába került csapatvezérek állították ki. Keletkezésük történetéhez a Gonzaga-ház akkori családi viszályait kell ismernünk.

IV. Károly császár Mantua és Reggio császári helytartóivá 1349-ben a Gonzagákat nevezi ki. A család hatalmának megalapítója, Luigi 1360-ban meghalt. Az örökségen elsőszülött fiának, Guidónak gyermeke, Ugolino és másodszülött fia, Feltrino nem tudnak megegyezni. Harcra kerül köztük a sor. Ugolino, kinek felesége különben is Visconti-leány, a ghibellinekre támaszkodva, leveri nagybátyját, Feltrinót, akit pedig mint guelfpártit, Alborno kardinális is csapatokkal támogatott. 1361 október végén Podium Dei-nél ment végbe a végzetes csata, ahol Feltrino vitézeinek nagy része Ugolino fogságába jutott, aki őket azután Mantuába záratta el.¹ Közülök a német Heinrich von Englingen kapitánysága alá tartozókat 1361. nov. 12-én, a magyar Petrus de Grande, Michael de Erdel és Gregorius de Tona parancsnoksága alatt vitézkedő katonákat 1361. dec. 14-én, végül ugyancsak a magyar Andreasius de Buday, Petrus de Ardel conestabilisek és Johannes de Strega, Alanzo de Niguani, Laurencius de Salaegna, Balás de Erma, Lucas de Xarchis és Johannes de Ezdenz caporalisok vezérlete alatt lévő magyar csapatot 1362 jan. 9-én szabadon bocsátotta azon feltétellel, hogy sem a mantovai Gonzagák, sem pedig egy esztendő leforgásán belül a vele szövetséges Visconti Bernabo és Galeazzo ellen fegyvert nem fognak. Erről a szabadon bocsátott zsoldosvezetők közjegyző előtt reverzálist állítanak ki, melynek záradékában a következő érdekes rész olvasható: «In quorum omnium testimonium atque robur presentes fieri fecimus et insignia nostra, que in actibus nos ferimus ac sigillorum nostrorum in salimbachis pendentibus impressorum munimine roborari», vagyis a magukat elkötelező foglyok az oklevél nagyobb hitelessége okából az oklevél megpecsételésén kívül a szöveg alá a harcok alatt viselt insigneiket, azaz hadijelvényeiket is oda festetik.

A pecséteket az oklevélhez applicált hártaszalagon, míg a festett címereket magán az oklevél hártáján, a szöveg után közvetlenül látjuk. A pecsétek hártaszalagjain, valamint a festett

címerek felett feljegyezve találjuk azok tulajdonosának nevét, csapatban viselt rangját és nemzetiségét. Az egy személyhez tartozó pecséten és festett címerképen a címerábrák ugyanazok.

Ezek a címerek a következők:

Heinrich von Englingen kapitány parancsnoksága alá tartozó német banneriák, zászlócskák között két magyarral is találkozunk. Ezek címerét Schäfer már közölte és Ghyczy Pál a «Turul» 1911. évi évfolyamában ismertette:

1. Janes de Pez conestabilis Ungarus. Címere: Fehérben ágaskodó, veresnyelvű és karmú zöld farkas, közvetlenül feje felett veres hatágú csillag. Neve után, mivel a Janes, Andreasius, Tomasius keresztnévek magyarországi délszláv származásra vallanak, személyében Pécsi János nevű egyént kell látnunk.

2. Dominus Laurencius de Selage conestabilis Ungarus miles, tehát lovag. Címere: Fehérben lefelé fordult zöld szárny, melybe a felső jobbsarokban három veres nyílvevő egymás mellett tollig van jobb haránt belészúrva. A csapatvezér helyes magyar neve Szőlősi, vagy Szilasi Lőrinc.

Az 1361. dec. 14-én kiállított oklevélen csak két festett címet látunk, melyek fölé már a tulajdonos nevét sem írták fel. Ügylátszik, hogy a címerek megfestése valami okból félbemaradt. Az oklevél szövegében előforduló vitézek nevének sorrendje szerint, más oklevelek analógiája alapján is arra következtethetünk, hogy:

3. Petrus de Grande conestabilis Ungarus címere: Fekete alapon vörös harang alálátással, fekete cirádákkal, kilógó harangnyelvvvel. A csapatvezérben Nagy Péter magyar vezér személyét kell látnunk.

4. Michael de Erdel conestabilis Ungarus címere: Függőlegesen két részre osztott paizs, balról fekete, jobbról fehér mezővel.

5. Gregorius de Tona conestabilis Ungarus címerét már nem látjuk az oklevélen kifestve. A töredezett pecsétről készült fotográfia alapján címere pontosan nem határozható meg. Tulajdonképpen neve: Tolnay Gergely.

Az 1362. jan 9-én kelt oklevelet kiállító nyolc magyar hadifogoly csapatvezér közül:

6. Andreasius de Buday conestabilis címere: Veres mezőben felfelé álló fehér félkar ökolbe szorított kezekkel. Neve után délvidéki magyar-nak kell tartanunk.

¹ Dr. Karl. Heinrich Schäfer: Eine Wappenurkunde deutscher Ritter in Italien, Paderborn, 1911. 3—4. l.

7. Petrus de Ardel conestabilis címere : Fehér mezőben fekete csillagkereszt. Neve után az Erdélyben elterjedt Ardeli-, illetőleg Erdélyi-családból származik.

8. Lanzalotus de Niguani caporalis, káplár címere : Fekete mezőben közepén vízszintesen áthaladó fehér pólya.

9. Laurencius de Salagne caporalis címere : Vörös mezőben fehér kereszt. Nevének helyes megfejtése : Szalányi Lőrinc.

10. Johannes de Ezdenz caporalis címere : Arany mezőben nagy fekete gótikus M betű, felette ötágú koronával. Az Izdenczy-család egyik tagjával van dolgunk.

II. Balás de Erma caporalis címere : Zöld alapon gótikus fehér nagy N betű, mindkét szárán oldalt kifelé tárult stílusos levelekkel, a betű felett ötágú koronával. A csapatvezér helyes neve : Hermáni Balázs.

12. Lucas de Sarchis caporalis címere : Fehér alapon lefelé álló szétnyitott golyóöntő, mely egyébként egy gyertyakoppantóhoz hasonlít. A csapatvezér helyes neve : Sárközy Lukács.

13. Johannes de Strega caporalis festett címere az oklevél eredetijének hiányos volta miatt nem vehető ki. Pecsetje után rekonstruált címerében valószínűleg egy gyűrűhöz hasonló tárgyat szájában tartó holló látható ; a holló feje felett és szárnya alatt egyéb díszítések láthatók. Nevének helyes megfejtése lehet : Isztregai, vagy Sztregai János.

Ugyanezen oklevélre fel volt rajzolva Lancalottus de Ardel magyar csapatvezér címere is ; ő vállalt ugyanis felelősséget, hogy a hadifoglyok az oklevélben foglaltakat teljesítik. A pergament rongáltsága miatt azonban festett címere nem állapítható meg és pecsétjéből sem vehető ki.

A bolognai állami levéltárban lévő mostra-könyvek szerint a város szolgálatában álló magyar zsoldoscsapatok bullái, azaz címerük ábrái a következők voltak :

14. Petrus Nirj, vagyis Nyiri Péter, 21 főből álló magyar csapat principalis caporalisának címere : Fordított R betű, alsó részéből egy egyenes és egy görbe áll ki. 1385-ben Bolognában látjuk, csapatának tagjait névszerint is ismerjük.

15. Briccius de Salay, a dobokamegyei Szala községből származó Szalay Berec 10, majd 20 magyar lovas conestabilisa. Bullája egy lefekete-

tett nagy E betűhöz hasonló alak. A város szolgálatában áll 1376—1388-ig.

16. Petrus Johannes de Zaghabria Ungarus 15 magyarból álló csapat vezetője. Bullája : görög delta, mellette közös vonalon egy nagy E betűvel. 1378-ból csapatának tagjait is ismerjük.

Petrus de Kristusi, Ungarus nyolc magyar lovas caporalisa. Krisztusi Péter címere : egyenes, felfelé irányuló nyíl.

Hosszas lenne a városi szolgálatban álló többi magyar zsoldosnak címerét körülírni. Az egyik címeralak egy gamma, a másik egy csúcsával lefelé fordult egyenlő oldalú háromszög, a harmadik egy félig zárt paizs, a negyedik egy középen mezővel átvont paizsalak, az ötödik egy sarkantyú, s végül a hatodik egy Andráskereszt, melynek egyik vonala hullámos. Ez utóbbi azonban egy fára csúszó kígyóhoz is hasonlítható.

Az itt ismertetett festett címerek, címerábrák és pecsétek alapján rekonstruált címerek a korai gótikus heraldika termékei. Figyelemreméltó a festett címerek színezése, mely a mai heraldikai felfogástól elütő. De nem szabad elfelejtenünk, hogy a festett címerek jelen esetben nem egyebek, mint a szövegre átvitt egykorú ábrázolások.

Schäfer, midőn «Eine Wappenurkunde deutscher Ritter in Italien» című munkájában 106 hasonló festett címet közöl, a képekhez írt előszavában megjegyzi, hogy azoknak csak a felét találta meg a ma is használatban levő német családi címerek között. Schäfernek pedig, tekintettel a német heraldikának XIV. századi virágzására, sokkal könnyebb dolga volt, mint nekünk magyaroknak, mivel nálunk a címer általános használata csak a XIV. században veszi kezdetét. Az Olaszországba lekerülő magyar zsoldosok, még ha nemes származásúak voltak is, még nem igen használtak családi címereket. Véleményem szerint az ő címereik felvett címerek. Végeredményben címereik, mint az Olaszországban használt hadijelvények jöhetnek figyelembe. S mivel ez utóbbi okból kifolyólag hadseregünk jelvényhasználatára kihatással lehettek, szükségesnek véltem őket ismertetni, egyrészt, hogy a további ezirányú kutatásoknak teret nyissak, másrészt, hogy tanulmányom bemutatásával köszönetet mondjak a Genealogiai Társulatnak, mely igazgatóválasztmányi tagjainak sorába iktatni méltónak tartott,

Dr. LUKCSICS PÁL.

VEGYES.

Még egyszer és utóljára a leánynegyedről.

(Viszonzválasz dr. Kelemen László «A pénzen szerzett birtok és a leánynegyed» c. válaszára.)

A Turul 1928. évfolyamában tanulmányt írtam a leánynegyedről. Alkalmat erre az adott, hogy 1926-ban a szegedi egyetem Actáiban dr. Kelemen Lászlónak nagyobb dolgozata látott napvilágot «A leánynegyed» címmel, amely ez intézményről eddigi ismereteinkkel szemben teljesen új eredményekre jutott, s így közelebbről szemügyre kellett azokat venni, vajjon helytállók-e. De tulajdonképp csak alkalomnak tartottam ezt arra, hogy ennek kapcsán felhívjam mind genealógusaink, mind jogtörténészeink figyelmét arra a szoros kapcsolatra, amely a családtörténet és régi magánjogunk között fennál, s amelynek folytán ezek művelőinek nagyobb együttműködésére volna szükség. Cikkemben kimutattam, hogy K. állítólagos új eredményei tévesek, s utaltam arra is, hogy ennek oka az, hogy szerző a helyes történeti kutatás általános és a jogtörténeti vizsgálódás speciális módszerével nincs tisztában, vagyis megfelelő előkészület nélkül fogott e munkához.

K. folyóiratunk 1929-i évfolyamában terjedelmes cikkben válaszolt, amelyben azt igyekezett bebizonyítani, hogy adataim nem bizonyítanak semmit, érveléseim teljesen elhibáztak az egész vonalon és nem tudták az ő megállapításait megdönteni, s így «teljesen a levegőben lóg» az az állításom is, hogy tévedéseinek oka a kellő módszertani ismeretek hiánya.

Válaszából úgy látom, hogy meg van győződve, hogy dolgozatom főcéljának tanulmánya «elintézését» tekintettem, — egy helyt (91. l.) használja is ezt a kifejezést, — pedig, mint említettem, munkája csak alkalom volt számomra sokkal fontosabb cél szolgálata, s ha valóban az lett volna a célo, akkor igen hiányos előkészületeket eláruló dolgozatát elég egyszerűen «elintézhettem» volna a Szakirodalom rovatban ilyenforma kritika keretében:

«Szerzőnek a leánynegyedről írt dolgozata lényegesen másképp mutatja be e jogintézményünket, mint aminőnek eddig láttuk, de felkészültsége s módszere olyan nagy hiányokat árul el, hogy nem is foglalkoznánk vele, ha nem olyan előkelő helyen látott volna napvilágot. Tekintve azt, hogy Illés «A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában» c. munkájában ez intézmény korai történetét részletesen feldolgozta, a tulajdonképpeni feladat a XIV. és XV. századi

anyag átvizsgálása lett volna. Itt azután elengedhetetlen lett volna a levéltári kutatás is, de a legkevesebb, amit megkövetelhetünk, a kiadott anyag alapos s nem olyan hiányos ismerete, mint azt a dolgozat apparátusa elárulja.

Ami a lényegét illeti, K. nincs tisztában azzal, hogy tulajdonképp mi is volt a rendeltetése a negyednek, s csak így juthatott a nem kellő alapossággal olvasott s gyakran félre is értett okleveles anyag vizsgálata alapján arra az eredményre, hogy a XV. századig a negyed volt a lányok örökösödésének kizárólagos formája, s ezt kapták minden vagyonból, mégpedig természetben, s csak a későbbi fejlődés folyamán alakult ki a negyed visszaválthatósága.

Ezen azonban nem csodálkozunk, ha azt látjuk, hogy szerző, aki a quartával foglalkozik, nem tudja például, hogy mit jelent a «dos»! T. i. nem is egy helyt, hanem több alkalommal is (a 167. lapon háromszor is, továbbá a 193. lapon és a 190-en, az 1290-i törvény idevágó igen fontos cikkében) hozománynak fordítja. (Hozománynak fordítja «A nem befolyása a jog- és cselekvőképességre» c. 1929-ben megjelent dolgozatában is (105. l.) egy 1263-i oklevél «ratione dotis» kitételét!) S felkészült-e az kellően ilyen kérdések vizsgálatára, aki azt írja, hogy «a magyarság a honfoglaláskor úgyszólván még államelőtti életét élte egy teljesen primitív társadalmi és jogi szervezetben» (174.), — aki szerint «a honfoglaláskor minden nemzetség szállás címén földbirtokot kapott, amelyben az egyéni tulajdon kialakulásával minden szabad magyar osztály révén birtokot kapott» (194. l.), — aki szerint «Szent István II. dekrétuma... a szabad magyarságnak, az ú. n. királyi népnek, az egyéni tulajdont megadta azokon a fekvő jószágokon, amelyeket éppen bírt» (162. l.) — aki szerint a harmincad természetbeni szolgáltatás volt (161. l.), vagy aki azt a jelentéktelennek látszó botlást elköveti, hogy a pécsváradi *apátság* végrendeletéről beszél, mert ez a lapsus arra mutat, hogy nem ismeri jól hiteles helyeink intézményét, arról nem is szólva, hogy az nem is végrendelet, hanem donatio post obitum reservato usufructu volt (169. l.). Így azután megértjük a dilettantizmusából folyó nagy bátorságát, amellyel elvetve a régi álláspontot, azzal szemben «új» megállapításokra jutott.

Ha tehát csak «elintézni» akartam volna dolgozatát, ilyenformán könnyen megtehettem volna, de úgy-e, minderről egy szó sem esett cikkemben s így igazán nem értem, miért beszél K. «személyét érintő

megjegyzésekről», vagy ha annak tartja a tévedéseire és a módszertelenségére való tárgyilagos megjegyzésemet s nem tartja helyénvalónak, akkor miért használna válaszában annyira erős kifejezéseket.

Szerzőnek azóta egy újabb dolgozata is napvilágot látott, — «A nem befolyása a jog- és cselekvőképeségre a törzsi szervezettől a Hármaskönyvig». Szeged, 1929., — amelyben nagyon részletesen foglalkozik ismét e kérdéssel, s így most ezt is be kell vonnunk vizsgálódásunk körébe. Ebben, újabb kutatásai alapján, úgy módosítja régebbi megállapítását, hogy «már a XIV. század hetvenes éveiben megjelenik a bírói gyakorlatban, majd néhány évtizeddel utóbb, a XV. század elején az országos szokásban is az az új jogtétel, mely egyes birtoknemekből rendes törvényes osztályrészt juttat a leányágnak» (101. l.), — majd alább így folytatja: «Ezekkel a tényleges szokást illetőleg meglehetősen szórványosnak látszó esetekkel szemben azonban a birtokosztályok zöme a XVI. század 15. évéig bezárólag... az atyai hagyaték egészében az egyenlőtlen törvényes öröklés szabályát érvényesíti. Ellentétben egyes nagybírák gyakorlatával és néhány annak elveihez símuló esettel, a nemzet jogi meggyőződésében gyökerező tényleges szokás a Hármaskönyv szerkesztésének idejében is túlnyomórészt csak negyedét juttatott a leánygyermek atyja minden birtokából...» «Alig lehet kétséges, — írja azután — hogy az egyenlő és egyenlőtlen törvényes öröklési szokásnak a XIV. század utolsó évtizedeiben kezdődő küzdelmét Werbőczy lángelméje döntötte el». Szerző bizonyára «személyét érintő megjegyzésnek» fogja minősíteni, ha azt mondja, hogy aki ezt a — szerző szavaival élve — «egyenest abszurd» dolgot leírta, annak mindent előlrol kezdve igen sokat kell még tanulnia, mert a fentiekkel elárulta, hogy milyen fogalma van a consuetudóról, a bírói gyakorlatról, a Hármaskönyv forráskritikájáról és Werbőczy munkásságának természetéről! Hát nem tudja K. azt, hogy — mint Illés József az elsőéves jogászok részére írt Bevezetésében mondja —: «A bírói gyakorlat lényegében nem más, mint a szokásjognak a bíró által való megállapítása» és hogy «a szokásnak legnevezetesebb jelentkezési formája a bírói gyakorlat?!» Hát előbb van meg a nagy bírák gyakorlatában s csak néhány évtizeddel utóbb az országos szokásban egy jogtétel!? Hát lehet százados «küzdlemlről» beszélni, amikor — hogy csak két egymástól messzeeső példát említsünk 1514 előtről — már 1437-ben *nádori ítélet* állapítja meg, hogy a születendő gyermeknek, ha lány lesz, «solum quarta pars» jár férjhezmenetelég, a vásárolt és zálogos birtokokból pedig «*equalis divisio modo divisionario*» (Sopron vm. oklt. II. 269.), s 1508-ban

is *nádori parancsra* hívja fel a leleszi konvent Bánfi Istvánt, hogy a csak fiágot illető birtokokból negyedét, a többiből pedig «*portiones congruentes*» adjon ki «*lege regni requirente*» (Bánffy-cs. oklt. II. 424.). Vagy a nagybírák gyakorlata nem a consuetudón alapult?! Talán mégsem volt egészen helyes módszer egymásmellé állítani a quartára vonatkozó regeszták sorát, s mivel egyes esetekben a XV. században is azt írják, hogy «*de universis possessionibus*» adták ki a negyedét, abból azt kiolvasni, hogy «küzdleml» folyt a két jogelv között. Csodálkoznék K., ha 1514-nél tovább is ment volna, mint módszeresen kellett volna is, mert bizonyára akadt volna később is hasonló kifejezésekre, amikor pedig már szerinte Werbőczy lángelméje eldöntötte ezt a küzdelmet. Ha a doszsal ismerős volna K., arra hívnám fel figyelmét, hogy nézze meg alaposan a hitbér és quarta kielégítéséről szóló okleveleket s azt fogja látni, hogy ha e kettő együtt is szerepel, — mint a legtöbb esetben — akkor is azt írják, hogy «*ratione quarte filialis et dotis ac rerum paraphernalium... de omnibus possessionibus provenire debentium... omnimodam impendissent satisfactionem*»..., tehát nem szó szerint értendő e meghatározás, hanem úgy, hogy mindenfajta birtok felelt érte, s ezen mi, a régi vélemény hívei, nem is csodálkozunk, mert tudjuk, hogy nem természetben, hanem pénzben fizették ki a hitbért éppúgy, mint a negyedét! Azért olvasunk «*solutio dotis et quarte filiarum*»-ról, s azért mondják 1338-ban *gratia specialis*-nak Károly Róbertnek azt az engedélyét, hogy a leány atyja birtokában maradhasson, míg az új birtokosok anyja hitbérét és az ő negyedét illetőleg «*sibi satisfacerent*» (Kubinyi: Magy. tört. eml. II. 122.). Minderről még lesz szó, de már most ki kellett erre térnünk.

Tulajdonképp az egész kérdést eldönti egy 1239-i oklevél (Fejér: IV/1. 146.), amelyre vonatkozólag azonban kijelenti K., hogy értelmezésem «mindvégig téves utakon halad» s «teljesen megengedhetetlennek tartja, hogy ezt messzemenő következtetések alapjává tegyük», s «immár egy évtizedet meghaladó ügyvédi és ítélőbírói gyakorlatára támaszkodva nyugodtan meri állítani, hogy jogilag egyedül és kizárólag az ő értelmezése a helytálló» (Turul, 1929. 86—7.). Hát ami azt illeti, ezzel a jogilag abszurd értelmezéssel nem állok egyedül s nem is vagyok rossz társaságban. Hajnik Imrere ugyan nem merek szerzővel szemben hivatkozni, aki pedig épp ezt az oklevelet idézve mondja, hogy a negyed «szerzeményből nem járt ki» (Alk. és jogtört. 326. l.), mert neki nem volt «évtizedet meghaladó ügyvédi és ítélőbírói gyakorlata», de volt már 1904-ben Illés Józsefnek, amikor említett munkájában alaposan foglalkozott ezzel a kérdéssel is,

s aki akkor már nem számított «kezdőnek» sem a jogtörténeti irodalomban. Ami pedig a régi vélemény abszurd voltát illusztrálni akaró modern esetet illeti nem tudom, hogy ha «magas színvonalú felsőbbbíróságunk bármely tagja» olvasná azt, mit szólna hozzá?

Természetes, hogy ha egy ennyire világos és részletes korai oklevél a régi vélemény szerint teljesen megvilágítja ez intézményt, akkor a későbbi adatokkal szemben, amelyek annak ellenmondani látszanak, nagy elővigyázatossággal kell eljárni. Itt azután megint fel kell valamire szerző figyelmét hívnom, olyan körülményre, amely szintén a módszerrel függ össze. K. szerint az én későbbi adataim tanulmányának Árpád- és Anjou-kori eredményeit nem érinthetik, s nagy triumfussal írja ezt: «Mindenesetre érdekes, hogy Holubbal szemben nekem kell rámutatnom arra, hogy a magánjog fejlődésének egyes korszakai között különbséget kell tudni tenni, holott szerinte én vagyok az, aki a történeti kutatás általános és a jogtörténeti vizsgálódás speciális módszereivel nem vagyok tisztában» (Turul, 1929. 92.). Bizony ez a megjegyzés mindenkinek a szemében csak K. módszertelenségét jellemzi, a «kezdőt», aki hallott valamit fejlődésről s nem tudván disztigválni, azt hiszi, hogy most már mindenütt azt kell keresnie, vagy pedig azzal mindent meg lehet magyaráznia.

Így azután Lodomér érseknek 1281-i oklevelét is másképp fogjuk látni, mint K., aki a «helyesen értelmezett» 1239-i oklevél mellett ezt tartja az ő igaza második támaszának. Ebben azt olvassuk, hogy «de possessionibus patris eorum *hereditariis vel quocunque titulo conquisitis*» követelték a negyedét. Ismerve az intézmény lényegét s tekintetbevéve az 1239-i oklevél perdöntő voltát, mi, a régi vélemény hívei, nem találunk semmi nehézséget ennek az oklevélnek a magyarázatánál. Illés például említett munkájában (39. l. 3. jzt.) egyenesen arra a megállapítására idézi, hogy csak az ősből járt a negyed. De a fenti idézet nyelvtani konstrukciója is azt mutatja, hogy nem két kategóriáról — ősiről és szerzeményről — van itt szó, hanem az ősi kategóriájának kiterjesztéséről, azért *vel* a kötőszó és nem *et*, de a *conquisita* kifejezés sem lehet más itt, mint az *acquisita* szinonimája. Csak persze szerzővel szemben erre nem hivatkozhatom, mert, mint válasza egy helyéből kitűnik (Turul, 1929. 90. l.), nem tudja, mit jelent ez; pedig ennek a fontos fogalomnak az ismerete talán mégis megkövetelhető attól, aki régi birtokjogunkkal annyira szoros kapcsolatban álló kérdésekkel foglalkozik, s azokban oly ellenmondást és kritikát nem tűrő határozottsággal foglal állást. Én t. i. egy 1354-ből való oklevelet idéztem, mint *nyomós bizonyítékot* arra, hogy csak az ősből s természetesen a királyi

adományból járt a negyed (Turul, 1928. III.), mert e szerint azt «de universis possessionibus... *tam hereditariis, quam acquisitiis*... de iure eis provenientem habere deberent *laudabili regni consuetudine requirentes*», s mint igen érdekes mozzanatot közöltem az oklevél folytatását is, amely szerint a másik fél erre azt felelte, hogy az utóbbiból nem köteles quartát adni, mert a király azt neki «*libere* donaset». K. az *acquisitiis* szerzeményinek gondolván, ellenem akarja fordítani az én fegyveremet, s azt írja: «ha Holubnak igaza lenne, a *szerzeményre* (!) nézve elutasító ítéletet kellett volna hozni... ez az oklevél tehát nem ellenem, — írja — hanem inkább mellettem bizonyít». Bizony ilyen tévedést nem volna szabad elkövetnie még egy kezdőnek sem, aki ilyen kérdésekhez nyúl; de nem tudom, hogy szerző nem Bartal szótárát fordítaná-e itt is velem szemben az ő igazát védendő, ahol «hozzászert» (!) magyarázatát olvashatjuk ennek a kifejezésnek, mint ahogyan a portio szónak általam adott magyarázatát is azzal akarja megerősíteni, hogy azt az értelmét «sem Bartal, sem Du Cange nem ismeri» (Turul, 1929. 86.).

K. említett munkájában pótlásul még egy oklevelet említ az Árpádkorra vonatkozólag, mely azt bizonyítaná, hogy «az országos szokás alapján» történt az, hogy «bár a hagyatékból pénzen szerzett birtokok is voltak s azok is osztályra bocsáttattak, csak negyedét kapott a leánygyermek» (87. l. Említve válaszában is: Turul, 1929. 92.). Elcsodálkozva kérdezzük, hát ezt honnan veszi? Ott ugyanis szó sincsen erről, sőt az oklevél a szerzeményről való szabad rendelkezésnek kitűnő példája, mert azt olvassuk benne, hogy az atya vásárolt és adományos birtokait feleségére és leányaira hagyta, — adományról is szó lévén, természetesen királyi engedéllyel, — ezeket azonban az özvegy sógorainak engedte át, amiért azután azok cserébe és a lányok negyede fejében bizonyos ősi birtokokat adtak nekik. Tehát ez az oklevél is tulajdonképp a «régí vélemény» mellett szól.

De hiszen ezek mind olyan világos dolgok, hogy kár is szinte ennyi szót vesztegetni rájuk. Különbömiért olvasnók annyiszor, hogy, amikor negyedkövetelésről volt szó, azt vizsgálták, vajjon a birtok hereditárius-e. Csak aki annyira kevésbé ismeri régi gazdasági és jogéletünket, mint K., írhatta le azt, hogy «igazán bajos lenne feltételezni azt, hogy a birtokok eredetéről ne tudott volna (az illető), hiszen a mindennapi élet ezer példája bizonyítja, hogy a családtagok mennyire ismerik a vagyon eredetét» (Turul, 1929. 89.). De persze nem szabad a mai kor szemüvegén át nézni a multat s nem szabad az interpretációnál sem annyira «a gyakorlat tapasztalataira... s a polgári törvénykezés technikájára» tá-

maszkodni, mert akkor odajutunk, mint K. egy általam idézett 1351-i oklevél fejtegetésénél, amely példája lehet annak, hogy miképp nem szabad egy oklevélhez nyúlnunk (Turul, 1929. 89.).

A kérdés e részére vonatkozólag csak még két példát óhajtok bemutatni. Az egyikre hivatkoztam cikkemben is (Turul, 1928. III.), de a kiadás megjelölésébe hiba csúszott be; az oklevél a Hazai Okmánytár III. kötetének nem 213., hanem 231. lapján olvasható és 1369-ből való. K. a hibát látva, nem tudta megtalálni s így nem is foglalkozott vele, pedig szerettem volna olvasni, hogy erre mit mondott volna. Csak a lényegét említtem. Az országbíró (!) úgy döntött, hogy néhai Ugali Pál leányának «*de possessionariis iuribus paternis hereditariis et acquisitiis*» adják ki a negyedét, «*alias vero possessiones et possessionarias portiones eundem quondam Paulum et fratres suos emptionis et impignorationis titulis contingentes modo simili eisdem fratribus suis ac dicte Ursule, filie eiusdem Pauli, . . . ut congrueret, devolvi debere*!» (E birtokok jogi természetét szépen nyomon is kísérhetjük és megvilágíthatjuk az Anjoukori Okmánytár III—V. kötetei alapján.)

A másik oklevél még korábbi, 1361-ből való (N. Múz.) s arról szól, hogy az illető, akitől a negyedét követelték, azt felelte, hogy a birtok pénzen szerzett birtok volt, s így abból «*nulla quarta filialis deberet provenire*». Az országbíró elrendeli ugyan a negyed kiadását, de nem azért, mert a pénzen vett birtokból is jár, hanem mert az illető által bemutatott oklevélről kiderült, hogy az hamis volt. Talán elmondhatom ezek után én is egy 1284-i oklevéllel, hogy «*contra easdem litteras obmutuit pars adversa*»!

A negyed lényegére vonatkozó állásfoglalásból folyik természetesen a felelet arra a kérdésre is, hogy tisztán pénzkövetelés volt-e a negyed vagy helyes-e szerző azon megállapítása, hogy «*az ősiség törvénybeiktatásáig a negyedek rendszerint örök birtokul kapták a lányok*» (201—2. l.). Ha az ősből természetben, örök birtokul kapták ki a lányok, akkor hogyan óvhatták volna meg a családvagyon elvét, mert hiszen így a családi birtok lassanként idegen családok kezére jutott volna, s hogyan szolgálhatta volna célját ez intézmény, ha, mint szerző gondolja, «*a leánynegyed dologi teher volt, amely a nemesi birtokból csak egyszer hasított ki*» (Turul, 1929. 90.), vagy abban az esetben is, ha minden alkalommal kihasították, mert így néhány generáció után már csak kis töredéke maradt volna meg az ősi birtoknak?!

K. munkája 201—2. lapjain foglalkozik ezzel a kérdéssel. Nézzük meg bizonyító apparátusát a 121—126. sz. jegyzetekben, amelyekre válaszában is

külön hivatkozik (Turul, 1929. 95. l.). Nem részletezzük, hiszen szerző is és bárki is könnyen utána nézhet, csak azt állapítjuk meg, hogy az idézett forráshelyek jórészt olyan esetekre vonatkoznak, amikor nem mondják meg, hogy ősi a birtok, amit negyed fejében adtak, amivel nem lehet bizonyítani, sőt olyan okleveleket is idéz, amelyekben világosan meg van mondva, hogy szerzeményi birtokból történt a ki-elégítés. Amikor pedig ősből történt az egyik idézett esetben, akkor «*donassent*» kifejezéssel jelölték meg azt s hozzátették magyarázatul, hogy az illetőnek igen sokat köszönhetek (Wenzel, III. 542.). Azt hiszem, hogy arra az Anjou-kori oklevélre sem igen lehet hivatkozni, mely szerint «*ob dilectionem proximitatis cum possessionaria assignatione ex sua bona et spontanea voluntate volens satisfacere*» adott ki valaki birtokban negyedét (VI. 576.)!

Jogilag igen nagy tévedése tehát szerzőnek, hogy a birtokban történt negyedkielégítésekről szóló oklevelek «irrevocabiler» és «perpetuo possidendam» kifejezéseivel akarja alátámasztani azt a tételt, hogy «örök és visszavonhatatlan birtokul kapták a lányok a negyedét». Mert igen nagy különbség jogi szempontból természetben kiadni vagy birtokban kiadni, nem ősi birtokkal kielégíteni, ez utóbbi eset ugyanis annyi, mintha pénzzel történt volna! Igenis, az 1290-i törvény idevágó cikke nagyon sokat mond annak, aki azt olvasni tudja. Az «extraneus» kifejezés rendkívül pregnáns voltát nem lehet könnyed kézlegyintéssel elintézni, s igenis az országos szokás továbbra is kitarthat a mellett; hogy egy 1351 előtti példát idézzek, — mert K. még ma is úgy látja az 1351-i törvényt, mint amely egy csapásra valami lényeges újítást hozott volna, — 1349-ben mint különös kegyet engedi meg a király, hogy valaki a negyedét «*cum possessione excipere valeat*» (Hazai okmt. III. 231.). Szó sem lehet tehát arról, hogy az 1435-i törvény hozta volna az első gyökeres változást e téren, mint K. gondolja (203. l.). Ha így volna, akkor miképp magyarázzuk meg azt, hogy amikor valaki 1357-ben a nővérét «*fraternali ductus amore . . . de eadem quarta cum possessionibus satisfacere maluisset*», ehhez Nagy Lajos megerősítését kérte, aki meg is tette ezt érdemeire való tekintetből, de hangsúlyozta, «*quum per (!) regni nostri approbata consuetudine requirente nullus nobilium et possessionatorum hominum quartam puellarem cum possessionibus absque regio consensu suis filiabus dare valeat et assignare, sed solummodo pecuniaria satisfactio impendatur pro eadem*» . . . (Békésmegyei oklt. 13. l.). Vagy a contrario nem teljes erejű bizonyíték-e az, hogy már az 1351 előtti időből van adatunk arra, hogy a birtoktalanokhoz nőül ment lányoknak «*regni consuetudine requi-*

rente» birtokban kellett kiadni a negyedét. Cikkemben igen érdekes oklevelet idéztem is erre 1346-ból a Hazai Okmánytár I. 192. lapjáról, amely világosan megmondja, hogy ilyen esetben *«quarte puellares pecunia redimi non posse dinoscebantur»*. Tulajdonképp ezt a kérdést eldönti az az 1320-ból való oklevél, amelyre cikkemben hivatkoztam is, amely tehát jóval 1351 előtt tesz tanuságot, hogy «proximi, a quibus ipsa quarta vendicatur, ipsam quartam seu possessionem pro eadem quarta debitam secundum consuetudinem regni pro se redimere et habere (posunt)» (Mon. Strig. III. 712. és Temes vm. oklt. I. 26.). K. azt írja erre, hogy «egy — főleg szokatlan körülmények között létrejött — határozat még jelenti az országos szokást, erre feltétlenül figyelemmel kellene lennie a történetírónak» (Turul, 1929. 95.). A történész pedig erre ezt feleli: először is az oklevél maga expressis verbis hivatkozik az országos szokásra, másodszor nagyon csodálja a történész, hogy egy jogász nincsen tisztában a szokásjoggal és egy esetben a bizonyítóerejét így kétségbe vonja, pedig a Hármaskönyvből (Prol. tit. 10. § 7.) is tudnia kellene, hogy «imo aliquando ex uno actu, si habuerit causam successivam . . . potest induci consuetudo!» Harmadszor ez a *jogi tanács* nem is jött létre «szokatlan körülmények között», mert tudjuk, hogy Károly Róbert igen sokat tartózkodott Temesvárott, így ott voltak mellette a főpapok is, akik járatosak lehettek negyed-ügyekben, mert ezekben a szentszékek voltak illetékesek.¹ És nem «földi sűrű homály az okot sem, mely e szokatlan tartalmú határozatot létrehozta». Egészen egyszerű volt az eset: Rikolf egyik fia elhalálozván, özvegye követelte kiskorú leánya nevében az annak járó negyedét. Sógorai, akiknek kezére jutottak a családi birtokok, ezt megtagadták, azzal érvelve, hogy a kiskorú nevében az anya azt nem követelheti. Erre az volt a főpapok véleménye, hogy követelheti a negyedét az anya vagy más rokon «tutorio vel curatorio nomine», de biztosítékot kell nyújtania, hogy a leány később ne követelhesse rokonain újból azt.

De nem akarok hosszadalmas lenni, hiszen úgy szólván így kellene és lehetne válaszában minden

¹ Ez is erős bizonyíték, mert ingatlan jogot érintő perekben a szentszékek nem járhattak el! 1390-ben Zsigmond azért rendelt a nádor elé egy ilyen pert, mert «factum possessionum tangere dinoscitur» T. i. nem-nemeshez ment férjhez a lány, s leszármazói azt állították, hogy «pro eo de eadem Vsa eidem domine Elyzabeth et per consequens ipsis quarta puellaris de iure scripto et regni consuetudine requirente deberet provenire»... (Kubinyi, II. 326—8.)

részeivel foglalkoznunk, ami az eddigiek után felesleges is volna.

Szerző maga bevallja, hogy «kezdőnek» tartja magát; de ha ennek tudatában van, akkor a komoly kritikával szemben nem szabad annyira érzékenynek lennie. A hiba azonban tulajdonképpen ott van, hogy szerző hibái nem a «kezdő» hibái, nem olyanok, amelyeket ezzel a szóval szoktunk megjelölni; itt az alapokban van a hiba, s így mindent előről kellene elkezdeni.

Elégikus hangú befejezésében K. azt írja, hogy «egyvet nem tanult meg soha: hogy árulója legyen meggyőződéseinek». A viláért sem kívánja senki ezt tőle, de az előfeltétele ennek az, hogy az a meggyőződés tudományosan megalapozott meggyőződés legyen, amely kiállja a kritika tűzpróbáját, s amely a legszigorúbb önkritika retortáján ment már keresztül. Amit pedig e kijelentését megelőzőleg mond, ennek magyarázataként, hogy t. i.: «tudatában van annak is, hogy a siker és az elismerés sokkal könnyebben jutna osztályrészéül, ha mindenütt hűségese nagy elődeinek nyomdokain járna», ez nagyon erős kijelentés, s K. nem is gondolta jól át, hogy tulajdonképp mit is írt le! De megnyugtathatom, hogy sem én, sem más nem veszi ezt komolyan, mert csak azt mutatja, hogy tudományos életünket, történetírói munkát csak oly kevésbé ismeri, mint régi jogéletünket s annak emlékeit!

Holub József.

Kiegészítés az Ilosvay-család leszármazásához.

A Turul 1896. évfolyamában jelent meg az Ilosvay-család történetét tárgyaló tanulmány Petrovay György tollából. A különben nagy gonddal összeállított ismerettség néhány hiányát kívánja pótolni ez a kiegészítés, nevezetesen a IV. táblán található III. Ádámnak a XVIII. sz. végével megszakított, azonban még ma is virágzó két ágának: unokáinak, idősebb, Gáspár, ill. fiatalabb, Ferenc vonalának leszármazásával.

Gáspár (1737—1769) nejétől, Sándor Erzsébettől Gyulaházán született I. János 1763-ban. Zemplén-Kelecsényben 1793 február hó 3-án feleségül vette néhai csicseri Ormós Ferenc özvegyének leányát, Borbálát: «mintán a Felső királyi rendelet szerint háromszor kihirdettettek, copuláltattak a gercselyi predikátor Diószegi János által Kelecsényben.»¹ A ma megszállott zemplénmegyei Gercsely község ref. lelkesíti hivatalától, mint a kelecsényi filia anyaegyházától kiállított számottévó adatforráskivonat bizo-

¹ Kelecsényi ref. egyház hiteles esketési anyakönyvi kivonata.

nyítja, itt halt meg 1833-ban, azután, hogy nyolc gyermekével¹ — kik közül Petrovay csupán két leányt ismer — megalapította a familiának kelecseányi ágát. Ifjabb fia, Ignác (1812—1866) vezette tovább a vonalát.

A fiatalabb ágnak III. Ádám legfiatalabb unokája, Ferenc (1761—1831) volt az őse. Első nejétől, Farkas Borbálától, született 1799 július 14-én hatodik gyermeke, II. János,² kinek születési adatain kívül a gyulaházi ref. egyház anyakönyve semmi további adatot nem tartalmaz. Ebből azt lehet következtetni, hogy élete folyamát máshelyt töltötte.

Petrovay a családfán el nem helyezhetőket felsorolva 14-nek említi egy Jánost, «aki 1790 táján Szatmár megyében született, utóbb Deésre telepedett», honnan Ördöngös Füzesre, majd Bánffy-Hunyadra került, ahol 1848/49-ben — a forradalom alkalmával a többi B.-h.-i birtokosokkal együtt, minden megtakarított ingóságaiból az ellenség által kirabolatván³ — «összes iratai elpusztultak. 1859 május 13-án halt meg Bánffy-Hunyadon. Nejével, nemes Ambrus Sárával»⁴ alapított családból származó I. Lajosnak és első nejének, Turbucz Amáliának elsőszülöttjük II. Lajos, a kir. József Műegyetemen a kémia-nak professzora a kilencvenes évek utolján arról értesített, hogy az ő nagyatyja János a családi hagyományok szerint Szatmár megyéből vagy Szatmár megyén át utazhatott Deésre, továbbá «öt-hat éves korában a szülői házban gyakran hallott a nagyapjával kapcsolatban említést az 1809. évi nemesi felkelésről.» Az Ilosvay családfán a XVIII. század végén két férfikort ért János található: az egyik az 1799. év május hó 14-én Kelecsényben (Zemplén megye) született I. Jánosnak (1763—1833) és cs. Ormós Borbálának fia, a másik ugyancsak 1799. évben, azonban július hó 14-én, Gyulaházán (Szabolcs megye) született Ferencnek (1761—1831) és első nejének, Farkas Borbálának fia. Előbbi — miként azt a sárospataki főiskola matriculumból kapott adat tanúsítja, 1817. évi június hó 18-án subscribált 17 éves korában; apja: Johanus; Születési helye: Kelecsény (Zemplén megye); Nemes; Református vallású; N. T. J. (azaz nem tógatus): tehát VII. osztályos, vagyis azon korban elsőéves jogász volt⁵ — már 1831. évben a koleraragály idején a felbujtatott parasztság áldozata lett, még

nőtlen korában. Utóbbiról, a táblázaton II. Jánosról, szülő megyéjében semmi adat nincs. Valószínűleg legénykorában — talán apja másodszori házassága miatt — hagyta el a szülőházat és az atyafiságos udvarházakat látogatva — Vitkán (Örön, Paposon) — a Szamos völgyén át vette útját és már megházasodva jutott el Deésre. Egyébiránt itt már 1815-ben élt egy Ilosvay Mihály deák, városi esküdt, akiről egyéb adat nincs.¹ Azt a véleményt, hogy a Deésre került Ilosvay János azonos a Gyulaházán született II. Jánossal, a születési helyének és évének a családi hagyományokkal megegyező voltán kívül támogatja az a tény is, hogy nénjének, Sárának (1788—1858) férje, Nagymáté Pál 1809-ben valóban résztvett a nemesi felkelésben. A gyulaházi ref. lelképásztor ugyanis a keresztezési anyakönyvbe ezt vezette be: «Ilosvay Sára asszonytól 1809 május hó 6-án Julianna leánya született Nzetes vitézlő Nagymáté Pál insurgens úrnak.»² Tehát II. Lajos a szülői házban mint gyermek csakugyan hallhatta, hogy a családnak valamelyik tagja insurgens volt. Az egy apától származást és unokatestvéri rokonságot a szabolcsmegyei Gyulaházáról a zemplénmegyei Kelecsénybe telepedett családi ág élő tagjai a Deésre származottakkal tartják és vallják.³

Gáspár vonalát fia, I. János folytatta.

I. János (szül. 1763 máj. 14. Gyulaházán, † 1833 jan. 14. Kelecsényben) neje: csicseri Ormós Borbála († 1830 dec. 3.); esküvő: 1793 febr. 3. Kelecsény. Gyermekeik:

A) Zsuzsanna (szül. 1794 ápr. 1. † ...). Első férje: Nagy György; esküvő: 1834. Második férje: cs. Ormós József; esküvő: 1839. (Petrovay említi.)

B) László (szül. 1796 jún. 14. † ...).

C) Károly (szül. 1797 júl. 19. † 1798 okt. 27.).

D) János (szül. 1799 május 14., meggyilkolták a kolera ragályos járvány alkalmával az urak ellen felázadt parasztok 1831.

E) Ferenc (szül. 1802 szept. 12. † 1832 jan. 1., később ugyan, de ő is a bátyjával együtt elsenvedettek következtében).

F) Julianna (szül. 1805 júl. 21. † ...). Férje: Katona Gáspár. Birtok: Agárd.

G) Katalin (szül. 1808 jan. 10. † ...). Első férje: Vitéz Sámuel; esküvő: 1840. Második férje: Köröskényi László; esküvő: ... Harmadik férje: Nyárády Dániel; esküvő: 1848 júl. 23. (Petrovay említi.)

¹ U. az, anyakönyvi kivonatok és adatok.

² Gyulaházi ref. egyház hiteles születési anyakönyvi kivonata.

³ Több bánffy-hunyadi felszabadított jobbágyság igazoló okirata. Ilosvay Lajos birtokába.

⁴ Petrovay, i. m.

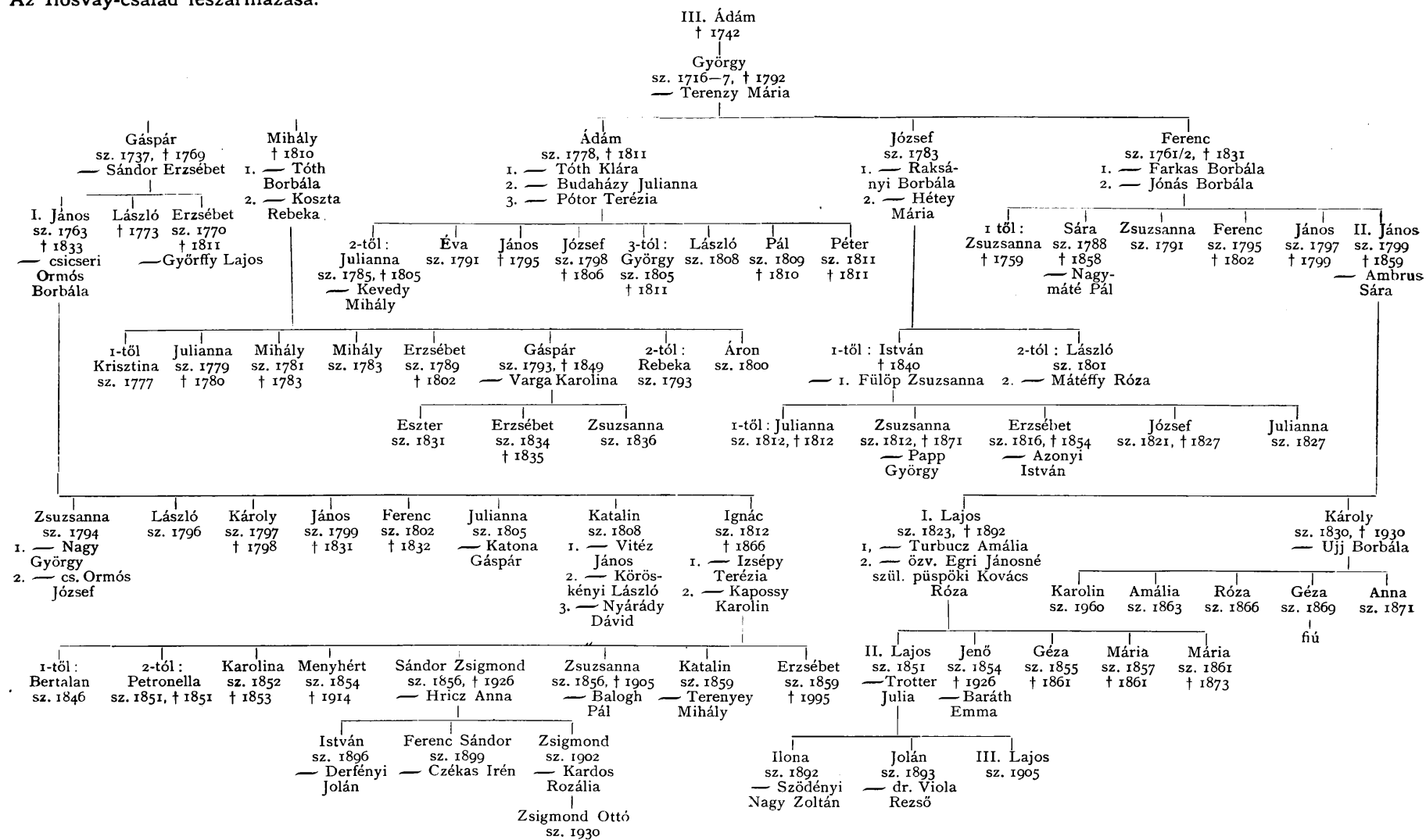
⁵ Sárospataki főiskola matriculumból.

¹ Petrovay, i. m.

² Gyulaházi ref. egyház hiteles születési és házassági anyakönyvi kivonata.

³ A zemplénkelecsényi családi ág «Nyilatkozat» okmánya.

Az Ilosvay-család leszármazása.

H) Ignác (szül. 1812 júl. 31. † 1866.). 1831-ben a félrevezetettek megkínózták őt is: két évig sínylette. Első neje: Izsépy Terézia; esküvő: Nagy-Izsépen, 1845. Második neje: Kapossy Karolina (szül. 1824. † 1891 szept. 3.); esküvő: 1850 jan. Agárdon.

Gyermekei: Első nejétől 1. Bertalan (szül. 1846 jún. 24. Magyar-Izsépen. † ... kiskorában).

Második nejétől: 2. Petronella (szül. 1851 máj. 11. † máj. 17.).

3. Karolina (szül. 1852 máj. 3. † 1853 szept. 8.).

4. Menyhért (szül. 1854 aug. 29. † 1914. Amerikában).

5. Sándor Zsigmond (szül. 1856 máj. 1. † 1926 dec. 24.). Legenye Mihályt MÁV. hivatalnok volt. Neje: Hricz Anna; esküvő: 1909 márc. 29. Birtok: Kelecsény és Sátorlajújhely.

Gyermekeik:

a) István (szül. 1896 aug. 31. Legenye-Mihályt.) Sátorlajújhelyt, városi közüzem tisztviselője. Neje: Derfényi Jolán; esküvő: 1931 jan.

b) Ferenc Sándor (szül. 1898 febr. 17.). Miskolc, Martin-telepi ref. lelkész. Neje: Czékus Irén; esküvő: 1931 jan. 29.

c) Zsigmond (szül. 1902 jan. 28.) Szőlősgyörökön Somogy megyében aljegyző. Neje: Kardos Rozália (K. Pál és Rózás Julianna leánya), esküvő: 1924 máj. 3. Lengyeltóti. Gyermeük: Zsigmond Ottó (szül. 1930 júl. 1.).

6. Zsuzsánna (szül. 1856 máj. 1. — Sándor Zsigmond ikertestvére — † 1905). Férje: ramócsaházi Balogh Pál, szécsmezői körjegyző; esküvő: 1889.

7. Katalin (szül. 1859 okt. 22.). Férje: felsőfügedi és kisternyei Ternyey Mihály; esküvő: 1885 nov. 29. Birtok: Gercsely és Gyulaháza.

8. Erzsébet (szül. 1859 okt. 22. — ikertestvére Katalinnak — † 1905 máj. 5.).

*

Ferenc vonalát első, Farkas Borbálával kötött házasságából született legifjabb fia, II. János vezette tovább.

II. János (szül. 1799 júl. 14. Gyulaházán, † 1859 máj. 13. Bánffy-Hunyadon). Ördögös-Füzesen községi jegyző. Neje: Ambrus Sára.

Gyermekeik: A) I. Lajos (szül. 1823 aug. 23. Deésett, † 1892 jan. 8. u. o.). Belső-Szolnok vármegye várnagya volt. Első neje: Turbucz Amália (szül. 1830 szept. 30. † 1882 máj. 2.); esküvő: 1851 febr. 5. Második neje: özv. Egry Jánosné szül. püspöki Kovács Róza.

Gyermekei első házasságából származnak:

1. II. Lajos (szül. 1851 okt. 31. Deésett), arany-

diplomás bölcész doktor, a műszaki tudományok tiszteletbeli doktora; a Kir. József-Műegyetemen az ált. kémia nyilv. r. tanára, az egyetemes és vegyészeti szakosztály 1886/87—1891/92-ig, az építész és mérnöki szakosztály 1893/94—1897/98-ig dékánja, 1900/01—1902/03-ig rektor; nyug. vallás és közoktatásügyi államtitkár; m. kir. udv. tanácsos, a Ferenc József-rend nagykeresztjének tulajdonosa, a Lipót-rend középkeresztje; a Magyar Tud. Akadémia ig. és tisztb. tagja, 1916—19. és 1925—28-ig másodelnöke; a felsőház tagja, v. országgy. képviselő; az Országos Természettudományi Tanács elnöke, az Országos Ösztöndíj Tanács, a Széchenyi Tudományos Társaság, a Felsőoktatásügyi Egyesület alelnöke, a M. Kir. Természettudományi Társulat elnöke és chem.-ásvt. szakosztályának tb. elnöke, az Erzsébet Népakadémia ügyv. elnöke, a Mérnöki Tanács tagja, számos hazai és külföldi tudományos egyesület tb., alapító, örökös, ill. rendes tagja; a Budapesti Ref. Presbytériumnak tagja és Budapesten a Józsefvárosi Egyházrész gondnoka; Deés rendezett tanácsú város díszpolgára. Neje: Trotter Julia (szül. 1870 máj. 21. Bécsben T. Kamilló és Knoll Emilia leánya); esküvő: 1891 aug. 18. Karlsbad.

Gyermekeik:

a) Ilona (szül. 1892 júl. 8). Férje: Szödényi Nagy Zoltán OKH. főtitkárság; esküvő: 1919 szept. 25. Budapest.

b) Jolán (szül. 1893 nov. 28.). Férje: Viola Rezső dr. techn. szfv. műsz. tanácsos; esküvő: 1919 szept. 6. Budapest.

c) Lajos Tihamér (szül. 1905 júl. 2.), szig. építész. 2. Jenő (szül. 1854 febr. 6. Deésett, † 1926 aug. 10. u. o.). Deés rendezett tanácsú város polgármestere, a deési ref. egyház főgondnoka, kir. tanácsos. Neje: Baráth Emilia.

3. Géza szül. 1855. † 1859.).

4. Mária (szül. 1857. † 1861.).

5. Mária (szül. 1861. † 1873.).

B) Károly (szül. 1830. Deésett. † 1900. Bánffy-Hunyad). Neje: Ujj Borbála; esküvő: 1854. Nagyalmás.

Gyermekeik:

1. Karolin (szül. 1860. nov. 2.).

2. Amália (szül. 1863. aug. 11.).

3. Róza (szül. 1866 febr. 10.).

4. Géza (szül. 1869. dec. 16.). Neje: ...; esküvő Gyermeük: a) Fi.

5. Anna (szül. 1871 szept. 5.).

Nagyilosvai Ilosvay László.

TÁRCA.

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG ÖTVENÉVES JUBILEUMA

Társaságunk a jövő évben fennállásának 50-ik esztendejébe lép. 1882 őszén született meg tudományszerető, lelkes férfiak összefogásából azzal a céllal, hogy a történettudomány kisegítő ágaként a családtörténet-, címer-, pecsét- és oklevéltan művelésének mozgatója, istápolója legyen. Feladatai megvalósítása végett a következő évtől kezdve megindította évente négyszer megjelenő folyóiratát, a *Turul*-t, mely — közben a világháborúval karöltve jött események nyomása alatt szünetelvén — ezúttal 45-ik évfolyamát zárja.

Társaságunk igazgatóválasztmánya már 1930. november 20-án tartott ülésén kimondta, hogy ezt az évfordulót, méltó keretek között, kiállítás rendezése kapcsán kívánja megünnepelni s e végből héttagú előkészítőbizottságot választott. E bizottság tagjai: *Áldásy Antal* elnök, *Döry Ferenc*, *Hóman Bálint*, *Szentpétery Imre*, *Varjú Elemér*, *Végh Gyula* igazgatóválasztmányi tagok és *Czobor Alfréd* titkár. Az előkészítőbizottság f. évi május 6-i első ülésében nagyjában körvonalozta a jubiláris év megünnepelésének módozatait. Elsősorban a *Turul* jövő, 1932. évfolyamában a Társaság ötvenéves történetének ismertetését és ebből a nagyközönség számára különlenyomatok készítését irányozta elő. Megírására *Áldásy Antal* elnökünket kérte fel. A Társaság történetének közlésével egyidejűleg ugyanott a *Turul* eddigi évfolyamairól szintén *Áldásy* által összeállított, sajtó kész tartalommutató közreadását is elhatározta.

A rendezendő kiállítás helyére és pontos idejére nézve a döntést, az illetékes tényezőkkel történő megállapodás után, egyik későbbi ülésére halasztotta. Kereteit és csoportjait azonban már ezúttal megjelölte. Ezek rövid összefoglalásban

következők: 1. *Címeres emlékek*, ú. m. címeres levelek, címeres pecsétnyomók, pecsétlenyomatok, zászlók, metszetek, exlibrisek, kódexek, színes címerképeket tartalmazó heraldikai művek, címeres könyvkötések, superexlibrisek, hímzések, bútorok, kő- és fafaragványok, valamint az ily emlékeket feltüntető kerámia. A kiállítás e csoportjában a magyar címer fejlődésének fázisai is bemutatásra kerülnének. 2. Nevezetes és díszes kivitelű *genealogiai táblák*, családi krónikák stb. 3. Társaságunk kiadványai, genealogiai és heraldikai irodalmunk kimagaslóbb termékei, valamint a külföld irányú, a mi közönségünket is érdeklő, főleg gyűjteményes kiadványai. Mindezek összegyűjtésére munkakörük szeint egyénenként részint a bizottság tagjai vállalkoztak, részint *Jakubovich Emil*, a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi-könyvtárának igazgatója, igazgatóválasztmányi tagunk és *Hoffmann Edith*, a Szépművészeti Múzeum igazgató-őre kértettek fel. A kiállított anyagról készítendő katalógust illetőleg szükségesnek találta a bizottság, hogy azt a nagyközönség tájékoztatása végett a magyar genealogia és heraldika körét felölelő tudományos ismertetés vezesse be, s hogy egyes érdekesebb daraboknál a szakszerű leírást, minthogy a Társaság kellőszámú klisével rendelkezik és így anyagi megterheléssel nem jár, képlenyomatok is kísérjék. A jubileumi díszgyűlés tartását szeptember vagy október hónapra tűzte ki.

Mily terjedelemben engedik meg körülményeink és a jelenlegi helyzet programmunk megvalósítását, ma nem tudjuk előre megmondani. Teljes kivitele a Társaság ügyei irányítóinak igyekezetén és az előkészítőbizottság buzgalmán nem fog múlni.

SZAKIRODALOM.

Szentpétery Imre: Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. 3. füzet. Budapest, 1930. 353—576. 4°.

A nagy gonddal szerkesztett regesztagyűjtemény most közreadott harmadik füzetével IV. Béla király okleveleinek kritikai felsorolása befejezést nyert. Ezzel le is záródik a mű első kötete, mely így a magyar királyok, királynők és hercegek okleveleit 1270-ig bezárólag rövid kivonatban, a kiadatlanokat pedig teljes szövegükben foglalja magában. Az oklevelek teljes diplomatikai leírásán és a kiadások feltüntetésén kívül becsessé ezt a gyűjteményt éppen az teszi, hogy megtalálja benne a kutató az egyes oklevelek valódiságának oklevéltani bírálatát is. A magyar történeti irodalom Szentpétery regesztagyűjteményében egy értékes segédkönyvvel gazdagodott, mert kritikai jegyzéke a legjobb, legmegbízhatóbb cicerone szerepét tölti be a valódiság és hamisítás fogas kérdéseiben. Hiszen nincs komoly tudományos munka a feldolgozásra váró anyag kritikai megrostálása nélkül. Az út az igazi tudományhoz a hamisítványok felismerésén keresztül vezet. Nagy körtekintéssel és mindig az eddigi tudományos kutatás eredményeinek felhasználásával különíti el az eredeti daraboktól a hamisítványok konkolyát.

Nem szabad azonban azt hinnünk, hogy a hamisítványoknak ne lenne tudományos jelentőségük. Az újkori, durva hamisítványoktól meg kell különböztetni azokat, melyek még a középkor folyamán készültek, nem egyszer éppen úgy, hogy egy valódi oklevél szövegét megváltoztatták. Ezeknél az okleveleknél tudnunk kell a hamisítás korát, mert a hamisítás korára nézve az oklevél tudományosan gyümölcsöztethető. De ajánlatos kiemelni az oklevél interpolált részeit is. Ezeknek a követelményeknek természetesen nem tud a kritikai jegyzék mindenben eleget tenni, az interpolált részek feltüntetését pedig egyáltalán elállt.

A teljes egészükben közreadott szövegek közül különös figyelmet érdemel az 1618. számú oklevél, mely a Szepesség betelepítésére szolgáltat adatot, s megadja a megye északi határát. Az 1183. számú oklevél várjobbágyokat emel a királyi serviensek közé és azzal a szabadsággal ruházza fel őket, «qua... naturales regni nostri nobiles gratulantur». Ebben a korban tehát a nemest királyi szolgának tekintették.

Pótlások és igazítások egészítik ki a gazdag tartalmú regesztagyűjteményt. A 22. számú oklevélről már Jakubovich Emil megállapította, hogy valódi, keletkezésének idejét pedig 1130—40 közé kell tennünk. Az oklevél ebben a formájában nem Szent László 1086. évi összeírása, hanem a XII. század elején keletkezett, mégpedig az 1086-ban elveszett összeírás átdolgozása folytán. (Lásd erre: Levéltári Közlemények, 1930. 314—331. l.)

A mutatónak hátránya, hogy csak a személy- és helyneveket tartalmazza. Tárgyi index a kritikai jegyzék használhatóságát sokban emelte volna.

V—y.

Ifj. Kerekes József: A Beketfalvi Mórocz-család története. (Az Esterházy- és Széchenyi-családok anyai ősei.) Különlenyomat a Historia 1931. évi 1—2. füzetéből. Budapest, 24 l., egy leszármazási táblával.

Ifj. Kerekes József e munkájában egy, a XVIII. század végén kihalt, történelmi múltú, de elfeledett család eddig tisztázatlan történetét dolgozta fel levéltári kutatásai alapján. A Beketfalvi Mórocz-család hiteles története az 1572 évvel kezdődik amikor Rudolf király Beketfalvi Mórocz Antalt, apjával, Péterrel együtt megneemesíti. A korábban nemesekként szereplő, e műben felsorolt Mórocz-nevűeknek a Beketfalviakkal való összekapcsolása tehát már ez okból is meddő kísérlet volna. A család hirtelen, már a címeres nemeslevél-szerző Antallal emelkedett, amit a nejével, Galánthai Bessenyei Annával kapott nagy vagyon is elősegített. Pozsonymegye alispánja és követe lett. Ettől fogva utódai valósággal örökölték e tisztségeket, de magasabb, előkelőbb hivatalokat is elértek. Fia, Farkas kamarai tanácsos is, majd aloroszágbíró s végül alnádor. A legutóbbin kívül a többi tisztséget fia, István, is elérte. Utóbbinak második feleségétől, Amade Zsuzsánnától, és a harmadiktól, aki Kerekes András aloroszágbíró leánya volt, tízen négy gyermeke maradt. Közülük kettő, András és Lénárt, szintén alispán. A leányok közül a XVII. század második felében Erzsébet gr. Esterházy Sándorné, Ilona pedig gróf Széchenyi Györgyné. E két család örökölte később a Mórocz-vagyont. Gr. Esterházy Sándor francia marsall előbbiek fia volt.

II. Rákóczi Ferenc idejétől kezdve a Móroczokat katonatiszti pályán találjuk. Az 1600-as évek végétől a családnak a napoleoni időkben beállott kihalásáig tizenkét katonatiszt volt köztük. Legkiválóbb a mag nélkül elhalt Mórocz Imre altábornagy, a hét éves háború hőse volt. Testvérbátyja, István, a legváltozatosabb életet élte. Először huszárkapitány. Mint ilyen az 1722-i országgyűlésen szóváltás hevében kardot rántva összeverekedik unokafivérével, Kerekes László követel. Majd helytartósági tanácsos; felesége halála után pedig a bencések rendjébe lép és mint buzgó szerzetes hal meg. Az utolsó Mórocz, ifjabb Károly, a francia háborúk vitéz huszárnagya. A XVIII. század vége felé bekövetkezett halála pontot tesz a két évszázadon, nyolc generáción át hazája és királya szolgálatában tevékeny szerepet vitt és előkelő pozíciókat betöltött Mórocz-család történetére. Ezután szerző kimutatja, hogy a némely genealogiai műben összekevert, pozsonymegyei Móroczok nem mind ugyanazon család tagjai. Egyik részük a III. Ferdinánd által 1641. jun. 4-én megneemesített Mórocz-nevűektől származik. A kihalt Mórocz-család csallóközi ősi fészken, Beketfalván, Bél által is említett várkastélyának maradványai ma is fennállanak.

Kerekes József, akit egész fiatalon ragadott meg a genealogia szeretete, s aki kiterjedt tanulmányok, kutatások és kitartó önképzés után látott nagy buzgalommal e tudományág műveléséhez, e téren, bár nem tudományos folyóiratok révén, eddig sem volt

ismeretlen előttünk. A Nemzeti Ujság és az Előrs 1930. és 1931. évi számaiban számos irányú cikke jelent meg: A névmagyarosítás, A gr. Schlossperghek története, Boris cár házasságának magyar vonatkozásai, A hg. Coburg-Koharyak, A Marczibányiak, A gr. Illésházyak története stb.

Elnézve az itt-ott előforduló kisebb botlásokat, nyilvánok még kiforrt családtörténetírók sem tudnak elkerülni, hibáztatnunk kell, hogy ugyanakkor, amikor a család genealogiai levezetése és tagjainak jellemzése határozottan családtörténetírói érzékéről tanuskodik, a birtoktörténetet meglehetősen háttérbe szorítja. Műve így is elismerésemelőt szorgalom, lelkiismeretes alaposág és gond bizonyítéka, és olyan képességeket árul el, amelyek méltán szolgálhatnak további irányú munkálkodásra ösztönzésül a még főiskolai tanulmányait végző ifjú szerzőnek.

Czobor Alfréd.

Iványi Béla: Eperjes szabad királyi város levéltára (1245—1526). Szeged, 1931. 240 l. 8°.

A XIV. század végén és a XV. század elején történt először Eperjes város levéltárának a rendezése. A XVIII. században és a XIX. század elején a rohamosan szaporodó iratokat újból rendezés alá vették. Modern tudományos igényeknek megfelelően 1911 elején Iványi Béla elkészítette a középkori anyag levéltári feldolgozását. Ennek az önfeláldozó munkának gyümölcse az előttünk fekvő regeszta-gyűjtemény, mely azonban az 1526. évig tervezett közlésnek csak első, 1481-ig terjedő része.

Nagy előnye ennek a publikációnak, hogy az oklevelek fontosabb részét betűhíven adja vissza, s hogy a kancelláriai feljegyzéseket is közli. A kancelláriai feljegyzések betekintést nyújtanak nemcsak a kancellária ügymenetébe, hanem az ország kormányzásába is. A városi levéltár gazdag anyaga természetesen elsősorban a polgárság történetére szolgáltat adatokat; a városban és a város környékén letelepedett nemes családokról azonban szintén kapunk értékes felvilágosításokat, ú. m. a Berzeviczy-, Dobay-, Enyiczkey-, Gergelylaky-, Kapy-, Kartali-, Kávási-, Kerekegyházi-, Lapospataki-, Csicseri Orosz-, Polánykai-, Sigrái Pócs-, Roskoványi-, Somosi-, Olaszfalusi Sós-, Széplaki-, Szuhai-, Tomori-, Tamásfalvi-, Tarczafői-, Uszfalvi- stb. családokról. Városi politika, népesség (pl. 211. sz.), gazdálkodás, ipar és kereskedelem, különösen Lengyelország felé, azok a kérdések elsősorban, melyekre a kutató ebben a kiadványban becses leletekre bukkan. Különösképpen ki kell emelnünk, hogy a város levéltára a magdeburgi jogkönyv egy XIV. századi írással lemasolt példányát őrzi, melyet a városi jegyző széljegyzetekkel látott el (169. sz.). Másik értékes darabja a levéltárnak az a jogi compendium, mely a Summa legum néven viseli, s mely minden valószínűség szerint Doctor Raymundus bécsújhelyi Summájának egyik példánya (586. sz.). Az Iványi által közölt fejezetcímek ugyanis tökéletesen megegyeznek, úgy sorrendben, mint szövegben, ennek a fontos jogkönyvnek a fejezetcímeivel (Gál, Alex., Die Summa legum brevis et utilis des sogenannten Doctor Raymundus von Wiener-Neustadt. 1926). Ez a jogkönyv magyar szempontból már azért is nagy jelentőségű, mert

Tomaschek szerint Werbőczynek ez lett volna legfőbb forrása. Magyarországon több példánya ismeretes; így Iványi Béla egyik példányát Bártfán fedezte fel: mindmáig azonban elkerülte tudósaink figyelmét, hogy Eperjes város is őrzi ennek a jogkönyvnek egyik példányát.

Váczy Péter.

Dapsy Vilmos László: A Dapsai Dapsy-család története. Budapest, 1931. 8-ad r. 27 l.

Gömör megye egyik régi birtokos családjának többnyire krónikaszerű, röviden összefoglaló ismertetését kapjuk e csinos kiállítású füzetben, amely azonban mégis több, mint »egyszerű compilatio«, ahogyan szerző nevezi. A kiadott forrásokon kívül főleg az Országos és néhány, a Nemzeti Múzeumban őrzött családi levéltárból merített adatok fölsorolását ugyanis bőségesen tarkítják magyarázó fejtegetései és levont következtetései.

A család a középkorban Marmalmi vagy Dapsai Ravasz néven szerepel és csak a XVI. század második felétől kezdi magát Dapsai Dapsy-nak nevezni, ami aztán a XVII. század közepe óta állandósult. Birtokainak a Karácsonyi szerint Balog-nembeli Derencsényiek birtokaival való szomszédsága, sőt olykor egybeesése és más, de már kevésbé támogató érvek alapján szerző, minthogy bizonyítékait maga se tartja döntő erejűeknek, csupán feltételezi, hogy családjá nevezettekkel már korán apai vagy anyai ágon vérségi kapcsolatban volt, s nyitva hagyja a kérdést, vajjon előbbi esetben nem tartozik-e szintén a Balog-nemhez. A középkori oklevelek beható fűrkészése felszínre hozhatná a valódi tényállást.

Az első biztos ős a XV. század elején Dapsán élt Ravasz András. Ízről-ízre azonban csak a XVII. század elején szereplő Dapsy, másként Ravaszoktól tudja levezetni családját a füzet végén levő genealogiai táblákon feltüntetett rendben. Ősi marmalmi birtokukat I. Ferdinánd a család egyik tagjának Szapolyai pártjához való csatlakozása miatt elkobozta. Később Dapsa, Alsószuha és Kisragály maradt birtokuk. Régente voltak még birtokaik Ivánfalván és Derencsényben. A XVII. század közepe táján a család két főágra oszlak: egyik Alsószuhán maradt, a másik Putnokon és Sajókázán szerez birtokokat. Ez maradt a helyzet a XIX. században is. Tagjai kezdettől fogva a legújabb időkig gyakran viselnek megyei tisztségeket s szerepelnek a közéletben. E családból való Dapsy László, az 1867 utáni idők jónévű közgazdasági írója, és Dapsy Gizella, a »Níl« álnéven ismert költőnő.

Ez a füzet megközelítőleg sem meríti ki a felkutatható területet. A Dapsy-család őseit illetőleg a különféle levéltárak kellő kiaknázásával még sok anyag kerülne elő, mely származásának és birtokviszonyainak tisztázása mellett története részletes, tudományos alapokon nyugvó megírását tenné lehetővé. Szerző erre nem vállalkozott, mert célja kizárólag a körülményeihez képest összegyűjthető és a családról tudott emlékeknek a feledéstől való megóvása volt. Így is lelkiismeretes, családjá történetének netalán nagyobbvonalú megírásához hasznos vázlatot és vezérfonalat adott. A leszármazási táblázatokra nézve megjegyezzük, hogy mivel részint perhez csatolt, részint magánfeljegyzésekből eredő

levezetések alapján készültek s a tudományos genealogiai vizsgálat ily esetekben érdeket, vagy jóhiszemű tévedéseket szokott feltételezni, a bennük foglalt családi levezetések helyességét annak, aki a Dapsy-család kimerítő történetének a megírásába fog esetleg vállalkozni, ott, ahol e füzetben nem történt meg, felkutatandó hiteles adatokkal le kell kontrollálnia.

Czobor Alfréd.

Viczmándi és Butkai Viczmándy Tamás: Az én őseim. Bpest, 1931. 8°. 132 l. (Két leszárm. táblával).

Szerző már egyszer, 1915-ben, nagyjában összeállította és ki is adta családjá történetét. Akkor inkább vázlatot adott. Ezúttal az eltelt másfél évtized alatt nagy szorgalommal összegyűjtött újabb anyagából kibővített és helyesbített családtörténeti művet írt. Folyamatos és eleven, élvezetes stílusban adja elő mondanivalóját, bár olykor történeti művekben szokatlan, inkább regényes elbeszélésekbe illő népies szólásokkal és újszerű fejezetcímekkel (pl. Ködben, Csúsznak a birtokok). Levéltári búvárkodásainak és meglepően gazdag forrásismereteinek értékesítését sikeresen támogatja olvasottsága és jártassága a magyar történelemben, mellyel családjá több ponton érintkezett. Értékemelője művének, hogy nem vesződik apró-cseprő dolgok boncolgatásával és a leszármazások agyonigazolásával, hanem a lényegbe markol és — jóllehet, nem mindenben terjeszkedik ki arra, amit a tudományos genealogia követel — a köztörténet milliójébe helyezi családjá történetét. Nagy szeretettel csüng tárgyán, családján, nemzetségén és vele nemzeten. De ez nem a kellemetlent elhallgató, az árnyoldalakat kendőző, szépítő szerzet. Nem szédül a genealogia ama kártevői után, akik hiúságra építenek és regényesség után kapkodva erőszakolt, sokszor fantasztikus következtetések valorizálásával olyan kapcsolatokat kovácsolnak, amelyekkel családjuk ősiségét, fényét szeretnék emelni. Lelkiismeretes és elfogulatlan, nem kímélve kemény kritikától erre rászólgáló őseit sem. Amúgyis régi és nevezetes családjának multját tehát nem kívánja azáltal ragyogóbbá tenni, hogy a nagy Gúth-Keled-nemzet-ségből való eredet feszegetésével — amelyből t. i. a Viczmándyak szerették magukat származtatni — hamis ékkövet illesszen bele. Ellenkezőleg, azt nyíltan kétségbevonja, megállapítván, hogy e származás feltételezésére szolgáló alap, mely szerint a Gúth-Keled-nemzet-ségbeli utolsó Butkay halálakor (1668) annak birtokáért a Butkai Viczmándy-fiúörökösök jelentkeztek a Butkay-leányokkal szemben, nem nemzetségi vérségi kapcsolatokra, hanem bizonyára korábbi megegyezésekre vezethető vissza. Az I. Ferdinánd által 1558-ban adományozott új Viczmándy-címerben pedig, mely házassági kapcsolat révén az eredeti Viczmándy- és Butkay-címer egyesítéséből áll, a Gúth-Keled-nemzet-ség hármass farkasfoga kizárólag utóbbi család címerét adja vissza.

Egyébiránt a középkorban még Bács megyében, elsősorban Viczmándon élő és csak később, a török nyomása miatt Zemplénbe költözött Viczmándyakat régebbre vezeti vissza, mint korábbi művében. Ezúttal 1441-ből való első adata, s bár az ekkor szereplő Viczmándytól a szerző részéről bemutatott közvetlen leszármazás okirattal ki nem mutatható, az

adatok összevetéséből feltételezhető. A család egyik tagja, Miklós, akinek Lőrinc ceglédi pap, a Dózsa-lázadás egyik alvezére állítólag rokona volt, felhúzó-dott feleségének a töröktől távolabb eső Pilis birtokára. Egyik fia a Losonczy István harcaiban részt vett és Tinódinál is megénekelte István volt. Zemplénbe Mátyás és János testvérek mentek. Előbbi a hatalmas Drugethek szolgálatában és a szintén tekintélyes és vagyonos Butkayak közé való beházasodás révén nagy karriert csinált és a Viczmándyaknak immár 400 esztendő óta állandó fészke, Butkán telepedvén le, a Butkai-ágazat megalapítója lett. Kelleténél kissé túlmenően kitér szerző a Drugethek e korbeli szerepére, hogy megrajzolja azt a fényes környezetet, melyben Mátyás szerencsésjét megalapította. Mátyás 1553-tól a Drugeth-fiak gyámja s ennek, valamint értékes szolgálatai kapcsán I. Ferdinánd, majd Miksa király bőkezűen jutalmazott pártfogoltja. Széleskörű közeleti szerepe mellett, melynek vázolásába itt nem bocsátkozhatunk, nagyterjedelmű birtokok tulajdonosa, még az Alföldön és Dunántúl is. Rá egy évre, hogy a felesége, Butkay Zsófia, családi címerével bővített fenti új címeradományt kapja, pallosjogot is nyer. Nevezetesebb ember volt testvéreinek, Istvánnak a fia, Tamás is. Jómódú és vitéz katona a Habsburgok pártján.

Az Izbugyai Viczmándy-ág őse Bácskából a mohácsi vész után szintén Zemplénbe költözött V. Lajos lett az által, hogy egy Zbugay-leányt vett feleségül és vele az izbugyai birtokhoz jutott. Ennek a Butkai-ággal közvetlen, ízek szerinti összekapcsolására szerzőnek nem álltak adatok rendelkezésére; bár kétségtelen, hogy mindkettő közös törzs hajtása. Mindamelllett szerző a leszármazási táblán a feltételezett kapcsolatokat határozott alakban mutatja be. Itt kérdő- vagy figyelmeztető-jeleket kellett volna alkalmaznia. Említett Lajost házassága a Drugethekkel hozta rokonságba, s így ennek az ágnak is az emelkedése és gazdagodása részben hozzájuk fűződött. És itt ismét terjedelmesebben foglalkozik szerző e nagynevű családdal; még a fejezet címéül is «Az erőszakos Drugethek»-et teszi. Nézetünk szerint úgyis ismert történetüket szűkebbre vonhatta volna. Művét események és korszakok szerint csoportosítja; de áttekinthetőbbé tette volna, ha családjá két ágát teljesen külön tárgyalja. Ezen az ágon is vannak jelentős személyek, de Viczmándy Mátyás nagyságát egyik tagja sem érte utól. Az Izbugyi-ág birtokai később lassan leapadtak.

Butkai Viczmándy Mátyás hasonló nevű unokája a XVI. század végén Morvaországba kerül az itt birtokos Inkei Lóránthok révén (anyja Lóránth-leány volt). Új hazájában előneve elszlávosítva, «de Buttkovecz» lett. Összes zempléni birtokait elzalogosította. Aztán, mint a vagyonukban megfogyatkozott családoknál régen történni szokott, következett a küzdelem az elzalogosított birtokok visszaszerzése végett itthonmaradt testvére részéről. A XVII. század vallási gyűlölködése a katolikus Viczmándyakra is kihatással voltak. Száz esztendeig még egy szolgabírói tisztséghez sem juthattak. A XVII. század közepén kihalt Butkayak öröksége körül támadt versengésben a Viczmándyak is részt vesznek; de azok birtokait először a Gersei Pethők kapják meg, azután pedig az utolsó Butkay két leányá-

nak, akik egy-egy Dessewffynek voltak nejeik, szerzi meg gr. Szirmay István s egyikük fiát, Dessewffy Tamást adoptálja. A Wesselényi-féle összeesküvésben résztvevő Bónis Ferencnek elfogása miatt egyes írók részéről becsmérelt Izbugyai Ferenc cs. és kir. kapitányt védelmébe veszi, a köteleştelteljesítés kényszerét, a zempléni mozgalmaknak nem hazafias, hanem vallási jellegét és a hazafiság különböző értelmezését állítván szembe. A kuruc mozgalmakban, melyeket kuruc és labanc jelszavak alatt a vallási harcok folytatásának lát, a Viczmándyakat is sok zaklatás érte. Míg később a Butkai V.-ak kurucok, az Izbugyiakat inkább a másik pártan látjuk. Előbbiek kuruckodásának a szatmári béke után birtokaik tetemes részének elvesztése lett következménye. A későbbi Viczmándyak is kivették részüket a közügyekben való tevékenységből és Mária Terézia alatt hűségesen katonáskodtak, sőt fogságot is szenvedtek. A XVIII. század végén alföldi és egyéb birtokjogaik érvényesítése végett folytatnak több-kevesebb sikerrel pereket; majd következik felvidéki birtokaik apadása és perek vesztese. Kevés a szerencsájük e részben a XIX. század elején is. Végeredményben a Butkai Viczmándyak a Rákóczi-felkelést követő 150 esztendő alatt nemcsak az egykor királyi adományban nyert, hanem ősi családi birtokaikat is elvesztették. Ugyanily hanyatlás állott be az Izbugyai-ágnál is. A család egyes tagjai résztvesznek az 1848–49-es harcokban és többen az újabb korszakban is működnek a közélet terén. Szerző fivére, Győző, az irodalomban Darmay Viktor költői néven ismert, korán elhunyt lírikus. Róla hosszasan értekezik és néhány legszebb versének közlésével rója le testvéri kegyeletét. Könyve végén több, családját közelebbről érdeklő okiratot és levelet közöl, részint kiadatban, részint egész terjedelemben; továbbá családjá leszármazási táblázatait is mellékeli.

Tekintve, hogy a szövegben és jegyzet alatt, a Viczmándy-család történetének határán túl, számos rokoncsalád ismertetésére és genealogiai levezetésére is kitér, kíváncsian lett volna művéhez névmutatót készíteni. Ugyanis minden genealogiai munka, kivált amelyik ilyen tág térre toldik ki, forrása lehet egy-egy újabb irányú feldolgozásnak. Szerző föltétlen történeti hűségre törekvő skrupulózitásának tudható be a művében használt sok «talán» (pl. 39–40. l.), olyankor is, amikor erre semmi szükség nincsen. Történeti művekben kerülni kell a «talán»-okat.

Meg vagyunk győződve, hogy e munka írója gazdag forrásanyagából éppoly sikerrel tudott volna megfelelni a családtörténetírás többi követelményei, mint például a birtokviszonyok kimerítőbb megrajzolása, a birtokokon lefolyt gazdálkodás kifejtése tekintetében is, mint amilyennel megfelelt egyéb vonatkozásokban, ha így is kiterjedt műve megírásánál a terjedelemmel való takarékoskodás nem korlátozta volna. Ám ami hiány és fogyatkozás van, eltörlül azokkal az értékekkel szemben, melyekkel ez a legújabb dolgozat családtörténeti irodalmunkat gazdagította.

Czobor Alfréd.

Josef Pilnáček: *Staromorávští rodové* (Ősmorva családok). Brünn, 1928–1930. 4°. IX–XXI. füzet. Erről, Paprockynak 33 évvel ezelőtt megjelent

műve (Zrcadlo) óta első legteljesebb morva család történeti kiadványról nézeteinket az első nyolc füzet ismertetése kapcsán a Turul 1929. évfolyamában (114. l.) már kifejtettük. Ezúttal csupán arra szorítkozunk, hogy az azóta megjelent hátralevő füzetekből, melyekkel e munka most már teljessé vált, folytatólagosan betűrendben és szükség szerint megjegyzéseink kíséretében elősoroljuk azokat a magyar származású nemes családokat, melyek tagjai vagy egyes ágai hajdan Morvaországba költöztek, ott birtokot szereztek, ott laktak vagy végleg letelepedtek. Ezek: *Nagyapponyi Apponyi-család*. Szerző Oponický z Velkých Oponie néven közli. Ilyen régi magyar családot és különösen ma annyira közismert nevet mégis csak a maga eredeti írásmódja szerint lett volna helyénvaló kitenni, nem pedig elszlávosítva azon az alapon, hogy a család egyik tagja Morvaországban inkolátust nyert. — *Babindali*-cs. — *Berényi Barsán*-cs. 1567-ben a morva lovagrendbe felvéve. Szerző a Berényiekkal hozza kapcsolatba; ez azonban beigazolásra szorul. — A XVII. század elején a *Budai Buday-család*; melyik a sok közül, nem lehet megállapítani. — *Jablonczai Cseh* (Cseh z Jablonné) Csehországból költözött hozzánk a XV. század második felében. — Az 1619-ben Morvában előjövő *Csóky-család* nehezen származhatik a Nagy Iván Csóky-családjából, — mint szerző hiszi — mivel utóbbi 1616-ban már kihalt. *Bessei Farkas*. 1575-ben kap morva honosságot Gábor. Címere Pilnáčeknél jobbra néző, kiterjesztett szárnyú madár (griff?); sisakdísz is hasonló. — A *Ghymesí Forgách-családból* 1581-ben Simon és fia, Zsigmond, vétettek fel morvaországi lakosoknak. — Az 1627-ben báróságra emelt, kihalt *Nagykomáromi Gáll-család* egyik tagja 1610 körül telepedik le Morvában. — Az *Illésházy-családból* 1597-ben István, majd Gáspár és Ferenc kapnak ott inkolátust. — A Pilnáčeknél «Skereczény» (Skerleczeny) néven szereplő család a *Kerecsényi*-nek felel meg (a szó elején az s a z-ből alakult, mely hangzó a cseh nyelvben a latin *de*-nek felel meg), és az általa említett László azonos lesz Kerecsényi László szigetvári kapitánnyal, majd gyulai várparancsnokkal, aki szerinte is I. Ferdinándtól birtokadományt kap morva területen. A mi forrásaink is említik birtoklását Morvaország szélén. — *Kolonics*. — *Felsőkubini Kubinyi-család* egyik tagja 1599-ben lesz morva honos. — A kihalt *Szikyoghi Majláth-családból* — forrásaink szerint — a török fogságban elhalt István fia, Gábor, miután Fogarast eladta, költözött Morvaországba, mégpedig — mint Pilnáčeknél megtudjuk — 1567-ben lett morva lakosnak nyilvánítva. Itt Fogarasi Majláthnak nevezték. — *Kesselőkeői Majthényi-család* 1651-ben birtokos ugyanott. — A *Mattyasóczi Mattyasovszky-család* egyik ága a XVI. század végén hivatalnokoskodás révén jutott és maradt Morvaországban. Címere a fálalakokban egyezik az itthon élőkével. — A Meziáni Mezián-család azonossága a *Mednyánszkyakkal* nem mutatható ki. — A *Viczei Mindszenty*- (Pilnáčeknél Mindszenti Mindszenty) családnak csak nőtagja, Katalin került Morvába. Pilnáček megkérdőjelezve első férjül Nagy N.-t jelöli meg. Nem ez, hanem Báthory Bonaventura András erdélyi vajda volt első férje; második Alsólendvai Bánffy László; harmadik pedig Zay Ferenc. Nála a Zayak «z Szezméru» előneve a «Csömöri» torzítása. A család címerét Mindszenty

Kata pecsétje után balról ötágú csillagtól kísért, faágon álló, ágat tartó galambnak ábrázolja, ugyan-ezen sisakdísszel. Siebmachernél ugyanannak pecsétje alapján a címer jobbról félholdtól, balról hatágú csillagtól kísért, balra fordult pellikán, fészkeben fiókáival. — *Bedeghi Nyáry*. A XVI. század közepén Ferenc, honti főispán, morva birtokos. Itteni birtokait az Inkei Lóránthok örökölték. — *Hethesi Pethe* (és nem *Pechel*!) család egyik tagja 1599-ben nyer morva inkolátust. Pilnáček csak gyanítja, hogy magyar származású. Hogy csakugyan ehhez a nálunk jól ismert családhoz tartozott, igazolja a címer azonossága. Ebben csak annyi az eltérés, hogy Pilnáček, aki pecsétéről írja le, az 1. és 4. mezőben a haránt pólyán napba repülő, csőrében olajágot tartó galambot két egymást követő heraldikai liliomhoz hasonló alaknak nézte. — A *Podmaniczki Podmaniczky*-családnál helyesen jegyzi meg, hogy nálunk a Felvidéken egymással vérségi kapcsolatban nem álló több ilyen nevű család élt. Morvaországban a középkori Podmaniczkyak voltak birtokosok. Hogy — mint mondja — az Aszódi Podmaniczky-család címere merőben különbözik amazokétól, természetes, mert semmiféle kapcsolatban sem voltak egymással. — *Prileszki Prileszky*, trencsénvármegyei család. — Az *Ákosházi Sárkány*-család rövid ideig volt birtokos a morváknál. A mohácsi csatában elesett Ambrus, valamint János és Ferenc testvérek 1521-ben megvették Pzenec felét; de Ferenc fiai 1547-ben már el is adták. Az itt leírt címer — a koronából kinövő, kígyót markoló ember — teljesen egyezik a család nálunk ismert címerével. — *Kisserjéni Serényi*-családból a XVI. század végétől van morva lakos. — *Pohronci Szelepcsényi* György esztergomi érsek 1668-tól birtokos a morva Letovicban, ahol később meg is halt. Örökösei Pohronci Szelepcsényi-Maholányi, P. Szelepcsényi Jókai és P. Kordics-Szelepcsényi néven szerepelnek. — *Jeszeniczei és Budetini Szunyogh*. Pilnáčeknél «Suneh» és a «Szunyogh» név zárójelben megkérdőjelezve. Biztosan meg tudjuk állapítani, hogy a XVI. század második felében és a XVII. század elején a morva Bilicen birtokosként feltüntetett János és Mózes tényleg ebből a Szunyogh-családból való. — A *Bethlenfalvi Thurzó*k morvaországi szereplése és a Pilnáčeknél közölt leszármazás a mi családörtörténeti műveinkből is ismeretes. — *Ürményi Ürményi*. A címerek eltéréseiből két különböző ilyen nevű családot tételez fel. Kizárólag erre azonban nem lehet építeni. Ürményi Ürményi-család csak egy volt. — A sziléziai származású és történelmünkben szerepet játszó, kihalt, eredetileg *Varkoch*, de aztán megmagyarosodott és *Varkócz* nevet használt család egyik ága Morvaországban Novančic-ról írta magát. De az ott élők címere egyezik a magyarországi ágéval. — A zemplénmegyei

Viczmány-családból 1601-ben Mátyás lett morva honos és Butkai előnevét Budkoveci-, meg Bukovecire változtatja. — A *Serédy Vincze*-család nem azonos a Szengyörgyi Vincze-családdal, mint Pilnáček hiszi. Inkább a Serédyek valamelyik ága? — A Morvaországban részben szintén letelepült *Závodszy*-család ábrában is bemutatott címere magyarországi eredetre vall. — A *Zsebery*- (Sembery) családról mondottakat Nagy Ivánból is ismerjük.

Azoknak a családoknak a felsorolását, melyekről szerző csak feltételezi a magyarországi eredetét, s amelyekről ezt mi se tudtuk megállapítani, mellőzzük. Műve végén a kimaradtak pótlására kiegészítő sorozatot ad. Ezt ama *polgári* családokat ismertető függelék követi, melyeket a nemesi családok kutatása közben kijegyzett. Először a brünniekkal, azután az olmütziekkal és végül a különféle helyeken élt polgári családokkal foglalkozik. Köztük magyar eredetűek is vannak. Saját családja, a Pilnáček-család is átszármazott hazánkba. Végzava után terjedelmes és kimerítő névmutató zárja ezt a nagy fáradsággal megszerkesztett, méltán elismerést érdemlő nagy munkát.

Czobor Alfréd.

Madarassy László dr.: Mezőmadarasi Madarassy Sándor útja Gömörből Szatmárba. Budapest, 1929. II 1.

E füzet tulajdonképpen folytatása, illetőleg újabb fejezete a szerző családja történetének, melynek első részét folyóiratunk 1929-ben megjelent évfolyamában (68—69. l.) volt alkalmunk ismertetni. Akkor a családnak Erdélyből Gömörbe vándorlásáról írt; ezúttal a Dömsödi Hajós-család levelesládája és a Maróthy-család birtokában levő «Diárium» segítségével az egyik ág Gömörből Szatmárba jutását világítja meg kellő családörtörténeti levezetés után. Az eredetileg Mezőmadarasi Magyar nevet viselő családnak a XVII. század második felében élt István nevű tagja, aki gömörmegyei szolgabíró, majd másodalispán volt, hagyta el elsőnek végleg a *Magyar* nevet s használta állandóan a *Madarassy*-t. Egyik fia, György, ki szintén gömöri alispán volt, katolikus lett. Másik fiától, Lászlótól származó őt fia közül négy a ma is élő gömöri, illetve pesti ágnak az őse, egy pedig, névszerint Madarassy Sándor, anyja, Marótegyházi Maróthy Erzsébet révén szatmármegyei, gacsályi birtokoknak lett örököse és egyben a szatmári ág megalapítója.

A két első füzet létrejöttéhez a Madarassy-családtagok időközönként tartott rokon összejövetelei adtak lelkes írójuknak impulzust. A legközelebbire — mint szavaiból kivesszük — újabb folytatást helyez kilátásba.

Czobor Alfréd.

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ.

Tekintettel arra, hogy ez alkalommal folyóiratunk mind a négy száma összevontan egyszerre jelenik meg, a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályának gyarapodásáról szóló ismertetésünk ennek megfelelően ezúttal két félévre, vagyis folytatólagosan az 1930 július 1-től 1931 június végéig beérkezett új anyagra terjed.

E két félév alatt a gyarapodás a korábbiakat is jóval felülmúlja. Emelkedésének beszédes bizonyítékai a számszerű adatok, melyek szerint a szokott utakon, ajándékozás, kismértékben vétel, legnagyobb-részt pedig családi levelesládák örök letéteményezése révén, kerekszámban közel 40 ezer darab irat érkezett be. Ezek között 304 darab a középkori oklevelek és 23 darab (14 eredeti) a címereslevelek száma. E gyarapodásnak darabszámban mutatkozó nagy méreteivel lépést tart a belső, tartalmi értékeiben bővelkedő nyereség. Mindezekről itt részint korrend, részint tárgyi csoportosítás szerint csak általános tájékoztatásul szolgáló képet adhatunk.

Középkori oklevélgyűjteményünk gyarapodásaiból kiemeljük a *Lánczi Rákázy*-család vétel útján szerzett 8 darab eredeti darabját. A legrégibb, mely az esztergomi káptalan átírásában I. Károly királynak a Láncziak részére Rákolch-birtokra szóló 1324. évi adományát tartalmazza, köztörténeti érdekű is, amennyiben a macsói harcokról emlékezik. A többi a XIV. század végéről és a XV. század elejéről való garamszentbenedeki és sági konventi kiadvány. Birtokába jutván a *baracscai közbirtokossági levéltár*-nak is, ezzel 10 darab eredeti középkori oklevélhez jutottunk. A legkorábbi 1358-ban kelt s benne Kálmán győri püspök megerősíti a zanaei egyházi nemesek szabadságait. A többi, 2 darab XV. és 7 darab XVI. századbéli, a később kihalt Baracska-család ügyeivel foglalkozik. Köztük van Zsigmond király 1418. évi, e család által a baracscai birtokon gyakorolható pallosjog-adományozó oklevele. Ugyanitt említjük, hogy e levéltár újkori része is a Dunántúl olyan területéről tartalmaz folyamatos, összefüggő anyagot, melyre nézve eddig igen kevés írott forrás volt ismeretes. Itt megkapjuk teljes képét a Baracska-család kihalása után fehérmegyei birtokaik további sorsának és az ezeken legújabb időköz időről-időre beállott tulajdonosváltozásoknak.

Középkori okleveleink legnagyobbmértvű száporo-

dását két nagyobb szabású családi letét segítette elő. Egyik az *Ernyey* József közvetítésével átadott *Majthényi*-családi levéltár, 148 darabból álló középkori oklevélállományával. Ebből 8 darab XIV., 67 darab XV. és 73 darab XVI. századbéli, nagyjából a pozsonyi és nyitrai káptalan, továbbá a turóci, garamszentbenedeki és zabori konvent területén mozgó, pozsony-, nyitra-, lipitói, meg turócmezei birtokokra vonatkozó kiadvány. A legrégibb 1324-ben kelt, a Mendei-család részére pozsonymegyei birtokokra szóló adomány. Általában pedig a Majthényiak mellett főleg a Lipniki- és Bossányi-családok viszik ez okleveleken a főszerepet. A magyarországi huszitizmus egyik hajtását találjuk az 1458-i oklevélben, melyben a Lipniki-családbeliektől mint eretnek-huszitáktól nyitrai megyei birtokaik hűtlenség címén elvételnek. Egy 1455-i pedig becses forrás Páplehotának a Majthényiakkal összefüggő településtörténetére. Középkori anyagban gazdag másik örökletét a *Kaposmérői Mérey* Béla ny. vm. főjegyző által beszolgáltatott saját családi levéltár. Ennek 111 darab eredeti középkori oklevele közül kettő Árpád-kori: a somogyi konvent statutiója IV. László király adománylevelének átírásával, melyben ez az ellene felkelt, majd Zalaszegegnél elesett Kutasi Marcel Kozma nevű birtokát Péter fia Rólandnak adományozza; továbbá egy, a beregmezei kollektadóról mérsékléséről szóló oklevél. Mindkettő keltezés nélküli. A XIV. századi oklevelek száma 14, egy 1303. évi, szintén a somogyi konventből származó oklevéllel kezdődőleg; a XV. századbéliké 57 és a XVI. századból valóké 38 darab. Úgy ezek, mint a hozzájuk csatlakozó másolatok (10 darab) csak szórványosan vonatkoznak magára a Mérey-családra. E név itt egy 1343. évi oklevél hiteles másolatában fordul elő először. A levéltár általánosságban igen változatos, gyűjteményszerű anyag jellegével bír. Az oklevelek zöme egyrészt dunántúli birtokokkal és családokkal foglalkozik s leginkább a somogyi konventből, majd Somogy vármegye, kisebb részben a pécsi, bácsi káptalanból és szekszárdi konventből került ki, másrészt elsősorban Szabolcs és némileg Bihar vármegyére terjed, túlnyomóan a leleszi konvent és Szabolcs vármegye, azonkívül szórványosan már kezdettől fogva is, de sűrűbben a XVI. század elejétől a váradihegyfoki konvent és a váradi káptalan kiadványai kapcsán. Előfordulnak

még egri, váci, nyitrai káptalani és zaborhegyi konventi kiadványok is. Mindezeket természetesen e területeket érintő királyi, nádori és országbírói oklevelek tartkítják. E területi változatosságnak megfelelően váltakozik az oklevelekben szereplő családok egész sora: Berekfalvi Zopa-, Szentgyörgyi-, Ónodi Czudar-, azután Vay-, Ibrányi-, Jármy-, Váncsodi-, Szolnoki-, Borsi-, Rohodi-, Bánházi-, Bogdányi- stb. családok.

Idevágó *fényképgyűjteményünk* gyarapodásaiból említjük Nagy Lajos által a sárvári (Ugocsa vm.) székelek számára 1365-ben adományozott privilegiális oklevél hasonmását (megjelent a Magyar Könyvszemle 1931 máj.—jún. számában).

A *Majthényi*-letét, valamint a *Simonyi*-család levéltárának már korábban letett, gazdag középkori oklevélsorozatot felölelő részéhez újabban, szintén *Ernyey* József útján, folytatólagosan beküldött három ládányi *újkori* iratanyaga oly hatalmas méretű, hogy feldolgozása hosszabb időt fog igénybe venni; miért is részletes ismertetésébe ezúttal még nem bocsátkozhatunk. Mindkettő az északnyugati Felvidék majdnem minden számottevő családja multjának, valamint birtok- és köztörténetének bőséges forrása. A *Mérey*-család levéltára újkori részében közvetlenül a mohácsi vész utáni évvel kezdődik s egész a XIX. századig halad 16 fasciculusnyi terjedelemben. Részben a középkori csoportjában található vegyestermészetű és tárgyú anyag folytatása, főként azonban magára a Nyitra megyében, Dóvórányban és a pozsonymegyei Bohun és ennek szomszédos községeiben birtokos Mérey-családra vonatkozó iratokból, genealogiákból és elenchusokból (köztük a leleszi konvent egyik vaskos elenchusának teljes másolatával) áll.

Az az utóbbi időben egyre szélesebb körre terjedő és erősödő üdvös szellem, mely a magánosokat arra a belátó elhatározásra bírja, hogy bizonytalanságban és közérdeklődéstől elzártan heverő irataikat, levelesládáikat örökletét formájában levéltárunkba biztos tető alá hozzák s központi őrizetre bízzák, ebben a két félévben az örökletéteknek a korábbiakon is túltevő beözönlését eredményezte. Már testületeket is magához vont. Így hozzánk juttatta az *abonyi közbirtokossági uradalom* tekintélyes iratmennységből álló levéltárát, melynek megszerzésén dr. *Márton* Lajos, a régészeti osztály megb. igazgatója fáradozott. 1703-tól napjainkig az Alföld e vidékéről különösen birtok-, de családtörténetileg is hasznosan értékesíthető anyagot foglal magában, és a vétel útján szerzett, hasonló tárgycsoportba tartozó baracscai közbirtokossági levéltárral együtt olyan természetű iratanyagot képvisel, amilyennel levéltárunk eddig még elenyészően csekély számban rendelkezett. A már fentebb említ-

tettekén kívül beszállított többi letétek közül az *Angyalosi Forró*-családnak *Pettkó* Béla révén idekerült levéltárával szintén szépszámu erdélyi, közelebbről Háromszék vármegye területéhez fűződő XVII—XIX. századbeli forrásanyaghoz jutottunk. Hasonlóan erdélyi családokra és birtokterületekre vonatkozik és szintén kizárólag újkori iratokat tartalmaz a *Pujoni Pataky* Károly segítségével megszerzett *Makray* családi levéltár. Egy másik örökletét a *Kishindi Vincze*- és a vele rokon családoknak jórészt különböző közlevéltárakból és anyakönyvekből vett hiteles másolatok és feljegyzések alakjában összegyűjtött irataiból áll, nagyrészt Nyitra megye területéről, az alább külön felsorolt eredeti és másolatban található címereslevelekkel. — Gr. *Széchenyi* Aladár letétje legújabbkori, a háború előtti időkből való politikai és általában közéleti viszonyokra világító nagyobb iratcsoport, mely a gróf *Széchenyi*-család levéltárának kiegészítéseként, de mint önálló része fog őriztetni.

A már korábbi időkből nálunk őrzött örökletétű családi levéltárak közül a következők gyarapodtak újabb kiegészítésekkel: *Abaffy*-, *Fajsz* *Anyos*-, *Bittó*-, gr. *Hugonnay*-, *Nyárády*-, br. *Perényi*-, *Péchy*-, *Podhradszky*-, *Reviczky*-, *Rudnay*-, gr. *Széchenyi*- (többek közt gr. *Széchenyi* Istvánnak a gr. *Hoyos*-család Alsó-Ausztriában levő, horni levéltárából lemásolt 3 darab ismeretlen levelével), a *Szilassy*- és az *Iklódszentiványi Szentiványi*-családok levéltárai. A gr. *Csáky*-levéltárba jutott a család történetére összegyűjtött, több mint ezer darab kijegyzés, egy XV. századi eredeti oklevéllel.

Önálló családi levéltár, de nem örökletét, hanem levéltárunk tulajdonaként kezelt anyag a Győr és Moson megyékbe való *Egbelli és Körmendi Körmendy*-család levéltára, a XVI—XIX. századokból származó iratokkal. *Pettkó* Béla ajándékából jutottunk hozzá. Ajándékba kaptuk s külön őrizzük a *Rettegghi Viski*-család erdélyi vonatkozású iratait is. A mult két félévben tulajdonunkká vált hasonló önálló családi levéltári csoportok még: a *Szotyori Nagy*-család XVII—XIX. századbeli, a *Hunkár*-család ugyanezen időkorre terjedő és az egymásbafonódó *Thalabér*-, *Polgáry*- és *Malatinszky*-családok XVIII. és XIX. századra eső iratai, továbbá az ősi *Lászlófalvi Eördögh*-családnak, a XIX. század első felében nevét változtatott kiváló *Ábrányi*-család őseinek, számos becses levéltári darabja, melyek szoros összefüggésben vannak e családnak levéltárunk által ugyanazon forrásból még az előző évtizedekben megszerzett és ezideig még a Törzsanyagba beosztva őrzött irataival.

Vegyes újkori szerzeményeink közül említésre méltóbbak II. Rákóczy György, I. Rákóczy Ferenc, Báthory Zsófia, Zrínyi Ilona, II. Rákóczi Ferenc

és Bercsényi Miklós leveleiből és hivatalos kiadmányaikból, köztük a II. Rákóczi Ferenc-korabeli foglyok kicserélése végett folytatott levelezésből álló gyarapodás, továbbá a XVIII. század második feléből és a XIX. század elejéről való gyógyszerésztörténeti iratok.

Címeresleveleink gyarapodása — mint fentebb jeleztük — 14 darab eredeti és 9 darab másolat. Közülök a vétel és ajándékozás útján szerzett s ezért általános címereslevélgyűjteményünkbe osztott darabok a következők: 1576. febr. 22. I. Miksa nemesség- és címeradománya *Werbely* András részére; 1618. márc. 7. II. Mátyásé a *Fuchsy*-család részére; 1627. jan. 12. Bethlen Gáboré *Ötvös* Pál és Bálint számára; 1624 márc. 14. II. Ferdinánd a *Rhudinszky*- és *Przebna*-családnak; ugyanazé 1649. febr. 4-én *Szilágyi* János és testvérei, 1663. ápr. 25. I. Apafi Mihályé a *Retteghi Viski*-család részére (1755. évi hiteles másolat); 1698. júl. 28. I. Lipót címeres nemeslevele a *Nisnánzsky*-család számára (1772. évi hiteles másolat); 1713 márc. 13. III. Károlyé az *Andor*-család, és ugyanezen uralkodó 1718. aug. 24-én kelt armálisa, melyben *Rzimarz* Antal József pétervárad postamestert nemesíti meg. — Különálló, magános örökletét a következő három: Brandenburgi Katalin fejedelemasszony által 1630 ápr. 24-én a *Szabó másként Farkas*-család részére kiadott címeres nemeslevél (Farkas Sándor letétje); III. Ferdinánd hasonló adománya 1654. okt. 19-én *Nagy* Pál és nagyszámú családtagjai számára, melyhez csatolva van Pozsony vármegyének a család nemességét igazoló nemesi bizonyítványa 1832-ből (Nagy László plébános letétje); a harmadik I. Ferenc József királynak *Takáts* Lajos és gyermekei számára nemesség-, címer- és előnév-adományozását tartalmazó, 1890. szept. 14-én kelt, díszes kiállítású diplomája (dr. Grósz Emilné Felvinczi Takáts Margit letétje). — Az örökletétbe elhelyezett családi levéltárakkal jutottak hozzánk: I. Ferdinánd 1546. jan. 20-án *Deési Bogáthy* János részére kiadott címereslevele, — a címerképen az adományozott nevének kezdőbetűivel, Miksa király 1569 márc. 22-én *Sárii* Pál és testvérei számára adományozott címereslevelének 1620-ban készült calligraphikus másolata, és III. Ferdinánd 1640. jan. 20-án kelt, *Marsinai Marsinyi* Menyhértet nemesítő, könyvalakú birodalmi címereslevele, mint a Majthényi-letét darabjai. I. Lipót 1691. szept. 1-én birodalmi formában kiállított diplomája, melyben a belgiumi Becken-nemzetség-

ből származó *Rosenbach* Bernátot birod. bárói rangra emeli; valamint II. Ferenc római császár 1769. szept. 23-án kiadott, de 1796. évi, festett címerrel ellátott másolatban megőrzött címeres nemeslevele, melyben *Schöttl* Antal Benedeket nemesíti meg s számára előnevet adományoz, a *Rosenbach*-letéttel jutott hozzánk. Végül a Kishindi Vince-család iratai között van két eredeti, melyek közül egyiket II. Ferdinánd adta ki 1629. márc. 10-én s a *Janczovith*-családnak szól, a másikat I. Lipót 1692. máj. 4-én a letéteményező *Vincze*-család ősei számára. Utóbbihoz tartozik az ugyanezen évi királyi jóváhagyással ellátott címerkérő folyamodvány. Ugyanitt legnagyobb részét legújabbkori hiteles másolatokban még a következők találhatók: 1562. szept. 27. I. Ferdinánd *Verebélyi* Péter és hozzátartozói részére szóló armálisa; ugyanannak nemesség- és címermegújító levele a *Névery*-család számára; II. Rudolf 1578. jún. 14-éről való hasonló oklevele, melyben a *Kubinyi*-család 1497-i címereslevelét erősíti meg; II. Ferdinándnak 1622. júl. 6-án a *Hajas alias Juhász*-családot nemesítő és ugyanannak 1626. márc. 15-én a *Desericzky*- és *Boleman*-család nemességét és címerét megerősítő oklev

Céhirataink gyarapodása: a radványi vargacéhre vonatkozó két darab XVII. és XVIII. századbeli irat, a balatonfőkajári és csajági takácsok egyesített céhének 1827. évi és a nagykanizsai kenyérsütő-céh 1831. évi céhlevele.

* 1848/49-es gyűjteményünk 100 darabból álló iratcsoporttal gazdagodott, mely Oravica és Szászka-bányának a szabadságharc alatti szerepére és tevékenységére vet világot, továbbá Klapka tábornoknak egy Bemhez intézett levelével és a bécsi forradalommal kapcsolatos események forrásanyagául szolgáló 51 darab nyomtatvánnyal.

Végül levéltárunk *külföldi* vonatkozású anyagának szaporulatából fentebb leírt birodalmi címeresleveleken kívül kiemeljük Zsigmond lengyel királynak a bukovinai Kralyova településtörténetére rávilágító 1544. évi hártyaoklevelét.

Leszögezhetjük, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltára annak ellenére, hogy iratvásárlásait minimumra kellett lecsökkentenie, egymagában az egybek közt személyes kapcsolatok felhasználásával is felébresztett ajándékozási és letéteményezési kedv fellendülése révén is az ismertett időszakban erősen felszökkent gazdagodást ért el és érhet el a jövőben is.

Cz. A.

INHALTSÜBERSICHT.

Dr. BÍTTÓ, B. Die Familie Bittó de Sárosfalva und Nadasd und die mit ihr verwandte Familie Báry de Bár. Vf. behandelt in seiner Studie die Geschichte und Abstammung seiner eigenen Familie bis auf die Gegenwart. Die Familie Bittó, die aus der Insel Csallóköz (Schütt) stammt, führt ihren Stammbaum bis in das XIII. Jh. hinauf. Die Abstammung beginnt urkundlich mit Chugud, dem Sohne des Salomon, erwähnt in einer Urkunde des Jahres 1287, von dem die Abstammung der Familie bis auf die Gegenwart lückenlos durchgeführt werden kann. Vf. behandelt auf Grund eines ausgedehnten urkundlichen Materials die Geschichte und Besitzverhältnisse der Familie, bespricht zum Schluss das Familienwappen und veranschaulicht auf XIII selbständige Tafeln die Abstammung der Familie.

Dr. ZÁVODSZKY, L. Die Familie Grassalkovich. Vf. gibt ein übersichtliches Bild der Familie Gr., die unter Maria Theresia in der Person des Anton Gr. in den ungarischen Grafenstand erhoben wurde. Bespricht eingehend das Leben und Wirken des Anton Gr. des vertrauten Ratgeber Maria Theresias, des Erbauers des Schlosses zu Gödöllő, wo sich im Jahre 1751 Maria Theresia mehrere Tage hindurch aufhielt.

Dr. LUKSICS, P. Wappenzeichen ungarischer Söldner in Italien im XIV. Jh. Bespricht eingehend die von K. H. Schäfer im Deutschen Herold schon kurz besprochene Wappenurkunde ungarischer Söldner in Italien und versucht eine genauere Bestimmung der einzelnen Wappen.

HOLUB, J. reflektiert unter dem Titel «Noch einmal und zum letztenmale über die Quarta» auf die im Jahrgange 1929 dieser Zeitschrift erschienene Replik des L. Kelemen. Prof. Holub hebt besonders hervor, wie wenig Kelemen die Wesenheit des Gewohnheitsrechts und die Quellenkritik des Werbőczy'schen Tripartitums kenne, wenn er jener Meinung ist, dass die Rechtsnorm, laut welcher der weiblichen Linie ein legaler Anteil an gewissen Besitzgattungen zuteil wird, zuerst im Gerichtsgebrauche der Siebzigerjahre des XIV. Jahrhunderts und erst später, am Anfange des XV. Jahrhunderts im Landesgebrauche erschienen sei, weiterhin dass zwischen den zwei Rechtssätzen eine hundertjährige Diskussion abgelaufen und erst im Jahre 1514 durch Werbőczy entschieden worden sei. Verfasser weist ferner auf Kelemen's schweren Irrtum hin, indem derselbe den wichtigen Unterschied, was das Ausfolgen der Quarta in Natura aus Ahnengute oder in anderen Besitzteilen bedeute, nicht berücksichtige, — betont, dass Kelemen die Urkunden nicht recht verstanden, beziehentlich missverstanden habe, da er sich unseres alten wirtschaftlichen und juristischen Lebens unkundig bewiesen habe, — schliesslich unterstützt er mittelst mehreren Dokumenten seinen Standpunkt: die Quarta soll nur aus Ahnen- und Donationsgütern, und zwar in Geldwerte zu fordern gewesen sein.

ILOSVAY, L. Ergänzung zur Abstammung der Familie Ilosvay. Gibt ergänzende Daten zur Lebensgeschichte einzelner Familienmitglieder aus der neuesten Zeit.

* * *

Das 50-jährige Jubiläum der Ungarischen Heraldischen und Genealogischen Gesellschaft.

LITERATURBERICHT.

SZENTPÉTERY, E. Das kritische Verzeichnis der kön. Urkunden der Arpadenzeit. Von V—y.

KEREKES, JOS. jun. Geschichte der Familie Mórocz von Beketfalva. Von A. Czobor.

IVÁNYI, B. Das Archiv der kön. Freistadt Eperjes. Von Peter Váczy.

DAPSY, W. L. Geschichte der Familie Dapsy de Dapsa. Von A. Czobor.

VICZMÁNDY, TH. Meine Ahnen. Von A. Czobor.

PILNÁČEK, J. Staromoravští rodové. Von A. Czobor.

MADARASSY, L. Die Reise des Alexander Madarassy von Mezőmadaras aus dem Komitat Gömör nach Szatmár. Von A. Czobor.

Amtlicher Bericht über die Neuerwerbungen des Archivs des Ungar. Nationalmuseums. Bespricht die Neuerwerbungen des Archivs in der Zeit von Juni 1930 bis Oktober 1931.

